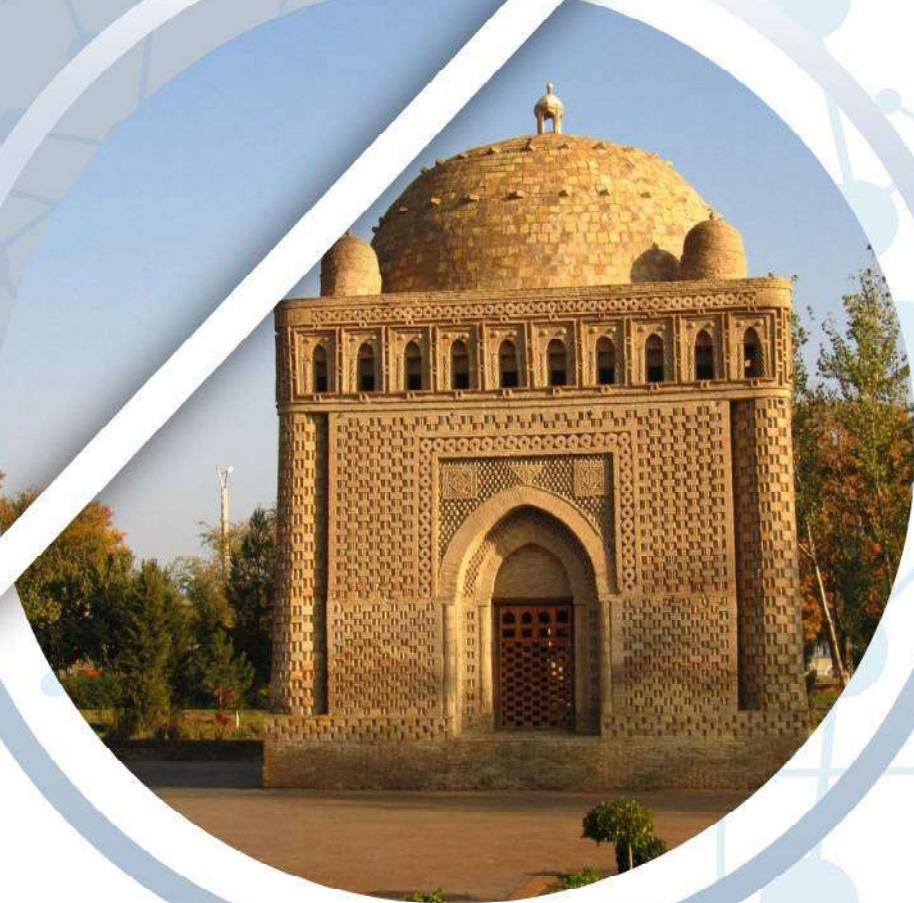

Тадқіқот.uz

**“ХХІ АСРДА ИЛМ-ФАН ТАРАҚҚИЁТИНИНГ
РИВОЖЛАНИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ ВА УЛАРДА
ИННОВАЦИЯЛарНИНГ ТУТГАН ЎРНИ” МАВЗУСИДАГИ
РЕСПУБЛИКА ИЛМИЙ 9-ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯСИ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

2019 31 ОКТЯБРЬ
ЎЗБЕКИСТОН

Google
scholar

Crossref

ORCID
Connecting Research
and Researchers

doi

**“XXI АСРДА ИЛМ-ФАН ТАРАҚҚИЁТИНИНГ
РИВОЖЛАНИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ ВА УЛАРДА
ИННОВАЦИЯЛарНИНГ ТУТГАН ЎРНИ”
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 9-ONLINE
КОНФЕРЕНЦИЯСИ МАТЕРИАЛЛАРИ
3-ҚИСМ**

**ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ НАУЧНОГО ПРОГРЕССА
В XXI ВЕКЕ И РОЛЬ ИННОВАЦИЙ В ЭТОМ
ПРОЦЕССЕ
ЧАСТЬ-3**

**PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC
PROGRESS IN THE TWENTY-FIRST CENTURY AND
THE ROLE OF INNOVATION IN THIS PROCESS
PART-3**

TOSHKENT-2019

УЎК 323(575.1)(063)

КБК 66.3(5Ў)я43

Й-18

"XXI асрда илм -фан тараққиётининг ривожланиш истиқболлари ва уларда инновацияларнинг тутган ўрни" [Тошкент; 2019]

"XXI асрда илм -фан тараққиётининг ривожланиш истиқболлари ва уларда инновацияларнинг тутган ўрни" мавзусидаги Республика-илмий онлайн конференция материаллари тўплами, 31 октябрь 2019 йил. - Тошкент :Tadqiqot, 2019. - 191 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн конференция 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор ўйналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга багишланган.

Ушбу Республика илмий конференцияси таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илгор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳлил қилинган конференцияси.

Маъсул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1.Хукуқий тадқиқотлар йўналиши-

Юсуғалиева Раҳима - профессор в.б., ю.ф.н., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети

2.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар-

Маматова Нодира Мухтаровна - т.ф.д., доцент, Тошкент давлат стоматология институти

3.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни-

Воҳидова Меҳри Хасанова - PhD, Тошкент давлат шарқшунослик институти

4.Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар-

Тошбоева Барнохон Одилжоновна - Андиксон давлат университети

5.Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар-

Норматова Дилдора Эсоналиевна - доцент, Фарғона давлат университети

6.Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар-

Абдумагжидова Дилдора Рахматулаевна - PhD, Тошкент Молия институти

7.Тарих саҳифаларидағи изланишлар-

Чариков Турсун Хуваевич - доцент, Ўзбекистон давлат консерваторияси

8.Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни-

Уринбоев Хошимжон Бунатович - с.ф.н., доцент, Наманган мухандислик-қурилиш институти

9.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар-

Нормирзаев Абдуқаюм Раҳимбердиевич - доцент, Наманган мухандислик-қурилиш институти

10.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши-

Бобохонов Олтибод Рахмонович - Сурхандарё вилояти техника филиали

11.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари -

Сувонов Боймурод Ўралович - доцент, Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти

12.Физика-математика фанлари ютуқлари-

Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич - доцент, Наманган мухандислик-технология институти

13.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар-

Қаҳҳоров Ўқтам Абдураҳимович - PhD, доцент, Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти

14.Кимё фанлари ютуқлари-

Рахмонова Доно Қаҳҳоровна - Навоий вилояти табиий фанлар методисти

15.Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши-

Тоштемиров Отабек Абидович - Фарғона политехника институти

16.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар-

Йўлдошев Лазиз Толивович - Бухоро давлат университети

Тўшламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг хаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъуллар.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

МУНДАРИЖА \ СОДЕРЖАНИЕ \ CONTENT

ПЕДАГОГИКА ВА ПСИХОЛОГИЯ СОҲАЛАРИДАГИ ИННОВАЦИЯЛАР

1.Алиева К.С.

ЗАМОНАВИЙ РАҲБАР ШАХСИ ВА УНГА ҚЎЙИЛАДИГАН ТАЛАБЛАР8

2.Мирзаева Ш.М., Алимова Ф.А.

ВОЗМОЖНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ WEB-КВЕСТОВ НА УРОКАХ ХИМИИ.....11

3.Achilova D.F.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA AKTDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK
VA PSIXOLOGIK JIHATLARI.....14

4.Ачилова Л.Ф.

ОДОБНОМА ФАНИНИ ЎҚИТШДА ВА ФАНЛАРАРО ИЗЧИЛЛИК ВА
АЛОҚАДОРЛИКДА ЎТИШДА АХБОРОТ КОММУНИКАЦИЯ ВА ТАЪЛИМ
ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ МУҲИМ ОМИЛ.....16

5.Azimova L.

MOBIL TELEFONLARNING BOLA ORGANIZMIGA SALBIY TA'SIRI VA UNI
OLDINI OLISH CHORA-TADBIRLARI.....18

6.Berdiyeva R.

O'QITUVCHI FAOLIYATIDA INNOVATSİYANING O'RNI.....21

7.Botirova N.

HEURISTIC METHOD CONTRADICT TO FORMAL SOLUTION METHODS.....23

8.Boymirzayeva Sh.

SHARQ MUTAFAKKIRLARI IJODIDA SHAXS MA'NAVIY QIYOFASINI SHAKLLANTIRISH....25

9.Halimova F.

BOSHLANG'ICH SINFDA KO'P XONALI SONLARNI MAVZISINI O'QITISH TIZIMI.....28

10.Hikmatova M.

BOLALARNING AXLOQIY SIFATLARINI SHAKLLANTIRISHDA XALQ
PEDAGOGIKASI AN'ANALARIDAN FOYDALANISH.....30

11.Islomova R.

BOSHLANG'ICH SINF ONA TILI DARSALARIDA FE'L SO'Z TURKUMINI
O'RGATISH METODIKASI VA SAMARALI YO'LLARI.....32

12.Mamatova S.

SAVOD O'RGATISH DAVRIDA "ALIFBE" DARSЛИGI VA O'QUVCHILARNING
O'QISHIGA QO'YILADIGAN DASTUR TALABLARI.....34

13.Mirzayeva G.

BARKAMOL SHAXSNI TARBIYALASHDA OILANING O'RNI.....37

14.Mirzayeva N.

OTA-ONALAR BILAN MUOMALADA O'QITUVCHINING MAHORATI.....39

15.Nazarov T.

TALABALARGA FUQARO MUHOFAZASI FANINI O'QITISHDA INTERFAOL
METODLARDAN FOYDALANISHNING SAMARADORLIGI.....41

16.Nazarova Sh.

SHAXSNI TARBIYALASHDA OILA, MAKTAB VA MAHALLANING HAMKORLIGI.....44

17.Qurbanova G.

O'QUVCHI YOSHLARNI IJTIMOIY-PSIXOLOGIK MUAMMOLARI VA YECHIMLARI.....46

18.Курбонова М.

БОШЛАНГИЧ ТАЪЛИМДА АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН
ФОЙДАЛАНИШНИНГ АҲАМИЯТИ.....48

19.Рузиева М.

ИГРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В МЛАДШЕМ И СРЕДНЕМ ШКОЛЬНОМ ВОЗРАСТЕ.....51

20.Ro'zimurodova Z., Uralova Ch.

XORIJY TILLARNI ORGATISHNING OZIGA XOS XUSUSIYATLARI.....54

21.Ro'zimurodova Z., Uralova Ch.

BOSHLANGICH TALIMDA PEDAGOGIK TEKNOLOGIYALARNING AHAMIYATI.....57

22.Рузиева Ф.	
БОШЛАНГИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИНИ ТАНҚИДИЙ ФИКРЛАШГА ҮРГАТИШДА ИННОВАЦИОН МЕТОДЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ.....	61
23.Sahatova G.	
BARKAMOL SHAXS TARBIYASIDA QADRIYATLARNING O'RNI.....	64
24.Sharipov A.	
МАКТАВ О'QUVCHILARINING ISTE'DODINI ANIQLASHGA QARATILGAN DIAGNOSTIKA TARTIB-TAMOYILLARI.....	65
25.Toshpulatova O.	
BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING ONGINI RIVOJLANTIRISHDA MASALALARNING O'RNI.....	67
26.Турсунназарова А.	
ЁШ АВЛОДНИ СПОРТ ОРҚАЛИ АХЛОҚИЙ-ПСИХОЛГИК РУҲИДА ТАРБИЯЛАШ ЙЎЛЛАРИ.....	70
27.Yodgorova X.	
GEOGRAFIYA DARSALARIDA GEOGRAFIK O'YINLARDAN FOYDALANISHNING MAZMUN VA MOHIYATI.....	73
28.Yoqubova Z.	
MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA JISMONIY TARBIYA VA JISMONIY RIVOJLANISH.....	75
29.Abdullayeva G.	
OILANING MUSTAHKAMILIGIDA -MULOQOTNING AHAMIYATI.....	77
30.Amonova M.	
BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QUVCHILARIGA YANGI INNOVATSION G'OYALAR ASOSIDA DARS O'TISHNING SAMARASI.....	80
31.Ашупров Э., Мамадалиева С.	
ЁШЛАР ТАРБИЯСИДА ИСЛОМ ҚАДРИЯТЛАРИНИНГ ЎРНИ.....	83
32.Mirqosimova M.	
FIKR MUSTAQILLIGI DARAJASI.....	86
33.Тошбоева С.	
ЭҲТИМОЛЛАР НАЗАРИЯСИ ЭЛЕМЕНТЛАРИ ЎҚИТИШНИНГ АМАЛИЙ АҲАМИЯТИ....	89
34.Исройлова Р.	
БОШЛАНГИЧ СИНФ ОНА ТИЛИ ДАРСЛАРИНИ ЛОЙИХАЛАШ ЖАРАЁНИДА ЎҚУВЧИЛАРНИ ФАОЛЛАШТИРИШ ТЕХНОЛОГИЯСИ МУАММОСИНИНГ ФАНДА ЁРИТИЛИШI.....	91
35.Meyliqulova Z.	
MANAVIYAT -INSONNING ULG'AYISH VA KUCH QUDRATI MANBAIDIR.....	93
36.Jalilova H.	
BARKAMOL AVLODNI ULG'AYISHIDA VA TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA ONA- TILIMIZNING AHAMIYATI.....	95
37.Altibayeva D.	
TALIM SIFATINI BAHOLASH: O'ZBEKİSTON NEGA PISA TADQIQOTLARDA QATNASHMOQCHI?.....	97
38.Savriyeva N.	
BOSHLANG'ICH SINFLARNING MATEMATIKA DARSALARIDA MATEMATIK NUTQNI RIVOJLANTIRISH.....	100
39.Ubaydoyeva Y.	
MATEMATIKA DARSALARIDA MASALA YECHISHNING O'QUVCHILARNING AQLIY RIVOJLANISHIDAGI ROLI.....	102
40.Xalikova Z.	
O'SMIRLARDAGI DEPRESSIYANING OLDINI OLISH VA DEPRESSIYANI PSIXOLOGIK DAVOLASH USULLARI.....	103
41.Жумабоеев Н., Абдусаломова Д.	
ЎҚУВЧИЛАРДА ТАСВИРИЙ САНЬАТ ОРҚАЛИ ЭКОЛОГИК МАДАНИЯТНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК ЗАРУРИЯТИ.....	106

42.Жумабоев Н., Ёкубова О. ЎҚУВЧИЛАР КАСБИЙ ИЖОДИЙ ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ЗАМОНАВИЙ ТЕХНОЛОГИЯЛАР.....	109
43.Абдиев К.М., Юсупов Ш.Ж. ТАЪЛИМ СИФАТИ - ТАЪЛИМ ТИЗИМИНИНИНГ МУТАНОСИБЛИК ДАРАЖАСИ БИЛАН БЕЛГИЛАНАДИ.....	112
44.Тошбоева С. ЭҲТИМОЛЛАР НАЗАРИЯСИ ЭЛЕМЕНТЛАРИ ЎҚИТИШНИНГ АМАЛИЙ АҲАМИЯТИ....	115
45.Хайров Р. ТАСВИРИЙ САНЪАТ ДАРСЛАРИДА ИҚТИДОРЛИ ЎҚУВЧИЛАРГА ИНДИВИДУАЛ ЁНДАШУВ.....	117
46.Юсупов Ш.Ж., Жумакулов О.Ш. БИЛИМ ХУСУСИЙЛИККА ЭГА Бўлса, ТАЪЛИМ УМУМИЙЛИККА ЭГАДИР.....	119
47.Otabekova O. СНЕТ TIL O'GRATISHDA INNOVATSION METODLAR O'RNI.....	123
48.Xayitova F., Panjiyev J. BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA O'QISH MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH YO'LLARI.....	125
49.Исмоилов А., Вахобжонова З. ТАЪЛИМДА КОМПЬЮТЕРЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ ЙЎЛЛАРИ.....	129
50.Sodikova M. СНЕТ TILI O'QITISHDA KELIB CHIQADIGAN AYRIM MUAMMOLAR XUSUSIDA.....	132
51.Набиева Г. ТИЛ ЎРГАТИШДА МУЛЬТИМЕДИА ВОСИТАЛАРИНИНГ ЎРНИ.....	135
52.Тошбоева Б., Азизова Н. ИНГЛИЗ ТИЛИНИНГ ЛУФАТ ТАРКИБИНИ БОЙИТИШ УСУЛЛАРИ.....	138
53.Buxxonov Sh. BUNYODKORLIK VA YUKSALISH SHIORIMIZ.BUZG'UNCHILIK VA VAYRONKORLIK BARCHAMIZNING DUSHMANIMIZDIR.....	141
54.Sulaymonova T. O'QUVCHILARNING MA'NAVIIY-AXLOQIY TARBIYASIDA ONA TILI IMKONIYATLARIDAN FOYDALANISH.....	144
55.Дилшодбеков Т. РОЛЬ ВНЕАУДИТОРНОЙ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ СТАНОВЛЕНИИ БУДУЩИХ ОФИЦЕРОВ.....	147
56.Рахмонова Г.Ш., Кодирова Н.К. ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИКТ НА УРОКАХ БИОЛОГИИ.....	150
57.Раҳимов С. ОТМЛАРДА "АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ" ФАНИНИ МУЛЬТИМЕДИАЛИ ДИДАКТИК ВОСИТАЛАР АСОСИДА ЎҚИТИШНИНГ АЙРИМ УСУЛЛАРИ.....	152
58.Умаров Х. МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В ВОЕННЫХ ВУЗАХ.....	155
59.Botirova A. THE IMPACT OF ANIMATED CARTOONS ON LEARNING VOCABULARY.....	158
60.Гасанова Р. ПРОБЛЕМЫ ОБУЧЕНИЯ ГРАММАТИЧЕСКОМУ АСПЕКТУ РУССКОГО ЯЗЫКА.....	160
61.Дониёрова Н. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ (ИКТ) НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ.....	162

МАДАНИЯТ ВА САНЪАТ СОҲАЛАРИНИ РИВОЖЛаниши

1.Топтемиров О. БАРКАМОЛ АВЛОД ТАРБИЯСИДА ЖИСМОНИЙ МАДАНИЯТНИНГ ЎРНИ.....	165
---	-----

2. Назиров К.	
ТАЪЛИМИНИНГ АЙРИМ ЖИХАТЛАРИДА ЖИСМОНИЙ МАДАНИЯТ ЎРНИ.....	167
3. Абдугапшаров А.	
ПЕДАГОГИК ФАОЛИЯТНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ВА СПОРТНИНГ ЎРНИ.....	170
4. Убайдуллаев Р.	
ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ЖАРАЁНИДА ТАЪЛИМ, ТАРБИЯ БИРЛИГИ ВА БОЛАНИНГ РИВОЖЛАНИШИ.....	172
5. Сулаймонов Э.	
МАКТАБ ЁШДАГИЛАРНИНГ ЖИСМОНИЙ (ХАРАКАТ) СИФАТЛАРИНИ ТАРБИЯЛАШ..	174
6. Раҳматуллаев А., Юсупова С.	
БАДИЙ СЎЗ ВА НУТҚНИНГ ТАЪСИРЧАНИК ОМИЛЛАРИ.....	176
7. Ergashev K., Tursunova G.	
TEATR - TARBIYA MASKANI.....	181
8. Rapikov D.	
KOREYA RESPUBLIKASIDA ZAMONAVIY ISH YURITISH SAN'ATI.....	184
9. Эшанова Г., Алиева М.	
ТАСАВВУФ ТАЪЛИМОТИДА КОМИЛ ИНСОН АХЛОҚИ.....	188
10. Эшанова Г., Нарзуллаев Х.	
ИСЛОМ МАДАНИЯТИДА АЛИШЕР НАВОИЙ ВА КАМОЛИДДИН БЕҲЗОД ИЖОДИДА МАҶНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАР МАСАЛАСИ.....	190

ПЕДАГОГИКА ВА ПСИХОЛОГИЯ СОҲАЛАРИДАГИ ИННОВАЦИЯЛАР

ЗАМОНАВИЙ РАҲБАР ШАХСИ ВА УНГА ҚЎЙИЛАДИГАН ТАЛАБЛАР

К.С.Алиева

Халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш
ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази
"Педагогика, психология ва таълим
технологиялари кафедра"си ўқитувчиси.

АННОТАЦИЯ

раҳбарнинг бошқарув фаолияти, замонавий раҳбарларга қўйиладиган талаблар, уларнинг индивидуал психологик хусусиятлари ҳозирги кунда долзарб масалалардан хисобланмоқда.

Калит сўзлар: раҳбар, комил инсон, бошқарув тизими, раҳбарлик, бошқарув, қобилият, талаб.

Янги асрнинг янги замонавий талабларидан бири соғлом ва мустақил фикрлайдиган, ҳар жабҳада комил бўлган шахсни тарбиялашдир. Комил инсон жамият тараққиётининг пойдевори ҳисобланади. Шу нуқтаи назардан Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2017 йил 14 январдаги "Мамлакатимизни 2016 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг асосий якунлари ва 2017 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига багишланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маъruzasi"да таъкидлаганлариdek "Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик - ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қоидаси бўлиши керак" [1].

Бошқарув тизимининг моҳиятига чуқурроқ кириб борсак унинг ниҳоятда турли-туман синоатларга бойлигини кўрамиз. Қайси мансабда бўлмасин, ҳар бир раҳбар ўз ишига талаб даражасида ёндашиши учун нималарни билиши, қандай фазилатларга эга бўлиши керак деган савол хамиша кўндаланг туради.

Бундан ташқари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 19 сентябрдаги "Бошқарув кадрларини тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини оширишга доир норматив-хукуқий ҳужжатларни тасдиқлаш тўғрисида" 745-сонли қарорида хам айнан бошқарув тизимидағи кадрларни тайёрланишига, уларнинг малакасини оширилишига асосий эътибор қаратилмоқда.

Республикамиз миқиёсида бошқарув тизимиға қўйилаётган талаблар, эътиборнинг кучайиб бориши жамиятда халқ таълим тизими раҳбарларига хам талабни ортишига олиб келади. Чунки таълим тизимидағи раҳбарлик билан боғлиқ муаммолар ҳар томонлама жиддий ўрганилиш талаб қилинади.

Мазкур муаммо кўплаб ижтимоий фанлар, айниқса ижтимоий психологиянинг долзарб масалаларидан биридир. Бунга мисол қилиб бир қатор психолог олимлар, яъни Р.Липпит (1958), Б.Г.Ананьев (1969), Б.Паригин (1971), Е.С.Кузьмина (1974), А.Н.Леонтьев (1975), И.С.Мантутов (1975), А.Л.Свинцицкий (1986), А.Г.Ковалёв (1978), Ф.Фидлер (1978), ВС.Агеев (1986), Н.Н.Обозов (1990), МГ.Давлетшин (1998), Ф.Б.Шоумаров (1998,1999), Э.Ф.Фозиев (1999), В.М.Каримова (1994), О.Р.Шамиева (2000) ва бошқалар томонидан бошқарувда раҳбар шахси, ҳамда унинг индивидуал, ижтимоий-психологик хусусиятлари амалий жиҳатдан тадқиқ қилинган. Бундан ташқари раҳбарлик ва бошқарув борасида кўплаб чет эл олим ва тадқиқотчилар томонидан хам ишлар олиб борилган бўлиб, бу ишларда раҳбарликнинг шахс сифатлари, индивидуал-психологик хусусиятлари ўрганилган, аммо бу изланишлардан менталитетимизга, миллий анъаналаримизга кўра тўла фойдаланиб бўлмайди.

Раҳбар шахси, унинг психологик портрети борасида В.Ф.Фалунин ва Е.В.Фалуниналарнинг "Замонавий таълим мактаблари раҳбар шахсларининг психологик портретини таркибий характеристикаси" [2] мақоласида замонавий мактаб директорларининг хам касбий, хам шахсий жиҳатдан қуидаги факторларни билиши ва амал қилиши лозим:

- Ҳаётнинг кундалик "шу ерда ва ҳозир" тамоилини тушуниши;
- Муносабатларда асосий ёндашув сифатида гуманистик позицияни эгаллаб туриши;
- Ўзини фаоллаштириб туришга ёрдам берувчи қадриятларни ажратা олиши - хақиқат, яхшилик, гўзаллик, эстетика, соддалик, хақгўйлик, маданият, қадрият, умумийлик, хаётийлик, мукаммаллик, тартиб, енгиллик, ўйин, ўзига тўқлик, поэтизм, ҳамкорлик, ижодкорлик, фаол хаётий позиция, фуқаролик ва ҳоказолар;
- Одамларга, уларнинг имкониятларига ишониши;
- Кундалик ўзгариб турувчи замонага тайёр туриш;
- Руҳий жиҳатдан соғлом, мукаммал, етуқ инсон бўлиши;
- Ўз имкониятлари ва қобилиятларига барқарор ишонч ҳиссига эга бўлиши;
- Кундалик режали фаолият билан биргаликда, спонтан юзага келадиган фаолиятларга тайёр туриш;
- Руҳий соғлиқ ва мукаммал шахс асоси хисобланувчи аутосимпатиянинг юқори даражасига эга бўлиши;
- Атрофагилар билан барқарор ва соғлом муносабатларга кириша олиш;
- Мулоқотда мослашувчан, ўзини адекват намоён қила олиш, ижтимоий стереотиплардан холи, эмпатик тинглай олиши;

Адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев. 2017 йил 14 январ "Мамлакатимизни 2016 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг асосий яқунлари ва 2017 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор ўйналишларига бағишлиланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маърузаси".
2. Фалунин В.Ф., Фалунина Е.В. Содержательные характеристики психологического портрета личности руководителя современной

общеобразовательной школы // Современные проблемы науки и образования. - 2015. - № 2-3.; URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?Id=23970> (дата обращения: 21.06.2019).

ВОЗМОЖНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ WEB-КВЕСТОВ НА УРОКАХ ХИМИИ

Мирзаева Ш.М.

Алимова Ф.А.

ТГПУ им. Низами

Сегодня система образования развивается в условиях радикальных перемен. Меняются цели и задачи, стоящие перед современным образованием, происходит смещение акцентов с усвоения знаний на формирование различных компетентностей учащихся: познавательных, коммуникативных, социальных, на развитие информационной и исследовательской культуры учеников. В современных условиях требуется подготовить школьника к быстрому восприятию и активной, самостоятельной обработке информации с использованием технологических средств, успешно ее отображать и использовать. В настоящее время, когда компьютеры стали непременным атрибутом нашей жизни, а информационные технологии создают принципиально новые возможности получения человеком знаний, все более актуальной становится задача использования их возможностей в школе.

В условиях модернизации системы образования появляются новые проблемы и задачи, над решением которых предстоит работать учителям. Одна из проблем - это падение интереса к такой важной науке современности, как химия, и, соответственно, к химии как к учебной дисциплине. Как же решить проблему оптимального обучения школьников? Какую роль должны играть урок, школа, учитель, чтобы повысить мотивацию к обучению, подготовить наших учеников к полноценной жизни в обществе?

Каждый учитель понимает, что его профессиональная деятельность может стать более насыщенной и интересной, если она будет опираться на использование средств и ресурсов, предоставляемых компьютерной сетью Интернет.

Современная школа должна осваивать информационно-компьютерные технологии в рамках общеобразовательных предметов, осуществлять комплексный подход к процессу информатизации. Наличие компьютерных классов, интерактивных досок, компьютерных микролабораторий, большое разнообразие мультимедийных пособий позволяет открывать новые пути в развитии мышления, предоставляя новые возможности для активного обучения

Основная задача учителя химии, состоит в том, чтобы и интегрировать информационные знания с курсом химии. Учитель, создающий web - квест, должен обладать высоким уровнем предметной, методической и информационной компетенциями. Разработанные учителем уроки должны умело сочетать компьютерные и традиционные методы организации учебной деятельности. Такая интеграция позволяет делать изучение предмета более мобильным, адаптированным к требованиям современного общества.

При обучении химии использование ИКТ эффективно на разных этапах урока:

объяснения нового материала (электронные учебники и издания, презентации для лекций), закрепления изучаемой темы, при отработке умений и навыков (обучающее тестирование), во время проведения химического практикума (виртуальная лаборатория), при контроле знаний.

Одной из форм применения ИКТ в учебном процессе, на наш взгляд, является проведение Интернет-уроков. Прямо на занятиях вместе с учащимися можно совершать путешествия на производства различных органических и неорганических веществ, виртуальные музеи, открывать электронные учебники, узнавать о жизни и деятельности известных ученых-химиках, отвечать на вопросы online-тестов.

Поэтому, мы считаем наиболее интересной формой проведения Internet-урока, которая решает эти проблемы, с использованием Web-квестов. Этот метод является наиболее сложным по сравнению с другими имеющимися методами работы с интернет ресурсами как для учащихся, так и для учителей.

В переводе с английского web [web] - веб, сеть, (всемирная) паутина; quest [kwest] - поиск. Веб-квест (webquest) в педагогике - проблемное задание с элементами ролевой игры, для выполнения которого используются информационные ресурсы Интернета. Это означает, что учитель, составляя задания, подбирает информацию в Интернете, где можно найти необходимые материалы, давая учащимся соответствующие гиперссылки. Все это сохраняется на каком-либо веб-ресурсе, оформленном и структурированном как веб-квест. Учащиеся в группах или индивидуально выполняют предложенные задания веб-квеста, по завершении которого представляют собственные веб-страницы по данной теме, либо какие-то другие творческие работы в электронной, печатной или устной форме.

Например, при изучении раздела "Металлы" в курсе неорганической химии, структура веб-квеста, будет иметь примерно так.

Ясное вступление, где четко описаны главные роли участников или сценарий квеста, предварительный план работы, обзор всего квеста.

Центральное задание, которое понятно, интересно и выполнимо. Четко определен итоговый результат самостоятельной работы (например, задана серия вопросов, на которые нужно найти ответы, прописана проблема, которую нужно решить, определена позиция, которая должна быть защищена, и указана другая деятельность, которая направлена на переработку и представление результатов, исходя из собранной информации). На данном этапе учащимся необходимо раздать вопросы о металлах, их свойствах, применении.

Список информационных ресурсов (в электронном виде - на компакт-дисках, видео и аудио носителях, в бумажном виде, ссылки на ресурсы в Интернет, адреса веб-сайтов по теме), необходимых для выполнения задания. Учащиеся собирают материалы с различных сайтов, при этом это могут быть не только теоретические материалы, но и фото, видеоматериалы о металлах, их свойствах, применении.

Описание процедуры работы, которую необходимо выполнить каждому участнику квеста при самостоятельном выполнении задания (этапы).

Описание критериев и параметров оценки веб-квеста. Критерии оценки зависят от типа учебных задач, которые решаются в веб-квесте.

Руководство к действиям (как организовать и представить собранную

информацию), которое может быть представлено в виде направляющих вопросов, организующих учебную работу (например, связанных с определением временных рамок, общей концепцией, рекомендациями по использованию электронных источников и др.).

Заключение, где суммируется опыт, который будет получен участниками при выполнении самостоятельной работы над веб-квестом. Иногда полезно включить в заключение риторические вопросы, стимулирующие активность учащихся продолжить свои опыты в дальнейшем.

Современная система преподавания уже невозможна без использования информационных и телекоммуникационных технологий. Использование ИКТ на уроках химии позволит сделать деятельность учителя и школьников наиболее интенсивной, повысить качество обучения, отражая существенные стороны химических процессов, зримо воплощать в жизни принцип наглядности.

Рассматриваемая технология Web - квест направлена на развитие у учащихся навыков аналитического и творческого мышления. Это конструктивный подход к обучению. Преимущество Всемирной паутины состоит в том, что она представляет собой неиссякаемый источник информации по любому вопросу. Ученики не только собирают и систематизируют информацию по металлам, полученную не от учителя, а из Интернета, но и направляют свою деятельность на поставленную перед ними задачу. Поэтому работа учащихся в таком варианте проектной деятельности, как веб-квест, разнообразит учебный процесс, сделает его живым и интересным.

Использованная литература

- 1.Быховский Я.С. "Образовательные веб-квесты" Режим доступа: http://www.iteach.ru/met/metodika/a_2wn4.php
- 2.Толстова, Л.И. Применение информационных технологий на уроках химии и биологии / Л.И.Толстова. Режим доступа: <http://openclacs.ru /forums/109365>
- 3.Аранская О.С, Бурая И.В., Проектная деятельность школьников в процессе обучения химии, Москва, "Вентана - Граф", 2005г

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA AKTDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK JIHATLARI

D.F.Achilova

Navoiy viloyati Zarafshon shahar 12-umumta'lim maktab
boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Aytish joizki boshlang'ich ta'limga kichik yoshdagi o'quvchilarning diqqatlari mustahkam emas, ular ko'pincha diqqatlarini bir faoliyat turidan ikkinchisiga qaratishni bilmaydilar. Biroq o'quvchining o'ziga doskada har qanday obyektni, geometrik shakllar, yozuvlarni bajarish, rangi, kattaligi, shaklini o'zgartirish imkoniyati berilganda diqqati kuchayadi. Masalan, matematika darsida kompyuter vositalari, interfaol doskadan foydalanimishi bilan bolalarning qiziqishlari ortishi kuzatiladi va shu bilan birga, darsning jadalligi oshadi. Barcha o'quvchilar dars jarayoniga jalb qilinadilar. Material hajmining ko'rligi bolalarni qiynamaydi, balki faoliyat o'yin shakli metodikasi bo'yicha faol o'qishga imkon beradi. Bu juda muhim omil, chunki olti-to'qqiz yoshli bolaning faol faoliyat turi o'yin hisoblanadi.

Interf aol doska - matematika faniga o'qitish jarayonini ko'rgazmali, yorqin, chaqqon qiluvchi juda qulay uskunadir.

Talim jarayonini jadallashtirish boshlang'ich maktab o'quvchilari uchun muhim hisoblanadi. Uskunalar bilan jihozlangan kabinetda o'quvchilar va o'qituvchi uchun ham ishlash qiziqarli. Hozirgi zamонавија jamiatda sodir bo'layotgan axborotlashtirish jarayonlari ta'lim tizimini jadal takomillashtirishni, davlat, ijtimoiy va shaxsiy ehtiyojlar hamda manfaatlarini hisobga oluvchi ta'lim maqsadlarini aniqlashni talab qilmoqda. Shu sababli yangi ta'lim standartlarining rivojlantiruvchi imkoniyatlarini ta'minlash ustivor yo'nalish bo'lib qolmoqda. Yangi ijtimoiy talablar o'quvchilarni umummadaniy, shaxsiy va idrokleri rivojlanishi kabi ta'lim maqsadlarini belgilab bermoqda.

O'quvchilarning faqatgina fanlar aniq bilim va malakalarini o'zlashtiribgina qolmay, balki "o'qishga o'rgatish" malakasini ta'minlovchi "universal o'quv harakatlari" to'plamini shakllantirish zamонавија ta'lim tizimining muhim vazifasi hisoblanadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalar (AKT) - foydalanuvchi manfaatlari yo'lida axborotlarni to'plash, qayta ishslash, saqlash, tarqatish va foydalanish maqsadlarida birlashtirilgan metodlar, ishlab chiqarish jarayonlari va dasturiy-texnik vositalar to'plamidan iboratdir.

Bir qator olimlarning ta'kidlashicha ta'lim sohasida qo'llaniladigan AKT vositalaridan foydalanish quydagi masalalarni amalga oshirishni o'z maqsadi qilib qo'yishi kerak:

1. O'quvchilarning fikrlashlari tizimliligini ta'minlash va rivojlantirish;
2. Bilim olish, ko'nikma va malakalarini rivojlantirish hamda mustahkamlashda o'quvchining idrok etish faoliyati barcha turlarini qo'llab-quvvatlash;
3. Ta'lim jarayoni yaxlitligini saqlab qolgan holda o'quv jarayonini individuallashtirish tamo yilini amalga oshirish.

AKT ta'lim vositalarini qator ko'rsatkichlari bo'yicha turlarga ajratish mumkin:

1. Hal qilinadigan pedagogik masalalari bo'yicha:

- tayanch tayyorgarlikni ta'minlovchi vositalar (elektron darsliklar, ta'lim tizimlari, bilimlarini nazorat qilish tizimlari);
- amaliy tayyorgarlik vositalari (masalalr to'plamlari, praktikumlar, virtual konstruktorlar, imitatsion modellashtirish dasturlari, trenajyorlar);
- yordamchi vositalar (ensiklopediyalar, lug'atlar, adabiyotlar, rivojlantiruvchi kompyuter o'yinlari, multimediyali o'quv mashg'ulotlari);
- kompleks vositalar (masofali o'quv kurslari).

2. Ta'lim jarayonini tashkil qilish funksiyalari bo'yicha:

- o axborot-ta'lim (elektron kutubxonalar, elektron kitoblar, elektron davriy nashrlar, lug'atlar, o'quv kompyuter dasturlari, axborot tizimlari);
- interfaol (elektron pochta);
- izlanish (kataloglar, izlash tizimlari).

AKT turli ta'lim vositalaridan ta'lim jarayonida foydalanish bir necha jihatlarini ko'rsatish mumkin:

1. Motivatsion jihat. AKTni qo'llash o'quvchilarning qiziqishlarini oshirishga va ijobjiy motivatsiyasini shakllantirishga yordam beradi, chunki o'quvchilarning individual ta'lim imkoniyatlarini va ehtiyojlarini maksimal hisobga olish, o'quv mashg'ulotlari mazmuni, shakllarini tanlash keng imkoniyatlari, o'quvchilarning ijodiy imkoniyatlarini ochib berish, o'quvchilarning zamonaviy axborot texnologiyalarini o'zlashtirishlariga yordam beradi.

2. Mazmunli jihat. AKT imkoniyatlaridan interfaol jadvallarni, plakatlar va o'quv fani alohida mavzulari va bo'limlari bo'yicha boshqa raqamli o'quv resurslarini, individual testlar mini-darslarini yaratishda foydalanilishi mumkin.

ОДОБНОМА ФАНИНИ ЎҚИТШДА ВА ФАНЛАРАРО ИЗЧИЛЛИК ВА АЛОҚАДОРЛИК ДА ЎТИШДА АХБОРОТ КОММУНИКАЦИЯ ВА ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ МУҲИМ ОМИЛ

Л.Ф.Ачилова

Навоий вилоят Зарафшон шаҳар 1-умумтаълим мактаб
бошлангич синф ўқитувчиси

Республикамизда таълим соҳасидаги давлат сиёсатининг асосий тамойиллари сифатида таълим ва тарбиянинг инсонпарвар, демократик характерда эканлиги, таълимнинг узлуксизлиги ва изчиллиги, умумий ўрта, шунингдек ўрта маҳсус, касб-ҳунар таълимининг мажбурийлиги, ўқиши танлашнинг ихтиёрийлиги, таълим тизимининг дунёвий характерда эканлиги, янги давлат таълим стандартлари доирасида таълим олишнинг ҳамма учун очиқлиги, таълим дастурларини танлашга ягона ва табақалаштирилган ёндошув, билимли бўлишни ва истеъоддни рағбатлантириш, таълим тизимида давлат ва жамоат бошқарувини уйғулаштириш кабилар белгилаб берилган.

Узлуксиз таълим тизимида тизимлилик ва изчиллик ва фанлараро алоқадорлик принципи муҳим аҳамият касб этади. У таълимда маълум мантиқий изчиллик бўлиш зарурлигини билдиради, чунки билимлар ворислик характерига эга. Билим олишдаги тизимлилик ва изчиллик ҳамда алоқадорлик назария ва амалиётнинг бирлиги, Давлат таълим стандартлари, уларга мос равишда ўқув дастурларини яратиш ва таълим-тарбия жараёнига босқичма-босқич жорий этиш билан таъминланади.

Дарҳақиқат умумий ўрта таълим тизимида таълим жараёнлари ўзаро бирбири билан боғлиқ, лекин алоҳида олинган мустақил таркибий элементлардан ҳам иборат. Таълимнинг таркибий элементларига таълим - тарбия мақсадлари, вазифалари, омиллари, таълим мазмуни, ташкилий шакллари, методлари, ахборот коммуникация ва таълим технологиялари ҳамда воситалари ва шарт-шароитлари киради. Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, таълим-тарбия мақсадларида баркамол авлодни - ақлан етук, маънавий бой, жисмонан бақувват мустақил Республикализ халқ хўжалигининг турли соҳаларида унумли меҳнат қила оладиган шахсни тарбиялаш назарда тутилади ундан ташқари ўқувчиларини амалий фаолиятга тайёрлашнинг маълум бир даражадаги босқичлари ҳам ҳисобланади. Шунга асосан умумтаълим мактабларида ўқувчиларга умумий меҳнат тайёргарлиги, чуқурлаштирилган политехника ва қасбга йўналтирилган меҳнат тайёргарлигини бериш ва уларни хулқий хусусиятларини ижобий шакллантириш мақсад қилиб қўйилган.

Дарс ўтишда бошлангич таълимда одобнома фанини фанлараро боғлиқликни таъминлаш ва ахборот коммуникация ва таълим технологияларидан самарали фойдаланишнинг педагогик аҳамияти шундаки, у ўқув-тарбия

жараёнини барча элементлари: мазмуни, шакл, усул ва воситаларини яхлит тарзда бирлаштириб, унинг самарали, натижавий бўлишига ёрдам беради. Узвий алоқадорлик деганда ўқув жараёнининг бир компонентидан иккинчисига йўналган бир томонлама алоқадорлик тушунилади.

Масалан, қандайdir аниқ бир ўқув предмети бўйича назарий материалнинг лаборатория ва амалий иш мазмуни билан узвий алоқадорлиги ёки машғулотнинг алоҳида босқичлари орасидаги алоқадорлик. Алоқаларнинг универсал шакли, ўрганилаётган компонентлари орасидаги ўзаро таъсир икки томонлама йўналган бўлса, узвий ўзаро алоқадорлик деб аталади. Бунга мисол сифатида педагоглар ва ўқувчилар орасидаги ўзаро таъсирни кўрсатиш мумкин. Баъзи ҳолларда ўзаро таъсирда диққат-эътибор ўзаро алоқадор объектларга қўчирилади. Предметлараро сўзи ўзига предметлараро ўзаро таъсир тушунчасини қамраб олади. Предметлараро алоқалар сўзи ўқув предметлари орасидаги ўзаро таъсир натижасида ёки уларнинг таркибий қисмлари орасида ривожланиш жараёни кечишини, яъни ниманидир пайдо бўлишини англатади. Демак, янгини ўзлаштириш учун предметлар орасида алоқадорлик жараёнининг ўзи амалга оширилади.

Ўқув предметлари мазмуни ёки ҳодисалар орасида ўзаро алоқадорлик мавжуд, лекин маҳсус педагогик фаолият амалга оширилмаса узвийлик амалга оширилмайди. Узвийлик ўқув жараёни компонентлари орасида амалга оширилган алоқадорликдир.

Айтиш жоизки, одобнома фанини ўқитишида фанлараро алоқадорликни яна бир муҳим жиҳати шундаки, ўқитувчи ўз фанидан дарс бериш жараёнида уни ўқувчига етказишидан олдин жуда кўп адабиётларга мурожаат қилишига тўғри келади. Айниқса ҳозирги кунда ахборот мўл кўллиги асри бўлгани учун интернет ва ахборот коммуникация технологиялари ва таълим технологиялари тизимидан самарали фойдаланиш ва илму фанга, ҳаётимизга кириб келаётган янги маълумотлар ва янгиликлардан хабардор бўлишни тақазо этади. Бу эса албатта ўқитувчига жуда катта маъсулият ва тинимсиз меҳнатни юклайди ва одобнома фанини ўқитилишида муҳим бўлиб, тайёрланаётган бўлажак кадрларимизни одоби, хулқий хусусиятларини уларнинг умумий дунёқараши ва касбий маҳоратини оширишга ҳам муҳим омил бўлиб хизмат қиласи.

MOBIL TELEFONLARNING BOLA ORGANIZMIGA SALBIY TA'SIRI VA UNI OLDINI OLISH CHORA-TADBIRLARI

Azimova Lola Jabborovna

Navoiy viloyati Zarafshon shahar 12-umumta'lim mакtab
boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Mobil telefonlar, ko'pincha uyali telefonlar deb ataladi, zamonaviy elektr aloqa vositasi sifatida hayotimizning bir qismiga aylanib borayapti. Dunyoning ayrim qismlarida ular ishchilishli va yagona aloqa vositasi hisoblanadi. Bu telefonlar juda keng tarqalganligining asosiy sababi, ular orqali uzlusiz aloqa qilish eng qadrlanadigan xususiyat hisoblangan - ish yoki dam olishdami, erkin harakat qilishiga to'sqinlik qilmasligi lozim. Mobil telefonlar tobora hayotimizga chuqurroq kirib borar ekan, inson salomatligiga zararli ta'sirini o'rganish butun dunyo miqyosida izlanishlar olib borishlar yanada ko'proq davom etadi. Hozirgi paytgacha ushbu savolga birorta laboratoriya yoki izlanish markazlari aniq javobni berishga qodir emas. Buning asosiy sababi, olimlardagi mavjud statistik ma'lumotlarni tashxiz qilish murakkabligidir. Insonga zamonaviy dunyoda turli zararli modda va nurlanishlarning katta miqdorda ta'siridan kasallanishda, mobil telefonlar qanday rol o'ynashini ajratish juda murakkabdir. Mobil telefonlardan foydalanish yangi muammoni, ya`ni o'ta yuqori chastotadagi nurlanishni inson organizmiga, uning ushbu aloqa turiga asabiy bog'lanib qolishini tug'diradi. Mobil aloqani odam organizmiga zarar keltirishi haqida ushbu ma'lumotlarni keltiramiz.

Hozirgi vaqtida radio va elektron qurilmalarining keng ko'lamda qo'llanilishi, radiotelemetriya, radionavigasiya va boshqa elektromagnit tebranishlarga asoslangan apparaturalar, uyali telefonlarning keng ko'lamda qo'llanilishi, ushbu apparaturalar bilan ko'pchilik ishchilarning muloqotda bo'lishiga olib kelmoqda. Zamonaviy izlanishlar radioto'lqin (RT), mobil telefon va ularning asosiy stansiyalarining tarqatayotgan maydonlari saraton kasalligini paydo bo'lishi yoki rivojlanish ehtimoli juda ham kichikligini ko'rsatmoqda. Hayvonlarda olib borilgan onkologik izlanishlar radioto'lqin (RT) maydonlarining shishlarni yuzaga kelishiga ishonarli dalillarni keltira olmagan. Lekin yaqindagi tajribalar mobil aloqada foydalaniladigan (RT) maydonlarining uzatuvchi antennalaridan 0,65 m masofada bo'lган sichqonlarda saraton kasalligini oshganligini ko'rsatadi. Bu tajribalar insonlarga ta'sirini aniqlash izlanishlari davom etmoqda. Hozirgi paytdagi epidemiologik izlanish natijalari (RT) maydonlarining ta'siri onkologik kasalliklarni keltirib chiqarish tavakkalligini oshirishi yoki pasaytirishi to'g'risida aniq ma'lumotlarga ega emas. Bundan tashqari izlanishlar ichida (RT) maydonlarini bosh miya va bo'yinka lokal ta'siri juda kam foizni tashkil qilishi aniqlandi.

Mobil telefon go'shaklaridan baza stansiyalariga nisbatan aytarli kam energiya nurlansa ham, bunga qaramay foydalanuvchining organizmi go'shak korpusidan jindek chiqib turgan telefon antennasidan anchagina katta energiyani yutadi, foydalanuvchining bosh miyasi RT-ta'sirning eng katta miqdorini qabul qiladi. Xalqaro proektlardan elektromagnit maydonlar bo'yicha Butundunyo sog'liqni saqlash tashkiloti (BSST) lokal

RT-nurlanishni ta'sirining muammolarini echish maqsadida konkret ilmiy izlanishlarni aniqladi. Ushbu izlanishlardan eng asosiysini saraton kasalligini o'rganish Halqaro agentligi olib borayapti. Agentlik mobil telefondan foydalanish bilan birga uzoqdan potensial ta'sirlarni inson salomatligiga o'zaro noxush oqibatlarini o'rganmoqda. Lekin olimlar real hayotda mobil telefonlar inson salomatligiga zarar ko'rsatadimi yoki yo'qligiga aniq javob bera olmadilar. Shuning uchun ularning fikricha izlanishlarni laboratoriyanadan tashqarida hayvonlarda hamda ko'ngilli odamlarda davom ettirish kerak. Ko'pchilik so'rالganlar (69%) telefon bиринчи navbatda aloqa vositasi deb, (12%) telefonning barcha funksiyalaridan foydalanadi (internet, tez axborot almashish, mediaplayer sifatida ishlatalish), (14%) uchun telefon- eng yaxshi "do'st", (5%) uchun maqtanish uchun ishlatalishini ko'rsatdi. Bundan tashqari so'rالganlarning 74% organizmga salbiy ta'sir etishini bilishligini, 89% foydalanuvchilar asosiy vaqtini telefon bilan o'tkazib, hatto kechasi yostig'ining tagiga qo'yib yetishligini aytdi.

Mobil telefonlarning zararli ta'siri to'g'risida bir turdag'i ilmiy tasdiqlar yo'q, lekin borgan sari ularning zarari haqidagi ma'lumotlar ko'payib bormoqda. Irlandiyalik mediklarning ma'lumotlariga qaraganda, bu davlatning har yigirmanchi aholisi mobil telefonning zararli ta'sirini qurban bo'lgan. Berilgan ma'lumotlarga qaraganda, mobil telefonlardan ko'p nurlanish olganlarning simptomlariga quyidagilar kiradi: charchash, xotirani chalkashishi, bosh aylanishi, uyqusizlik yoki uyquni buzulishi, ko'ngil aynashi, terini qichishi. Ularning fikricha, bunday simptomatika mobil telefonlar keng tarqalgan davlatlarda qayd etilgan. Boshqa shunga o'xshash izlanishlarning natijalari mutaxassislarni tahlikaga solmoqda. Yana shunday ma'lumotlarga ko'ra, mobil telefonlar astma va ekzeman kuchayishiga, qon tarkibini buzulishiga va erkaklar salomatligini zararlanishiga olib keladi. Rivojlanib borayotgan yosh bolalar organizmiga xavfi hozir hech kimni befarrq qoldirmaydi. Buyuk Britaniyada xatto bolalar uchun ishlab chiqilgan mobil telefonlarni sotish ham taqilganib qo'yildi. Qanchalik mobil telefondan uzoq gaplashilsa, masalan, kuniga 30 minut gaplashgan odamning xotirasini susayish ehtimoli ikki minut gaplashgannikidan ikki barobar ortar ekan. So'rovdag'i abonentlarning yarmi mobil telefondan foydalanayotganida bosh miyaning qulq atrofi qizishini aytdi. Uning intensivligi ta'sir kuchiga bog'liq bo'lgan. Avtorlarning ta'kidlashicha, izlanish natijalari hali juda oz, lekin juda sezilarli natijalar „doza-effekt" aloqasini ta'kidlaydi. Evropadagi o'n ikki ilmiy tekshirish instituti tomonidan to'rt (2000-2004) yil davom etgan 3,15 million evro ajratilgan REFLEX programmasini ichida mobil telefonlarni insonlarga ta'sirini olimlar o'rganib chiqishdi. Ularning xulosasicha, GSM mobil telefonlaridan foydalanuvchilarda asosan bosh miyada elektromagnit nurlanish oqibatida tirik hujayralarda genetik o'zgarishlar yuz berishi va natijada onkologik kasallikkarga olib kelishi mumkin. Qanchalik tirik hujayralar elektromagnit nurlanishga ko'p yuz tutsa, DNK strukturasi shunchalik tez o'zgargan, ya'ni turli mutatsion o'zgarishlar hosil bo'lgan.

Stokgol'm universitetining Karolinska Instituti olimlari mobil telefondan 10 minutdan ortiq foydalanish eshitish azolarining saratoni yuzaga kelish ehtimolini oshirishini aniqlashdi. Ularning fikricha, bu kasallikning xavfini oshishi bosh miyaning ma'lum qismida tarqaladigan radioto'lqinlar, ya'ni mobil telefonni qaysi qulog'i orqali eshitishiga bog'liq. Belgiyalik olim Yan Van-del-Bal'k va uning Lyoyven katolik universitetidagi safdoshlari 2,5 mingta o'smirlarni so'rov qilib, ularning ko'pchiligi uyqusini komp'yuter va mobil telefondan yo'qotganligini sezishgan.

Salbiy ta'sirga eng ko'p moil to'rt tizim: Markaziy asab tizimi, Immun tizimi,

Endokrin tizimi, Jinsiy tizim. Bir qator izlanishlar mobil aloqani inson organizmiga ta'siri natijasida quyidagi salbiy holatlarni: Bosh aylanishi va og'rishi; kucha ygan charchoqlik, xotirani susayishi va diqqat konsentrasiyasini buzulishi, depressiv kasalliklar, ko'zda og'riq va sanchiqlar, gavharini namligi kamayishi, ko'rish qobiliyatini progressiv yomonlashuvi, arterial bosimni va pulsni oshishi (mobil telefonda 35 minut gapplashilganda bosim 5-10 mm s. ust. oshishi qayd etilgan), mobil telefonda SMS va o'yinlarni yaxshi ko'rvuchilarda suyak bo'g'inlarini og'rishini keltirib chiqarishi mumkin. Bundan tashqari mutaxassislari ta'kidlashicha, ko'p odamlarda mobil telefonga psixologik bog'lanib qolish kompyuterga bog'langanlikdan kuchliroqdir. Psixologlarda quyidagi terminlar paydo bo'ldi - "mobil boglanganlik", "SMS-maniya".

Mutaxassislar tomonidan mobil telefonlardan yoshlardan foydalanishida quyidagilarga rioya qilish tavsiya etiladi:

- mobil telefondan foydalanishni maksimal cheklash;
- telefon garniturasi (telefonga ulangan mikrofonli naushniklar) dan foydalanish;
- suhbatni "baland aloqa" (telefon korpusiga o'rnatilgan dinamik) orqali olib borish.
- Ayrim psixologlar yoshlarni telefon trubkasiga bog'liqligini bugungi kunda kompyuter o'yinlari va internet tarmog'iga bog'langanlik kasalligi kabi mobil telefonga ham shunday texnologik bog'lanish kasalligi (addiksiya) mavjudligini ta'kidlashayapti.

Yosh bolalar o'zlarini telefoniga tirik mavjudotdek qarab "kichik do'stiga" turli laqablar berishga moyil bo'lib, bunday tobeklik nikotinga, yoki ichimlikka qaramlikdan tezroq shakllanadi.

O'QITUVCHI FAOLIYATIDA INNOVATSIYANING O'RNI

Berdiyeva Risolat Raxmatovna

Navoiy shahar 10-umumta'l'm maktab
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Mamlakatimiz ta'l'm-tarbiya tizimida qayta tiklanish va yangilanish jarayonlari yuz bermoqda. Qayta tiklanish bugundan o'tmishga, yangilanish bugundan kelajakka tomon intilishlar zamiridagi voqelik bo'lib, o'tmish va zamonaviy maktab o'rtasida vorislik o'rnatish yo'li bilan ta'l'mni raqobatbardosh ijtimoiy institutga aylantirishni taqozo etdi.

Talimni sifatli olib borishning omillaridan biri bu o'qituvchining o'z ustida ishlashidir. O'quvchilarga hozirgi zamon talabiga javob beradigan darajada ta'l'm berish uchun o'qituvchining o'zi ham bilimini oshirib borishi, kasbiy soha bilan birgalikda ijtimoiy sohalardagi yangiliklardan voqif bo'lishi kerak. Buning uchun u muntazam o'qishi yangi adabiyotlarni ular asosida topshiriqlarni avval o'zi ishlab chiqishi zarur. Bundan tashqari u doimo izlanishda bo'lishi, o'zi ham tadqiqotlar olib borishi yaxshi samara berdi. O'qituvchining innovatsion faoliyati to'g'risida fikr yuritar ekanmiz, innovatsiya tushunchasi dastlab AQSHda madaniyatshunos olimlar tomonidan aniqlangan va paydo bo'lgan.

Innovatsion jarayon-yangilikni kiritilishi va shart-sharoitlarni, tizimini yangi sharoitlarga, ko'rsatkichlarga muvaffaqiyatli o'tishni ta'minlovchi o'zgarishlar bilan ifodalanadi.

Innovatsiya-bu ma'lum bir faoliyatda shakl, metodlar, muammolarni yechishdagi yangicha yondashuv, yangi texnologiyalarni ta'l'm jarayoniga qo'llash orqali yuqori natijalarni ta'minlash. Bir so'z bilan aytganda, jarayonga konseptual yondashuvdir.

Ta'l'm muassasasida yoki jamoada innovatsiya masalasi muhokama etilganda o'quv tarbiyaviy ishlar faqat didaktik tizim sifatida qaralmasdan, balki ijtimoiy omil sifatida bolalarning atrof-muhitga jabl etilganligi orqali ham qaraladi. Ota-onalar, o'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasida yuzaga keladigan munosabatlar orqali har bir ta'l'm muassasasida tashkil topadigan ma'lum psixologik muhit yangilanib boradi. Bunda har bir o'qituvchi o'z faoliyatidagi muammolarni tushunib yetishi va ijodiy imkoniyatlarini rivojlantirishi lozimdir. O'qituvchi ham ta'l'm jarayonini olib borar ekan, u o'zining innovatsion faoliyatida quyidagi jihatlarga e'tibor berishi lozim:

- shaxsiy kasbiy innovatsion faoliyatida bilimdonlik, ijodkorlik, mahoratlilik, kompitentlik, intellektual salohiyatlilik, raqobatdoshlik, axborot texnologiyalari bo'yicha malakani egallagan, faol, fan yangiligidan xabardor, DTS talablarini to'la bajarishini ta'minlay oladigan fazilatlarga ega bo'lishi lozim;
- ilmiy-pedagogik innovatsion faoliyat olib borish, yangi ilmiy izlanishlar asosida yangi ishlanmalar yaratish, ilmiy tadqiqot olib borish, ilmiy maqola, ilmiy rahbarlikni olib borish nazarda tutiladi;
- psixologik-pedagogik, metodologik innovatsion faoliyatni olib borish, yangi-yangiliklarni yaratish, topish, bazasini yaratish, tadbiq etish, tarqatish, yangiliklar ustida ish olib borish, yangi texnologiyalarni joriy qilish, reproduktiv, kreativ, reaksiya asosida ish yuritishni bilishi lozim.

O'qituvchining innovatsion faoliyat yuritishi hozirgi davr talabi bo'lib, bu faoliyat uning bilishga intilishi, jamoada o'z mavqeyini ko'rsatishi, o'z- o'zini tarbiyalashni, mustaqil ta'lif olishi va o'z-o'zini rivojlantirishi bilan xarakterlanadi.

Shunday qilib, bugungi kun o'qituvchisi innovatsion faoliyat yuritish orqali ta'lif sifatini oshirishga o'z ijobiy ta'sirini ko'rsatadi. O'qituvchilarda esa, yangilikka intiluvchanlik orqali yangiliklarni izlab toppish uchun ko'nikma va malakasi shakllanadi. O'qituvchilar uzlucksiz o'z mahoratlari ustida ishlash ko'nikmasiga ega bo'ladi.

HEURISTIC METHOD CONTRADICT TO FORMAL SOLUTION METHODS

Botirova Nasiba Jurabaevna

Lecturer, FerSU

ANNOTATION

In this article, the object of heuristic science is creative activity, problem solving models (in the context of non-standard problem situations), the search for new solutions to problems and the design of the outside world.

Keywords: heuristic method, mathematical model, efficiency

Heuristic methods - a sequence of prescriptions or information processing procedures performed in order to search for more rational and new design solutions.

Heuristic methods are usually contrasted with formal decision methods based on exact mathematical models. In the psychological and cybernetic literature, heuristic methods are understood to mean any methods aimed at reducing enumeration, or inductive methods for solving problems. [1]

For the first time, the doctrine of heuristic methods was developed and put into practice by Socrates. Archimedes in "The Doctrine of the Methods of Mechanics" described in detail how to consider and solve new problems. From him the art of solving difficult problems got its name "Heuristics".

Heuristic methods are understood as various procedures aimed at reducing the enumeration of options. Different authors characterize the number of existing heuristic methods differently (some authors name several basic methods, others speak of hundreds of methods).

Heuristic methods increase the likelihood of obtaining a workable - but not always optimal - solution to a creative problem that arose, for example, due to the lack of development of a specific theory, incompleteness or inaccuracy of the source data. Heuristic methods are able to find solutions even in very complex, unforeseen situations, but here they are inferior in terms of efficiency to exact algorithmic approaches. Heuristic is an adjective that is not so often used means "providing discovery", it often turns into a noun during the transition from the heuristic method to "heuristic". Heuristic defines a method of behavior that helps to achieve the goal, but which cannot be clearly characterized, since we know what we want, but we don't know how to achieve it, where the solution lies.

Heuristics (dr. Greek ευρίσκω "searching", "discovering") is a science that studies creative activity, the methods used to discover new concepts, ideas and relationships between objects and sets of objects, as well as the methodology of the learning process. Heuristic methods (another name for heuristics) make it possible to speed up the process of solving a problem.

Heuristic, depending on the context, is a heuristic algorithm that represents a set of techniques in finding a solution to a problem that can limit enumeration is also a learning

method that takes its roots from Socratic mayevics. [3]

In ancient Greece, heuristic was understood as the method of teaching practiced by Socrates, when a teacher leads a student to independently solve a problem, asking him leading questions. Currently, heuristic methods for solving problems are called methods that minimize the search for possible solutions, often based on intuition. Significant interest in the study of heuristic methods arose in connection with the possibility of solving a number of problems (object recognition, proof of theorems, etc.) in which a person cannot give an exact solution algorithm using technical devices.

The main purpose of heuristics is to build process models for solving a new problem. The following types of models exist:[3]

- o blind search model, which is based on the so-called trial and error method;
- o a labyrinth model in which the problem to be solved is considered as a labyrinth, and the solution search process is considered as a walk through a maze;
- o structural-semantic model, which is currently considered the most meaningful and which reflects the semantic relations between the objects included in the task.

Heuristics is connected with psychology, physiology of higher nervous activity, cybernetics and other sciences and disciplines. Methods of psychological activation of creative thinking are aimed at eliminating the so-called psychological inertia of thinking, which hinders the finding of inventive solutions and new business ideas, which interferes with a more comprehensive consideration of the problem. These methods can significantly increase the number of ideas put forward and increase the productivity of this process. However, to solve complex inventive and non-standard business problems, which are based on contradictions, these methods are ineffective.

The most famous methods of psychological activation: brainstorming; reverse brainstorming; shadow brainstorming; ship board; focal object method; analogies, synectics; method "Methods of analogy"; PBC operator; conference of ideas and dr It can be concluded that the use of heuristic methods in solving mathematical problems improves students' thinking.

LITERATURE

- 1.N.I. Kondakov, Logical Dictionary Handbook, 2nd ed., Moscow: Nauka, 1975, S. 674.
2. Stafford Beer, Brain firms, M., "URSS Editorial, 2005, p. 58-59.
- 3.<https://works.doklad.ru/>

SHARQ MUTAFAKKIRLARI IJODIDA SHAXS MA'NAVIY QIYOFASINI SHAKLLANTIRISH

Boymirzayeva Shahnoza Faxritdinovna

Navoiy viloyat Navbahor tuman 25-umumta'lim məktəb milliy istiqlovl va ma'naviyat asoslari fani o'qituvchisi

IX - XV asrlar Markaziy Osiyo shaxsning ma'naviy qiyofasi rivojida muhim davr hisoblanadi. Sharq allomalarining ta'lif-tarbiyaga oid qarashlarida ma'naviyqiyofasida bo'lgan e'tibor asosiy o'rinda turadi.

Yaqin va O'rta Sharq xalqlari moddiy va ma'naviy madaniyatining qo'shilishi asosida hozirgi Markaziy Osiyo madaniyatining maxsus bir-biridan ajralmagan ko'p qirrali ilmiy-qadriyatlarning maydonga kelishida vatandoshlarimiz Muhammad ib Muso al-Xorazmiy (780-850), Adulhamid ibn Turk al-Huttaliy, Abu al-Abbos, Ahmad al-Farg'oniy (747-861), Ahmadib Abdulloh al-Marvaziy, Abu Nasr Farobiy (870-950), Abu Ali ibn Sino (980-1037), Abu Rayhon Beruniy (975-1050) va boshqalarning xizmatlari kata bo'ldi.

IX-XV asrlarda Markaziy Osiyoda ma'naviy qadriyat darajasiga ko'tarilgan xalq hunarmandchiligi, san'ati va mehnat qadriyatlari: kulolchilik, misgarlik, me'morchilik, zargarlik, duradgorlik, o'ymakorlik, sangtaroshlik, g'anckorlik, dehqonchilik, bog'dorchilik, chorvachilik, shuningdek, badiiy-estetik qadriyatlardan musiqa, xattotlik va tarjimachilik rivojlandi.

Muhim madaniy qadriyat hisoblangan madaniy ma'rifiy muassasalar (masjid, madrasa, xonaqoh, maqbara, koriz, sardoba va boshqalar), tarixiy obidalar qurishga, xalqning ma'naviy saviyasini oshirishga e'tibor kuchaytirildi.

Islom olamida muhim milliy qadriyat hisoblangan Qur'on va Hadislarni to'plam holiga keltirishga va xalq o'rtasida ularning ta'lif-tarbiyaviy qonun qoidalarini targ'ib etishga katta ahamiyat berildi. Iloxiyo, kalom, tasavvuf adabiyoti, hadis ilmi vujudga keldi.

Buyuk olimlar va fanlar o'rtasidagi o'zaro aloqa va o'zaro ta'sir natijasida sharq ma'naviy qadriyatlarning umuminsoniy va milliy asoslari ishlab chiqarildi.

Demak, bu davr o'zining har tomonlama yuksakligi, yaratilgan boy madaniy merosi, milliy qadriyatlari, jahonga mashhur allomalarining yetishib chiqqanligi bilan qimmatlidir. Sharq mutafakkirlarining ma'naviy madaniyat sohasiga qo'shgan ulushlari nihoyatda boy bo'lib, mazmunan qadriyatlarning barcha yo'nalishlarini qamrab olganligi bilan harakterlidir. Ular:

- ma'naviy-ruhiy qadriyatlari;
- ijtimoiy-siyosiy qadriyatlari;
- mehnat bilan bog'liq qadriyatlari;
- badiiy-nafis qadriyatlari;
- diniy qadriyatlari tarzda o'z ifodasini topdi.

Inson ahloqi aqlga, xulq va hatti-harakati esa ilm-fanni o'rganishga va ma'rifatga asoslangandagina ma'naviy kamolotga erishadi. Mutafakkir allomalarining fikrlaricha,

insonparvarlik g'oyalarining amalga oshishi va ma'rifatli bo'lishga bog'liq. Shuning uchun ham ular ilmlilikni umuminsoniy qadriyat darajasida ulug'laydilar, jamiyatning barcha a'zolarini - ilm egallashga chaqirdilar, limning inson ma'naviy hayotida tutgan o'rnini yuqori baholaydilar.

Farobiy o'zining "baxt-saodatga erishuv haqida", "Fanlarning tasnifi", "Falsafani o'rganishdan oldini nimani bilish kerakligini to'g'risida", "Ilmlar va san'atlar fazilati" kabi ko'plab risolalarda insonning ma'naviy rivojlanishi ilm-ma'rifatiga bog'liqligini ta'kidladi.

Abu Rayhon Beruniy bilim - umuminsoniy qadriyatlarni o'rganishning kaliti ekanligini alohida ta'kidlaydi. Ilm-ma'rifatli odam jamiyat taqdiri, insonlar taqdiri uchun kurashuvchan, barcha yomonliklaridan uzoqdir. "Ilmnинг foydasi ochko'zlik bilan oltin, kumush to'plash uchun bo'lmay, balki u orqali inson zarur narsalarga ega bo'lishdir".

Al-Xorazmiy esa insonning xulq-atvori, hatti-harakati mantiqiy fikrlashga asoslangandagina mukammal shakllanishi mumkin, degan g'oyani surdi. Ilmsiz odam boylikka, har xil tubanlikka moyil, uning qadr-qimmati jamiyatga, insonlarga keltirgan foydasi bilan belgilanadi. Yusuf Xos Hojibning inson aqli, bilimi haqidagi ilmiy-falsafiy mushohadasi mazmunida barcha ezgu ishlarning asosi ilmda ekanligi haqidagi g'oya asosiy o'rinda turadi.

Buyuk qomusiy olim Abu Ali ibn Sino esa ilmlarni egallash tib ilmiga asoslanmog'i kerak, jismoniy sog'lom kishining aqliy bilish faoliyati ham faol bo'ladi, degan xulosaga keladi. Sharq mutafakkirlari dunyoviy bilim bilan bir qatorda diniy bilimni o'zları egallagan holda, umuminsoniy qadriyat tarxida har bir inson uning mazmun va mohiyatidan voqif bo'lishi kerak, ilm olib aqliy kamol topish kishining yoshligidan to umrining oxirigacha davom etmog'i lozim, degna g'oyani ilgari surdilar. Barcha guruhdagi ma'naviy qadriyatlarning mohiyati eng oliy tuyg'u - insonparvarlik yotadi. Insonparvarlik - insonning sharafi, vijdoni va imonining mas'uli hisoblanadi.

Insonparvarlik hayrixohlik, moddiy-ma'naviy madadga intilish tuyg'usi, imon vijdon doirasida mehr-muruvvat ko'rsatish ehtiyojini qondirish natijasida vujudga keladi. Insonparvarlik mazmunan boy va xulq-odob qoidalarini o'zida mujassamlashtirishadir. Biz ularni quyidagilardan iborat deb hisoblaymiz: ya'nı, insonparvarlik qadriyati negizida mehr-shavqat, muruvvat va oqibat, sahiylik, sahovat, diyonat, qanoat, himmat,adolat, sabr-toqat, tavoze, mehribonlik, sof'dillik, rostg'oylik, hamfikrlilik, hamkorlik, fahm-farosatlilik, ziyraklik, hojatbarorlik kabi ahloqiy-ma'naviy xususiyatlar o'z ifodasini topadi.

Insonparvarlik xalq ichida keng yoyilgan ko'rinishi odamgarchilik bo'lib, Abu Rayhon Beruniy fikricha, odamgarchilik (muruvvat) kishining o'zi, urug'-aymog'i va o'z ahvoliga ta'sir etish bilan chegaralanadi.

Mardlik esa (futuvvat) undan ham ustun bo'lib, o'zidan tashqariga ham o'tadi. Muruvvatli mard kishi o'zining halimligi, muloyimligi, irodasi mustahkamligi, kamtarinligi tufayli tanilib, garchi u shu martabaga, uning ahlidan bo'lmasa ham oliy darajaga ko'tariladi. U nasl-nasab jihatidan emas, balki odamgarchilik jihatidan haqli ravishda hurmat qilinadi. Insonparvarlik qadriyati mazmunida musibatli kishiga hamdard bo'lish, muhtojlarga, keksalarga, ayolmandlarga yordam berish, hojatbarorlik qilish, andishalilik, vazminlik, samimiylilik, kamtarinlik kabi yuksak fazilatlar yotadi.

Alisher Navoiy nazdida ta'ma aralashgan yaxshilik, hikmat, himmati inson ma'navy hissiyotiga salbiy ta'sir etuvchi holatdir. Ta'masiz yaxshilik qilish, bu sahiylikdir. Odamgarchilikning eng yuksak belgisi sahiylik va himmatdir. Demak, insonparvarlik

qadriyatining mohiyatida samimiyo hojatbarorlik tushunchasi yotadi. Yuksak insoniylikning o'lchovi burch va vijdon hisoblanadi. Shu boisdan Sharq mutafakkirlari vijdon pokligi, oila, ota-onas, ustoz, xalq, farzand burchi haqida olg'a surge g'oyalarining asosini insonparvarlik tashkil etadi.

Mehnat avvalo insonning ehtiyojini qondirish, qolaversa, ma'naviy ongini shakllantirishning muhim omili hisoblanadi. Mehnatsevarlik qadriyatining mohiyatini aqliy va jismoniy mehnatga ijobiy munosabat, ongli va halol mehnat qilib, jamiyatning moddiy va ma'naviy rivojlanishiga ta'sir etish; mehnat natijalaridan rohatlana bilish, o'zgalar manfaati uchun mas'uliyatni his etish kabi tushunchalar yotadi. Shuningdek, mehnat madaniyatiga rioya etish ma'naviy madaniyatilikning bir ko'rinishi sifatida qaralmog'i lozim. Yusuf Hos Xojib mehnat jarayonida "shoshilmasdan ishslash, sabrli va ehtiyyotkor bo'lish" kerak deb ta'lim bersa, Alisher Navoiy halol, beminnat mehnat inson ruhi uchun huzur baxsh etishini ta'kidlab, "mehnat bilan topilgan dirxam birov bergen xazinadan yaxshi" ekanligini uqtiradi.

Sharq mutafakkirlari ijodida shaxs ma'naviy qiyofasini shakllantirish masalarining talqin qilinishi bejiz emas, albatta. Chunki, ma'naviy tafakkur insonlarning bir-birlari bilan muloqoti, tabiat va jamiyat hodisalariga munosabati jarayonida shakllanadi. O'zaro hamkorlik, hamfikrlilik, hamdo'stlik, insonparvarlik negizida tarkib topadi. Shuning uchun ham u ijtimoiy, ma'naviy harakterga ega. Inson moddiy ehtiyojga nisbatan ko'proq ma'naviy ehtiyojni his etadi. Bu ehtiyojni qondirishning tarixiy xarakterga ega shakllari, usullari mayjud bo'lib, ular faqat ma'naviy ehtiyojni qondirish omili bo'lib xizmat qilmaydi, u balki u yoki bu millatning tarixiy taraqqiyoti, turmush tarsi, ichki ruhiyati xarakterini ham ochib beradi.

BOSHLANG'ICH SINFDA KO'P XONALI SONLARNI MAVZISINI O'QITISH TIZIMI

Halimova Feruza Xolmurodovna

Navoiy viloyati Zarafshon shahar 12- umumta'lim maktab
boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Ko'p xonali sonlarni alohida qilib berilishiga sabab, 1000 dan katta sonlarni knomerlashning o'ziga xos xususiyatlari bor: ko'p xonali sonlar faqat xona tushunchasiga emas, balki sinflar tushunchasiga ham tayanib hosil qilinadi, nomlanadi, yoziladi. Bu muhim tushunchani ochib berish kerak.

Masalalarni qarab chiqish tartibi quyidagicha: nomerlash, yozma qo'shish va ayirish, yozma ko'paytirish va bo'lish. Ishning o'ziga xos tomoni shundan iboratki, ko'rsatilgan barcha masalalarni o'rganishda o'qituvchi o'quvchilar o'qitishning bundan ilgarigi bosqichlarida hisoblash sistemalari, natural sonlar qatori, arifmetik amallar, ularning xossalari, amallar orasidagi o'zaro bog'lanish, komponentlar o'zgarganda natijalarning o'zgarishiga nisbatan to'plagan kuzatishlari va ayrim xulosalarini umumlashtirishga erishadi.

Bu bilimlar ko'p xonali sonlarni o'qish va yozish, og'zaki va yozma hisoblashlarni bajarish uquv va malakalarini hisoblash uchun asos bo'ladi

Bu mavzuda o'qituvchining vazifasi quyidagilardan iborat.

- a) predmetlarni bittalab, o'ntalab, yuztalab, guruhlarga birlashtirib sanash;.
- b) 1000 ichida sonlarni o'qish va yozish hamda ularni natural qatorda kelish tartibini bilish;
- v) sonlarni yuzlik, o'nlik va birliklardan hosil qilish.
- g) o'ngdan chapga hisoblaganda, birliklar, o'nliklar, yuzliklar qaysi o'rinda turishini bilish;
- d) sonni xona qo'shiluvchilari yig'indisi ko'rinishida yoza olish va xona birliklarini bilish. 1000 ichida sonlarni raqamlashni o'rganish natijasida o'quvchilar quyidagi bilimlar, malakalar va ko'nikmalarni egallab olishlari kerak.
 1. 1000 ichida sonlarni raqamlashni, sonning hosil bo'lishini, o'zidan oldingi va keyingi sonlar bilan aloqadorligini bilish.
 2. Har bir sonni sonlar qatoridagi o'rnini bilish.
 3. Sonlarning o'rni qiymatlarini bilgan holda o'qish va yoza olish.
 4. Taqqoslash.
 5. Sonni xona yig'inidisi ko'rinishida yoza olish.
 6. Sonlarning natural ketma-ketligini bilgan holda qo'shish va ayirishni bajarish.
 7. Uch xonali son va uchinchi xona birliklari tushunchasini bilish.
- Ko'p xonali sonlarni raqamlashni o'rganish natijasida o'quvchilar:
 1. Millionlar sinfi ichida natural qator sonlarining nomlarini o'zlashtirib olishlari, ularning qanday hosil bo'lishini tushunishlari, ularning o'nli tarkiblarini bilib olishlari kerak.

2. Sinflarning nomlarini va har bir sinf ichida xonalarni bilishlari kerak.
3. Millionlar sinfi ichida har qanday sonni o'qiy olishlari va yoza olishlari kerak.
4. Sonlarni taqqoslay olishlari kerak.
5. Har qanday sonni xona qo'shiluvchilarining yig'indisi shaklida tasvirlay olishlari (berilgan sondagi birliliklarning, o'nliklarning va h.k.);
6. Umumiy sonni topa olishlari, mayda birliliklarni yirik birliklar bilan va aksincha, yirik birliliklarni mayda birliklar bilan almashtira olish.
7. Sonlarni 10, 100, 1000 marta kattalashtira oldigan va nollar bilan tugaydigan sonlarni 10, 100, 1000 marta kamaytira oladigan bo'lislari kerak.
1000 dan katta sonlarni nomerlashni o'rganish o'ziga xos xususiyatga ega.
Bundan oldingi barcha sonlarni o'rganishda o'rinni bo'lgan predmetlarni bevosita sanashga asoslangan holda ko'p xonali sonlarni hosil qilish, ularni og'zaki nomerlash mumkin emas. Predmet ko'rgazmalilikni shartli ko'rgazmalilikka almashtirishga to'g'ri keladi: son cho'tga solinadi yoki nomerlash jadvalida belgilanadi. Ikkala holda ham ko'rgazmalilik sonni hosil qilish va belgilashni namoyish etadi va shartlilik elementiga ega bo'ladi: cho'tdagi bir xil soqqalar, ayni bir xil raqamlar cho'tda va nomerlash jadvalida joylashishiga qarab yozuvda har xil sonni bildiradi (masalan, 333333 soni va 3 birlik, 3 o'nlik, 3 yuzlik va hokazo).

Darsda ko'rgazmali vositalardan foydalanayotganda buni hisobga olish zarur. Ikkinchı o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, 1000 dan katta sonlarni nomerlash birliliklarni ikki yoklama guruhlashga asoslanadi: quyi xonaning 10 birligi undan keyingi yuqori xonaning 1 birligini tashkil etadi, quyi sinfning 1000 birligi undan keyingi yuqori sinfning 1 birligini tashkil etadi. II sinf birligi - ming va bu birliklar bilan ularni I sinf birliklari kabi o'nliklarga, yuzliklarga, mingliklarga guruhlab sodda birliklar kabi sanash mumkin. Ko'p xonali sonlar turli sinflar birliklarini sanash natijasida hosil bo'ladi, shuning uchun ular "sinflar boyicha" o'qiladi va yoziladi. Har bir sinf ichida esa sonning hosil qilinishi, atalishi va yozilishi 1000 ichida sonlarni hosil qilish, atash va yozishdagi kabi amalga oshiriladi. Masalan, agar minglarni sanab 115 ni, keyin birlarni sanab 125 ni hosil qilsak, 115125 soni hosil bo'ladi. Birliliklarni sinflar boyicha guruhlashning mavjudligi ko'p xonali sonlarni nomerlashni o'rganish tartibiga ma'lum iz qoldiradi: bolalarni bir yo'la minglar sinfining uchta xona birliklari bilan tanishtirish maqsadga muvofiq, bunda bu birliliklarning hosil bo'li shi va atalishi I sinf birliklarining hosil bo'lishi va atalishi bilan o'xshash ekanini ta'kidlash kerak; so'ngra II sinf xona sonlarining hosil bo'lishi va yozilishini (5 ming, 20 ming, 600 ming) va II sinf birliklaridan tuzilgan sinf sonlari (25 ming, 320 ming, 761 ming)ni (ya'ni yaxlit mingliklarni) qarash va nihoyat, to'rt xonali, besh xonali va olti xonali sonlarni nomerlashni o'rganishga kirishish kerak. Bu yerda sanoq sistemasining g'oyasi o'z aksini topadi: mingliklar xuddi oddiy birliklar kabi sanaladi, ko'p xonali sonlarni nomerlashni o'rganish esa mazkur holda 1000 ichida nomerlashga doir bilimlarga tayanadi.

BOLALARNING AXLOQIY SIFATLARINI SHAKLLANTIRISHDA XALQ PEDAGOGIKASI AN'ANALARIDAN FOYDALANISH

Hikmatova Mohidil Baxtiyorovna

Navoiy viloyati Zarafshon shahar 12-umumta'lim maktab
boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Ta'limgizning ajralmas qismi bo'lgan maktabgacha ta'limgiz jarayonining bosh vazifasi bog'cha tarbiyalanuvchilarni har tomonlama tarbiyalashdan iborat bo'lib, bunga ta'limning interfaol usullaridan unumli foydalanibgina erishish mumkin. Ta'limgiz jarayoni bir-birini davom ettirish, to'ldirish, takomillashtirish bilan bog'liq. Inson butun umri davomida ta'limgiz oladi, o'rganadi, izlanadi va xulosa qiladi. Shunga ko'ra maktabgacha ta'limgiz muassasalari tarbiyachilarining dars ishlanmalarida dars mobaynida tinglovchilarni faollashtirish usullari, vositalari aniq ko'rsatilmog'i lozim. Darsning maqsadi, asosan, tinglovchilarni mantiqiy fikrlashga undash, o'z fikrini mustaqil bayon etish, umumiyligini qabul qilingan tartibga rivoja qilish, mavzu asosida yakuniy mulohaza yuritish, tegishli tavsiyalar tuzishga qaratilmogi kerak. Demak, biz har bir mashg'ulot o'tish barobarida o'z oldimizga bir qancha vazifalarni qo'yishimiz lozim bo'ladi. Bunda xalq pedagogikasi bolalarda odob-axloq ko'nikmalarini shakllantirish, ular qalbida insofililik, mehnatsevarlik, rostgo'ylik, kamtarlik, diyonatlilik, e'tiqodlilik, tug'ishganlarga nisbatan mehr-oqibatlilik, ilm olishga qiziqish, tabiatga nisbatan oqilona munosabatni shakllantirish, milliy qadriyatlar, madaniy meros, xalq og'zaki ijodi namunalarini o'zlashtirish, badiiy tafakkurni boyitish, bola shaxsida ijobjiy fazilatlarni tarkib toptirish kabi maqsadlarni o'z oldiga qo'yadi. Shuningdek xalq pedagogikasi maktabgacha yoshdagagi bolalarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, ongida yangicha dunyoqarash va milliylikni mujassamlashtirish, milliy istiqlol g'oyasi, madaniy-ma'rifiy tushunchalar haqida ilk ma'lumot berish, oila mahalla va pedagogik jamoa hamkorligida bola shaxsida axloqiy sifatlarni tarkib toptirish, talim-tarbiya jarayonida pedagogik talablar hamohangligiga erishish, milliy urf-odatlardan oqilona foydalangan holda bola tarbiyasiga yondashish kabi ilg'or g'oyalarni olg'a suradi.

Tarbiya jarayonida har bir pedagog xalq pedagogikasining mazmunini to'liq anglamog'i kerak va undan oqilona foydalanmog'i shart. Xalq pedagogikasining mazmuni xalq pedagogikasi zaminida uyda o'zini tutish, ota-onasining aytganiga qulq solish, aka-ukalariga nisbatan g'amxo'rlik ko'rsatish, to'g'riso'z bo'lish, mehnat qilish va ilm olishga qiziqish, bo'sh vaqtini bekor o'tkazmaslik, tozalikka rivoja qilish, kattalar oldida odob saqlash, hayvon, o'simliklarni parvarishlash, bog'lar barpo qilish, atrofdagilar bilan muomala me'yorini bilish, ularga rivoja qilish, topishmoq, maqol, tez aytish, ovutmachoqlarni bilish va o'rinli ishlata olishga o'rgatish kabilarni o'z ichiga oladi. Bunda xalq pedagogikasining mohiyati alohida o'rin tutib, u xulqida o'zbekona xislatlarni tarkib toptirish, rivojlantirish, mustahkamlash, faollashtirish, bola shaxsida vatanparvarlik, odobililik, xushmuomalalilik, sabrlilik, orastalik, tejamkorlik kabi hislatlarni shakllantirish, buyuk ajdodlarning ma'naviy meroslarini e'zozlaydigan, qiziqib o'rganadigan qilib tarbiyalash, milliy bayramlarni bilish, ularda ishtiroy etishdan zavqlanishga erishishni

ta`minlaydi.

Xalq pedagogikasi an'analari, uning mazmuni, maqsad, vazifalari va mohiyati bilan tanishtirish orqali pedagoglarda bola tarbiyasiga sharqona yondashuvni takomillashtirishga erishiladi. Bundan tashqari, pedagoglar maktabgacha ta'lim muassasalardagi ta'lim-tarbiya jarayoniga ota-onalar, mahalla, jamoatchilikni keng jalb etish yo'llari bilan tanishadilar. O'zaro hamkorlikning usul-uslublarini hayotga tatbiq etadilar.

"Bolalarning yosh xususiyatlari mos keladigan, tabiat va jamiyatdagi voqeal-hodisalar xususida yosh kitobxon tushunchasi darajasida ma'lumot beradigan sho'x va o'ynoqi, tarbiyaviy ahamiyat kasb etadigan asarlarni tushunish qon-qonimizga singib ketgan. Shu sababli ham shoir-u noshirlarimiz hazilkash, sho'x, o'yinlar, topqir bolakaylor haqida hazil-huzulga boy yumoristik she'r-u hikoyalar, doston-u qissalar bitadilar: nabotot va hayvonot dunyosini bolalarning hayratomuz nigohlari bilan qayta-qayta kashf qiladilar: parranda, darrandalarni misol qilib, ibratomuz ertag-u masallar yozadilar: Vatan - kindik qoni to'kilgan muqaddas Ona tuproqqa sadoqat, ustozlar va ota-onalar hurmatini sharaflash ruhidagi she'r-u dostonlar yaratadilar; bolalarni ilm-ma'rifat nuridan bahramand bo'lishiga chorlovchi - maktab, kitob va boshqa turli o'quv qurollarini madh etuvchi asarlar bitadilar va hokazo. Albatta, bu mavzularning har biri ham umrboqiyligi va bolalar adaptyotida doimo sezilarli mavqe kasb etishi isbot talab qilmaydigan haqiqatdir. Biroq ana shu haqiqatlarni har bir avlod qanday qayta kashf qilyapti va bu kashfiyotlarning badiiyat darajasi qanday degan savol doimo oldimizda ko'ndalang turishi ham tabiiydir. Bolalar adapbiyoti, nazarimizda, hayotning o'zi qadar qadimiy bo'lib, onaning birinchi bolasiga aytgan ilk allasidan boshlanib, xalq og'zaki ijodida bolalarning tili burro bo'lishiga yo'naltirilgan tez aytishlar, fikrini, zehnini charxlashga yo'naltirilgan topishmoqlar, o'yin qo'shiqlaridan masallar-u ertaklargacha bo'lgan qanchadan qancha aynan bolalarga mo'ljallangan janrlar tarzida namoyon bo'ladi. Aslida esa ularning barchasi o'sib kelayotgan yosh avlodning ma'naviy kamoloti manfaatlariga xizmat qiladi.

BOSHLANG'ICH SINF ONA TILI DARSLARIDA FE'L SO'Z TURKUMINI O'RGATISH METODIKASI VA SAMARALI YO'LLARI

Islomova Roziya Umurzoqovna

Navoiy viloyati Zarafshon shahar 12- umumta'lim maktab
boslang'ich sinf o'qituvchisi

Fe'l ustida ishlashda izchillik, bo'limlar orasidagi bog'lanish, dastur materialining hajmi, turini har bir sinfda o'rganish usullari va vositalari shu so'z turkumini o'rganish vazifasi, fe'lning lingvistik xususiyatlari va kichik yoshdagi o'quvchilarning bilish imkoniyatlariga qarab belgilanadi.

"Fe'l" mavzusini o'rganishda asosiy vazifalar: so'z turkumi sifatida fe'l haqida dastlabki tushunchani shakllantirish, o'quvchilar nutqini fe'llar bilan boyitish hamda og'zaki va yozma nutqda fe'ldan to'g'ri foydalanish ko'nikmasini o'stirish, o'quvchilarning aqliy faoliyatini rivojlantirish, grammatik mavzu bilan bog'liq holda ayrim imloviy qoidalarni o'zlashtirish hisoblanadi. Bu vazifalar bir biri bilan bog'liq holda hal etiladi. Fe'lning lingvistik xususiyatlari xiyla murakkab, shuning uchun boslang'ich sinf o'quvchilari faqat uning muhim nazariyalari bilan tanishtiriladi.

Material tanlashda shu materialning nutq va imloga oid vazifalarni hal qilishda qanchalik zarurligi hisobga olinadi. Fe'l ustida ishlashga tayyorgarlik savodga o'rgatish davrida boshlanadi.

Bu davrda o'quvchilarning diqqati fe'lning leksik ma'nosiga qaratiladi; fe'l uchun tipik hisoblangan leksik-grammatik ma'noni, ya'ni predmetning harakatini bildirishni umumlashtirish imkonini beradigan aniq material yig'iladi. Fe'l ustida ishslash mashqlarini "Alifbe"dagi so'z va mashqlarni o'qish, rasmga qarab gap tuzish bilan bog'lab o'tkaziladi. Bunda o'qituvchi o'quvchilar gap tuzishda mazmunga mos fe'lni topishga, so'z nimani bildirishini va qanday so'roqqa javob bo'lishini aniqlashga yordam beradigan sharoit yaratadi. Masalan, bolalar kuzda meva va sabzavotlarni, daraxtlarni kuzatib yoki rasmlarni ko'rib, gapni mazmunga mos so'zlar bilan to'ldiradilar: Kuzda mevalar nima qiladi?... (pishadi), sabzavotlar nima qiladi?... (yetiladi), daratl barglari nima qiladi?... (sarg'ayadi). Bolalar nima qilyaptilar?... (dam olyaptilar), ... (o'yнayaptilar), (ishlayaptilar).

Fe'lni o'rganishda maqsadga qaratilgan ishlar harakatni bildirgan so'zlar mavzusini o'rganishdan boshlanadi (1-sinf, o'quv yilining 2-yarmi). Fe'l leksik ma'nosi bilan grammatik ma'nosi (harakat bildirishi) mos keladigan (nima qilyapti?) yugurayapti, arralayapti, sakrayapti, (nima qildi?) yugurdi, arraladi, sakradi, (nima qiladi?) yuguradi, arralaydi, sakraydi kabi misollardan foydalanish bilan o'quvchilar o'zları bajargan harakatlarni aytishni so'rab, ular bergen javobini (fe'lni) so'roqlari bilan xattaxtaga yozib, suhbat o'tkazish bilan tushuntiriladi.

O'quvchilarni so'roq berish bilan holat bildiradigan u xlabelapti, o'yнayapti, faxrlanadi kabi fe'llarni ham tanlashga o'rgatib borish muhim ahamiyatga ega.

Bunday mashqlar o'quvchilarda predmet harakatini keng ma'noda tushunish ko'nikmasining shakllana borishiga yordam beradi.

Dastur o'quvchilarda so'zlarga so'roq berib, ularni bir-biridan farqlash ko'nikmasini shakllantirishni talab etadi. Buning uchun o'qituvchi fe'lning har xil shakllaridan foydalanib, maxsus mashqlar o'tkazadi. Nima? so'rog'iga javob bo'lgan so'z bilan nima qildi? (nima qilyapti?, nima qiladi?) so'rog'iga javob bo'lgan so'zlar taqqoslanadi: nima? so'rog'iga javob bo'lgan so'zlar guruhi predmetni bildirishi, nima qildi? so'rog'iga javob bo'lgan so'zlar esa predmet harakatini bildirishi aniqlanadi. Taqqoslash ot va fe'lni ajratishga o'rgatadi, ularning nutqda bir-biriga ta'sir etishini aniqlashga imkon beradi.

DTSga muvofiq, boshlang'ich sinflarda morfologiyadan: ot, sifat, son, fe'l, kishilik olmoshi sintaksisdan: gap, ega, kesim, ikkinchi darajali bo'lak, uyushiq bo'lak, undalma kabi tushunchalarni, so'z yasalishidan: o'zak, qo'shimcha, o'zakdosh so'zlar kabi tushunchalarni shakllantirish ustida ish olib boriladi.

O'quvchilarni fe'l zamonlarini ongli qo'llashga o'rgatish maqsadida matnlardan foydalaniladi. Bunda fe'l zamonini aniqlash va biror fe'l shaklidan foydalanishni asoslash, shuningdek, fe'l zamonini o'zgartirish, fe'llarni muayyan bir zamonda ishlatib hikoya tuzish topshiriladi.

Dasturga ko'ra, bu sinfda fe'llarda shaxs-son haqida tushuncha beriladi. O'quvchilarda o'zbek tilida III shaxs: so'zlovchi (I shaxs), tinglovchi (II shaxs), o'zga (III shaxs) mavjudligi haqidagi dastlabki ko'nikma „Otlarning egalik qo'shimchalari bilan o'zgarishi“ va „Kishilik olmoshlari“ mavzulari o'rganilayotganda hosil qilingan. "Fe'llarda shaxs-son" mavzusi shu ko'nikmaga assoslangan holda tushuntiriladi.

Suhbat asosida kishilik olmoshlari III shaxsni, birlik va ko'plikni bildirishi eslatilgach, o'quvchilarga men olmoshini qatnashtirib gap tuzish topshiriladi. Ular tuzgan gap o'qituvchi rahbarligida tahlil qilinadi '(Men kitobni o'qidim).

O'quvchilar men I shaxs birlidagi kishilik olmoshi ekanini avtadilar; o'qidim fe'lini so'z tarkibiga ko'ra tahlil qilib, o'qi - o'zak, -di - o'tgan zamon qo'shimchasi, -m ham qo'shimcha ekanini aniqlaydilar. O'qituvchi quyidagi mazmunda tushuntiradi: ish-harakat so'zlovchi (I shaxs), tinglovchi (II shaxs), o'zga (III shaxs) tomonidan bajarilishi mumkin; ikkinchidan, ish-harakat yakka (bir) yoki bir necha shaxs tomonidan bajarilishi ham mumkin. Fe'llarga qo'shilib, ish-harakatni bajargan shaxsni va sonni (ko'plik va birlikni) ham bildiradigan qo'shimchalar bor. Masalan, o'qidim fe'lidagi -m qo'shimchasi shunday ma'noni bildiradi, u shaxs-son qo'shimchasidir. Chunki -m o'qish harakatini bajargan shaxsni (I shaxsni) va sonini (bir kishi bajarganini) bildiryapti, ya'ni ham shaxsni, ham sonni ifodalayapti. O'qituvchi (xattaxtaga yozilgan gaplarni ko'rsatib) "Nuqtalar o'rniga gapning mazmuniga mos bo'lgan fe'llarning shaxs -son qo'shimchasini topib qo'yib, gaplarni o'qish" vazifasini beradi. Mashq o'qituvchi rahbarligida birgalikda bajariladi.

Suhbat asosida xulosa chiqariladi: Fe'llar shaxs-son qo'shimchalari bilan o'zgaradi. Shaxs-son qo'shimchalari zamon qo'shimchalaridan keyin qo'shiladi. Fe'llarda shaxs-son haqidagi ko'nikmani shakllantirish uchun mazmunga mos shaxs-son qo'shimchalarini qo'yish, berilgan fe'llarni hozirgi, o'tgan, kelasi zamonda shaxs-son qo'shimchasi bilan tuslash, fe'llarni so'z turkumi jihatdan tahlil qilish mashqlaridan foydalaniladi. Bu sinfda fe'llarning yozilishi haqida ham ko'nikma hosil qilinadi. Mavzuni tushuntirish uchun fe'llar ko'proq bo'lgan matn tanlanib, matnni o'qish, so'roq berib fe'llari topish va qanday yozilganini aytish topshiriladi. O'quvchilar o'qituvchi rahbarligida vazifani bajaradilar.

SAVOD O'RGATISH DAVRIDA "ALIFBE" DARSЛИGI VA O'QUVCHILARNING O'QISHIGA QO'YILADIGAN DASTUR TALABLARI

Mamatova Sohiba Sirojiddinovna

Navoiy viloyati Zarafshon shahar 12- umumta'lim mактаб
boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Turkistonda ochilgan rus-tuzem maktablari savod o'rgatishda ma'lum darajada ijobiy rol o'ynadi. Jadidlar "hijo" usulidan voz kechib, "tovushli usul"ni qo'llashdi. Bunda alifboning har bir harfiga muayyan tovush muvofiq kelgan bo'lib, shu tufavli o'zlashtirish tezligi ancha oshar edi.

Rus-tuzem maktablarinnng o'zbekcha sinflarida o'zbekcha xat -savod o'rgatish metodi 1900- yildan boshlab asta-sekin isloh qilindi. Hijo metodidan tovush metodiga o'tildi. 1900- yillardan rus-tuzem mактаби o'zbekcha sinflarining peshqadam muallimlari tovush metodi asosida tuzilgan tatarcha alifbedan foydalanganlar. Bu kitobning tili va mazmuni o'zbekcha sinflarga mos kelmasdi.

Birinchi marta tovush metodi asosida toshkentlik Saidrasul Saidazizov 1902 yilda "Ustodi avval"ni yaratdi.

"Ustodi avval" nashr qilingandan keyin o'zbekcha xat-savod o'rgatishda yangi davr boshlandi. Tovush metodi savod o'rgatishning eski usulidan tamomila farq qilib, o'qitishni osonlashtirdi, ta?limni bola tushunadigan, anglaydigan ta?limga, faol ta'limga aylantirdi.

"Ustodi avval" 3 bo'limdan iborat: 1-bo'lim, hozirgi atama bilan ataganimizda, alifbe davridir. Muallif bu bo'limda arab alfavitidagi harflarni alfavit tartibida emas, balki harf orqali ifodalangan tovushning talaffuzi oson-qiyinligini, harflarning yozilishi sodda yoki murakkabligini e?tiborga olgan. Muallif har bir harfnинг yozuvda bir necha xil shaklda kelishi xat-savod o'rgatishni qiyinlashtirishini hisobga olgan.

Alifbe davrining boshida deyarli har doim bir xil shaklda qo'llanadigan harflarni bergen. Shakli yozilish o'rniga qarab turlicha bo'ladigan harflarning so'z boshida, so'z o'rтasida, so'z oxirida va alohida yozilish shaklini berib, ularga mos misollar keltirilgan. Masalan, "q" harfini tanitish uchun qor, uyqu, oq so'zlarni, "g" harfini tanitish uchun g'or, uyg'oq, tog' so'zlarini tanlagan. Muallif soddadan murakkabga tamoyiliga amal qilib, alifbe davrini asta-sekin murakkablashtira borgan.

Kitobning alifbe qismiga, asosan, o'zbek tilining lug'at qismidagi so'zlardan tanlab olgan. "Ustodi avval"ning 2-bo'limi alifbedan keyingi davrdir. Bu bo'limda hikoya, masal va 50 maqola berilgan. Ularning ayrimlarida bilim targ`ib qilinsa, boshqalari tarbiyaviy mazmunda. S. Saidazizov kitobining 3-bo'limini "Alifboi Qur'on" deb atagan va o'z oldiga bolalarga "Qur'on"ni tushunib olishga o'rgatishni maqsad qilib qo'ygan.

Abdulla Avloniyning "Ikkinchi muallim" kitobi "Birinchi muallim" kitobining uzviy davomidir. Biz birinchi kitobini shartli ravishda alifbe deb, ikkinchi kitobini xrestomatiya deb atasak bo'ladi. Kitob mактабни olqishlovchi she'r bilan boshlanadi.

Maktab sizni inson qilur,
Maktab hayot ehson qilur.
Maktab g`amini vayron qilur,
G`ayrat qilib o'qing, o'g`lon!
Maktabdadur ilmu kamol,
Maktabdadur husnu jamol.
Maktabdadur milliy hayol,
G`ayrat qilib o'qing, o'g`lon!

Bu she'rda Avloniy maktabni insonning najot yo'li, hayotning gulshani, kishilarni kamolot sari safarbar qiluvchi kuch, deb maqtaydi.

Yuqoridagi ma'lumotlardan ko'rinish turibdiki, buyuk shaxslar doimo o'z xalqini ilmli bo'lishida asosiy manbaa "Alisbe" ekanligini anglab, savod o'rgatishga doir kitoblarni sifatini oshirishga harakat qilishgan.

Boshlang`ich ona tili ta`limining davlat ta`lim standrti va o'quv dasturining "Boshlang`ich ta`lim sohalarining maqsad va vazifalari"da quyidagilar belgilab berilgan: "Ona tili ta'limi bolalarning tafakkur qilish faoliyatlarini kengaytirishga, erkin fikrlay olishi, o'zgalar fikrini anglashi, o'z fikrlarini og'zaki va yozma ravishda ravon bayon qila olishi, jamiyat a'zolari bilan erkin muloqotda bo'la olish ko'nikma va malakalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu o'rinda ona tili ta'limiga o'quv fani emas, balki, butun ta'lim tizimini uyushtiruvchi ta'lim jarayoni sifatida qaraladi"

O'quvchilar o'zlashtirishi zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalari"da 1-sinfda quyidagilar belgilangan: "hikoya, she'r, ertak, topishmoq, maqol, rivoyat, tez aytish janrlarini farqlash; she?riy va nasriy asarlarni farqlash;badiiy asar mavzusini anglash" bilimi, o'qilgan matndagi so'zlarning ma'nolarini izohlay olish; o'qilgan matn mazmunini ko'rgazmalar vositasida to?liq qayta hikoyalash; tayyor reja asosida asarni to?liq qayta hikoyalay olish; asar qahramonlarining xatti-harakatlarini aniqlash va elementar baholay olish"ko'nikmalari, so'z tarkibida tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish; so'zlarni bo'g'inlab to'g'ri o'qish; hikoya, she'r, ertak, topishmoq, maqol, rivoyat, tez aytish janrlaridagi asarlarni ifodali o'qish; minutiga 25-30 so'zni o'qish; o'qigan asari yuzasidan o'z fikr-mulohazalarini elementar bildira olish; o'quv yili yakunida 5 ta she'rni yoddan aytib bera olish"malakalari".

Savod o'rgatish jarayoni ikki davrni: alisbogacha tayyorlov davri va alisbo (asosiy) davrga ajratiladi. Bu ikki davr ichida bolalarning fonematik eshitish qobiliyatları o'stiriladi, o'quvchilarning atrof-muhit haqidagi tasavvurlari boyitiladi, nutqi o'stiriladi.

Savod o'rgatish darslari o'quvchilarning umumiyligi kamolotiga, ularda do'stlik, o'rtoqlik kabi milliy qadriyatlarni shakllantirish, jamoa ichida o'zini boshqarish, mehnatsevarlik, halollik, rostgo'ylik, o'qishga ongli munosabatda bo'lish kabi ijobjiy xususiyatlarni tarbiyalashga ko'maklashuvi lozim.

Savod chiqarish takomillashgan hozirgi zamon analitik-sintetik tovush metodi vositasida amalga oshiriladi hamda o'quvchilar nutqini rivojlantirishni nazarda tutadi. Darsda o'quvchilar gapni so'zlarga, so'zni bo'g'inlarga, bo'g'inni tovushlarga ajratadilar, so'zdagi tovushlarni tartibi bilan aytishni o'rganadilar, o'rganilgan tovushlarni o'zaro bog'lab so'z tuzish va o'qish yuzasidan mashq qiladilar. Bolalar tovushlarni yozuvda harf bilan ifodalash, harflardan bo'g'in va so'z tuzishga, ularni o'qishga o'rganadilar. Gap va bog'lanishli matnni ongli, to'g'ri, bo'g'inlab ravon o'qish, so'ngra so'zni

butunicha sidirg'a o' qish malakasini egallaydilar.

O'qish va yozishga o'rgatish darslarida bolalar ruhiyatini hisobga olgan holda ish turlarini mukammallashtirish talab etiladi, "Alifbe", tarqatma material va metodik qo'llanmalarda berilgan didaktik o'yinlardan foydalanib, o'qishga o'rgatiladi.

Alifbe davrida o'qishga o'rgatish tahlil-tarkib (analitik-sintetik) tovush usulida amalga oshiriladi. Savodga o'rgatishning tahlil-tarkib usuliga ko'ra matndan gap, gapdan so'z, so'zdan bo'g'in va tovush, yoki aksincha, tovush > bo'g'in > so'z > gap > matn uzviy aloqada butundan bo'lakka, bo'lakdan butunga qarab tahlil va tarkib qilinadi. Tarkib o'qish demakdir.

"Alifbe" darsligida berilgan yangi so'zlar matn, hikoyacha va she'rlardan foydalanib, o'quvchilarni so'z ma'nosi bilan atroflicha tanishtirish, she'riy va nasriy matnlarni yodlatish, qayta hikoyalashga e'tibor beriladi.

Savod o'rgatish dasturi talabiga ko'ra bu davrda o'quvchilar, asosan, quyidagi tushuncha, malaka va ko'nikmalarini egallaydilar:

* o'quv predmeti mazmuni asosida tashkil etiladigan dars haqidagi amaliy ko'nikma; darsning muayyan vaqt oralig'ida davom etishi; dars jarayonida o'quvchining tutgan pozitsiyasi haqida tushuncha;

* rasm mazmunini anglash, rasm mazmuni asosida mantiqiy izchillikka ega bo'lgan matn tuzish;

* darslik bilan ishlash, og'zaki nutq haqida tushuncha;

* yozma nutq, gap haqida tushuncha;

* so'z va bo'g'in haqida tushuncha;

* unli va undosh tovush haqida tushuncha;

* mакtab partasida to'g'ri o'tirish;

* darslikdan foydalanishga oid ilk o'quv ko'nikmalarini shakllantirish.

Alifbe davri o'qishga o'rgatish unli va undosh tovushlar, ularning talaffuziga xos farqlanish haqida ma'lumot berish, harf va tovush munosabatiga oid tushunchalar bilan o'quvchilarni tanishtirish, kesma harf va bo'g' inlar asosida so'z hosil qilish, tuzilgan so'zlarni to'g'ri o'qish, so'zlarni avval bo'g' inlab, so' ngra bo'g' inlab ravon o'qishga o'rgatish, tinish belgilariiga rioya qilib, ifodali o'qishga o'rgatish, o'qish jarayonida amal qilinishi lozim bo'lgan gigiyena qoidalariga rioya qilishga o'rgatish orqali amalga oshiriladi.

BARKAMOL SHAXSNI TARBIYALASHDA OILANING O'RNI

Mirzayeva Gulasal Botirjonovna

Navoiy viloyati Karmana tumani 32-umumta'l'm
maktab boshlangich sinf o'qituvchisi

Oila mustahkam bo'lishi, unda tarbiyalanayotgan farzandlarning jismoniy va ma'naviy jihatdan barkamolligi masalasi barcha davrlarda dolzarb ahamiyat kasb etgan. O'zbekistonda esa ushbu masalaga istiqlol yillarida nihoyatda katta ahamiyat berilmoqda. Har bir ota-onan o'z burch va mas'uliyatlarini anglab yetgandagina oilada farzand tarbiyasida ijobjiy natijalarga erishish mumkin.

Mamlakatimizning yetuk olimlari barkamol, izlanuvchi, iqtidorli yoshlarni tarbiyalashni oila psixologiyasining turli jabhalarida ishonchli usullari yordamida tadqiq etib kelmoqdalar.

Shu o'rinda alohida e'tirof etish joizki, istiqlolimizning dastlabki yillardanoq oilaning jamiyat va davlat hayotidagi maqomini yuksaltirish, yosh avlod tarbiyasiga alohida e'tibor qaratildi. Avvalo, farzandlarimizni milliy tarbiya, axloq-odob, yuksak ma'naviyat asosida voyaga etkazishning dolzarbligini ko'rsatadi va oila muhiti, undagi ma'naviyatni barqarorlashtirishning eng ta'sirchan hamda amalda sinovlardan o'tgan usul va yondashuvlarni takomillashtirish yo'llarini o'rganish vazifasini olimlar oldiga qo'yadi. Bugungi kunda bola ongi shakllanishining ilk maskani oila ekanligidan kelib chiqib, ota-onalikning tarbiyaviy imkoniyatlarini yanada kuchaytirishning moddiy va ma'naviy asoslarini ilmiy-amaliy jihatdan chuqur o'rganish lozim.

Bugungi kunda barcha turdag'i ta'l'm maskanlarida o'qib, kasb-hunar sirlarini mukammal egallayotgan yoshlarni tarbiyalashda biz avvalo, ularning o'zida hayot falsafasini to'g'ri shakllantirib, teran fikrlaydigan bo'lib kamol topayotganliklariga alohida e'tiborimizni qaratishimiz lozim.

Har bir ota va ona farzand kamolotidan birlamchi manfaatdor shaxslar sifatida, avvalo, oiladagi xotirjamlik, bag'ributunlik va salomatlikni asrash borasidagi o'z imkoniyatlaridan keng va to'la foydalanishga psixologik jihatdan tayyor bo'lishlari lozim. Farzandining mehnatsevar, hunarli, epli va aqli bo'lishin xohlagan ota-onan esa avvalo o'zi har bir qilgan amalida farosatli, didli, sabr-toqatli, har qanday maqsad-muddao oldida qiyinchiliklardan qo'rqlaydigan, halol va tirishqoq ekanligini ko'rsata olishi zarurdir. Zero, bugunning bolasi uchun aytish, tushuntirish, hadeb pand-nasihat qilaverish kamlik qiladi, uni o'rgatish, unga namuna va ibrat bo'lish, insoniy fazilatlarni amalda ko'rsatish malakasiga ega bo'lish iozim.

Bola tarbiyasini ta'minlovchi barcha omillarni ona va ota bilishi shart. Bola ularni psixologik jihatdan idrok etar ekan, undan barcha xatti-harakatda o'rnak oladi. Har bir ota-onan xonardonida o'sib voyaga yetayotgan yoshlar tarbiyasining eng xalqbop, qadriyatlarimizga asoslangan usul va shakllarini o'rnida joriy etib, amalga tadbiq etishlari lozim.

Boshlang'ich sinfda ta'l'm olayotgan farzandlarni tarbiyalashda "Bu nima?", "Nega bunday?" degan savollariga o'zi javob berishiga o'rgatish kerak. Bu o'rinda asosiy vazifa unga to'g'ri

ко'rsatma berish, uni mantiqiy xatolardan qutqarish, to'g'ri mulohaza yuritishga ko'maklashish kerak. Masalan: "5" raqami qanday bo'laklardan tuzilgan? Qushlar, yirtqich hayvonlar, parrandalar qanaqa bo'ladi? Ularga misollar aytishni so'rash kabilar. Bulardan tashqari taqqoslash usuli yordami bilan narsalardagi o'xshash va farqdi tomonlar aniqlanadi. Taqqoslash bolai bilish faoliyatining dastlabki bosqichi hisoblanadi. Natijada bola o'xshash va tafovutli belgilarni anglab boradi va ular yuzasidan ma'lum xulosaga keladi, unga nimani nima bilan taqqoslash kerakligini o'rgatish lozim, xolos.

Kitob, daftar, qalam-o'quv qurollari; qo'g'irchoq, avtomobil, belkurakcha - o'yinchoqlar; shkaf, javon, stol, stul - uy jihozlari; ayiq, bo'ri, tulki, yo'lbars, arslon - yovvoyi hayvonlar; buvi, opa, oyi, uka, aka, singil - oila a'zolari kabi so'zlar, tushunchalar orqali guruhlarga ajratish bola aqliy faoliyatini rivojlantirishda salmoqli turtki bo'la oladi. Shuning uchun ularni tasniflashga o'rgatish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bolalarni har tomonlama yetuk, go'zal axloqli, xush odobli inson qilib kamol toptirish hozirgi kunning muhim vazifalaridan biridir. Ota-onalar farzandining i shaxsini shakllantirish faoliyatini namunali yo'lga qo'yishi uchun dastavval ularning xarakter xislatlarini va shaxs fazilatlarini maqsadga muvofiq tarkib topganligi darajasini aniqlashlari ayni muddaodir. 8-10 yoshli boshlang'ich sinf o'quvchilarining shaxsiy fazilatlari beqaror, dunyoqarashi sodda, tashqi taassurotlarga tez beriluvchan bo'ladi. Buyuk allomalar ta'kidlaganlaridek, kishining xarakteri barcha davrlardan ko'ra ko'proq uning hayotining dastlabki davrlarida olgan bilimlarida tashkil topadi va mazkur xislatlarida namoyon bo'lgan sifat juda mustahkam o'mnashadi va bolaning ikkinchi tabiatiga aylanadi. Bolaning har tomonlama yetuk bo'lib yetishishiga ota-onalar qulay hamda ijobiy shart-sharoitlarni yaratib berishi lozim.

Yuqorida keltirilgan fikrlardan kelib chiqib xulosa qiladigan bo'lsak, bolalar hayotining ko'p qismini aynan oilada o'tkazadi, shunga asoslanib, uning barkamol bo'lib rivojlanishi, kamol topishida oilaning ta'siri, o'rni juda yuqori. Yosh avlodlarimizni barkamol shaxslar etib tarbiyalamoqchi bo'lsak, bu ishni bolaning yoshlik chog'laridanoq ota-ona namunasi bilan boshlashimiz lozim. Demak, bugungi kunning ota-onalarining o'zları albatta yuksak ma'naviyatga ega bo'lishlarini davrning o'zi taqazo etmoqda.

OTA-ONALAR BILAN MUOMALADA O'QITUVCHINING МАХОРАТИ

Mirzayeva Nurligul Botirjonovna

Navoiy shahar 12-umumta'l'm maktab
boshlangich sinf o'qituvchisi

Maktabda ta'l'm - tarbiya ishlaring samaradorligi faqat o'qituvchining tayyorgarligi, ma'naviy qiyofasi va o'z vazifasini qanday bajarishigagina bog'liq, bo'lib qolmasdan, bola yashaydigan muhit va oilaning ta'siriga ham bog'liqdir. Oila bolani ahloqiy tarbiyalash, uning ma'naviy - ahloqiy yo'nalishlarini shakllantirishning muhim omilidir. Oila bola tarbiya oladigan eng birinchi jamoa bo'lib, bola unda ahloqiy qoidalar. Urf - odatlarni bilib oladi, dastlabki ahloqiy tajriba orttiradi.

Oilada shaxsning ijtimoiy fazilatlari tarkib topadi. Bola mакtabga qadam qo'yganda yaxshi va yomon narsalar haqida tasavvurga ega bo'ladi. O'qituvchi bolada qanday ahloqiy tushunchalar mavjudligini va bu tushunchalar, ahloqiy fazilatlari qanday sharoitda shakllanganligini bilmog'i kerak. Shuning uchun ham muallim o'quvchilarning ota-onalari bilan aloqa bog'lab, bolani tarbiyalashda ular bilan hamkorlikni yo'lga qo'yishi lozim.

Bolani mакtabga, o'qishga qabul qilayotganda muallim uning ota-onasi bilan tanishadi. O'qituvchi bilan ota-onaning muomalasi, aloqalari ana shu tanishuvdan boshlanadi, muallim bilan ota-onalar o'rtasida ahloqiy - pedagogik munosabatlar bola mакtabni bitirguncha davom etadi. Pedagogik amaliyat shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilar ko'pincha tarbiyasi qiyin bolalarning ota-onasi bilan aloqa o'rnatadilar. Muallimning ota-onaga e'tibori ko'pincha bolaning yomon hulqi, salbiy qiliqlari bilan bog'liq bo'ladi. Agar bola mo'min-qobil, odobli bo'lsa, ayrim muallimlar uning ota-onasi, oiladagi tarbiyasiga deyarli e'tibor bermaydi.

Tarbiyaning samaradorligi ko'pincha oila va mакtabning bolaga nisbatan bir xil talab qo'ya bilishiga bog'liq. Shuning uchun ham pedagogik ahloqqa o'qituvchi bilan ota-onalarning o'zaro munosabatlari, muomalasi masalasiga katta e'tibor beriladi, muallim oila bilan aloqa va hamkorlik qilmasdan turib bolani ahloqiy tarbiyalash vazifasini bajara olmaydi. Chunki mакtab oilada shakllangan ahloqiy fazilatlarni mustahkamlashi yoki salbiy sifatlarni qayta tarbiyalashi lozim bo'ladi.

Harbir bolani yaxshi odam qilib tarbiyalashda muallim ham, ota-onasi ham manfaatdor. Maqsad birligi o'qituvchini ota-onalar bilan bog'lab turadi.

Muallimning ota-onalar bilan to'g'ri muomala qila olishi murakkab, nozik ish. Chunki hozirgi ota-onalarning ko'pchiligi o'rtaligi yoki oliy ma'lumotli kishilar, ular vaqtini matbuot, televidenie, radio orqali ko'pgina pedagogik axborotlarni bilib oladilar. Mulkchilik munosabatlarining o'zgarishi ham muomala odobiga ta'sir etadi. Bu xol muallimdan yuksak pedagogik madaniyatli bo'lishini taqozo qiladi.

Muallimning ota-onalar bilan aloqa qilish yo'llari, vositalari xilma-xildir. O'quvchining kundalik daftariga baho qo'yish, turli xabarlarni bitish, xat yozish, ota-onalar majlisi yoki boshqa yig'lnarda uchrashish, o'quvchining uyiga borish kabilar

shular jumlasidandir.

O'quvchining kundalik daftaridan muallim ahloqiy tarbiyaning, bolaga ta'sir o'tkazishning muhim vositasi sifatida foydalanishi mumkin va lozim. Aks holda u dars jadvali va uy vazifalari yoziladigan oddiy bir daftarga aylanib qoladi. Shu bilan birga kundalik daftarga bolaning hulqi va u o'qishda erishgan yutuqlari, maslahat va takliflarini yozadigan sinf rahbarlari ham bor. Bolaning kundalik daftarida uchraydigan: "Darslarda faolroq qatnashadigan bo'lding, muallimlaring sendan mammun", "Fizika va biologiyadan dars qoldirgan kunlaringda o'tilgan mavzularni o'zlashtirib ol, boshqa fanlardan biliming tuzuk", "Jamoatchilik ishlariga, mehnatga munosabatingni o'zgartir, faolroq bo'l", "Sinfdoshlar bilan xushmuomala bo'l, o'zingni tuta bil, irodangni ishga sol", "Uyda nima ishlar qilishingni menga aytib tur" kabi yozuvlar shundan dalolat beradi. Muallim o'quvchi bilan gaplashayotgandek tuyulsa ham, aslida bu yozuvlar ota - onalar uchun ham eslatmadir. Maktab bilan oilaning o'zaro hamkorligi, munosabatlarini yaxshilashda ota-onalar majlislari, o'qituvchilarning uyiga muallimniig borishi, ota-onalarning pedagogik bilimi va ahloqiy madaniyatini oshirish muhim rol o'ynaydi. Buning uchun maktab rahbarlari, muallimlar pedagogik muomala odobi qoidalarini o'zları yaxshi egallagan bo'lishlari va targ'ibot qilishlari zarur.

Tajribali o'qituvchi ota - onalar majlisidan tarbiyaning vositasi sifatida o'rinni foydalanadi. Maktab bilan oila o'rtasidagi muomala - munosabatlar jarayonida konfliktlar, nizolar sodir bo'lishi tabiiydir. Chunki bolalarning individual xususiyatlari, xarakteri juda xilma - xildir. Ular bilan muomalada hech kutilmagan hodisalarga duch kelinadi. Bola tajribasizligi tufayli xato qilishi mumkin. Bunday paytlarda maktab rahbari va pedagoglar muomala odobi qonuniyatlariga qat'iy amal qilishlari talab etiladi.

Shunday vaziyatlar ham bo'ladiki, o'g'il yoki qiz bola maktabda o'zboshimchalik qiladi, lekin oilada xushyor va gapga qulqoq soladi yoki aksincha. Oilada muomalasi qo'pol, o'zboshimcha, sababi nimada? Bunday holatlarning hammasi uchun bir xil sabab va to'g'ri javobni topish amri mahol. Chunki har bir holatda uning sabablari turlicha bo'lishi mumkin. Demak, o'qituvchi va ota - onalarning maqsadlari bir xil bo'lsa ham, ularning hamkorligi, bir - birini tushunishi, muomala munosabatlari qarama - qarshiliklarsiz bo'lmaydi. Shuning uchun ham bunday vaziyatlarda muallim ota-onalar bilan muomalasida quyidagi odob mezonlariga amal qilmog'i lozim: muallim ham, ota-ona ham bolada ro'y berayotgan o'zgarishlarga befarq qaramasligi; bolaning hulqida uchragan nuqsonni yashirmsliklari; maktab bilan oila orasidagi muomala samimiy bo'lishi, bolaning hulqi maktabda ham, uyda ham bir xil bo'lishiga erishish, muallim ham, ota-ona ham bola haqida ko'proq bilishga intilishlari; muallim ota-onalarning his - tuyg'ularini e'tiborga olishi, qadr-qimmatlarini e'zozlashi darkor.

Pedagogik odob muallimdan ota-onalar bilan faqat ularning ko'magi zarur bo'lgan paytlardagina emas, balki muntazam ravishda aloqada, yaxshi muomalada bo'lib turishni talab etadi.

O'qituvchi xushmuomalalik bilan ayrim ota- onalarga jamiyat oldidagi burchini, bolani kelajakda o'z mehnati bilan yashaydigan, ishbilarmon qilib tarbiyalash zarurligini ko'rsata olishi darkor. Muallimning asosiy vazifalari, pedagogik odobning muhim talablaridan yana biri o'quvchiga ota- onasining yaxshi fazilatlarini aytib, bolada ota- onasiga nisbatan hurmat, muhabbat tuyg'usini o'stirish, mustahkamlashdan iborat.

Pedagogik odobning muhim talabi o'qituvchi ota- ona va o'quvchilar bilan muomala qilganda pedagogik odobni saqlashi lozim.

TALABALARGA FUQARO MUHOFAZASI FANINI O'QITISHDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISHNING SAMARADORLIGI.

Nazarov Tohir Toshpo'lotovich
BuxDU Harbiy ta'lim fakulteti
Maxsus tayyorgarlik sikli o'qituvchisi

Zamonaviy sharoitda ta'lim samaradorligini oshirishning eng maqbul yo'lli-mashg'ulotlarning interfaol metodlar yordamida tashkil etish deb hisoblanmoqda. Shunga ko'ra interfaol metodlar XXI asr ta'limida o'qitish sifatini yaxshilash, samaradorligini ta'minlashning muhim vositalaridan biri sanaladi.

Interfaol ta'lim (lotincha "internus" - ichki, o'zaro - o'quvchi (bakalavr) larning bilim, ko'nikma, malaka, muayyan axloqiy sifatlarni o'zlashtirish yo'lida birgalikda, o'zaro hamkorlikka asoslangan harakatni tashkil etishga asoslanuvchi ta'lim.

Talabalar bilan fuqaro muhofazasi fanidan mashg'ulotlar o'tkazish jarayonida interfaol metodlardan foydalanish orqali ularning fikrlashini kengaytirish, tushunchani aniq bayon etishni hamda jamoada o'zining mustaqil fikrini bilib olish imkoniyati bo'ladi.

Fuqaro muhofazasining amaliy mashg'ulotlarmi zamon talablariga mos holda o'tkazish, talabalarni dushman tomonidan qo'llaniladigan zamonaviy qurol vositalaridan, shuningdek, hududimizda kuzatiladigan tabiiy ofatlar, ishlab chiqarish avariyalari va fojialar oqibatlaridan muhofaza qilish, odamlarda ma'naviy - ijtimoiy va psixologik sifatlarni tarbiyalash, ob'ektlarni uzlusiz faoliyat ko'rsatishni ta'minlash, qutqaruv va tiklov ishlarini amalga oshirish bo'yicha bilimlarini, qobiliyatlarini oshirish imkonini beradi. Fuqaro muhofazasidagi ma'naviy tayyorgarlik - bilim oluvchilarda fuqaro muhofazasiga oid vazifalarni bajarish mamlakat, xalq oldidagi burch ekaniga ishonchni tarbiyalash, bu tinchlik va harbiy harakatlar vaqtlaridagi o'z vazifalarini vijdonan bajarishga, shunday vaziyatlardagi qiyinchiliklarni yengib o'tishga o'zini tayyorlash zarurligini tushunish, ruhiy qiyinchiliklarga chidash ruhida tarbiyadashdir.

Murakkab sharoitda istalgan kishining hayot uchun xavfli vazifani bajarishga tayyor ekaniga ishonib ish tutib bo'lmaydi. "Hech nimadan qo'rqlaydigan" odam bo'lmaydi. Hamma gap sarosima hissini yengib o'tish uchun, to'g'ri qarorga kelib, harakat qila boshlash uchun kerak bo'ladigan vaqtda shoshilinch vaziyatga tayyorgarlik ko'rgan odamda bu anchagina tez bo'ladi. Tayyorgarligi yo'q kishida esa harakatsizlik, hovliqish uzoq vaqt saqlanishb turadi hamda psixika buzilishini kuchaytirib yuboradi.

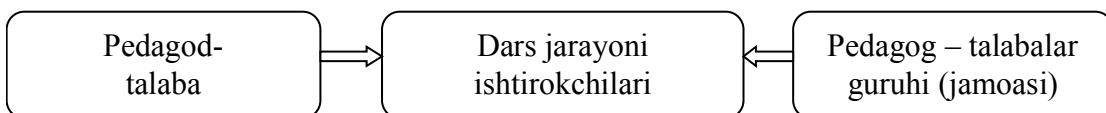
Odamning hayot uchun xavfli sharoitda qo'rqlayshini nazoratlari va nazoratsiz qo'rqlayshga bo'lish odad bo'lib qolgan. Mutaxassislarning qayd etishlaricha "qo'rqlayshni nazorat qilayotgan bo'lsang, demak duch kelishing mumkin bo'lgan holatlarni anglayotgan bo'lsan - da, ularga duch kelmaslikka harakat qilasan. Bunday holda hama vaqt, iloj topasan. Nazoratsiz qo'rquv esa - bu vahimaning o'zginasi".

Interfaol metodlarni qo'llashning muayyan shartlarini asoslash ulaming didaktik qiyomatini oshiradi. Ta'limni tashkil etishda interfaol yondashuvni qaror toptirish (interfaol

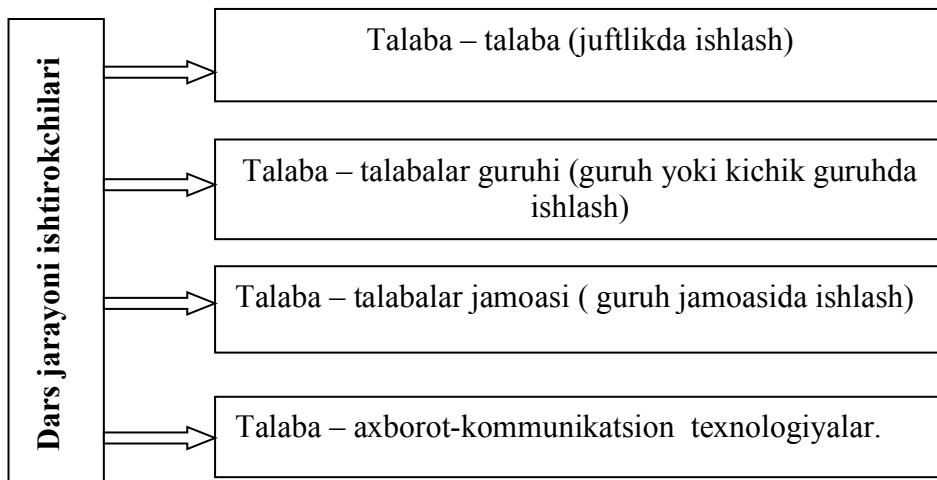
ta'limni tashkil etish) uchun pedagoglar quyidagi shartlarga rioya eta olishi zarur:

- ta'lim jarayoniga jamoadagi barcha talabalarning to'la qamrab olinishi;
- talabalarning mashg'ulotlarga rnhan tayyorliklarini inobatga olish;
- talabalar sonining ko'p bo'lmasligi (25-30 nafar talaba bilan kichik guruhlarda ishslash samarali);
- o'quv xonasining jihozlanishi (stullar doira, archa, "Jonli liniya" kabi shakllarda joylashtiriladi);
- topshiriqni bajarish, materiallarni taqdim etish, guruhlarning ishlanmalarini muhokama qilish uchun vaqtning aniq belgilanishi;
- talabalarning kichik guruhlarga mohirona biriktirilishi (har bir guruhda faol va nofaol talabalarning teng miqdorda bo'lishi).

Ta'lim sohasida faoliyat yuritayotgan har bir mutaxassis yaxshi biladiki, an'anaviy ta'lim ham suhbat (dialog)ga asoslangan va bu suhbat quyidagi o'zaro munosabat shakllarida tashkil etiladi.

Zamonaviy ta'lim, shu jumladan, uning tobora ommalashib borayotgan shakli - interfaol ta'limda esa shaxslar o'rtaсидаги quyidagicha tashkil etiladi.

Interfaol o'qitish "ta'lim jarayonining asosiy ishtirokchilari - pedagog, talaba va talabalar gumhi o'rtaсида yuzaga keladigan hamkorlik, qizg'in bahs-munozaralar, o'zaro fikr almashish. imkoniyatiga egalik asosida tashkil etiladi, ularda erkin fikrlash, shaxsiy qarashlarini ikkilanmay bayon etish, muammoli vaziyatlarda yechimlami birgalikda izlash, o'quv materiallarini o'zlashtirishda talabalaming o'zaro yaqinliklarini yuzaga keltirish, "pedagog - talaba - talabalar- guruhi"ning o'zaro bir-birlarini hurmat qilishlari, tushunishlari va qo'llab-quvvatlashlari, samimiyl munosabatda bo'lishlari, raihy birlikka erishishlari kabilar bilan tavsiflanadi".

Interfaol ta'lim jarayonida talabalar quyidagi imkoniyatlarga ega bo'ladi:

- guruh yoki jamoa bilan hamkorlikda ishslash;

- tengdoshlari orasida o'z g'oyalarini erkin bayon qilish, bilimlarini hech qanday ruhiy to'siqlarsiz namoyish etish;
- muammoni hal qilishga ijodiy yondashish;
- guruh yoki jamoadoshlari bilan ruhiy yaqinlikka erishish;
- o'z ichki imkoniyat va qobiliyatlarini to'liq namoyon qila olish;
- fikrlash, fikrlami umumlashtirish, eng muhim fikrlarni saralash;
- o'z faoliyatini nazorat qilish va mustaqil baholash;
- o'z imkoniyatlari va kuchiga ishonch hosil qilish;
- turli vaziyatlarda harakatlanish va murakkab vaziyatlardan chiga olish ko'nik-malarini o'zlashtirish.

Pedagog ta'lif jarayonida interfaol ta'lif yordamida talabalaming qobiliyatlarini rivojlantirish, mustaqillik, o'z-o'zini nazorat, o'z-o'zini boshqarish, samarali suhbat olib borish, tengdoshlari bilan ishlash, ulaming fikrlarini tinglash va tushunish, mustaqil hamda tanqidiy fikrlash, muqobil takliflami ilgari surish, fikr-mulohazalarini erkin bayon qilish, o'z nuqtai nazarlarini himoya qilish, muammoning yechimini topishga intilish, murakkab vaziyatlardan chiga olish kabi sifatlami shakllantirishga muvaffaq bo'ladi. Eng muhirni, interfaol metodlami qo'llash orqali pedagog talabalaming aniq ta'limiy maqsadga erishish yo'lida o'zaro hamkorlikka asoslangan harakatlarini tashkil etish, yo'naltirish, boshqarish, nazorat va tahlil qilish orqah xolis baholash imkoniyatini qo'lga kiritadi.

Interfaol ta'limni tashkil etish orqali quyidagi yutuqlarga erishiladi:

- talabalarda bilimlami o'zlashtirishga bo'lgan qiziqishni uyg'otadi;
- ta'lif jasayonining har bir ishtirokchismi rag'batlantiradi;
- har bir talabaning ruhiyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi;
- o'quv materialining samarali o'zlashtirilishi uchun qulay sharoit yaratadi;
- talabalarga ko'p tomonlama ta'sir ko'rsatadi;
- talabalarda o'rganilayotgan mavzular bo'yicha fikr va munosabatni uyg'otadi;
- talabalarda hayotiy zarur ko' nikma, malakalami shakllantiradi;
- talabalaming xulq-atvorini ijobiy tomonga o'zgartirilishini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- 1.O.Qudratov, T.G'aniyev "Favqulodda vaziyatlarda fuqaro muhofazasi". "Yangi asr avlod". Toshkent 2005-yil.
2. T.B.Tuychiyev "Fuqaro muhofazasi asoslari" Toshkent-2003-yil.
- 3.O'. Tolipov, D. Ro'ziyeva. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. O'quv qo'llanma. Toshkent "Innovatsiya - ziyo" 2019-yil.

SHAXSNI TARBIYALASHDA OILA, MAKTAB VA MAHALLANING HAMKORLIGI

Nazarova Shaxnoza Isanova

Navoiy viloyat Qiziltepa tuman 1-umumta'lim
maktab boshlangich sinf o'qituvchisi

Shaxsnинг шакланishi oilada boshlanadi. Bolaning olamni tanishi, odamlar bilan muomila va muloqotga o'rganishi, narsa va hodisalarga munosabati, mehnat ko'nikmasining hosil bo'lishi singari xususiyatlar dastlab oilada shakllanadi. Xalqimizning "qush uyasida ko'rganini qiladi" degan naqliga e'tibor berilsa, oilada farzandga to'g'ri tarbiya berishning naqadar muhimligi ayon bo'ladi.

Bolalar tarbiyasiga e'tibor berib, ularga qo'shimcha dars o'tish, musiqa yoki kasb egallash bilan shug'ullantish, hunar o'rgatishga et'ibor berayotgan oilalarni ko'rganda kishi mammun bo'ladi.

Lekin hamma oila ham bola tarbiyasiga etaricha e'tabor beradi, deb bo'lmaydi. Bolasi bilan shug'ullanishga vaqt yo'qligidan noliydigani, maktabga kam keladigan, farzandining qanday o'qiyotganini bilmaydigan beparvo ota-onalar kam emas. Bolasining nojo'ya xulqining sababchisi maktab va jamiyatdagi kamchiliklar deb o'zini oqlaydigan ota-onalar ko'plab topiladi. Bola tarbiysi ota-ona zimmasidagi asosiy fuqarolik burchidir.

Jamoatchilik tarbiya ishini olib borishda oilaga yordam beradi. Chunki maktab oila, jamoatchilik bilan birgalikda ishlagandagina yutuqqa erishdi. Oila, maktab va jamoatchilikning bola tarbiyasida hamkor bo'lishi haqida juda ko'p gapirilsada, lekin bu hamkorlik to'la ro'yobga chiqayapti, deb aytishqiyin. Albatta maktabga pedagog olimlar, adliya xodimlari va boshqalar jalb etilib, ma'lum muammo muxokama etiladi. Jamoatchilik maktabdagi, mahalladagi, ayrim oilalardagi tarbiya ishining mukammallahishida katta ishlarni amalga oshirmoqda. Mahalladagioilalarning iqtisodiy ahvolini yaxshilashda, kam ta'minlangan oilalarga yordam berishda hayrli ishlarni qilinmoqda. Mahalla jamg'armasidan maktabning ayrim tadbirlarini moddiy ta'minlaydi. Tarbiysi qiyin bolalar bilan, o'zaro munosabati nosog'lom oilalar bilan ishlaydi.

Mahallalarda Navro'z, Mustaqillik kuni, Xotira va qadrlash kunlarini nishonlash va o'tkazish odat tusiga kirib bormoqda. Bu tadbirga o'qituvchi va o'quvchilar jalb etiladi. Mahalla faollari to'ylarni, turli marosimlarni o'tqazishga bosh-qosh bo'lmoqdalar. To'y va marosimlarda yoshlar va o'quvchilarning ishtiroki masalasiga, ularning o'zini tutishi, tartibiga e'tibor berilishini ijobjiy hol deb hisoblash kerak.

Mahallada keksalar va yoshlarning uchrashuvlarini tashkil etilishi, mahalla yig'ilishida tarbiysi og'ir bolalarning ota-onalarini chaqirib, suhbatlar o'tkazilishi ham ijobjiy natijaga ega. Eng muhimi yoshlar ongiga kattalarga hurmat, ishda, o'qishda, odamlar bilan muomala-munosabatda ota-onadan o'rnak olish, ota-bobolarimiz boshlagan ezgu ishlarni davom ettirishdek olijanob tuyg'ularni singdirishga e'tiborni qaratish lozim. Davlat hamda ijtimoiy tashkilotlar, birlashmalar va jamg'armalar kuchlarini birlashtirib, maktabga ko'maklashish hozirgi kun talabi. Shundagina o'zbek xalqi hayotida umuminsoniy

qadriyatlarga intilish, musulmonchilik,"o'zbekona" mehru oqibat, o'zaro hurmat kabi olajanob fazilatlar barqaror bo'ladi.

Oila, maktabda olib borilayotgan tarbiya ishini mukammallashtirish, ayrim kamchiliklarni tugatish bo'yicha jamoatchilik olib borayotgan ishlari muffaqiyatni ta'minlash uchun quyidagi talablarni bajarish kerak:

- hamkorlikdagi faoliyatning mohiyatini,imkoniyatini, vazifalarini anglash;
- o'quvchilarning uyrush -turishi, tartibi sohasida mактаб,oila va jamoatchilikning bir xildagi talablarini qo'yish;
- mahalliy sharoitni,aholining turmush tarsi va faoliyatini hisobga olib ishslash;
- tarbiyada sistemalilik,izchillik,uzviylikni ta'minlash.

Maktablarda oila va jamoatchilik bilan hamkorlikda olib borilayotgan ishlar o'rganilib ,tahlil qilinganda quyidagi ish uslublari mavjud ekanligi anglandi:

- ota -onalar bilan ishlaganda onalar mактаби,oilaviy tarbiya tajribalarini o'rganish,savol-javob kechalari, oilalararo musobaqalar, mehnatni to'g'ri tashkil qilgan ibratli oilalar, eng ozoda hovli singari tanlovlardan o'tkazish;
- mактаб o'qituvchilarining ota-onalar bilan ishlashi,ularning sinf xonalarini jihozlash,obodonlashtirishdagi hamkorligi;
- o'quvchilar bilan jonajon o'lka bo'ylab sayohatlar uyushtirish, "Balli qizlar","Balli yigitlar","nima, qachon, qaerda" musobaqasi, kasb haqida suhbatlar, to'garaklar,turli jamiyatlar tashkil etish,turli mavzuda ko'rik tanlovlardan o'tkazish kabilardan iboratdir.

"Hunar-tuganmas hazina","Vatanni sevmoq iymondandir", "Huquq va burch", "Vatan posbonlari "kabi mavzularda mактабни bitiruvchi o'quvchi yoshlari, o'qituvchilar, ota-onalar va mahalla faollari bilan konferensiylar o'tkazish maqsadga muvofiқdir. Ularda o'qituvchilar, ichki ishlar boshqarmasi, huquq idoralari, masjid xodimlari ishtiroy etib, Vatan, iymon,burch,odob-axloq, halollik, ma'naviyat, mehnat haqidagi fikr va mulohazalarini bayon etadilar.

Oila, mактаб va jamoatchilik bola tarbiyasiga yetarlicha e'tibor berib ta'limiylar va tarbiyaviy ishlarni izchil amalgalash oshirsa samarali bo'ladi. Lekin ular o'rтasida bog'lanish izchil bo'lmaydi. Hamkorlikda o'tkaziladigan bir-ikki tadbir tarbiyaning mukammallashi ta'minlay olmaydi. Oila tarbiyasini yo'lga qo'yish uchun maktabda ota-onalar pedagogik bilim va ko'nikmalarni , eng muhim , bola tarbiyasiga to'g'ri munosabatni shakllantiradigan tadbirlar zarur.Jamoat tashkilotlari oilaga ham moddiy va ma'naviy ko'maklashishda aniq reja asosida ish olib borsa, ijobjiy natijalarga erishadi.

O'QUVCHI YOSHLARNI IJTIMOIY-PSIXOLOGIK MUAMMOLARI VA YECHIMLARI

Qurbanova Gulchiroy

Navoiy viloyati Navbahor tumani
34-maktab amaliyotchi psixolog

Manbalardagi ma'lumotlarga ko'ra: oilada hukmron bo'lishi lozim bo'lgan ma'naviy muhit va noyob udumlarimizning xosiyatlari haqida fikr bildirib: "...bunda o'zaro hurmat va qattiq tartib bo'lmasa, oilaning barcha a'zolari o'z burchlarini ado etmasa, bir-birligiga nisbatan egzilik bilan mehr-oqibat ko'rsatmasa, yaxshi va munosib tarzda yashash mumkin emas. O'zbeklarning aksariyati o'zining shaxsiy farovonligi to'g'risida emas, balki oilasining, qarindosh-urug'lari va yaqin odamlarning omon-esonligi to'g'risida g'amxo'rlik qilishni birinchi o'ringa qo'yadi. Bu esa eng oliv darajada ma'naviy qadriyat, inson qalbining gavharidir", ? deb ta'kidlaganlar. O'smirlar ibrat oladigan insoniga nisbatan psixologik yaqinligini his etgandagina, uning hatti-harakatlariga ergashadi, deyish mumkin.

Boshlang'ich sinf o'quvchisi kichik o'smir voyaga yetguncha, ota-onaga suyangan bo'lib, ota-onasi, aka-opalarini o'zining eng yaqin insonlari deb hisoblar ekan. Lekin, o'smirlik davrida uning tushunchalari, psixologik xususiyatlari va tasavvurlari o'zgarib ketishi ma'lum bo'ladi.

O'smirlik davrida ota-onaga nisbatan tobelik kamayib, boshqa insonlarning ta'siri kuchliroq bo'llishini kuzatamiz, ayniqsa, bu holat o'g'il bolalarda yuqori darajada bo'ladi. Ilmiy psixologik adabiyotlarida o'smirlikda ota-onadan qutilish, mustaqil, erkin bo'lishga intilish yuqori bo'lishini olimlar ta'kidlagan. Psixolog O.I. Ivanov ilgari surgan ilmiy farazlarga ko'ra, qizlar o'smirlikda ham o'zini ota-ona chizig'idan chiqmaydigan, ularning talab va istaklarini hali ham bajaruvchi ekanligini xis qilar ekan. Shuningdek, o'g'il bolalar o'zining qarorida qat'iy turib, ko'p vaqt mustaqil ish tutishga harakat qilishi bu o'smirlikning o'ziga xos bir xususiyatlaridan biridir, chunki tengdoshlarning ta'siri ham bu vaqtda salmoqli rol o'ynashi mumkin bo'ladi.

Bu fikrlarga qo'shimcha qilgan holda, ichki emotsional his-tuyg'ularini bayon qilishda tengdoshlar tanlovi o'g'il bolalarda nisbatan yuqori ko'rsatkichda bo'ladi. Qiz bolalar esa tanlovida ikki hudud onani va dugonalarini qayd etadilar. Natijalaridan ma'lum bo'lishicha, o'g'il bolalarda do'stlari bilan munosabatlar ayrim masalalarda, oilaga nisbatan jiddiy tus olinishi ko'rindi. Qizlar esa birinchi o'rinda onani, undan keyin dugonalarini ham yaqin insoni, ekanligini his etadilar.

O'smirlarning bo'sh vaqtini o'tkazishda, yaqin inson tanlovlarida, barcha o'quvchilarning fikrlarida deyarli tafovut sezilmaydi. O'smir yoshlar orasida "yoqtirganim" parametri aynan shu pozitsiya bo'yicha o'z o'rniga ega. Mamlakatimiz psixologi G.B.Shoumarov tadqiqotlariga ko'ra, muhabbat ontogeneziga nazar tashlanganda, sevgi hissining ilk bosqichlarini bog'cha yoshidagi bolalarda ham ko'rish mumkin.

Lekin tabiiyki, bu hali to'laqonli muhabbat bo'la olmaydi. Bolalikdagi sevgi hislari fiziologik komponentdan iborat. Maktab yoshidagi o'g'il va qizlar o'rtasidagi muhabbat

hislari esa bir muncha farq qiladi. Demak, ular ruhiy omilning ahamiyatini ko'ra bilmaydilar. Muhabbatda asosiy rolni bir-biriga yaqinlik o'ynaydi, deb biladilar. O'smirlilik yoshidao'g'il bolalarda gi perseksuallik natijasidaularning hissiyotidajinsiy intilish ustunlik qiladi yoki uning ahamiyati keskin ortadi. Qiz bolalarda esa ruhiy komponentning ustunligi saqlanib turadi. Bu holatda, o'smirlarning javoblaridan ko'rish mumkinki, bugungi zamonaviy o'smir muhabbat haqidagi tasavvurlarni chuqur anglanmagan holda mulohaza qilmoqda. Bularning asosiy sabalaridan biri, bu televideniye orqali namoyish etayotgan turli xil kinolar, ko'rsatuvlar bo'lishi mumkin. Chunki ko'p vaqtini o'smirlar televizor oldida o'tkazadilar, bu ko'rsatuvlar o'smirlarning hayotga bo'lgan munosabatlarini tamomila boshqacha shakllantirib qo'yishi mumkin.

O'smirlilik davrida o'ziga xos muammolar paydo bo'lishi bu tabiiy holdir. O'quvchi yoshlar muammolarni ota-onasi, oila a'zolari bilan hal qilishi ancha murakkab jarayon hisoblanadi. Bunday payrtda o'g'il bolalar do'stlari orqali bu muammolaga yechim izlashsa, qizlar o'z onalarini yuqori baholashadi. Qizlarda deyarli oilaga intilish yuqoriligi e'tirof etiladi. Bu ijobiy holat albatta, lekin o'g'il bolalar ota-onalari bilan yetarli darajada psixologik yaqin munosabatda bo'l'a olmayaydilar. Shuning uchun o'g'il bolalarda do'stlarga intilish yuqori ekanligi isbotlangan.

O'quvchi yoshlar, ayniqsa o'smirlilik davrida o'g'il bolalar qizlarga nisbatan do'stlariga katta ishonch bildirishar ekan. Qizlarning dugonalariga ishonchi, yuqori baholangan. Bu sifatlar do'stona munosabatlarning mustahkamligini isbotlab beradi, chunki deyarli barcha o'quvchi yoshlarda oiladan ko'ra, tashqi muhit, ya'ni tengdoshlarga emotSIONAL munosabatlar kuchli ekanligi ma'lum. O'smirlar tasavvuridagi yaqinlari-qizlarda ona bo'lsa, o'g'il bolalarda tengdoshlaridan keyin oilasi bo'lib chiqmoqda. Bundan ko'rishimiz mumkinki, bugungi kunda ota-onalarning o'smirga nisbatan g'amxo'r, mehrli bo'lishi zarurdir. Bu bilan ular shaxs kamolotida pedagogik-psixologik omillarni tushuna olmayotganligini o'smirlar bildirdilar, shu bois o'zbeklarda farzand hatto mustaqil ro'zg'or egasi bo'laganida ham ota-onaning psixologik jihatdan yaqin bo'lishi kerakligi namoyon bo'ldi. Ota-onalarning namoyon bo'lishi bu, eng avvalo, ularning obro'si bilan farzandlar tomonidan idrok qilinadi. Buning uchun esa ular bilan psixologik yaqinliklik munosabatlarini shakllantirish ijtimoiy hayotning mezonlaridan biri, deb e'tirof etish maqsadga muvofiq sanaladi.

БОШЛАНГИЧ ТАЪЛИМДА АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АҲАМИЯТИ

Курбонова Марҳабо Эрниязовна
Зарафшон шаҳар 12-умутаълим
мактаб бошлангич синф ўқитувчиси

Xозирги вақтда ахборот ва коммуникация технологияларини ривожлантириш ҳамда кенг кўламда қўллаш жаҳон тараққиётининг глобал тенденсияси хисобланади. Янги технологиялар кун сайн ривожланиб, мамлакатда ахборотлаштириш жараёни тез суъратлар билан ривожланаётган айни даврда таълим соҳасида ахборот ресурсларини ташкил этишга алоҳида этибор қаратилмоқда. Аммо ахборот ва коммуникация технологияларнинг жадал суъратлар билан ривожланишига қарамай, таълим тизимиға замонавий технологияларни, ўқитишнинг янги методлари, шакллари ва воситалари бўйича педагогик татқиқотлар натижаларини жорий этиш даражасини ҳозирча етарли, деб бўлмайди.

Бугунги кунда бошлангич таълим жараёнида АКТлардан фойдаланиш муҳим аҳамиятга эга. Бунинг учун бошлангич синф ўқитувчисининг АКТлар бўйича малакаларини такомиллаштириш лозим.

Ўқув жараёнига замонавий технологияларнинг тадбиқ этилиши ўқувчиларнинг фаол билим олишини таъминлайди, уларни индвидуал ва интелектуал салоҳиятини ривожлантиришга имкон яратади. Бунинг учун бошлагич таълим ўқитувчилари ва ҳар бир ўқувчи компьютер билан ишлашни уддалай олиши ва ўқув предметларини компьютер ёрдамида ўзлаштириш имкониятларига эга бўлиши талаб этилади.

Компьютер технологиялардан фойдаланиш таълимнинг мақсад ва вазифаларга муайян ўзгартиришлар киритади: ўқитишнинг янги шакл ва методларини юзага келтиради. Куйида биз таълим жараёнида АКТ воситаларини қўллашнининг қўйидаги турларини кўриб чиқамиз.

- Мултимедияли дарс - синфда ягона компьютер мавжуд бўлиб, ундан ўқитувчи "электрон доска" сифатида (расмларни намойиш этиш, тажрибаларни кўрсатиш ва вертуал экспурсия ўтказиш мақсадида) фойдаланади, ўқувчилар эса уни ўз лойиҳаларини ҳимоя қилиш учун қўллайдилар;
- Дарс тўлиқ компьютер асосида амалга оширилади-одатда, бундай дарс компьютер синфларида ўтказилади, бунда бир нечта компьютер мавжуд бўлиб, унда лаборатория ишлари, тестлар машқ ва масалаларни барча ўқувчилар баравар ёки навбатма-навбат бажаришади;
- Информация билан интеграциялашган дарслар, компьютер синфларида ўтказилиб, қўйидаги вазифаларни ечишга қаратилади; биринчидан, ўқув материалларини ишлаш учун компьютер воситасида кроссворт, график, ўйин, жадвал ва схемалар тузиш учун; иккинчидан, турли компьютер дастурлари кўмагида математик вазифаларни ҳал этиш учун;

- Махсус ўргатувчи тизмлар кўмагида электрон дарслклар билан ишлаш учун(дистанцион усулда ишлаш ҳам мумкин), бунда анъанавий дарс тўғридан-тўғри ўқувчиларнинг электрон ахборот ресурсларидан мустақил фойдаланишлари билан алмашади.

Таълим жараёнига ахборот коммуникатив технологияларин тадбиқ этиш асосида таълимни ривожлантириш, таълим жараёнини бошқариш, ўқитувчининг касбий фаолиятини таъминлаш назарда тутилади. Кичик мактаб ёшидаги болаларга таълим беришда комп’ютер ривожлантирувчи таълим муҳитининг мукаммалаштирувчи элементи сифатида намоён бўлади. Айнан шу ёшда боланинг ақлий қобилияти интенсив тарзда ривожланишига асос солинади.

Ўқув тарбия жараёнида ахборот коммуникатив технологияларни қўллаш орқали қуйидаги вазивалар вазифаларни ҳал этиш мумкин:

1. Ўқувчиларда ўқишига бўлган қизиқиш ва мотивацияни ошириш;
2. Ўқувчиларнинг малакаларини шакллантириш;
3. Таълимда индвидуал ва табақалашган ёндашувни амалга ошириш;
4. Ўқувчиларда комп’ютер билан ишлашга оид дастлабки малакаларни шакллантириш.

Бошланғич таълимда янги ахборот технологиялари имкониятларидан оқилона фойдаланиш натижасида қуйидагиларга эришилади:

- Билиш фаолияти фаоллашади, ўқувчиларнинг ўзлаштириш даражаси сифат жиҳатдан ортади;
- Бошлагич мактабда дарсларда фойдаланиш учун мўлжалланган замонавий электрон ўқув материаллари ёрдамида таълим мақсадига эришилади;
- Кичик мактаб ёшидаги болаларни мустақил таълим олишлари ва ўз-ўзларини назорат қилишига оид малакалари ривожланади, таълимнинг қулайлиги таъминланади;
- Ўқувчиларнинг дидактик қийинчиликлари камаяди;
- Кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларнинг дарсга нисбатан фаоллиги ортади;
- Ахборот информацион тафаккури ривожланади;
- Бошланғич мактаб ўқувчилари хавфсизлик қоидаларига риоя қилган ҳолда компьютерда ишлаш малакаларини эгаллайдилар.

Таълимга янгича қарааш унда илгор педагогик технологиялар тизимини қўллашда таълимнинг техника воситаси, яни комп’ютер технологиясидан кенг фойдаланиш дарс мазмун моҳиятини янада бойитади. Таълимнинг техника воситалари, хусусан, комп’ютер таълими билим олувчиларни замонавий назарий билим асослари билан қуролланишга, дастур маълумотларини бир тизимли ва изчиллик билан ўзлаштиришга, эгаллаган билимларни эса амалда тадбиқ этишга ўргатади.

Комп’ютер технологиясидан турли хил ўйинлар, технологияларни қўллагандан фойдаланиш мумкин. Табиатшунослик дарсларида 3-синфларда "Табиат ва одам", "Табиат жисмлари", "Ўсимлик ва ҳайвонот олами", "Соғлиғимизни сақлаймиз", "Экалогия" мавзуларини ўқитишида, 4-синфларда эса "Атроғимиздаги табиат", "Гиографик харита", "Ер-қуёш системасидаги сайёра", "Ўзбекистон-глобус ва дунё харитасидан", "Табиатнинг хилма-хиллиги", "Ўзбекистон табиатини асраймиз", "Фойдали қазилмалар", "Табиат муҳофазаси" каби мавзуларни ўқитишида электрон слайтлар, интернет хабарлари, видео тасвирлар орқали ўқувчиларга тақдим этилса мақсадга муофиқ бўлади. Уларнинг

дарсга қизиқиши ортади, дарсда тинчлик ва диққат этибор сақланади, онгига тез етиб боради ва ўргатилган мавзу мустахкам ўрнашади.

Бошлангич синф ўқувчилари учун яратилган электрон дарслик, қўлланма ва тақдимотлардан ўқув жараёнида кенг фойдаланилмоқда.

Ўқиш, она тили, математика ва табиатшунослик фанларини ўқитишида ахборот технологиялари ёрдамида турли хил кўргазмали слайтлардан дарс жараёnlарида фойдаланиш мумкин. Масалан:

- Ўқишиш ва она тили фанларида катта экранда ҳарфларни, сўзларни бир-бирига қўшиб ўқишиш, сўнгра кичик эртак ва ҳикояларни ўқишиш, ҳарфларни тўғри ва чиройли ёзиш;

- Математика фанида оддий амаллардан фойдаланиб, слайтлар ёрдамида масалалар ечиш, турли хил ҳисоб-китобли ўйинлар ташкил қилиш;

- Табиатшунослик фанидан табиатдаги ҳодисалар ҳақидаги содда слайтлар ёрдамида тушунчалар бериш мумкин.

Ушбу усуллардан фойдаланиш ёш ва билимга чанқоқ ўқувчининг оғзаки нутқини ривожланишига, оғзаки ҳисоблаш малакасини ошишига, ижодкорлик, изланиш ва фикирлаш қобилиятини ривожланишига туртки бўлади.

Бошлангич синф дарсларида айниқса, ахборот коммуникация технологияларидан, электрон дарсликлар асосида ҳаракатли, дидактик, кўргазмалилик, товушли сермазмун тарзда қўллаш орқали юқори даражадаги самарадорликка эришиш мумкин. Таълим жараёнида ахборот коммуникация технологияларидан фойдаланиш ўқитувчи ва ўқувчилар учун қўйидаги қулийликларни яратади.

- Ўқувчиларни фанга бўлган қизиқишиларини оширади;
- Ўқувчиларнинг келажакдаги фаолиятига кўмак беради;
- Ўқитишининг янги усулларидан фойдаланишга имкон беради;
- Электрон ресурслардан оқилона фойдаланишга имконият яратади;
- Турли ёшдаги ўқувчиларни, турли ёшдаги ўқитувчилар билан мослашишини таъминлайди;
- Дарс жараёнида АКТ воситаларидан фойдаланиш ўқитувчилар ва ўқувчилар учун кенг имкониятлар эшигини очади ва дарс жараёнининг сифатли ҳамда сермазмун бўлишини таъминлайди.

Хулоса қилиб айтганда, бошлангич таълимда ахборот-коммуникацион технологиялардан фойдаланиш болалар дунё қарашини шаклланишида, руҳан ва ақлан соғлом бўлиб вояга етишларида муҳим восита бўлиб хизмат қиласди.

ИГРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В МЛАДШЕМ И СРЕДНЕМ ШКОЛЬНОМ ВОЗРАСТЕ

Рузиева Мухаббат Насыровна
Воспитатель ДОО-12, г.Навои

Наше государство объявило воспитание гармонично развитой личности приоритетным направлением государственной политики. Под гармонично развитой личностью мы, прежде всего, подразумеваем высокосознательных, самостоятельно мыслящих, способных своим личным примером служить образцом для окружающих, высокообразованных людей.

Именно развитие становится ключевым словом педагогического процесса, сущностным, глубинным понятием обучения. Игровая форма занятий создается на уроках при помощи игровых приемов и ситуаций, которые выступают как средство побуждения и стимулирования.

Одна из главных задач обучения русскому языку состоит в том, чтобы не только дать знания учащимся, но и пробудить личностный мотив, привить интерес к предмету, развить стремление к речевому самосовершенствованию. В связи с этим в современной методике уточняются цели обучения, изменяется содержание и структура образования. Соответственно этому совершенствуются формы обучения, уточняются методы и приемы обучения. Кроме того, разрабатываются технологии, которые ориентированы не только на процесс усвоения учениками знаний, но и направлены на общее развитие личности ребенка, развитие его интеллектуальных и коммуникативных умений, формирование социально значимых надпредметных умений.

Игра теснейшим образом связана с развитием личности, и именно в период ее особенно интенсивного развития - в детстве, она приобретает особое значение. В ранние, дошкольные годы жизни ребенка игра является тем видом деятельности, в которой формируется его личность. В процессе развития обычно личную значимость и привлекательность приобретают прежде всего те действия и те проявления личности, которые, став доступными, еще не стали повседневными.

Игра - это естественная для ребенка и гуманная форма обучения. Обучая посредством игры, мы учим детей не так, как нам, взрослым, удобно дать учебный материал, а как детям удобно и естественно его взять. Игра необычайно привлекательна для участников любого возраста. Школьники тратят массу сил, времени, творческой изобретательности на участие в играх, поэтому, став средством педагогики, игра может использовать весь этот потенциал в "конверсионных" целях. То есть, если мы вложим образовательное содержание в игровую оболочку, то сможем решить одну из ключевых проблем педагогики - проблему мотивации учебной деятельности.

По определению, игра - это вид деятельности в условиях ситуаций, направленных на воссоздание и усвоение общественного опыта, в котором складывается и совершенствуется самоуправление поведением.

Большинству игр присущи четыре главные черты (по С.А. Шмакову):

- 1) свободная развивающая деятельность, предпринимаемая лишь по желанию ребенка, ради удовольствия от самого процесса деятельности, а не только от результата(процедурное удовольствие);
- 2) творческий, в значительной мере импровизационный, очень активный характер этой деятельности ("поле творчества");
- 3) эмоциональная приподнятость деятельности, соперничество, состязательность, конкуренция, атракция и т.п. (чувственная природа игры, "эмоциональное напряжение");
- 4) наличие прямых или косвенных правил, отражающих содержание игры, логическую и временную последовательность ее развития.

В структуру игры как деятельности органично входит целеполагание,

Планирование, реализация цели, а также анализ результатов, в которых личность полностью реализует себя как субъект. Мотивация игровой деятельности обеспечивается ее добровольностью, возможностями выбора и элементами соревновательности, удовлетворения потребности в самоутверждении, самореализации.

Значение игры невозможно исчерпать и оценить развлекательно-рекреативными возможностями. В том и состоит ее феномен, что, являясь развлечением, отдыхом, она способна перерасти в обучение, в творчество, в терапию, в модель типа человеческих отношений и проявлений в труде.

В современной школе, делающей ставку на активизацию и интенсификацию учебного процесса, игровая деятельность используется в следующих случаях:

- в качестве самостоятельных технологий для освоения понятия, темы и даже раздела учебного предмета;
- как элементы (иногда весьма существенные) более обширной технологии;
- в качестве урока (занятия) или его части (введения, объяснения, закрепления, упражнения, контроля);
- как технологии внеклассной работы (игры типа "Зарница", "Орленок" и др.).

В первую очередь следует разделить игры по виду деятельности на физические (двигательные), интеллектуальные (умственные), трудовые, социальные и психологические.

По характеру педагогического процесса выделяются следующие группы игр:

- обучающие, тренировочные, контролирующие и обобщающие;
- познавательные, воспитательные, развивающие;
- репродуктивные, продуктивные, творческие;
- коммуникативные, диагностические, профориентационные, психотехнические и др.

Обширна технология педагогических игр по характеру игровой методики. Укажем лишь важнейшие из применяемых типов: предметные, сюжетные, ролевые, деловые, имитационные и игры-драматизации. По предметной области выделяются игры по всем школьным дисциплинам. И, наконец, специфику игровой технологии в значительной степени определяет игровая среда: различают игры с предметами и без предметов, настольные, комнатные, уличные, на местности, компьютерные и с ТСО, а также с различными средствами передвижения.

Спектр целевых ориентаций игровых технологий.

Дидактические: расширение кругозора, познавательная деятельность;

Применение ЗУН в практической деятельности; формирование определенных умений и навыков, необходимых в практической деятельности; развитие общеучебных умений и навыков; развитие трудовых навыков.

Воспитывающие: воспитание самостоятельности, воли; формирование определенных подходов, позиций нравственных, эстетических и мировоззренческих установок; воспитание сотрудничества, коллективизма, общительности, коммуникативности.

Развивающие: развитие внимания, памяти, речи, мышления, умений сравнивать, сопоставлять, находить аналогии, воображения, фантазии, творческих способностей, эмпатии, рефлексии, умения находить оптимальные решения; развитие мотивации учебной деятельности.

Социализирующие: приобщение к нормам и ценностям общества; адаптация к условиям среды; стрессовый контроль, саморегуляция; обучение общению; психотерапия.

Игра - это технология педагогики будущего, но, внедряя игры в образование, необходимо учитывать возможные опасности и ограничения игры.

XORIJIY TILLARNI ORGATISHNING OZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Ro'zimurodova Zarina

SamDChTI talabasi

Uralova Charos

SamDChTI talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada chet tillarini o'qitish metodikalari yoritilgan. Shuningdek xorijiy tillar ta'lmini tubdan o'zgartiruvchi talablar haqida fikr yuritilgan. Til o'rganush borasida fikr, mulohaza va takliflar keltirilgan.

Kalit so'zlar: lingvistik tamoyillar, darsdan tashqari mashg'ulotlar, didaktik talablar, o'qitish metodikasi.

ANNOTATION

This article describes the methods of teaching foreign languages. There is also a need for a radical change in the teaching of foreign languages.

Keywords: linguistic principles, extracurricular activities, didactic requirements, teaching methods.

АННОТАЦИИ

В данной статье описываются методики преподавания иностранных языков. Также необходимо радикально изменить преподавание иностранных языков.

Ключевые слова: лингвистические принципы, внешкольная деятельность, дидактические требования, методика обучения.

Bugungi kunda mamlakatimiz miqyosida chet tilining roli tobora oshib bormoqda, xorijiy tilni o'qitishning ta'limi maqsadi deb xorijiy tilni o'qitish jarayonida o'quvchilarining dunyoqarashini, tafakkurini fikrlash qobiliyatini o'stirish, shu tilni o'zlashtirish orqali o'z ona tilida egallagan bilimlarini takomillashtirish nazarda tutiladi. Bunday holatda ona tili, rus va chet tili tillari o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni bilib olish til o'rganuvchilarining bilim saviyalarini yanada oshiradi. Xorijiy tilni o'rganish davomida o'quvchilar mamlakatimiz va Angliya geografik joylashuvi, tarixi, adabiyoti, san'ati, fani va madaniyati, atrof-muxiti xaqidagi ma'lumotlarni ham o'rganib oladilar. Ingliz tilini o'rgatish jarayonida ta'limi maqsadni amalga oshirishda fanlararo bog'lanish ham muhim ahamiyatga egadir. Agar o'zbek tili, rus tili darslarida o'rganilgan bilim, ko'nikma va malakalar ingliz tilini chuqurroq o'rganishga sharoit yaratса, boshqa fanlar: adabiyot, tarix, geografiya fanlaridan o'rganilgan bilimlar o'quvchilarga jahон adabiyoti, tarixi va geografiyasiga oid bilimlarni ham osonroq egallahsga, dunyoqarash, mulohazalarining kengayishiga ko'maklashadi. Shunday qilib, boshqa o'quv predmetlaridan egallangan bilim bazalari fanlararo bog'liqlikni vujudga keltirib, bir fandan egallangan bilimlar ulardan ikkinchi fanni o'rganishda foydalanish imkoniyatini yaratadi.

Xorijiy tilni o'qitishning xususiyatlaridan biri bo'lgan - rivojlantiruvchi maqsadi talabani ko'p jabhalarda yetuk shaxs bo'lib yetishishini, ya'ni talabaning mustaqil fikrlashini, xotirasini, estetik didini, aqliy mehnat qilish madaniyatini, muloqot madaniyatini,

mustaqil bilim olish malakalari va ko'nikmalarini rivojlantirishni o'z oldiga asosiy maqsad qilib oladi. Chet tilni o'rgatishning rivojlantiruvchi maqsadi til o'rganuvchilarning instinkтив, aqliy, motivasion (ichki turtki, qiziqish) va hissiy xususiyatlarini rivojlantirish vazifasini ham bajaradi. Bu maqsad til o'rganuvchilarni dars jarayonida va darsdan tashqari mashg'ulotlar jarayonida mustaqil o'qib o'rganishiga ham e'tibor qaratadi.

Hozirgi davr chet tili o'qitishni tubdan o'zgartirishni talab qilmoqda.. Uning quyidagi 3 ta talabi bor.

1. Chet tili o'qitish ilmiy saviyasini va amaliy yo'nalishda bo'lishini oshirish;
2. Chet tili predmetining tarbiyaviy tomonini kuchaytirish;
3. Chet tili o'quv predmetini mustaqil egallash. [2: 43 b]

Bugungi kunda chet tili fani birinchi navbatda kommunikativ maqsadlarda o'rgatiladi va o'qitish mazmunini belgilashda o'quvchilarning xayotiy ehtiyojlariga mos keladigan, ularda gapirishga, fikr yoki munosabat bildirishga rag'bat uyg'otadigan, kundalik hayotlari jarayonida eng ko'p duch kelinadigan mavzular asosida muloqotga o'rgatish bosh vazifa qilib belgilanmoqda. Nutq mavzularini muloqotga o'rgatish maqsadida tanlash masalasi metodist-olimlar o'rtasida hamon o'zining yakuniy yechimini topmasdan, bahs-munozaralarga sabab bo'lib kelmoqda.

To'g'ri, umumta'lim maktablarida til o'rgatish mavzulari chegaralangan tematik (situativ) minimumga asoslanishi isbotlangan. Shu sabab, maktab dasturiga kiritiladigan mavzularni belgilashda "o'quvchi va uning tevarak atrofi", "bizning vatan", "tili o'rganilayotgan mamlakat" mezoniga rioya qilish talab qilinib kelindi. Ammo bunday muhit chet tili, olmon, rus va o'zbek o'quvchilari uchun o'ziga xos, milliy xarakterga ega ekanligini hisobga olishga to'g'ri keladi. Binobarin, o'zbek maktablari o'quvchilari uchun nutq mavzularini tanlashda Rossiya maktablari uchun tanlangan nutq mavzularidan foydalanib bo'lmaydi, ya'ni milliy o'ziga xoslik xisobga olinishi kerak.

Ko'nikma va malakalarni shakllantirish chet tili o'qitish mazmunining ikkinchi komponentini tashkil qiladi. Ma'lumki, har qanday faoliyat tegishli ko'nikma va malakalar shakllansagina avtomatlashgan xarakterga ega bo'ladi.

Ruhshunoslikda "ko'nikma" atamasi "u yoki bu aqliy harakatni bir xil sharoitda ko'p marta takrorlash natijasida hosil qilingan, avtomatlashgan ongli faoliyat" deya ta'rif beriladi. "Malaka" esa insonning olgan bilim va ko'nikmalarini amaliy faoliyat jarayonida qo'llay olish qobiliyatidir.

Har bir chet tili o'qituvchisi bilishi zarur bo'lgan chet tili o'qitish metodikasining tamoyil, usul va yo'llari bor. Chet tili o'qitish metodikasi tamoyillarini ayrim olimlar ta'lif- tarbiya qonunlarini belgilovchi usullar vositasi desalar, boshqalari uni metod zaminida yotuvchi boshlang'ich asosiy dastlabki qoida, deb biladilar.

Xozirgi davrda chet tili o'qitishda turli tamoyillardan foydalaniladi:

1. Lintvistik tamoyillar
2. Didaktik tamoyillar
3. Psixologik tamoyillar
4. Chet tili o'qitishning sof metodik tamoyillari. [2: 39 b]

Chet tilida erkin gapira olish, o'qib, eshitib tushunishni o'rganib olish uchun bu o'rinda xam tegishli ko'nikma va malakalar shakllantirilishi talab qilinadi. Ko'nikma va malakalarni shakllantirish murakkab psixologik jarayon bo'lib u ko'p jihatdan fikrlash bilan bog'liqdir. Chunki fikrlashsiz hech qanday nutq vujudga kelmaydi. Shuning uchun chet tili darslarida o'quvchilarning abstrak, mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga alohida ahamiyat beriladi. Ko'nikma va malakalar qanchalar mustahkam shakllantirilsa,

o'quvchilarning gapirish, o'qib va eshitib tushunish fikrlarini yozma bayon qilish qobiliyatlari shunchalik yaxshi rivojlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tojiyeva Sh. Zamonovaiy o'qitush usullari. Boshlang'ich ta'lim jurnali. 2010 yil, 12-13 bet.
2. Xoshimov O'. Yoqubov I. Ingliz tili o'qitish metodikasi. T.,- 2003.

BOSHLANGICH TALIMDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI

Ro'zimurodova Zarina

SamDChTI talabasi

Uralova Charos

SamDChTI talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitishda pedagogik texnologiyalardan foydalanishda qo'yiladigan didaktik talablar yoritib berilgan. Shuningdek o'quvchilarda mustaqil fikr slash ko'nikmalarini yuzaga chiqarishda natija beruvchi usullardan foydalanish haqida fikr-mulohazalar keltirilgan.

Tayanch so'zlar: Innovatsion texnologiya, metodika, boshlang'ich sinf, ta'lif jarayoni, o'quvchi, ta'lif sifati, motiv, pedagogik texnologiyalar.

ABSTRACT

The article highlights the didactic requirements for the use of pedagogical technologies in teaching elementary school students. The concept of effective methods for the formation of student's skills of independent thinking is also given.

Key words: Innovation technologies, methodology, primary education, education process, student, quality of education, motive, pedagogical technologies.

АБСТРАКТ

В статье раскрываются дидактические требования к использованию педагогических технологий в обучении учащихся начальной школы. Также даётся понятие о результативных методиках формирования у учащихся навыков независимого мышления.

Ключевые слова: Инновационный технологии, методика, начальный класс, образовательный процесс, ученик, качество образования, мотив, педагогические технологии.

Hozirgi zamonda ta'lif -tarbiya jarayonini zamonaviy ta'lif berish usullaridan, pedagogika fanining yutuqlaridan keng hayotga tadbiq qilgan holda, shaxsga yo'naltirilgan boshlang'ich ta'lif nazariyasini yaratishdek vazifalar dolzarb bo'lib qolmoqda. Boshlang'ich ta'lifning asosiy vazifalaridan biri- dunyoqarashni, savodxonlikni va o'z-o'zini anglash salohiyatini shakllantirishdan iboratdir. Mamlakatimizning kelajagi, albatta, yosh avlodning ta'lif -tarbiyasiga bog'liqdir. Ta'lif-tarbiya jarayonida esa uzluksiz ta'lif tizimining o'rni beqiyosdir. Uzluksiz ta'lif tizimining dastlabki poydevori sifatida boshlang'ich ta'lif muhim ahamiyat kasb etadi. Olimlarning fikricha, barkamol avlod tarbiyasi boshlang'ich sinf yoshidan boshlanganda yaxshi natijalar berar ekan. Chindan ham dastlabki ta'lif xuddi poydevorga o'xshaydi, poydevori mukammal bo'lgan bino esa mustahkamdir.

Samarali ta'lif-tarbiya jarayonini yaratish zamonaviy pedagogik texnologiyalarni izlashni va har bir masalaga ijodiy qarashni talab qiladi. Hozirgi ta'lif tizimi esa o'z oldiga

har tomonlama yetuk, mustaqil fikrلай oladigan, ijodkor, ijtimoiy-iqtisodiy muhitga tez ko'nika oladigan insonni tarbiyalashdek muhim vazifani qo'ygan.

Ozbekistonimizda mustaqillik sharofati bilan barcha sohalarda tub islohotlar amalgaloshirildi," Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" ishlab chiqildi. Mamlakatimizda ta'limgoh sohasiga alohida e'tibor qaratilib, kelajak avlodni tarbiyalash borasida zarur imkoniyatlarni yaratilmoqda.

Bugungi kunda dunyo miqiyosida axborot texnologiyalari tizimining yuksak darajada rivojlanib borayotganligi va bu ta'limgoh jarayoniga ham kirib kelib, uni yanada sifatli tashkil etishga o'z ta'sirini ko'rsatayotganligi barchamizga ma'lum. Mutaxasislarning fikricha, ta'limgoh jarayonida ilg'or pedagogik texnologiyalarni faol qo'llash, ta'limgoh samaradorligini ko'tarish, tahlil etish va uni amaliyatga joriy qilish bugungi davrning muhim mavzularidan biridir. Pedagoglar o'z faoliyatlarida yuksak natijalarni qo'lga kiritishga harakat qilmoqdalar. Buning uchun ular ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalanib, o'quvchilarni erkin tinglovchida erkin ishtirokchiga aylantirishlari lozim. Bunday ma'suliyatli vazifani bajarishda boshlang'ich sinf o'qituvchisining o'rni va xizmati beqiyosdir. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'quvchilarni dars jarayonida bir xillikdan olib chiqishi va pedagogik-texnologik vositalarni keng tatbiq etishi bilan birga o'qitishning o'yinli , multimediali usullaridan ham samarali foydalanishi lozim. "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"da ko'zda tutilganidek, pedagogik va axborot texnologoyalari, kompyuterlashtirish va kompyuter tarmoqlari negizida ta'limgoh jarayonini yangi axborotlar bilan ta'minlash rivojlanib bormoqda. Shuning uchun ham pedagogik texnologiyalarni ta'limgoh jarayoniga joriy etish, ta'limgoh samaradorligini oshirish uchun tinimsiz izlanish bugungi kunning ehtiyojiga aylandi.

"Ta'limgoh to'g'risdag'i" qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"da ta'kidlanganidek, Respublika ta'limgoh xodimlari zimmasiga o'ta ma'suliyatli vazifalar yuklangan. Bu vazifani amalga oshirish jarayoni boshlang'ich sinf o'quvchilarini ta'limgoh yangicha yondashish, o'qituvchilarning o'z kasbiga va tarbiyalanuvchilarga o'ta ma'suliyatli munosabatda bo'lishini taqozo etadi. Boshlang'ich sinflarda bolalarning yoshini, bilim savyasini hisobga olish kerak. Mutaxasislar fikricha, ularga oson , oddiy, vaqt kam sarflanadigan o'yinli mashqlardan foydalanish yaxshi natija berar ekan. Ta'limgoh metodlarida o'qituvchining dunyoqarashi , psixologik-pedagogik mahorati, ilmiy tayyorgarligi namoyon bo'ladi va xuddi shu omillar ta'limgoh samaradorligini belgilaydi.

Ta'limgoh jarayonini amalga oshirish va baholashni rejalashtirishda quyidagi mezonlarga tayaniladi:

1)Konseptuallik.

Har bir pedagogik texnologiya o'z tarkibida falsafiy, psixologik, didaktik, ijtimoiy pedagogic asosni qamrab olgan aniq ilmiy konseiosiyaga tayanishi lozim.

2)Tizimlilik.

Pedagogik texnologiya hamma o'zaro bo'g'liq qismlardan iborat tizimning mantiqiy jarayoni belgilariga ega bo'lishi va yaxlit bo'lishi lozim.

3)Samaradorlik.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar raqobatli shartlar asosida mavjud bo'lib, natijalar bo'yicha samara berishi, optimal harakatli bo'lishi va ta'limgohning ma'lum bir standartlarini kafolatlashi shart.

4)Qo'llanuvchanlik.

Pedadodik texnologiya bir xil ta'limgoh muassasalarida boshqa subyektlar tomonidan ham qo'llanilish imkoniyatini beradi

Mamlakatimizning Birinchi Prezidenti I.A.Karimov ta'kidlaganidek:

"Mustaqillikning dastlabki yillaridanoq butun mamlakat miqyosida ta'lim-tarbiya, ilm-fan, kasb-hunar o'rgatish sohalarini isloh qilishga nihoyatda katta zaruriyat sezila boshlandi". Yurtimizning kelajagi, uning ertangi taqdiri, ozod va obod jamiyat qurilishiga erishishimiz ham ma'lum ma'noda shu islohatlarning natijasiga bog'liq edi. "Chunki ta'lim-tarbiya ong mahsuli, lekin ayni vaqtida ong darajasi va uning rivojini ham belgilaydigan omildir. Binobarin, ta'lim-tarbiya tizimini o'zgartirmasdan turib ongni o'zgartirib bo'lmaydi. Ongni, tafakkurni o'zgartirmasdan turib esa biz ko'zlagan oliy maqsad- ozod va obod jamiyat barpo etib bo'lmaydi" degan yurtboshimizning fikrlaridan ta'lim-tarbiya sifati, yuqori malakali kadrlar mamlakatimiz taraqqiyotini ta'minlovchi asosiy unsurlardan biri ekanligini bilib olishimiz mumkin. Davlatimizning ertangi kuni esa, dunyoqarashi keng maktab bolalari va zamonaviy, salohiyatli o'qituvchi-murabbiylarga ko'p jihatdan bog'liqdir.

Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov "Asosiy vazifamiz - Vatanimiz taraqqiyoti va xalqimiz faravonligini yuksaltirishdir" mavzusidagi Vazirlar Mahkamasining majlisidagi nutqida:"Biz farzandlarimizning nafaqat jismoniy va ma'naviy sog'lom o'sishi, balki ularning eng zamonaviy intellektual bilimlarga ega bo'lgan, uyg'un rivojlangan insonlar bo'lib, XXI asr talablariga to'liq javob beradigan barkamol avlod bo'lib voyaga etishi uchun zarur barcha imkoniyat va sharoitlarni yaratishni o'z oldimizga maqsad qilib qo'yganmiz".

Dars- ta'lim -tarbiya jarayonining bosh bo'g'inidir. Shuning uchun ham ta'lim muassalarida darsga alohida ahamiyat qaratiladi va o'qituvchidan ham yuksak malaka talab etiladi. Darsning borishi uning turi, mazmuni va maqsadiga qarab tuzilishi zarur.

Pedagogik texnologiyalar -ta'lim shakllarini optimallashtirish maqsadida o'qitish va bilimlarini o'zlashtirish jarayonining inson salohiyati va texnik metodlar majmuidir.³ Mutaxassislarining fikricha, zamonaviy pedagogik texnologiyalar ta'lim jarayonining unumdarligini oshiradi, o'quvchilarning mustaqil fikrlash jarayonini shakllantiradi, o'quvchilarda bilimga ishtiyoq va qiziqishni oshiradi, bilimlarni mustahkam o'zlashtirish, ulardan amaliyotda erkin foydalanish ko'nikma va malakalarini shakllantiradi. Pedagogik texnologiyaga asoslangan ta'lim jarayonida o'qituvchi faoliyati va o'quvchi faoliyati doirasi aniq belgilanadi, ta'limni tashkil etishning aniq texnologiyasi ko'rsatiladi .

Pedagogik texnologiyaga asoslangan ta'lim jarayonida o'qituvchi faoliyati va o'quvchi faoliyati doirasi aniq belgilanadi, ta'limni tashkil etishning aniq texnologiyasi ko'rsatiladi. Bolaning ongi va tafakkuri endi shakllanib kelayotgan boshlangich sinflarda o'qituvchining mahorati, uni pedagogik texnologiyalarni ta'lim jarayoniga mohirona tadbiq eta olishi, ta'limning yangi-yangi yo'l va usullarini izlashi, pedagogik tajribalardan ijodiy foydalana olishi juda muhimdir.

"Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"ning maqsadi - talim sohasini tubdan isloh qilish, uni o'tmishdan qolgan mafkuraviy qarash va sarqitlardan to'la xalos etish, rivojlangan demokratik davlatlar darajasida,yuksak m'a'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlar tayyorlashdan iboratdir².

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi texnika va texnologiyani chuqur bilishi, tahlil qila olishi va yangilik yaratilish darajasida bilimli va mahoratlari bo'lishi juda muhim. Shuningdek o'qituvchi interfaol metodlarni qo'llab dars o'tganda, sinfda past o'zlashtiruvchi o'quvchilar qolmaydi. Buning uchun darsni tashkil etish jarayonida barcha o'quvchilarga tushunarli, oson, qiziq bo'lgan usullarni tanlashi va qo'llay olishi, ko'rgazmali qurollardan foydalanishi, yangi ishlab chiqarilayotgan texnik vositalarni tadbiq qilishi, ta'lim oluvchilarni ijodiy, mustaqil ishslashga undashi maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi". - T.: O'zbekiston, 1997-yil.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lif to'g'risida"gi Qonuni. - Toshkent, 1997-yil.
3. Boshlang'ich ta'lif va jismoniy madaniyat yo'nalishida sifat va samaradorlikni oshirish:
muammo va yechimlar// Xalqaro konferensiya materiallari.-T.:TDPU,2017.-421-b.

БОШЛАНГИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИНИ ТАНҚИДИЙ ФИКРЛАШГА ЎРГАТИШДА ИННОВАЦИОН МЕТОДЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ

Рузиева Фотима Рахмонқуловна

Навоий вилояти Зарафшон шаҳар 12-умумтаълим мактаб
бошлангич синф ўқитувчиси

Ўзбекистон инсонпарварлик қоидаларига асосланган мустақил, демократик, хуқуқий давлат сифатида фикрлар хилма-хиллигини рағбатлантиримоқда. Шахснинг ўз фикрини баралла айта олиши учун кенг йўл очилмоқда. Давлатимизнинг мустақилликка эришиши туфайли жамият аъзолари кун сайин демократия ва эркин, танқидий фикрга эҳтиёж сезмоқдалар.

Бу мактаб таълими учун ҳам алоҳида аҳамиятга эга. Чунки ҳар қандай шахсада фикрлар хилма-хиллиги ва ҳаққоний фикрни айтиш кўникмаси айнан мактабда шаклланади. Бу жараёнда бошлангич таълим муҳим босқич сифатида намоён бўлади. Шунинг учун ҳам бошлангич синф ўқувчиларида танқидий фикрлаш кўникмаларини шакллантириш муҳим педагогик аҳамиятга эга.

Маълумки танқидий фикрлаш, бирор нарса, ҳодиса ёки воқеликни таҳлил қилган ҳолда унга ҳаққоний, объектив баҳо бериш демакдир.

Шунинг учун ҳам, таълим-тарбия жараёнда ўқувчи шахсининг мустақил, танқидий фикрлаш фаолиятини шакллантириб, мунтазам ривожлантириб бориш, натижада уларнинг ижодий фаоллиги, изланувчанлиги, иродавий сифатлари, ишчанлиги, эътиқодини таркиб топтириш муҳим аҳамият касб этади. Бунинг учун таълим-тарбия жараёнда биринчи навбатда "субъект-субъект" муносабатини амалда таъминлаш мақсадга мувофиқдир. Бошлангич синф ўқувчилари янги ахборотни онгли, пухта тушунишлари ва янги маълумотга танқидий ёндашишлари учун таълим жараёнда фаол қатнашишлари керак.

Таълим-тарбия жараёнига ўқувчининг фаоллигини таъминловчи омиллардан бири бу инновацион методлардир. Инновацион методлар асосида ўтказиладиган машғулотлар ёшларнинг муҳим ҳаётий ютуқ ва муаммоларига ўз муносабатларини билдиришларига интилишларини қондириб, уларни фикрлашга, ўз нуқтаи-назарларини асослашга имконият яратади. Ўқувчиларни фикр юритишга, ўз гоялари ва фикрлари билан ўзаро ўртоқлашишга даъват этиш каби педагогик ёндашув уларнинг фаоллигини ўстиради.

Ўқувчиларнинг танқидий фикрлашини шакллантиришда қатор инновацион методлар сирасига кирувчи ва ўқувчини фаол фикрлашга ундовчи "Муаммоли таълим"дир. Муаммоли ўқитишининг бош психологик-педагогик мақсадлари қўйидагилардан иборат:

- таҳсил олувчининг фикрлаш доираси ва қобилиятларини ўстириш, ижодий кўникмаларини ривожлантириш;
- муаммони мустақил ва жамоавий ечишда ҳамда фаол изланиш даврида олинган билим ва кўникмаларни таҳсил олувчилар томонидан ўзлаштирилиши,

бунинг натижасида ўқувчиларда танқидий тафаккурниң шаклланиши;

- ностандарт муаммоларни кўра оловчи, қўя оловчи ва еча оловчи ўқувчининг фаол ижодий шахсини тарбиялаш;
- муаммоли таълим орқали ўзининг ва ўзгаларниң муроҳазаларини, бу муроҳазаларниң чин ёки чин эмаслигини текшира билиши;
- ўқувчининг намоён бўлган муҳокамаларга, муаммо вазиятга баҳо бера олишига эришиш.

Ўқув материалини муаммоли баён этиш бошланғич синфларда асосан диалог тарзда олиб борилади. Ўқитувчи муаммоли саволлар тизимини тузади, бу саволларга жавоблар олинган билимлар базасига таянади, яъни саволлар таҳсил оловчиларга интеллектуал қийинчиликлар туғдиради ва мақсадга йўналтирилган ижодий изланишга ундайди. Масалан, 4-синф Одобнома дарсида "Боболаримиз, момоларимиз куйлаган қўшиқлар" мавзуси бўйича берилган матн ўқиб бўлингач, ўқувчиларга қуидаги саволлар билан мурожаат этиш мумкин: "Кўшиқнинг инсон ҳаётида қандай аҳамияти бор?", "Матн мазмунидан нимани англадингиз?", "Кўшиқ билан танишганда сизда қандай фикрлар уйғонди? Сиз муаммони яхлитлигича қандай тасаввур қиласиз?", "Қайси мусиқа асбобларини биласиз?", "Сиз боболарингиз, момоларингиздан қандай қўшиқларни эшитгансиз?", "Кўшиқ эшитганда ўзингизни қандай ҳис қиласиз?", "Реп ва Рок йўналишдаги қўшиқларга муносабатингиз қандай?", "Сизга классик йўналишдаги қўшиқ, куйлар ёқадими ёки эстрада йўналишидагилар, нима учун?" ва бошқалар. Ўқувчиларниң фикрларини асосланганлигини текшириш учун қуидаги саволларниң берилиши ўринлидир: "Нима учун сиз айнан шундай деб ўйлайсиз? Бу яхшими ёки ёмонми? Биз бундан қандай холосага келишимиз мумкин?"

Ўқитувчи томонидан берилган бундай йўналтирувчи саволлардан фойдаланиш, муаммоларни тўғри кетма-кетликда қўя олиш ўқувчилардаги фикр юритиш операцияларидан унумли (анализ, синтез, таққослаш, конкретлаштириш, мавҳумлаштириш, системалаштириш, умумлаштириш) фойдаланиш эвазига ҳар қандай мураккаб билимларни эгаллаш имконияти вужудга келади. Ўқувчилар тафаккур шакллари (тушунча, хукм, холоса чиқариш)ниң функционал ва операционал жиҳатлари билан яқиндан танишадилар, шунингдек, улардан мустақил фойдаланиш учун барча интеллектуал резервларини (ақлий захираларини) ишга солишига ҳаракат қиласидилар. Хукм чиқаришнинг барча (якка, хусусий, умумий, зиддиятли, фаразий, инкор) кўринишлардан ўқув ва мустақил билим олиш фаолиятларида фойдаланиш шарт-шароитлари туғилади. Холоса чиқаришнинг индуктив (хусусийдан умумийга фикрнинг йўналганлиги) ва дедуктив (умумийдан хусусий ҳолларга фикрнинг қаратилганлиги) йўлларидан муайян тарзда билиш фаолиятида кўллашга интиладилар. Тушунчалар (якка, хусусий, умумий, якқол, мавҳум, тўпланма) моҳиятини англашган ҳолда маълумотларни эгаллаш билимларниң барқарорлигини таъминлайди. Юқоридагиларниң барчаси танқидий тафаккурни шакллантириш учун зарур ва уни ривожлантиришга ўз таъсирини ўтказади.

Холоса ўрнида шуни айтиш мумкини, бошланғич синф ўқувчиларида танқидий фикрлаш кўникмаларини шакллантириш учун ўқув-билув жараёнида уларни фаол фикрлаш ва мустақил фаолият кўрсатишга ундовчи инновацион методлардан фойдаланиб, уларни танқидий тафаккур юрита олишга ўргатиш ҳамда бу орқали бутунги кунда турли мазмундаги ахборотлар оқимидан оқилона

фойдаланиб тўгри хукм, хулосалар чиқараолишларига ва ўз ўрнида мафкуравий иммунитетини мустаҳкамлашга ҳам замин яратади.

BARKAMOL SHAXS TARBIYASIDA QADRIYATLARNING O'RNI

Sahatova Guloyim Muzapparovna

Navoiy viloyati Zarafshon shahar 12-umumta'lim
məktəb boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Qadriyat qanday tushuncha? Qadriyat- voqeiylikdagi muayyan hodisalarning umuminsoniy, ijtimoiy-axloqiy, madaniy-ma'naviy ahamiyatni ko'rsatish uchun qo'llanadigan falsafiy-sotsiologik va aksiologik tushuncha. Jamiyat inson va insoniyat uchun ahamiyatli bo'lgan barcha narsa, hodisa va voqealar: erkinlik, ezzulik, tenglik, tinchlik, haqiqat, ma'rifat, madaniyat, moddiy va ma'naviy boyliklar, obidalar, yodgorliklar, go'zallik, axloqiy xislat hamda fazilatlar, an'ana, urf-odat, udum va boshqalar hisoblanadi. Biz o'z mustaqilligimizga erishgach, milliy qadriyatlarimiz an'analarimiz, marosimlarimiz qaytadan tiklandi. Buning asosiy sababi eski mafkuramiz yaroqsiz holga kelishi va bu mafkurani qayta tiklashimiz uchun esa ongimizda milliy qadriyatlarimizga xos bo'lgan yangi g'oyalarni kirgizishni davrning o'zi taqazo qildi. Bugungi kunda yosh avlodni komil inson darajasida tarbiyalashda ta'limgarayoning, tarbiya jarayonining o'rni alohida ahamiyatga ega. O'quvchi məktəbga ilk bor qadam qo'ygan kundan boshlab ta'lim va tarbiya jarayoni bo'g'liq holda olib boriladi.

O'quvchidagi ilk tushunchalar "Ona", "Vatan" va "Maktab" hisoblanadi va singdiriladi. Ona, Vatan va məktəbga bo'lgan muhabbatni shakllantirish ham ularda oliv qadriyat tuyg'usining yuksalishidan darak beradi. Birgina "Vatan" so'zining zamirida qancha ma'no bor. Vatan mehri oliv qadriyat. Mana shu oliv qadriyatni o'quvchilarda shakllantirish orqali vatanga sadoqat, millatiga mehr, uni asrash avaylash tuyg'larini shakllantirishga imkon beradi.

Zero, birinchi prezidentimiz I.A.Karimov takidlaganidek, "Dunyodagi zo'ravon va tajovuzkor kuchlar qaysi bir xalq yoki mamlakatning o'ziga tobe qilib bo'yundirmoqchi, uning boyliklarini egallamoqchi bo'lsa, avvalambor, uni qurolsizlantirishga yani eng buyuk boyligi bo'lmish milliy qadriyatları tarixi va madaniyatidan judo qilishga urinadi"[1]. Ta'lim jarayonidagi ta'lim olish davrida buyuk ajdodlarimiz qoldirgan durdonalarni o'quvchilarga yetkazib berish va ulardagi milliy ong, mafkura va iftixor g'oyalarni singdirish ham qadiriyatlarimizni tiklagan va asragan hisoblanadi. O'quvchilarni milliy qadriyatlar, boy madaniyati va ma'naviyati bilan tanishtirish juda muhimdir. Tarbiya murakkab jarayon bulib uning usullari, vosita va omillari asrlar davomida shakllanib takomillashadi, o'zini oqlagan urf-odatlar an'anaga aylanadi.

Adabiyotlar

I.Karimov" Yuksakma'naviyatyengilmaskuch" T.: "Ma'naviyat"2008 y.

МАКТАБ О'QUVCHILARINING ISTE'DODINI ANIQLASHGA QARATILGAN DIAGNOSTIKA TARTIB-TAMOYILLARI

Sharipov Alisher Nuridinovich
Navoiy davlat pedagogika instituti

Iqtidorni tashxislash ko'plab mutaxassislar, o'qituvchilar, ham psixologlar uchun dolzarb va murakkab muammo hisoblanadi. Buning sababi, iste'dod turlarining xilma-xilligi, bolaning psixologik xususiyatlari (uyatchanlik, tashvish, o'zini o'zi kam hurmat qilish, stress, psixologik testga ishonmaslik), mutaxassisning malakasi kabi ko'plab sabablarga bog'liq. Iqtidorni aniqlashga qaratilgan ko'plab psixologik usullar mavjud. Ular orasida kuzatuv, suhbat, ijodkorlik, qobiliyat, motivatsiya, shaxsiy xususiyatlar kabi usullar mavjud. Ko'pincha, bu xilma-xillik iste'dodni aniqlash jarayonini murakkablashtiradi.

Rossiya psixologi Aleksandr Ilyich Savenkov, tadqiqot faoliyati sohasidagi bolalar iqtidori muammosiga bag'ishlangan keng qamrovli baholash tamoyillariga asoslangan iste'dodning diagnostik modelini taklif qiladi:

- uzoq muddatli ta'lim usullaridan foydalanish;
- bolaning potentsial imkoniyatlarini hisobga olish;
- ekologik jihatdan ishonchli diagnostika usullarigatayananish printsi pi;
- turli mutaxassislarning ishtiropi;
- bolalarning o'z iste'dodlarini baholashda ishtirop etishi.

Iqtidorga asoslangan qobiliyatlarni aniqlashda nafaqat o'qituvchilar va psixologlar, balki bolaning ota-onalari ham ishtirop etishlari kerak. Har bir inson iqtidorli bo'lgan zamonaviy ta'lim siyosatining holatiga tayanib, o'qituvchi bolaning o'ziga mos keladigan iqtidorli turini, ya'ni muayyan qobiliyatlarning mavjudligini (tadqiqot, ilmiy, badiiy, sport) aniqlash uchun muhimdir.

Iqtidorni aniqlash bo'yicha ishlar instrumental diagnostika, kuzatish, faoliyat natijalarini (talabaning ishini) o'rganish va muayyan faoliyat turida "kuch-quvvat namunasi" orqali amalga oshirilishi kerak. Tashxisni qo'llash orqali o'qituvchi barcha tadqiqotlarning axloqiy jihatlarini eslab, muayyan qoidalarga amal qilishi kerak.

1-qoida. Agar ota-onalar o'qituvchi bilan ma'lumot almashsalar, u hamma uchun ochiq bo'lmasligi kerak.

2-qoida. Muammoning diagnostikasi o'rganilayotgan muammo bo'yicha sinf o'qituvchisining tuzatuvchi harakatlarini o'z ichiga oladi.

3-qoida. Diagnostik tadqiqotlar yorliqlarni osib qo'yishni maqsad qilmasligi kerak.

4-qoida. Diagnostik tadqiqotlar to'g'ri amalga oshirilishi va sinf rahbari bilan yanada muloqot qilish kerak.

5-qoida. Bir diagnostik tekshiruv muammosini batafsil o'rganish uchun yetarli emas, ishonchli materialni olish uchun turli xil diagnostikalardan foydalanish kerak.

Quyida bolaning muayyan qobiliyatlarini aniqlashga imkon beradusullar bilan tanishamiz. "Intellektual portret" usuli

Bu usul o'qituvchilarga qaratilgan. Bu bolalarning aqliy qobiliyatları to'g'risida o'zlarining fikrlarini tizimlashtirishga yordam berishdan iborat. Baholash amalga oshiriladigan

parametrlar asosiy aqliy operatsiyalarni va bola bilan o'zaro munosabat paytida kuzatiladigan fikrlash xususiyatlarini belgilaydi.

Ushbu uslub o'qituvchilar va ota-onalar uchun barcha qobiliyatli diagnostika usullari singari klassik psixodiagnostik texnikadan foydalanish imkoniyatini istisno etmaydi, aksincha, psixolog bilan keng tarqalgan psixodiagnostik usullar tarkibiy qismlaridan biri sifatida ko'rib chiqilishi kerak.

Bilim soha

1. Fikrlashning o'ziga xosligi - ko'pchilikka ma'lum bo'lgan, umumiyligida qabul qilingan, buzilganlardan farq qiladigan yangi, kutilmagan g'oyalarni ilgari surish qobiliyati. Bu bolaning fikrlashi va xatti-harakatlarda, tengdoshlari va kattalar bilan aloqada, uning faoliyatining barcha turlarida o'zini namoyon qiladi (mustaqil chizmalarining mohiyati va mavzularida, hikoyalar yozish, dizaynerlik va hk).

2. Fikrlashning moslashuvchanligi - yechimning yangi strategiyalarini tez va oson topish, assotsiativ aloqalarni o'rnatish va (fikrlash va xatti-harakatlarda) bir sinf hodisalaridan boshqasiga, ko'pincha mazmunan uzoq bo'lgan qobiliyat. Bu muammolarni hal qilishning alternativ strategiyalarini topish, muammoni hal qilish yo'llini tezda o'zgartirish qobiliyatida namoyon bo'ladi.

3. Hosildorlik yoki ravon, tafakkurlilik odatda ko'p sonli fikrlarni yuzaga chiqarish qobiliyati sifatida qaraladi. U o'zini namoyon qiladi va turli xil muammolar va faoliyat natijalarining (loyihalar, chizmalar, insholar va boshqalar) yechimlari variantlari soni bilan baholanishi mumkin.

4. Tahlil qilish va sintez qilish qobiliyati. Tahlil - bu tarkibiy qismlarga bo'linishini hisobga olgan holda, ma'lumotni chiziqli, ketma-ket, mantiqiy to'g'ri qayta ishlash. Sintez, aksincha, uning sinxronizatsiyasi, yaxlit tuzilishga birlashishi. Ushbu qobiliyat mantiqiy muammolarni hal qilishda aniq namoyon bo'ladi va bola faoliyatining deyarli har qanday turida aniqlanishi mumkin.

5. Tasniflash - yangi ob'ektlarni tuzishda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan, alohida ob'ektlarni sinflarga, guruhlarga, toifalarga birlashtirishni o'z ichiga olgan ruhiy jarayonlar. Bu maxsus mantiqiy vazifalardan tashqari, bolaning turli xil faoliyatida, masalan, olingan materiallarni to'plash, tizimlashtirish istagida o'zini namoyon qiladi.

6. Diqqatning yuqori kontsentratsiyasi odatda psixikaning ikkita asosiy xususiyatida namoyon bo'ladi: vazifaga yuqori darajada sho'ng'ish va tanlangan maqsad bilan bog'liq bo'lgan ma'lumotni idrok etishga muvaffaqiyatlari ("aralashish" bo'lsa ham) imkon berish. Bu o'zini murakkab va nisbatan uzoq muddatli harakatlarga moyilligi bilan namoyon qiladi.

7. Xotira - bolaning faktlarni, voqealarni, mavhum belgilarni, turli xil belgilarni eslab qolish qobiliyati - bu qobiliyatning eng muhim ko'rsatkichidir. Ammo shuni yodda tutish kerakki, ijodkorlikning afzalligi ko'proq xotiraga ega odam emas, balki kerakli ma'lumotlarni tezda xotiradan chiqarib olishga qodir kishidir. Bola bilan aloqa qilish jarayonida turli xil xotira turlarining namoyon bo'lishi (uzoq muddatli va qisqa muddatli, semantik va mexanik, majoziy va ramziy va boshqalar) oson.

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, shaxs faqat faoliyatda rivojlanadi, faoliyatdan tashqarida rivojlanish yo'q. Bola juda yoshligidan boshlaboq kattalar yordamida tashqi muhit bilan turli xil aloqada bo'ladi. Maktab yoshida bu aloqalar o'qish va shu bilan bog'liq bo'lgan boshqa faoliyat bilan bog'lanadi va bular rivojlanish uchun manba sanaladi. Pedagogik jihatdan to'g'ri uyuştirilgan har qanday faoliyat shaxsning aqliy va irodaviy rivojlanishiga ta'sir etadi. Demak, bola ulg'aya borgan sari uning faoliyati ham shakli va mazmuni bilan o'zgarib boraverar ekan.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING ONGINI RIVOJLANTIRISHDA MASALALARNING O'RNI

Toshpulatova Oybuvi Sattorovna

Navoiy viloyati Zarafshon shahar 12- umumta'lim mакtab
boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Matematika so'zi qadimgi grekcha - mathema so'zidan olingan bo'lib, uning ma`nosi? fanlarni bilish? demakdir. Matematika fanining o'rganadigan narsasi (ob'ekti) fazoviy formalar va ular orasidagi miqdoriy munosabatlardan iboratdir.

Maktab matematika kursining maqsadi o'quvchilarga ularning psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda matematik bilimlar sistemasini berishdan iboratdir. Bu matematik bilimlar sistemasi ma'lum usullar (metodika) orqali o'quvchilarga yetkaziladi.

Matematika metodikasi pedagogika fanlari sistemasiga kiruvchi pedagogika fanining tarmog'i bo'lib, jamiyat tomonidan qo'yilgan o'qitish maqsadlariga muvofiq matematika o'qitish qonuniyatlarini matematika rivojining ma'lum bosqichida tadbiq qiladi. Maktab oldiga hozirgi zamon printsiplial yangi maqsadlarning qo'yilishi matematika o'qitish mazmunining tubdan o'zgarishiga olib keldi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga matematikadan samarali ta'lim berilishi uchun bo'lajak o'qituvchi boshlang'ich sinflar uchun ishlab chiqarish MO'M ni egallab, chuqur o'zlashtirib olmog'i zarur.

Matematika boshlang'ich ta'limi metodikasining predmeti quyidagilardan iborat:

1. Matematika o'qitishdan ko'zda tutilgan maqsadlarni asoslash (nima uchun matematika o'qitiladi, o'rgatiladi?).
 2. Matematika o'qitish mazmunini ilmiy ishlab chiqish (nimani o'rgatish?) sistemalashtirilgan bilimlar darajasini o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos keladigan qilib qanday taqsimlansa, fan asoslarini o'rganishda izchillik ta'minlanadi, o'quv ishlariga o'quv mashg'ulotlari beradigan nagruzka bartaraf qilinadi, ta'limning mazmuni o'quvchilarning real bilish imkoniyatlariga mos keladi.
 3. O'qitish metodlarini ilmiy ishlab chiqish (qanday o'qitish kerak, ya'ni, o'quvchilar hozirgi kunda zarur bo'lgan iqtisodiy bilimlarni, malaka, ko'nikmalarni va aqliy faoliyat qobiliyatlarini egallab olishlari uchun o'quv ishlari metodikasi qanday bo'lishi kerak?).
 4. O'qitish vositalari-darsliklar, didaktik materiallar, ko'rsatma-yu, qo'llanmalar va texnik vositalarini ishlab chiqish (nima yordamida o'qitish).
 5. Ta'limni tashkil qilishni ilmiy ishlab chiqish. (darsni va ta'limning darsdan tashqari formalarini qanday tashkil etish)
- Matematika o'qitishning umumta'limiy maqsadi o'z oldiga quyidagi vazifalarni qo'yadi:
- a) o'quvchilarga ma'lum bir dastur asosida matematik bilimlar sistemasini berish.

Bu bilimlar sistemasi fan sifatidagi matematika to'g'risida o'quvchilarga yetarli darajada ma'lumot berishi, ularni matematika fanining yuqori bo'limlarini o'rganishga tayyorlashi kerak.

Bundan tashqari, dastur asosida o'quvchilar o'qish jarayonida olgan bilimlarning ishonchli ekanligini tekshira bilishga o'rganishlari, nazorat qilishning asosiy metodlarini egallashlari lozim.

b) o'quvchilarning og'zaki va yozma matematik bilimlarni tarkib toptirish Matematikani o'rganish o'quvchilarning o'z ona tillarida xatosiz so'zlash, o'z fikrini aniq, ravshan va lo'nda qilib bayon eta bilish malakalarini o'zlashtirishlariga yordam berishi kerak.
c) o'quvchilarni matematik qonuniyatlar asosida real haqiqatlarni bilishga o'rgatish. Bunday bilimlar berish orqali esa o'quvchilarning fazoviy tasavvur qilishlari shakllanadi hamda mantiqiy tafakkur qilishlari yanada rivojlanadi.

Boshlang'ich matematika o'qitishning tarbiyaviy maqsadi o'z oldiga quyidagi vazifalarni qo'yadi:

a) o'quvchilarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirish.

b) o'quvchilarda matematikani o'rganishga bo'lgan qiziqishlarni tarbiyalash.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisining vazifasi o'quvchilarda mustaqil mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirish bilan birga ularda matematikaning qonuniyatlarini o'rganishga bo'lgan qiziqishlarni tarbiyalashdan iboratdir.

c) o'quvchilarda matematik tafakkurni va matematik madaniyatni shakllantirish.

Matematika darslarida o'rganiladigan ibora, amal belgilari, tushuncha va ular orasidagi qonuniyatlar o'quvchilarni atroflicha fikrlashga o'rgatadi.

Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitishning amaliy maqsadi o'z oldiga quyidagi vazifalarni qo'yadi:

a) o'quvchilar matematika darsida olgan bilimlarini kundalik hayotda uchraydigan elementar masalalarni yechishga tadbiq qila olishga o'rgatish, o'quvchilarda arifmetik amallar bajarish malakalarini shakllantirish va ularni mustahkamlash uchun maxsus tuzilgan amaliy masalalarni hal qilishga o'rgatish,

b) matematika o'qitishda texnik vosita va ko'rgazmali qurollardan foydalanish malakalarini shakllantirish. Bunda diqqat o'quvchilarning jadvallar va hisoblash vositalaridan foydalana olish malakalarini tarkib toptirishga qaratilgan.

c) o'quvchilarni mustaqil ravishda matematik bilimlarni egallashga o'rgatish. O'quvchilar imkonи boricha mustaqil ravishda qonuniyat munosabatlarini ochish, kuchlari yetadigan darajada umumlashtirishlar qilishni, shuningdek og'zaki va yozma xulosalar qilishga o'rganishlari kerak.

Boshlang'ich sinf matematika darslikarida ma'lumotlari yetishmaydigan va ma'lumotlari ortiqcha bo'lgan masala-topshiriqlar nihoyatda oz keltirilgan. II sinf matematika darsligida atigi bittagina sharti ortiqcha malumotli, III sinf matematika darsligida esa 9 ta masala shartida ma'lumotlar yetishmaydigan masala-topshiriqlar berilgan.

Bu darsliklardagi o'quv topshiriqlarining atigi 0,2 % ini tashkil etadi. Tajriba va kuzatishlar shuni korsatmoqdaki, keyingi yillarda nashr etilgan darsliklarda ma'lumotlari yetishmaydigan va ma'lumotlari ortiqcha bo'lgan masala-topshiriqlar deyarli kiritilmagan. Dars jarayonida o'qituvchilar bunday mazmundagi topshiriqlar bilan o'quvchilarni ko'p hollarda xabardor qilmaydilar.

Natijada bu kabi masalatopshiriqlarni bajarishda ular birmuncha qiyinchiliklarga duch kelishadi.

Albatta, bunday masalalar o'quvchi fikrini charxlaydi, mantiqiy toptiradi,

masala matni to'liq bo'lishi uchun yetishmovchi ma?lumot yoki ortiqcha ma?lumotni aniqlay olishiga imkon beradi, o'quvchida taqqoslash, solishtirish, xulosa chiqarish kabi aqliy faoliyat usullarini o'stiradi.

Ma'lumotlari yetishmaydigan va ma'lumotlari ortiqcha bo'lgan masala topshiriqlar bilan muntazam tanishtirib borilishi natijasida o'quvchilarni ijodiy faoliyatning o'sishiga, mustaqil fikr yuritish ko'nikmasining tarkib topishiga, mantiqiy tafakkurning o'sishiga katta ta'sir etadi.

O'qitish samaradorligining zaruriy va muhim sharti o'quvchilarning o'rganilayotgan materialni o'zlashtirishlari ustidan nazoratdir. Didaktikada uni amalga oshirishning turli shakllari ishlab chiqilgan: bu o'quvchilardan og'zaki so'rash; nazorat ishlari va mustaqil ishlari; uy vazifalarini teks hirish, testlar, texnik vositalar yordamida sinash. Didaktikada dars turiga, o'quvchilarning yosh xususiyatlariga va h.k. bog'liq ravishda nazoratning u yoki bu shaklidan foydalanishning maqsadga muvofiqligi masalalari, shuningdek, nazoratni amalga oshirish metodikasi yetarlicha chuqur ishlab chiqilgan.

Boshlang'ich maktabda matematika o'qitish metodikasida mustaqil va nazorat ishlari, o'quvchilardan individual yozma so'rov o'tkazishning samarali vositalari yaratilgan. Ba'zi didaktik materiallar dasturning chegaralangan doiradagi masalalarining o'zlashtirilishini reyting tizimida nazorat qilish uchun, boshqalari Boshlang'ich maktab matematika kursining barcha asosiy mavzularini nazorat qilish uchun mo'ljallangan. Ayrim didaktik materiallarda (ayniqsa, kam k omplektli maktab uchun mo'ljallangan) o'qitish xarakteridagi materiallar, boshqalarida esa nazoratni amalga oshirish uchun materiallar ko'proqdir. Boshlang'ich maktab matematikasida barcha didaktik materiallar uchun umumiy narsa - topshiriqlarning murakkabligi bo'yicha tabaqlashtirilishidir.

Bu materiallarni tuzuvchilarning g'oyasiga ko'ra, ma'lum mavzu bo'yicha topshiriqning biror usulini bajarishi o'quvchining bu mavzuni faqat o'zlashtirganligi haqidagina emas, balki uni to'la aniqlangan darajada o'zlashtirganligi haqida ham guvohlik beradi. va h.k. bog'liq ravishda nazoratning u yoki bu shaklidan foydalanishning maqsadga muvofiqligi masalalari, shuningdek, nazoratni amalga oshirish metodikasi yetarlicha chuqur ishlab chiqilgan.

Boshlang'ich maktabda matematika o'qitish metodikasida mustaqil va nazorat ishlari, o'quvchilardan individual yozma so'rov o'tkazishning samarali vositalari yaratilgan. Ba'zi didaktik materiallar dasturning chegaralangan doiradagi masalalarining o'zlashtirilishini reyting tizimida nazorat qilish uchun, boshqalari Boshlang'ich maktab matematika kursining barcha asosiy mavzularini nazorat qilish uchun mo'ljallangan. Ayrim didaktik materiallarda (ayniqsa, kam k omplektli maktab uchun mo'ljallangan) o'qitish xarakteridagi materiallar, boshqalarida esa nazoratni amalga oshirish uchun materiallar ko'proqdir.

Boshlang'ich maktab matematikasida barcha didaktik materiallar uchun umumiy narsa - topshiriqlarning murakkabligi bo'yicha tabaqlashtirilishidir.

Bu materiallarni tuzuvchilarning g'oyasiga ko'ra, ma'lum mavzu bo'yicha topshiriqning biror usulini bajarishi o'quvchining bu mavzuni faqat o'zlashtirganligi haqidagina emas, balki uni to'la aniqlangan darajada o'zlashtirganligi haqida ham guvohlik beradi.

ЁШ АВЛОДНИ СПОРТ ОРҚАЛИ АХЛОҚИЙ-ПСИХОЛГИК РУХИДА ТАРБИЯЛАШ ЙЎЛЛАРИ

Турсунназарова Азиза

Навоий шаҳар 18-умумтаълим мактаб
жисмоний тарбия фани ўқитувчиси

Xозирги кунда таълим - тарбиянинг конкрет вазифаси ёшларни ҳар томонлама камолотга етган юксак маданиятли ҳамда жисмоний жиҳатдан чиниққан қилиб тарбиялаб етиширишдан иборат. Шу сабабли ҳам шахсларни тарбиялаш мустақиллик даврининг энг муҳим таркибий вазифасидир. Бу вазифани мувоффақиятли амалга оширишда спортнинг роли катта.

Ҳар бир киши жамият аъзоси бўлиб индивидуал жисмоний ва психик хусусиятлари билан бир-биридан фарқланади. Шахснинг психологик хусусиятларига эҳтиёжлар, қизиқишлар, дунёқарашиб, қобилият ва характерларида ўз аксини топиши барчамизга маълум. Ўқувчи қобилияларини ва характерларини юқори даражада камол топтириш машгулот жараёнидаги максимал тезлик, куч, чаққонликни ўз гавдасини (ҳартомонлама идора қилиш хусусиятларини) таркиб топтириш ўқитувчидан касбий компитентликни талаб қиласди.

Бизга маълумки меҳнат қилиш учун ўртача куч ва тезлик кифоя қиласди. Ёш спортлар бирор разряд олиш ёки рекорд қўйиш учун максимал даражада асаб-мушак кучи сарфлашни юқори тезлик ва чаққонликни талаб қиласди. Спорт ўзининг бу кучи билан киши фаолиятининг бошқа турларидан фарқланиб туради. Спорт жараёнида шахснинг ўар томонлама ҳаракат малакалари юксак даражада ривож топади. Шунингдек спортда шахснинг иродавий ва бошқа психологик сифатлари такомиллашади.

Психология фанидан маълумки, шахснинг ўсмирлик ва ёшлик даври жисмоний қобилияти намоён қилиш учун жуда лойиқдир. Шу билан биргаликда бу ёки у даврида шахснинг психологик хусусиятларини тарбиялаш учун ҳам кенг имконият туғилади чунки, психологик хусусият ва сифатлар жисмоний ривожланиш билан боғлиқдир.

Бу даврда ёшларни спортнинг у ёки бу тури билан шуғуллантиришнинг мохияти шундаки, агар ўсмир ёки ёш спорт билан шуғулланиш даврини яхши ўтказар экан, унда юксак жисмоний қобилият иорда ва характер тарбияланади, шунингдек дунёқарашиб шакланади. Аксинча бола ўсишнинг бу муҳим даврида жисмоний ҳаракатли ўйинларидан маҳрум бўлар экан ёки спорт билан шуғулланмас экан, хаёт жараёнида у ҳар томонлама етук одам бўлолмайди. Демак, ўсиш жараёни муайян даврида спорт билан шуғулланиш ўсмирда келгуси хаёт учун энг муҳим бўлган жисмоний тўлиқ: чаққонлик, эпчиллик, ботирлик, жисмоний гўзаллик ва бошқа муҳим сифатларни тарбиялади. Спортчи спортнинг у ёки бу тури билан шуғулланар экан, у доимо юқори натижаларига эришишини мақсад қилиб қўяди.

Мусобақа - киши фаолиятини белгиловчи, кузатувчи омилдир, яъни

күзгатувчи рағбатлантирувчи омилдир. Спорт мусобақасининг тарбияловчи аҳамияти каттадир. Улар қуидаги хусусиятлар билан харakterланади.

1. Спорт муваффақияти учун кураш-спорт мусобақасининг харakterли томонларидан биридир. Кескин кураш биргина индивидуал мақсадлар билан чекланмайды, балки жамоаиый ҳамда ижтимоий мотивларни ҳам пайдо қилинади.
2. Спорт мусобақаси жисмоний күч ва психик фаолиятни зёр бериб ишга солиш билан харakterланади. Зёр бериш спорт мусобақасининг специфик хусусиятидир. Бу хусусият спортчидә ахлохий, ирода ва харakter, психик сифатларни тарбиялаш воситаларидан биридир.
3. Спорт мусобақасидаги шиддатлы кураш юрак, қон айланиш фаолиятини кучайтиради, модда олмашувни тезлаштиради. Буларни барчаси юрак-асаб фаолиятини мустаҳкамлайды. Организмнинг иш қобилиятини оширади.
4. Спорт мусобақаси юксак эмоционал ҳолатнинг манбаидир. Чунки мусобақада спортчи доимо муваффақиятта эришади ёки мағлубиятта учраб туради. Бу ҳол табиий равища, гоҳ хурсандлик, гоҳ нохушликни пайдо қилиб туради. Натижада спортчидә ёки ишчанлик ошади ёки камаяди.
5. Спорт мусобақасида спортчининг барча психик жараёнлари

Старт олди ҳолати спортчининг бўладиган мусобақага қатнашиши билан боғлиқ бўлган ҳолда вужудга келадиган юксак эмоционал ҳолатдир. Старт олдида пайдо бўладиган эмоционал ҳолат бўладиган мусобақага мослашиш имконини туғдиради ҳамда эришадиган якунлар даражасига кучли таъсир ўтказади.

Мусобақага психологик тайёргарлик тизими ўз ичига қатор вазифаларни олиб бу вазифаларни ҳал қилиш жараёнида спортчининг мусобақага психик тайёргарлиги шакилланади.

Спортчини мусобақага психологик тайёрлаш тизимига қуидаги киради;

- 1) Мусобақага шароити ҳақида ахборотлар тўплаш;
- 2) Мусобақа олдидан спортчининг машқланган ҳолатини баҳолаш ва ўз-ўзини баҳолаш;
- 3) Мусобақада иштирок этишнинг мақсад ва вазифалари;
- 4) Мусобақага чиқишининг мотивларини фаоллаштириш;
- 5) Ақлий фаолият экспериментларини режалаштириш, фаол;
- 6) Спортчидә ўз имкониятларини руёбга чиқаришга ишонч ҳиссини шакллантириш;
- 7) Максимал иродавий зёр беришни фаоллаштириш ва уни мусобақа шароитида намоён қила билиш;
- 8) Оптимал эмоционал ҳолатни шакллантириш;
- 9) Мусобақа шароитида психик ҳолатларни бошқариш ва ўз-ўзини бошқариш усулларини эггаллаш.

Юқоридаги звенолар бир-бирлари билан узвий боғланиб кетгандир, агар звенолардан биттасида бўшатиши вужудга келса, ҳамма тизимда этишмовчилик вужудга келиши мумкин. Мусобақага тайёргарлик пайтида спортчи устун мусобақа шароити, рақиби, мусобақа ўтказаладиган жой ва тамошабинлар ҳақидағи хабарлар жуда ҳам зарурдир. Ўзини рақиби ҳақидағи билимлар мусобақага тайёрланиш учун аниқ тадбирлар ишлаб чиқиши имконини беради: рақиб ҳақида маълумотларнинг мавжуд бўлмаслиги, спортчидә хавотирланиш ҳолатини вужудга келтирида

Демак, юқорида кўрсатиб ўтилган мусобақанинг ўзига хос хусусиятларидан

маълумки, спорт мусобақаси спортчининг ўз фаолиятини юксак даражада намоён қилиш ва юксак инсоний сифатларни тарбиялаш воситаси сифатида хизмат қилади.

GEOGRAFIYA DARSLARIDA GEOGRAFIK O'YINLARDAN FOYDALANISHNINGMAZMUN VA MOHIYATI

Yodgorova Xadichabibi Uroqovna

Navoiy viloyat Xatirchi tuman 2-umumta'lim
maktab geografiya fani o'qituvchisi

Mustaqlil O'zbekiston Respublikasining ta'lismizdagi o'zgarishlar umumiyligi o'rta ta'lim maktablari oldiga muhim fidoiylik ko'rsatish vazifalarni qo'yemoqda. Bu vazifalar yoshlarni har tomonlama barkamol, ma'naviy yetuk, mustaqil fikrli, milliy merosimizni qadrlaydigan, ilmli ijodkor, nozik didli qilib tarbiyalashni o'qituvchilardan tinmay ijodiy izlanishlarni, ni talab etmoqda.

Ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlarning tub mohiyati ta'lim mazmunini va shaklini takomillashtirishga qaratilgan. Fan-texnika taraqqiyoti jamiyatimizning demokratlashuvi axborot miqyosining oshib borishi kabi omillar bolalarning shaxsiy xususiyatlari jumladan, idrok eta olish, tasavvur va tafakkurlash aqliy qobiliyatining rivojlanishiga olib keladi. Bolalarning olamni bilishga bo'lgan ehtiyoji avvalgi yillarga nisbatan keskin oshganligi hech kimga sir emas. Ta'lim standartlari asosida takomillashtirilgan o'quv dasturlariga mos noan'anaviy darslar hamda interfaol usullarning mohiyati darslarda interfaol mulqotni tashkil etish va rivojlantirish bugungi zamon talablaridan biri ekanligi ilmiy asoslanadi.

Geografik o'yinlar nihoyatda xilma-xil bo'lib, ushbu geografik o'yinlar dars va darsdan tashqari mashg'ulotlarning qiziqarli bo'lishida, o'quvchilarning geografiya faniga bo'lgan havasini oshirishda qulay va samarali vositalardan biri hisoblanadi.

"Munozara" o'yini. Munozara o'tkazish mavzusi aniq bo'lishi kerak. Geografiyadan "Orol dengizini saqlab qolish" muammosi tarixidan tanlangan muammo qismlarga ajratilib 15-20 ta qisqa savollar o'quvchilarga berilib, sinf o'quvchilari 3-4 kishidan guruhlenadi. Guruhlarning savollarga javobi muhokama etiladi va munozara boshlanadi. Munozarada har bir guruh a'zosi qo'yilgan muammolar haqida o'z fikrini bayon etish huquqiga ega. Boshlovchi va 3 kishidan iborat ekspert guruhi barcha javoblarni tahlil qilib, eng maqbul javob variantlarini aniqlaydi va muammoni hal qilishning optimal varianti aniqlanib, munozaraga yakun yasaladi.

"Kim ko'p biladi" o'yini. Bu o'yinni geografiyaning xohlagan mavzusini o'rganishda qo'llash mumkin. Har bir ishtirokchi biror-bir mavzu yuzasidan bittadan muammoli savol tuza olishi kerak. Savollar yozilgan qog'ozlarni o'qituvchiga topshiradilar, sinf o'quvchilari ikki guruhga bo'linadi. Boshqaruvchi qo'llarni sanab, har biriga 1 balldan qo'yadi. Har bir savolga bir o'quvchidan javob so'raladi. Agar javob noto'g'ri bo'lsa o'sha guruhdan bir ball olib tashlanadi, qaysi guruh ko'p ball to'plasa, o'sha guruh g'olib bo'ladi.

"Xayoliy sayohat" o'yini. Ta'limga bu o'yini geografiya, til adabiyot va boshqa fanlarda qo'llanilishi mumkin. Tarixdan biror davrdagi ma'lum bir davlat tarixiga oid, geografiyadan biron-bir qishloq, materik, orol yoki davlat bo'ylab xayoliy sayohat qilib, uni yozma tarzda yozish talab etiladi. Ishtirokchi o'zi mustaqil o'sha joyni yozma

tasvirlashi kerak. Kimning yozma tasvirlashi mazmunan yuqori saviyada yozilgan bo'lsa, u g'olib hisoblanadi.

"Pochta" o'yini. Bu geografik o'yinni barcha o'quv mavzularini o'rganish jarayonida qo'llash mumkin. O'qituvchi bir necha mavzuga mos konvert olib, uning ustiga eng zarur bo'lgan asosiy yozuvlar yozib qo'yadi va ular stol atrofiga ko'zga ko'rinarli qilib joylashtiriladi. Masalan, deylik 6-sinf "Materiklar va okeanlar" geografiyasi kursida 6 ta konvert olinib, ostiga "Afrika", "Antarktida", "Avstraliya", "Janubiy Amerika", "Shimoliy Amerika", "Yevroosiyo" deb yoziladi. Endi shu materiklardagi daryo, ko'l, shahar, davlat, tog' va tekislik nomlari yozilgan qog'ozchalar o'quvchilarga tarqatiladi va qaysi nom qaysi materikka mos kelsa, o'quvchi uni o'sha konvertga solishi kerak. Kim savollarga ko'p va aniq javob topsa, o'sha yuqori ball oladi. Bunday usulni boshqa fanlarda ham keng qo'llash mumkin.

"Tovush chiqarmasdan topish" o'yini. O'yinni boshlashdan avval o'quvchilarga o'yin qoidalari tushuntiriladi, o'yinda faol qatnashgan va shartlarini oldin bajargan o'quvchiga baho qo'yiladi. O'yin mazmunini o'qituvchi geoekologik biron ob'ekt nomini aytadi. O'quvchi o'quv vositasidan shu ob'ektni geografik kartadan yoki atlasdan qidiradi. O'yinning borishi: ob'ektni topgach o'quvchi o'ng qo'lini ko'taradi, o'qituvchiga o'zi topgan ob'ektni ko'rsatadi, o'quvchi qo'li bilan ob'ektni ushlab turmasligi kerak, chunki yonidagi bola undan ko'rib olishi va foydalanishi mumkin. Shuning uchun ob'ektni topgan o'quvchi joyning nomini yodida saqlashi zarur. O'qituvchi oldin topgan va qo'lini ko'targan o'quvchining oldiga borishi va tekshirib ko'rishi kerak. Boshqa o'quvchilar qanchalik bilib olganliklarini sinash uchun ulardan ham ob'ekt so'raladi. Ob'ektni topgan o'quvchi o'tirgandan so'ng o'qituvchi yangi ob'ekt nomini aytadi.

"Kartadan topish" o'yini. Har bir sinfda olib borish mumkin darsning mazmuniga qarab o'yin geografik atlasning sahifalaridagi turli ob'ektlardan bo'ladi. O'yinni uslubi: O'qituvchi geografik ob'ektni aytadi. O'quvchilar topadi va izohlab beradi. O'quvchilar bu o'yinni bir necha bor o'ynaganlaridan so'ng tez topadigan bo'ladi. O'quvchilar murakkablashtirib borib, shu topiladigan nomning geografik koordinatalarini aniqlash topshiriladi. Buning uchun shahar va qo'riqxonalarni tanlagan ma'qul. O'quvchilar topilgan joyning koordinatalarini daftarga yozib oladilar.

Geografiya - darslarini hayotga bog'lash, ularni qiziqarli va ijodiy tashkil etish bosh maqsaddir. Bunda asosiy rolni geografik o'yinlar egallaydi. Geografik o'yinlar nihoyatda xilma xil bo'lib, darsda va darsdan tashqari mashg'ulotlarni qiziqarli bo'lishida o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishlarini oshirishda qulay va samarali vositalardan biri hisoblanadi.

МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALARDA JISMONIY TARBIYA VA JISMONIY RIVOJLANISH

Yoqubova Zebiniso Arzikulovna
Navoiy shahar 4-sonli MTT tarbiyachisi

Sog'lom avlod, deganda biz faqatgina jismonan baquvvat farzandlarimizni emas, balki ma'naviy boy avlodni ham ko'zda tutganmiz. Chunki har taraflama sog'lom avlodga ega bo'lgan xalqni hech qachon yengib bo'lmaydi. Buni hammamiz yaxshi anglab olmog'imiz shart", deb uqtirib o'tgan edi.

Darhaqiqat sog'lom avlodni shakllantirish masalasi davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan bo'lib, uni amalga oshirish esa barchaning, jumladan ta'lim muassasasi xodimlarining oldiga ulkan vazifalar yuklaydi hamda bu borada jiddiy faoliyat olib borishni taqozo etadi.

Shunday ekan, sog'lom avodni tarbiyalashda jismoniy tarbiya fani bolaning nafaqat jismoniy, balki ruhiy holatiga ham ijobjiy ta'sir ko'rsatadi. Jismoniy tarbiyaning maqsadi ta'lim-tarbiyada sog'lomlashtirish jarayonining samaradorligini oshirishni talab etadi. Shunday ekan, jismoniy tarbiya deganda nima tushuniladi. Jismoniy tarbiya deganda organizmning morfologik va funksional rivojlanishini jamiyat talablari darajasida amalga oshirish , jismoniy sifatlarni, qobiliyatlarini rivojlantirish, jismoniy madaniyat va sport sohasiga taaluqli maxsus bilimlarni o'zlashtirish tushuniladi.

Maktabgacha ta'lim davrida bolalarni jismoniy tomondan tarbiyalashning asosiy maqsadi bolalardagi turli ko'nikma va malakalarni shakllantirish, ulardag'i kuchlilik, chaqqonlik, epchillik kabi jismoniy xususiyatlarni rivojantirishdan iboratdir. Davomli tarzda o'tkaziladigan jismoniy mashg'ulotlar bolalarning o'sish va rivojlanish jarayoniga ijobjiy ta'sir qilib, ulardag'i ijodiy imkoniyatlarni oshiradi. Pedagoglarning fikricha, maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar organizmining o'ziga xos tomoni shundaki, u juda tez o'sadi va rivojlanadi. Shu bilan birga organizm funksiyalari va sistemalarining shakllanishi hali tugallanmagan bo'ladi, shunga ko'ra u tez jarohatlanadi. Bolalar salomatligi va muvaffaqiyati ularning o'sish va ta'lim olish jarayonining ilk bosqichlarida asosiy omil hisoblanadi. Yaxshi jismoniy tayyorgarlik - bu yuqori darajadagi maktabga tayyorgarlik va ta'lim olish jarayonida faol ishtirok etishni ta'minlash, o'zlarini o'rab tigan olamda faol ishtirok etishlari, kundalik hayotlari davomida sog'lom va xavfsiz amaliyat olib borish imkoniyatini qo'llash uchun muhim omil hisoblanadi. Sog'lom jismoniy rivojlanish nutq o'stirish, aqliy, ijtimoiy-hissiy rivojlanishning boshqa sohalariga ham o'z ta'sirini o'tkazadi.

Gimnastika organizmga ta'sir etish yoki uning alohida tizim va funksiyalarini rivojlantirish imkoniyatini beradi. Gimnastikaning asosiy, gigienik, sportga oid, badiiy, tibbiy turlari mavjud. Maktabgacha ta'lim muassasalari o'quv dasturlari bilan bog'liqlikda tarbiyalanuvchilar asosiy gimnastika bilan shug'ullanishlari lozim bo'ladi. Asosiy gimnastika mashqlariga sakrash, yugurish, elementar akrobatik mashqlar kiradi. O'yin bolaning jismoniy kuchini, qo'llarining qattiqligini, qad-qomatining tikligini, tafakkurini rivojlantirishga xizmat qilib, unda o'tkir zehn, topqirlilik, tashabbuskorlik kabi sifatlarni

tarbiyalaydi. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda asosan ochiq havoda tashkil etiluvchi harakatlantiruvchi jismoniy o'yinlardan foydalanish maqsadiga muvofiq hisoblanadi.

Maktabgacha ta'lim yoshida keng qo'llashni talab etadigan jismoniy mashqlardan yana biri sayr hisoblanadi. Sayr bolalarning uzoq vaqt ochiq havoda bo'lib, ularning sog'ligi va jismoniy taraqqiyotiga har tomonlama ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bolaning sayr vaqtida ochiq havoda bo'lishi natijasida qon kislorodga to'yinadi, temperaturaning o'zgarib turishi, havoning namligi organizmni chiniqtiradi. Bolaning faolligi oshib harakarlari va jismoniy sifatlari takomillashadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, maktabgacha yoshdagi bolalar o'sib, har tomonlama sog'lom rivojlanib maktabga borgach, maktab tomonidan ularning jismoniy tayyorgarligiga yuqoriroq talablar qo'yiladi. Ularning mashq bajarish harakatlari murakkablashadi. Maktabda har bir sport elementlari bo'yicha talab me'yorlar qo'yilgan. Shuning uchun maktabgacha ta'lim muassasalarida shu sport elementlarini o'rganish juda zarur. Maktabgacha ta'lim yoshdagi bolalarning rivojlanish yo'nalishlaridan asosiysi hisoblangan jismoniy rivojlanish bolalarning sog'lom bo'lib voyaga yetishida muhim ahamiyat kasb etadi.

OILANING MUSTAHKAMILIGIDA -MULOQOTNING AHAMIYATI

Abdullayeva Gulmira Yusupovna

Navoiy viloyati Qiziltepa tumani
4-umumi o`rta ta`lim maktabi
amaliyotchi psixolog

*Bolaning yetishmog`i, tarbiyasi uchun sakkiz xil tadbir bor:
Bola tug`ilib "Inga" degan paytda 5 qismi ketgan bo`ladi.
Ha, bola tarbiyasini u tug`ilmasdan oldin boshlash lozim.
Sharq hikmati*

Jamiyat taraqqiyotining bugungi holati hozirgi zamon oilasi oldiga o`ziga xos yangi ijtimoiy vazifalarni ham yuklaydiki, bularning barchasi hozirgi yoshlarimizni oilaviy hayotga maxsus tayyorlash masalasi eng dolzarb masalalardan biri bo`lishligini talab qilmoqda. Shuning uchun ham so`nggi 15-20 yil davomida dunyoning barcha rivojlangan mamlakatlarida, jumladan, bizning respublikamizda mustaqillikka erishganimizning dastlabki yillardanoq, oila masalalariga, yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash, oilalarda komil shaxsni shakllantirish masalalariga alohida e'tibor berib kelinmoqda. Umuman insoniyat jamiyatni tobora taraqqiy etib boraverar ekan, oila masalalarining dolzarbliyi ham shunga mos ravishda ortib boraveradi va oilaga bo`lgan e'tibor ham kecha va bugunga qaraganda ertaga yanada yuqoriqoq bo`ladi.

Oila - bu nikohga yoki qon-qarindoshlik aloqalariga (ona va bolalar) asoslangan kichik guruh bo`lib, uning a'zolari kundalik hayot, o'zaro ma'naviy mas'uliyat va o'zaro yordam rishtalari vositasida bir-biri bilan bog'lanadi. Oilaning hozirgi holatiga jamiyatda yuz berayotgan barcha o`zgarishlar: bilimlar, texnologiyalarning yangilanishi, axborot ayriboshlash jarayonlari ta'sir ko'rsatadi. Haqiqatan ham, jamiyatning qanday qaror topishi ko'p jihatdan oilaga bog'liq. Negaki, jamiyat bamisolilari tana bo'lsa, oila uning yuragidir. Yurakdan tanaga tarqayotgan qonning tozaligi tanani baquvvat va sog'lom tutadi. Aynan yurak tana xolatini bildiradi. Jamiyat uchun oila shunday darajada maqomga ega. Nima sababdan biz ko'proq oila va unda yuz beradigan munosabatlarga e'tiborli bo'lamiz, nima sababdan oila maskanida o'zimizni yaxshi, baxtli his etsak, ishimiz ham yurishgandek, omadimiz chopgandek bo'ladi? Chunki oila bizning hayotimizdagи eng aziz va muqaddas dargoh! Faqat oilagina insonning baxtli bo'la olishi, o'zini kimlargadir kerakli his eta olishi yoki bo'lmasa o'zini ezilgan, omadsiz sezishiga sababchi bo'lishi mumkin. Oilaning nufuzi: jamiyat taraqqiyotining kutilgan darajaga chiqa olmasligi, uning taraqqiyotiga to'sqinlik qiluvchi, uning inqiroziga olib keluvchi kuchlarning yuzaga kelishida ham oilaning hissasi kattadir. Chunki nosog'lom psixologik muhitli, nizo-janajalli, o'zaro mehr-oqibatsiz muhitda dunyoga kelib, shakllangan bola, keyinchalik nafaqat o'z ota-onasi, aka-ukalariga nisbatan balki atrofdagilarga, qolaversa, o'zi yashagan jamiyatga nisbatan ham mehr-oqibatsiz, shafqatsiz, zolim, xudbin, yurt manfaatlariga zid, tashqi kuchlar ta'siriga oson beriluvchan, shu asosda esa o'z oilasi, o'z xalqi, o'z yurti uchun xavfli odam bo'lib

yetilishi mumkin.

Shu o'rinda ta'kidlash joizki: Prezidentimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoyevning "Bizlar kimmiz, qanday ulug' zotlarning avlodimiz, degan da'vat yosh avlodning qalbiga aks-sado berib, o'zligiga sodiq qolishga undab tursin. Bunga nimaning hisobidab erishamiz? Tarbiya tarbiya va faqat tarbiyaning hisobidan"

Oilaning kommunikativ vazifasi oila a'zolarining o'zaro muloqot va o'zaro tushunishga bo'lgan ehtiyojini qondirishga xizmat qiladi. Psixologik tadqiqotlarda ta'kidlanishicha, turli ijtimoiy orientatsiyalar, ustanovkalar, xissiy madaniyat, odamning ahloqiy, ma'naviy va psixologik salomatligi-oiladagi o'zaro, ichki muloqot xarakteri, oiladagi katta a'zolarining muloqotda psixologik ustanovkalarni namoyon qilishlari, oiladagi ahloqiy-psixologik iqlimga to'g'ridan-to'g'ri bog'liqdir.

Oilaviy munosabatlar - ota-onalar yoki bolaning kamoloti uchun mas'ul bo'lgan shaxslar (buva-buvilar) hamda farzandlar o'rtasida turli yo'naliishlarda tashkil etiluvchi munosabatlardir. Muloqot- shaxslararo munosabatlar va o'zaro ta'sirning alohida shakli. U 3 xil ko'rinishda bo'ladi:

- 1) o'zaro fikr almashinuv (kommunikativ ko'rinish).
- 2) o'zaro ta'sir ko'rsatishi (interaktiv ko'rinish).
- 3) o'zaro bir-birini tushunish (pertseptiv ko'rinish).

Kommunikativ muloqot 2 xil ko'rinishda bo'ladi: 1. Verbal; So'z va uning ma'nosi orqali amalga oshiriladi. Verbal muloqot bu nutq.

Новербал muloqot bu nutqsiz muloqot hisoblanadi. Bularga: imo-ishoralar, tovush tembri ,intonatsiya ,yuz qiyofasi ,kiyimi, tana harakati ,suhbatdosh bilan masofa orqali amalga oshadi. Biz asosiy ma'lumotni o'zga kishilar bilan suhbatda 10-30% gacha verbal kommunikatsiyadan olamiz, 65-80% ma'lumotni esa noverbal kommunikatsiyadan olamiz. Noverbal ishoralarning miqdori va sifati insонning yoshiga bog'liq, masalan, bolalardagi noverbal ishoralar katta yoshli odamlamikiga ko'ra oson tushuniladi. Bundan tashqari, bunga jins turi, odam tabiatи, ijtimoiy maqomi, millati ta'sir o'tkazadi. Masalan, ingliz psixologi ma'lumotiga ko'ra, bir soatli suhbat davomida finlyandiyalik - 1 ta, italiyalik - 80 ta, fransuz - 120 ta va meksikalik - 120 imo-ishoradan foydalanan ekan.

Oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlar tuzilishi turli xil ko'rinishda bo'ladi:

- 1.Buva va buvi hamda oilaning qolgan barcha a'zolari aloqasi;
 - 2.Ota-onaning o'zaro munosabatlari;
 3. Ota-onsa va farzandlar orasidagi muloqot;
 4. Farzandlarning o'zaro munosabatlari tartibi;
 - 5.Kelinning barcha oila a'zolari bilan munosabatlari;
 - 6.Kelinlarning (ovsinlar) o'zaro muloqot qilishlari kabilar.
- Oilada shaxslararo muloqotni ikkiga ajratiladi:
- 1.Ijobiy -Oilani mustahkamlovchi muloqot
 - 2.Salbiy - Oilani zil ketishiga olib keluvchi muloqot.

Oilaning ijobjiy muloqotini ko'proq rivojlantirish kerak. Buning uchun eng avvalo ota-onada bilim darajasi yetarli bo'lishi, keyin esa farzandiga muomula madaniyatini o'rgata olishi kerak. Agarda ota-onada o'sha bilim, madaniyat bo'lmasa bolasiga qanaqangi bilim bera oladi. Shuning uchun ham ota-onaning bilim saviyasi, muloqot adaniyati va farzandlar bilan oshkora muloqot qilishiga ko'proq e'tibor berilsa manimcha yomon bo'lmaydi.

Foydalilanigan adabiyotlar ro'yhati

1. I.A.Karimovning "Yuksak manaviyat yengilmas kuch" Toshkent -Ma`naviyat 2008 yil.
2. I.A.Karimovning "Ona yurtimiz baxti-u iqboli va buyuk kelajagi yo`lida xizmat qilish eng oily saodatdir" Toshkent-O`zbekiston 2015 yil
- 3 V. M. Karimovaning Psixologiya fanlari doktori, professor "Oila psixologiya" 2010 yil.
4. E. G'. G`oziyevning "Psixologiya ", " O`qituvchi" nashriyot- matbaa ijodiy uyi Toshkent 2013.
5. E. G'. G`oziyevning "Oila etikasi ", " O`qituvchi" nashriyot- matbaa ijodiy uyi Toshkent 2013.
6. E.Umarov, R.Karimov, M.Mirsaidova " Estetika asoslari" Toshkent 2010 yil.

BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QUVCHILARIGA YANGI INNOVATSION G'OYALAR ASOSIDA DARS O'TISHNING SAMARASI.

Amonova Mohichehra Hamroyevna

Navoiy viloyati Qiziltepa tumani 7-maktab
boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Innovatsiya - (inglizcha "Innovation" - yangilik kiritish) - tizim ichki tuzilishini o'zgartirish, amaliyat va nazariyaning muhim qismi. Innovatsion jarayonning mazmuniy tomonini o'z ichiga oladi (ilmiy g'oyalar va ularning texnologiyalarini amaliyatga kiritish)3 . Pedagogik yangilik - pedagogik faoliyatda ilgari ta'lif jarayonida noma'lum bo'lgan o'zgarishlarni kiritish orqali ta'lif va tarbiyaning nazariya va amaliyotini boyitish va uni rivojlantiruvchi vositasidir. Innovatsiya - yangilikni yaratilish qonuniyatlarini o'zlashtirishni va targ'ibotini o'rganadigan fan. Innovatsion jarayon - yangilikning kiritilishi va shart - sharoitlari, tizimni yangi ko'rsatgichlarga muvaffaqiyatli o'tishini ta'minlovchi o'zgarishdir. Innovatsion o'zgarishlarga tayyoragarlik ko'rish va uni amaliyotga kiritish jarayonidir. Innovatsion faoliyat - yangi ijtimoiy talablar bilan an'anaviy me'yorlarning mos kelmasligi yohud amaliyotning yangi shakllanayotgan me'yorlarining mavjud me'yorlar bilan to'qnashuvi natijasida vujudga kelgan majmuali muammolarni yechishga qaratilgan faoliyatdir .O'qituvchi innovatsion faoliyatining eng muhim va markaziy masalasi o'quv jarayonini sifatli va samarali tashkil etishdan iborat. Bu faoliyat shaxsan o'qituvchini o'zigagina taaluqli bo'lib qolmay, bir qator shaxs, guruh, omma, institutsion masshtabda ham bo'lishi mumkin. Yangilikni kiritish: - Innovatsiyadan foydalanish mexanizmi (yangilikni va uning jarayonini amaliyotga kiritish); - Maqsadli o'zgartirish bo'lib, ma'lum sotsial - ijtimoiy birlik (muassasa, jamoa, guruh)ga yangilik kiritish, uni yangi stabil rivojiga olib keladi.

Innovatsiyaning maqsadi - sarflanayotgan mablag' va kuchdan eng yuqori va sifatli natija olishdan iborat. Innovatsiya - boshqariluvchi va nazorat qilinuvchi o'zgarishlar mexanizmini tashkil etadi. Innovatsion muhit - bu pedagogik jamoada, umuman ta'lif muassasasida shunday ijodiy, samimi, do'stona sharoit tug'diradiki, unda o'qituvuchi o'zini erkin his qiladi, jamoada ichki intilish, moddiy, ma'naviy qiziqish yuqori darajada bo'ladi. U muhitda o'qituvchi ijodiy fikr yuritishga, ishlashga tayyor bo'ladi.

Pedagogik texnologiyaning eng asosiy negizi - bu o'qituvchi va o'quvchining belgilangan maqsaddan kafolatlangan natijaga hamkorlikda erishishlari uchun tanlagan texnologiyalariga bog'liq deb hisoblaymiz, yani o'qitish jarayonida, maqsad bo'yicha kafolatlangan natijaga erishishda qo'llaniladigan har bir talim texnologiyasi o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida hamkorlik faoliyatini tashkil eta olsa, har ikkalasi ijobjiy natijaga erisha olsa, o'quv jarayonida o'quvchilar mustaqil fikrlay olsalar, ijodiy ishlay olsalar, izlansalar, tahlil eta olsalar, o'zлari xulosa qila olsalar, o'zlariga, guruhga, guruh esa ularga baho bera olsa, o'qituvchi esa ularning bunday faoliyatları uchun imkoniyat va sharoit yarata olsa, ana shu o'qitish jarayonining asosi hisoblanadi. Ta'lif jarayonida ilg'or pedagogik texnologiyalarini faol qo'llash, ta'lif samaradorligini oshirish, tahlil qilish va amaliyotga joriy etish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir. O'quvchilarining fikr doirasi, ongi, dunyoqarashlarini o'stirish, ularni erkin tinglovchidan erkin ishtirokchiga aylantirmoq

nihoyatda muhimdir. O'qituvchi darsda boshqaruvchi o'quvchilar esa, ishtirokchiga aylanmog'i lozim. Ana shu vazifani uddalashda innovatsion faoliyat ustunligi ko'p qirrali samara keltiradi. Boshlang'ich ta'lim umumta'lim matablarining bosh bo'g'ini bo'lgani sababli ana shu jarayonda o'quvchi shaxsining mukammal rivojlanib borishiga ko'proq e'tibor berish lozim. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining mas'uliyatlari cheksizdir. Ular mifik ostonasiga endigina qadam qo'ygan o'quvchilarni mifik hayotiga ko'niktirib, zamonaviy bilim olishlariga yo'l ochib beradilar. Bolalarning o'qishga munosabatlari, aqliy salohiyatlari ana shu davrda shakllanadi. Bu ham boshlang'ich sinf o'qituvchilarining vazifasi mas'uliyatlari ekanligini ko'rsatadi.

Pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslar tashkiliy usullari, o'tkazish metodlariga ko'ra o'quvchi ehtiyojiga mos tushishi kerak. Chunki bunday darslar bola ruhiyatiga yaqinroq bo'ladi. O'quvchilarning o'quv materiallarini o'zlashtirishga bo'lgan qiziqish, xohish va istaklarini qo'zg'otish asosida maqsadga erishish motivatsiya bo'lib, bu o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro ichki yaqinlashuvdir.

Boshlang'ich sinfda ta'lim jarayonida o'quvchilarning o'qish motivini rivojlantirish katta ahamiyatga ega. Chunki motiv o'quvchilarni ta'lim jarayoniga qiziqtiradi, darsga faol qatnashishga, bilimlarni egallahsga undaydi. Interfaol metodlar o'qish motivini rivojlantirishga katta yordam beradi. Boshlang'ich sinflarda ko'proq bolalarning yoshini, bilim saviyasini hisobga olish lozimligini unutmaslik kerak. Ularga oddiy, oson va vaqt kam sarflanadigan o'yin mashqlardan foydalanib, darslar o'tish yaxshi samara beradi. Ko'proq atrof-muhit bilan bog'lab o'tilgan mashg'ulotlar bolalar ongini, dunyoqarashini, erkin fikrlash, bayon etish qobiliyatini, mustaqil ishlash ko'nikmasini rivojlantiradi. Boshlang'ich ta'limda innovatsion texnologiyalardan dars jarayonida foydalanishning o'ziga xosligi shundaki, ular o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyati orqali amalga oshiriladi. O'qitish jarayoni o'qituvchi hamda o'quvchilar faoliyatini o'z ichiga oladi. O'qituvchining faoliyati o'quv materialini bayon qilish, o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini orttirish, fikrini teranlashtirish va e'tiqodini shakllantirish, o'quvchilarning mustaqil mashg'ulotlariga rahbarlik qilish, ularning bilim, ko'nikma va malakalarini tekshirish hamda baholashdan iborat.

O'z ishiga ixlos bilan qaragan o'qituvchida chinakkam ehtiros bo'ladi, Ma'lumki, har bir dars mavzusini o'rganishda o'ziga xos texnologiya, usul va vositalarni tanlashga to'g'ri keladi. O'qitish jarayonida yuqori natijaga erishish uchun dars jarayonini oldindan ketma-ketligini mo'ljallash kerak bo'ladi. Bunda o'qituvchi predmetning o'ziga xos tomonlarini, o'quv jarayonini va sharoitini, o'quvchilarning ehtiyojini va imkoniyatlarini, bilim saviyasini, sharoitga qarab ishlatiladigan texnologiyalarni tanlashi lozim. Masalan biz texnologiya fanini o'tishimizda "Tashviqot guruhi" strategiyasini oladigan bo'lsak bu strategiyani quyidagicha bayon qilaman.

"TASHVIQOT GURUHI" STRATEGIYASI Texnologiya o'quvchi larda muammoning mohiyatini aniqlash, o'z fikrlaiini aniq va qisqa daliliyar asosida bayon qiiish orqali ulami ishontirish, muammoning mohiyati bilan tengdoshlami tanishtirish (ular o'rtasida mavzu mazmunini targ'ib qilish) ko'nikmalarini shakllantiradi. Mashg'ulotlarda texnologiyani qo'llash tartibi quyidagicha:

Izoh. I, O'qituvchi tomonidan o'quvchi (talaba)lar e'tiboriga havola etilayotgan muammoli mavzu o'quv predmeti yoki ma'naviy-ma'rifry ishlar yo'nalishida bo'lishi mumkin. 2 Guruhlar chiqishlarining qiziqarli, adabiy jihatdan yuqori saviyada, ko'rgazmali, musiqiy xarakterga ega bo'lishi talab qilinadi. CHiqishlaming Videofil'm, slayd yoki kliplar asosida bo'lishi yanada ta'sirchan, samaralidir. 3. Ijodiy gumhlarining

chiqishlarini muhokama qilish chog'ida tanlangan mavzuning dolzaibligi, uning yoritilishi, mavzuni yoritishga bo'lgan ijodiy yondashuv, jihozlar va yordamchi vositalardan o'rinni foydalanilganlik, chiqishning targ'ibot g'oyalariiga boyligi, ta'sirchanligi, tarbiyaviy xaraWerga egaligi kabi jihatlarni e'tiborga olish maqsadga muvofiq sanaladi. 4. Guruhlar chiqishhuni tashkil etish uchun o'zlarini tanishtiruvchi belgi yoki emblema, shuningdek, shior tanlashlari ham mumkin.

"TAQDIMOT" STRATEGIYASI" Metod o'rganiladigan mavzu mohiyatini komp'yuter xizmatidan foydalanilgan holda slaydlar majmuasi yordamida ochib berilishini ta'minlaydi. Uni qo'llashda mavzuning asosiy g'oyalari, tayanch tushunchalari, muhim xususiyatlari kichik matn, jadval, tasvir, sxema, rasm va diagrammalar asosida yoritiladi. Metod o'quvchi (talaba)larda mavzu mazmunini obruzli, yaxlit tarzda o'zlashtirishda ko'nikmalarini shakllantiradi. Ta'lim jarayonida metodni qo'llash tartibi quyidagichadi:Izoh:

1. 0 'qituvchi kichik guruhlarga bir yoki bir necha mavzuni tavsiya etishi mumkin.
2. Guruhlar garchi bir mavzu bo'yicha faoliyat ko'rsatsalar-da, biroq, ular topshiriqni turli (kichik matn, jadval, tasvir, sxema, rasm, diagramma va b.) shakllarda bajaradi. Bu esa o'quvchi (talaba)lar tomonidan mavzuni yanada chuqur va puxta o'zlashtirilishiga yordam beradi.

ЁШЛАР ТАРБИЯСИДА ИСЛОМ ҚАДРИЯТЛАРИНИНГ ЎРНИ

Ашупров Элбек

Мамадалиева Собира

Тошкент Давлат Аграр Университети магистранти

Маънавий меросимиз, жумладан ислом дини замонлар, даврлар, ижтимоий-сиёсий тартиботлар ўзгарган бўлсада, одамларнинг иймон-эътиқодини мустаҳкамлаб онги, қалби ва тафаккурига маънавий озуқа бериб келмоқда. Бунинг асосий боиси исломий қадриятларнинг умумбашарий аҳамиятга эга илдизининг ўта чуқур ва мустаҳкамлигидадир. Шу сабабли деб таъкидлайди Биринчи Президентимиз И.Каримов, "бугунги кунда ислом динига нисбатан бутун дунёда қизиқиш ва интилиш қучайиб, унинг ҳайриҳоҳ ва тарафдорлари қўпайиб бораётгани ҳеч кимга сир эмас. Бунинг асосий сабаби - биринчи галда муқаддас динимизнинг ҳаққонийлиги ва поклиги, инсонпарварлиги ва бағрикенглиги, одамзотни доимо яхшилик ва эзгуликка чорлаши, ҳаёт синовларида ўзини оқлаган қадрият ва анъаналарни аждодлардан авлодларга етказищдаги буюк ўрни ва аҳамияти билан боғлиқ. Айни пайтда бу холат динимизнинг умумбашарий маданият ва цивилизация, илму фан ривожига қўшган буюк ҳиссаси билан ҳам изоҳланади"[1]. Исломнинг маънавий қадрият, илоҳий таълимот сифатида барҳаётлигини таъминлаб келаётган асосий омил - унинг манбаларидир. Ислом динида Қуръони карим биринчи манба, Ҳадиси шарифлар эса иккинчи манба ҳисобланади. Сарвари олам вафотларидан бир неча кун олдин ўз умматларига қарата: "Мен сизларга икки нарсани қолдирдим. Модомики, уларга амал қилас экансизлар, ҳеч қачон тўғри йўлдан адашмайсизлар: улар Аллоҳнинг китоби (Қуръони карим) ва расулуллоҳнинг суннатларидир", деб васият қилганлар.

Унда инсонлар учун зарур бўлган ҳикмат, ахлоқий қоидалар, йўл-йўриқлар баён этилган. Аллоҳнинг буюрган ишларининг барчаси яхшиликдур, унинг қайтарган ишлари барчаси заарликдир. Аллоҳ таоло Қуръонга амал қилган бандаларига бу дунёда ва охиратда яхшилик берурман, деб шу оятларда ваъда бермушдур. Яна 100 оят "Ваъид"дур, яъни Қуръонга амал қилмаганларни дунёда ва охиратда азоб қилгайман деб, шу оятларда кўрқитмишдур. Яна 1000 оят илгарги умматларнинг, пайғамбарларнинг тарихлари дур.... Яна 1000 оят билан ибрат олурлик ҳар турли мисоллар, ақл ўргатгудек ҳикматли сўзлар келтирди. Яна 500 оят ҳалол - ҳаром нарсаларни ажратиш учун келди. Ислом шариатидаги борлиқ ҳалол- ҳаром нарсаларни шу оятлар билан ажратди"[2].

Ислом динида шундай гоялар, қарашлар, таълимотлар, фалсафий- ахлоқий қоида ва ўғитлар мавжудки, уларга амалий фаолиятда асосланиш, суюниш, фақат мусулмонларгагина эмас, балки умуминсониятга ҳам гавҳардек зарур ва муҳимдир. Шунинг учун ҳам ота- боболаримиз, аждодларимиз ислом дини қуруқ ақидалар йиғиндиси эмас, балки ҳам иймон, ҳам ахлоқ, ҳам диёнат, ҳам юксак маданият ва маърифат эканлигига катта ишонч ҳосил қилиб келганлар. Шу сабабли аждодларимиз диний меросини ўрганиш ва ёшлар ўртасида кенг тарғиб қилишга

алоҳида эътибор берилмоқда. Бу ҳақда Президентимиз Ш.Мирзиёев таъкидлаганидек, "мамлакатимизда мустақилликнинг илк йилларидан бошлаб виждан эркинлигини таъминлаш масаласига устувор аҳамият берилди. Жумладан, муқаддас ислом динимиз, миллий қадриятларимизни, буюк азизавлийёларимизнинг хотираси, меросини тиклаш, қадамжоларини обод қилиш бўйича жуда кўп иш қилинди ва қилинмоқда.

Мустақиллик туфайли Ўзбекистон давлати ўзининг дунёвий хусусиятини ҳисобга олган холда қуидаги тамойилларга амал қилмоқда:

- диндорларнинг диний туйгуларини ҳурмат қилиш;
- диний эътиқодларни фуқароларнинг ёки улар уюшмаларининг хусусий иши деб тан олиш;
- диний қарашларга амал қилувчи фуқароларнинг ҳам, уларга амал қилмайдиган фуқароларнинг ҳам ҳуқуқларини teng кафолатлаш ҳамда уларни таъқиб қилишга йўл қўймаслик;
- маънавий тикланиш, умуминсоний аҳлоқий қадриятларни қарор топтириш ишида турли диний уюшмаларнинг имкониятларидан фойдаланиш учун улар билан мулоқот қилиш йўлларини излаш зарурати;
- диндан бузгунчилик мақсадларида фойдаланишга йўл қўйиб бўлмаслигини эътироф этиш1.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 16 апрелдаги "Диний-маърифий соҳа фаолиятини тубдан такомиллаштириш чора- тадбирлари тўғрисида"ги Фармонига кўра: "жаҳолотга қарши маърифат" улуғвор гоя асосида диннинг асл инсонпарварлик моҳиятини, эзгулик, тинчлик ва инсонийлик каби фазилатлар азалий қадриятларимиз ифодаси эканлигини кенг ёритиш ва бу соҳадаги илмий- маърифий фаолиятни жадал ташкил этиш; ислом ва жаҳон цивилизациясига бебаҳо ҳисса қўшган аждодларимизнинг бой маданий меросини чуқур ўрганиш асосида ёшларнинг онгу тафаккурини шакллантириш каби масалаларга алоҳида эътибор қаратилиб, бой диний меросимиздан жамиятда бағрикенглик, ўзаро ишонч, меҳр- оқибатни шакллантириш орқали халқимизнинг миллий ўзлигини теранроқ англаб олишларига кенг имконият яратишга ургу берилди.

Мустақил Ўзбекистон давлати сиёсати туфайли тилимизни, динимизни, миллий урф - одатларимизни ва маънавий-маърифий, аҳлоқий қадриятларимизни йўқолиб кетиш хавфидан сақлаб қолдик.

"Ислом зиёси ўзбегим сиймосида" номли китобда адолатли қайд этилганидек, "Буюк аждодларимизнинг бекиёс маънавий мероси, минг йиллик тарихимиз ва маданиятимизга асосланган маънавий ҳаётимизни тиклай бошладик, миллий урф-одатларимиз ва анъаналаримиз, хуллас, инсон маънавиятига дахлдор барча бойликларимиз қайтадан қад ростлаяпти. Одамларда ўзлигини англаш, миллий фуур, орият, ўтмишдан фахрланиш, порлоқ келажагини барпо этишни ўз қўлимизга олганимиздан фуурланишкаби туйгулар камол топаяпти, уларнинг бугунги ва эртанги кунга ишончи ортиб бормоқда"

Мамлакатимизда моддий маънавий мерос намуналарини қайта тиклаш, ёшларимизни бебаҳо маънавий- диний меросимиздан баҳраманд қилиб бориш орқали халқимиз ўзлигини англаб бормоқда.

Адабиётлар

1. Алихонтўра Согуний. Тарихи Мұхаммадий. Тўртинчи қайта ишланган нашр. -
Тошкент: Шарқ, 2007, - Б.543-544.
2. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари
ва тараққиёт кафолатлари. Каримов И.А.Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида.
- Тошкент: Ўзбекистон, 1998. Т.6. - Б.58 - 59.

FIKR MUSTAQILLIGI DARAJASI

Mirqosimova Marg'uba Mirqobilovna

Professor, p.f.d., O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi

Fikr mustaqilligi darajasi inson aqliy faoliyatining tashabbuskorligi, pishiqligiva tanqidiyligida aks etadi. Kishi fikri mustaqilligining belgilaridan biri - tashabbuskorlik insonning o'z oldiga aniq maqsad va vazifalar qo'yishi, ularni amalga oshirish yo'lidagi muammolar yechimini topishi, nihoyasiga yetkazish uchun zarur bo'lgan usul hamda vositalarni qo'llashida namoyon bo'ladi. Bu faoliyatning pishiqligi vazifalarni tez bajarish, bu jarayonda qo'l keladigan usul va vositalarni tezkorlik bilan izlab topish, ularni farqlashda ko'rindi. Aqliy faoliyat tanqidiyligi esa mustaqil fikirlovchining voqeа- hodisaga munosabati, uning hususiyatlarini ajrata bilishda namoyon bo'ladi. Psixologiya fanida inson tafakkurining mustaqilligi bilan birga uning mantiqliligi, chququrligi, kengligi, o'zgaruvchanligi, tanqidiyligi kabi hususiyatlar ham farqlanadi. Tafakkur mustaqilligi inson aqlining vazifasi sifatida, murakkab vaziyatlarda o'zigagina xos bo'lgan hususiyatlarni namoyish etadi. Murakkab masalalarni hal etishdagi, muammoni yechish jarayonini tizimga solishdagi imkoniyatlarini originalligini, belgilangan nuqtai nazarning qat'iyligini ko'rsatib beradi. O'quvchi fikrining ta'sirchanligi, ehtiyotkorligi, harkatchan yohud faolsizligi ta'lin jarayonida o'zlashtirgan bilim sifati va sur'atiga bog'liq.

Inson fikirlashining hissiy obrazli va mantiqiy salmog'i tafakkur jarayonining rivojlanish sur'ati bilan bog'liq kechadi. "Maqsad vazifalarni o'zga shaxslar tomonidan belgilab qo'yilgan, me'yor, usul, vositalarga tayangan holda boshqalarning bevosita yordami bilan amalga oshiriladigan jarayonda ishtirot etgan tafakkur fikr qaramligini anglatadi. Mustaqil fikriga ega bo'limgan kishilar tayyor qarashlar quliga aylanadi. Ularning tafakkuri o'sish va rivojlanishdan orqada qoladi. Mustaqil fikirlash rivojlanmagan hollarda kaltabin, aqlan erinchoq, behafsala odam shakillanadi. Tafakkurning qaramligi va mute'ligi jamiyat rivojiga, millat taraqqiyotiga to'siq bo'lib, alohida odam uchun fojiadir," - deydi taniqli psixolog E. G'oziyev.(1:1)

Kelajagi shunday kimsalar qo'liga topshirilgan xalq va millat inqirozga yuz tutishi isbotlash shart bo'limgan haqiqat hisoblanadi. Ish jarayonida inson aqlining faoliyati o'zi tomonidan kuzatilmaydi. Ta'llim-tarbiyada bu jarayonning mustaqilligi darajasini nazorat qilish, uni farqlash hamda rivojlantirish - o'qituvchining vazifasi. Buning uchun o'qituvchidan ziyraklik, ta'llim jarayonining har bosqichida xar bir o'quvchi shaxsi, intellektual imkoniyatlari, intilish va qiziqishlarini bilish talab qilinadi. Masalan, kichik maktab yoshidagi o'quvchilar (7 - 10 yosh) adabiy qahramonning shaxsi, hatti-harakatlari bilan tanishish asnosida undagi umumiy axloqiy sifatlarni ilg'ab olishadi. Ularning xulosalari ko'pincha bir taraflama bo'lib, asardagi voqeа- hodisalar asosida keskinlik bilan hukm chiqariladi. Bola xayolan asar qahramoni bilan birgalikda sarguzashtlarda ishtirot etar ekan, uning shaxsiy sifatlari bilan emas, matndagi lavhalar, voqealar rivoji bilan ko'proq qiziqadi. Beshinchchi -oltinchi siniflarga o'tganda o'quvchilar kichik o'smir yoshidagi bolalar bilan munosabati o'zgara boshlaydi. Bu davrda faollikning xususiy shakillari kuzatiladi, ular intellektual o'zini namoyish eta boshlaydi. 11-13 yoshlarning ko'pchiligi o'qishga

beparvolik bilan qaraydi, o'zlarini ortiqcha qiy namaydi, uy vazifasini berilgan tiopshiriqlar darajasida bajarmaydi, ba'zan shuni ham bajarmagan hollari kuzatiladi. Ko'pincha o'zlarini ovuntiradigan boshqa narsalar o'ylab topishga moyil bo'ladi.

Maktab ta'limining o'rta bosqichining birinchi bo'g'ini, ya'ni 5 -sinflar o'quvchilarida mustaqillikning shakllanish davri hisoblanadi. Bu yoshdagi bolalar boshlang'ich sinfdagi kabi intizomli o'quvchi bo'lib, talab etilgan narsalarni bajarishdan ko'ra o'z intellektual kuchini o'zi uchun qiziqarli bo'lgan narsalarga sarflashni xush ko'radilar. Bu davrning diqqatga sazovor tomoni shundaki, o'quvchida ayrim mustaqil ishlarni va amaliy topshiriqlarni bajarishga moyillik kuchli bo'ladi. Bu davrda o'quvchini avvalgi bosqichlarda uchramagan topshiriqlar ruhlantiradi. 5-7-sinf o'quvchilari bunday topshiriqlarni bajarishga jon-dili bilan kirishadilar. Katta maktab yoshidagi (8-9-sinf) o'quvchilarda (15-16 yosh) o'rta maktab yoshida shakllana boshlagan inson tuyg'ularini, uning dunyoqarashini tushunishga bo'lgan qiziqish ortib boradi. Psixologik taraqqiyotning bu bosqichiga o'tgan o'quvchilarga o'qituvchining shaxsi katta ahamiyat kasb etadi.

To'qquzinchi sinf o'quvchilarini o'smirlar bilan taqqoslab, ularda nazariy fikrlarning rivojlanganligini payqash qiyin emas. Maktab davrining bir bosqichidan ikkinchisigao'tish jarayonida bolalarda shunchaki evolyutsion o'zgarish emas, balki sifat jihatidan bir yangilanish yuz beradi. Bu jarayonda o'quvchi taraqqiyotiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi jixatlarni umumlashtirgan holda quyidaglarni ko'rsatish mumkin. Masalan, boshlangich sinfon o'quvchilari aqliy rivojlanishi bilanberiladigan bilim, ko'nikma va malakalar nomutanosibligi bilimlarning hamisha mantiqqa asoslanmagani, oila bilan maktab tarbiyasi o'rtasidagi tafovut; 5-7-sinf o'quvchilariga hos bo'lgan harakatchanlik bilan intizom tizimining nomutanosibligi, ishtiyoqning zo'rligi, ayrim murakkab muammolarni mustaqil xal etishga bo'lgan moyillik, erkinlik, mustaqillik sari intilishning balandligi bilan ta'lim-tarbiya jarayonidagi bir xillik, sustlik; 8-9-sinf o'quvchilaridagi fikriy vabadiiy tiplarni aqliy shakllar bilan aralashtirish, odamlarga, atrof-muhitga tanqidiy nazar bilan qarashning kuchayishi hamda ta'lim jarayonida bunday intilishlarni qondirish imkoniyatining etishmasligi, tabiiy taraqqiyot bilan ta'limiy-tarbiyaviy jarayon orasidagi nomutanosiblik singari jihatlar ko'zga tashlanadi. O'sib borayotgan avlod taraqqiyotining ilk bosqichida o'ziga xos tarzda tafakkur hamda faoliyat mustaqilligini ta'minlash, bolaning yoshiga yarasha bilim, ko'nikma, malaka va ma'naviy sifatlarni shakllantirishga mumtoz ta'lim-tarbiya tizimida alohida e'tibor qaratilgan.

Qomusiy allomalar asarlarida ham tarbiyalanuvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishini faollashtirish, mustaqil fikrlashni shakllantirish maqsadi etakchilik qilgani ko'zga tashlanadi. Masalan, Abu Nasr Farobiyning fikricha, ta'lim-tarbiya jarayonining har bosqichida o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirishi o'ziga xos tarzda, fikrlash, tasavvur qilish va his etish orqali amalgalashadi. Inson tug'ilganidan fikrlash quvvatiga ega bo'ladi va u bolaning o'sishi bilan rivojlanib boradi. Olimning fikricha, inson aqliga sig'adigan tushunchalarning kishi ongida saqlanib qolishi bilihning natijasi sanaladi. Farobiyning: "Bolada katta imkoniyatlarga ega ko'ngil bor. U his-tuyg'uga, tafakkur orqali anglash xususiyatiga ega. Hissiyot va tafakkur bilan jismlar tushuniladi", - degan xulosasi fikrimizning isbotidir. (2:2)

Ibn Sino ta'limda bilimlarni o'zlashtirish his etish, ya'ni sezgi yo'li bilan amalgalashirilganda katta samara berishini alohida ta'kidlagan. Umar Xayyom u yoki bu matematik holatlarni tushuntirishda erkin yondashuv zarurligini qayd etgan va o'quvchi ta'lim jarayoni davomida muttasil ravishda mustaqil fikrlashga da'vat qilib, yo'naltirib turishi kerakligini ko'rsatgan. U maxsus yo'llar bilan o'quvchilarni mustaqil mulokaza yuritishga odatlantirish,

masalani o'zi xal qilishiga o'rgatish zarurligini ko'rsatgan. Fikr tarbiyasi, uning mustaqilligini shakllantirishva rivojlantarish, ta'lim-tarbiya jarayonidagi o'quvchi mustaqilligi ustozlarning zimmasidagi muqaddas bir vazifa ekanligi hamisha millatning ilg'or kishilari diqqat markazida bo'lgan.

Shuning uchun bolaning rivojlanishidagi yoshi bilan bog'liq xususiyatlar, tafakkurning mustaqilligi chegarasi va darajasi har bir bolada o'ziga xos individual tarzda bo'lishi ta'lim jarayonining har bosqichida, har bir darsda qat'i hisobga olinishi lozim. Bu sog'lom ma'naviyatli shaxsni shakillantirish shartlaridan biridir

Foydalanilgan adabiyotlar

1. E. G'oziyev "Tafakkur psixologiyasi". - Toshkent: 1990 y.- 60 - bet.
2. Vigotskiy L. S. Воображение и творчество в детском возрасте. - Moskva.: "Просвещение".- 1991. - 90 - bet.
- 3.Q. Husanboyeva "Adabiyot-ma'naviyat mustaqil fikr shakillantirish omili "- Alisher Navioy nomidagi O'zbekiston milliy kutubxonasi nashriyoti, 2009-y. 12-bet.

ЭҲТИМОЛЛАР НАЗАРИЯСИ ЭЛЕМЕНТЛАРИ ЎҚИТИШНИНГ АМАЛИЙ АҲАМИЯТИ

Тошбоева Саидахон
ФарДУ ўқитувчи

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада эҳтимолий-статистик фоя ва методларни борлиқ ҳодисаларининг тахлилига қўллашда учрайдиган кўплаб маълумотларни тўлақонли таҳлил қилиш, ўрганиш, баҳолаш ва прогнозлаш учун комбинаторик, эҳтимолий-статистик тушунчалар асосида талқин қилиш заруриятининг амалий аҳамияти ёритилган.

Калит сўзлар: эҳтимолий-статистик, прогнозлаш, таҳлил, комбинаторика

Тасодифий вазиятлардаги эҳтимолий қонуниятларни топишга интилишлар, инсониятнинг тасодифийликни бўйсундириш истаги қадимги файласуфларнинг фундаментал натижалари, уринишлари натижасида янги бир фаннинг юзага келишига олиб келди. XVII аср ўрталарида Европада таниқли математиклар Б.Паскаль, П.Ферма, Х.Гюйгенс томонидан ўйинлар назарияси асосида юзага келган "theorio des probabilites" ва "probabilite" атамалари билан боғлиқ бир қатор масалаларнинг тахлили илмий жамоатчилик орасида кенг тарқала бошлади. Ушбу атамалар математиканинг тасодифийликка асосланган қонуниятларни ўрганувчи тармоқларига нисбатан қўлланилган бўлиб, масалан "probabilite" атамаси француз тилидан таржима қилинганда "эҳтимоллик, имконият" маъносини, "theorio des probabilites" атамаси эса "эҳтимолликлар назарияси, эҳтимолликлар ҳисоби" маъносини англаради. [1]

Маълумки, эҳтимолий-статистик фоя ва методларни борлиқ ҳодисаларининг тахлилига қўллашга уринишлар XIX асрнинг иккинчи ярмида бутун борлиқни қамраб олган классик детерминизм концепциялари нодетерминистик характердаги системаларни ўрганиш учун етарли бўлмай қолди, шу боис тасодифий миқдорлар тушунчасига ўтиш билан боғлиқ равишда XX асрда кескин ўзгаришлар кузатилди. [4]

Табиатшунослик қонуниятларини "математикалаштириш" жараёнида физиклар, кейинчалик кимёгарлар ўртасида реал борлиққа янгича қарашлар пайдо бўлиши, мавжуд тамойиллар ва қонуниятларнинг янгича талқин этилиши табиатдаги ҳодисаларнинг янги қирраларини очилишига олиб келди. Натижада XIX асрнинг ўрталарида эҳтимолий-статистик фоя ва методлар дастлаб физика фанига кириб кела бошлади ҳамда эҳтимолий-статистик қонуниятлар тўғрисидаги яхлит қарашлар физика фанида моддаларнинг молекуляр-кинетик назариясини ривожланиши билан боғлиқ равишда шаклланди. [3]

Ҳисоблашнинг мукаммал ускунаси сифатида комбинаторик, эҳтимолий-статистик методлар физик ҳодисаларнинг хусусиятларини батафсил, яхлитлигicha ўрганиш мақсадида татбиқ қилиш бошланди. Шу ўринда таъкидлаш жоизки, кимё, астрономия, генетика, техника, лингвистика, археология, информатика,

иқтисод, социология, геодезия, психология, демография, биология, саноат, сұғурта, медицина, фармацевтика, ҳарбий соxa, ценоптика соxaлари күп жиҳатдан статистик концепцияларга асосланады ҳамда әхтимолий-статистик методлар кенг табиқ қилинады. Ушбу соxaларда учрайдиган күплаб маълумотларни тўлақонли таҳдил қилиш, ўрганиш, баҳолаш ва прогнозлаш учун комбинаторик, әхтимолий-статистик тушунчалар асосида талқин қилиш зарурияти юзага келади.

Табиатдаги жуда күп тасодифий ҳодисалар нормал ва кўрсатгичли қонуниятларга бўйсимиши маълум.

Масалан, метеоритларнинг космик кемага урилиш вақтининг тасодифий моментлари кўрсатгичли қонун бўйича тақсимланган. Ўлчаш қурилмаси орқали ўлчаш натижасида ҳар хил тасодифий факторлар температура, асбобнинг тебранишлари, намлик ва бошқалар таъсирида катталиктининг тақрибий қиймати олинади, факторларнинг сони жуда катта бўлгани учун улар хусусий хатоларнинг йифинидисидан иборат жами хатони юзага келтиради ва ушбу жами хато нормал тақсимотга эга. Ўқувчилардан реал борлиқдаги тасодифий ҳодисаларнинг қандай кечишини аввалдан кўра олиши ва баҳолаши учун аввало ушбу ҳодисаларнинг тақсимот қонуниятларини билиши талаб этилади. Эхтимоллар назарияси ва математик статистика фанида ўрганиладиган назарий ва эмпирик тақсимот қонунлари, жумладан, ишончлиликнинг кўрсатгичли қонуни қурилманинг вақт интервали ичida бузилмасдан ишлаш әхтимоллигини топишга имкон беради. Астрономия фанида әхтимолий-статистик ёндашувларга таянган ҳолда коинотнинг тузилиши, сайёralарнинг жойлашуви, фазода кечадиган жараёнлар билан боғлиқ илмий назариялар ўрганилади.

Эхтимолий-статистик методлар аниқ, табиий ва техника фанлари қатори ижтимоий-гуманитар соxaларда ҳам фаннинг тараққиёти йўлида табиқ қилинади. Тарихий тадқиқотларда әхтимолий-статистик концепциялар айниқса археология соxaсида қўлланилмоқда. Жумладан, қадимий топилмалар, тангалар, суюклар, буюмлар, қабрлар ва ҳоказоларнинг қайси даврга мансублиги, ўша даврдаги иқтисодий ҳолат, аҳоли сони, сугориш тизими, иқтисодий заҳиралар ҳажмини аниқлаш математик-статистик методлар орқали амалга оширилаётганлигини таъкидлайди ва бу фаннинг амалий аҳамиятини юксак баҳолайди. Комбинаторик, әхтимолий-статистик гоя ва методлар тилшунослик фанларида унтилган тилларни миқдорий жиҳатдан таҳлилида муҳим аҳамият касб этади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Чубарев А.М. Невероятная вероятность. -М.: Знание, 1976. -128 с.
2. Щербатых С. В. В мире стохастики (элективный курс): учебное пособие. - Е: ЕГУ им. И.А. Бунина, 2011. - 148 с.
3. Хонқулов У.Академик лицейларда математиканинг стохастика йўналиши элементларини ўқитишнинг педагогик имкониятларини такомиллаштириш. Автореф. Дис. ...док. пед. фан.б. Тошкент 2018

БОШЛАНГИЧ СИНФ ОНА ТИЛИ ДАРСЛАРИНИ ЛОЙИХАЛАШ ЖАРАЁНИДА ЎҚУВЧИЛАРНИ ФАОЛЛАШТИРИШ ТЕХНОЛОГИЯСИ МУАММОСИНИНГ ФАНДА ЁРИТИЛИШИ

Рухшона ИСРОИЛОВА

Навоий давлат педагогика институти
Бошлангич таълим методикаси кафедраси
ўқитувчиси

АННОТАЦИЯ

Мақолада бошлангич синф она тили дарсларини лойиҳалаш жараёнида ўқувчиларни фаоллаштириш технологияси муаммосининг фанда ёритилиш хусусида фикр юритилган. Она тили таълимида ўқувчиларнинг ижодий фаолиятини лойиҳалаштириш тӯғрисидаги тасаввурларни умумлаштириш ва улар асосида тадқиқотни давом эттириш ўқувчиларнинг ижодий фаолиятини лойиҳалаштириш муаммосининг таркиби, унинг фанда қўйилиши, педагогик амалиётдаги ўрни, уни ҳал этиш концепцияси каби қатор саволларга жавобни тақозо қиласди.

Калит сўзлар: она тили, таълим мазмуни, лойиҳа, бошлангич синф, ижодий фаолият, восита, фаолият, ижодий фаолият, муаммо, ўқувчи.

Бошлангич синфларда она тили таълимини ижодий ташкил этиш муаммосининг мактаб амалиётидаги аҳволи таҳлил қилинади. Бошлангич синф она тили таълимини ижодий ташкил этиш тажрибасини тизим сифатида қараб, ижодий таълим амалиёти хусусиятларини ажратишга, мактаб ўқитувчиларнинг ижодий таълим тӯғрисидаги фикрларини қайд этишга ҳаракат қиласми. Бошлангич синф она тили таълимини ижодий ташкил этиш амалиётининг реал аҳволи ва ўқитувчиларнинг ўз фикрларини бир-бири билан таққослаб ижодий таълимнинг кучли ҳамда заиф томонларини ажратами.

Бошлангич синфларда она тили таълимини ижодий ташкил этиш тажрибаси. Она тили таълимини ижодий ташкил этиш бўйича мавжуд тажрибани ўрганиш ва умумлаштириш мақсадида илгор ўқитувчиларнинг дарслари кузатилиб, ёзиб олинди. Дарсларни кузатиш ва қайд этиш жараёнларида қуйидаги саволларга жавоб изланди: а) ижодий таълимнинг мақсади билан дахлдор саволлар-таълимни ижодий ташкил этишнинг мақсад, вазифалари, танланган ўқув топшириқларининг ижодий таълим мақсади, вазифаларига мослиги; б) ижодий таълим мазмуни билан дахлдор саволлар-ижодий ўқув топшириқларининг мазмуни нималарга кўра аниқланади, ижодий топшириқларнинг ўқув материали мазмунига мослиги, болаларнинг реал ўқув имкониятларига мувофиқлиги, у ёки бу ижодий ишнинг ўқув топшириқлари тизимидағи ўрни; в) ижодий таълимнинг жараёний хусусиятлари билан алоқадор саволлар-ижодий топшириқларнинг дарс тури, босқичларига мослиги, ижодий таълимда болаларнинг реал ўқув имкониятлари,

ишиш темпи билан боғлиқлиги, ижодий ишларни бажаришда фойдаланиладиган усуллар, ижодий топшириқларни бажаришда олдин ўрганилган билим ва фаолият усулларини қўллаш, янги билим ва фаолият усулларини қайд қилиш воситалари; г) ижодий ишнинг натижаси билан даҳлдор саволлар-у ёки бу ижодий ишнинг ўқувчилар учун аҳамияти, ўқув топшириқларининг ўқув материали мазмунини тўлиқўзлаштириш талабларига етарлиги, ижодий ишларнинг болаларда мустақил фаолиятни шакллантиришдаги роли ва бошқалар.

Ҳозирги педагогик амалиётда ва илгор ўқитувчилар фаолиятида бошлангич синф она тили таълимини ижодий ташкил этиш элементлари мавжуд. Фаннинг вазифаси педагогик амалиётнинг ютуқ ва камчиликларини аниқлаш, камчиликларни бартараф этиш йўли билан бошлангич синф она тили таълимини ижодий ташкил этиш амалиётини янги сифат босқичига кўтаришдан иборат.

Мактабларда она тили таълимини ижодий ташкил этиш амалиётини таҳлил қилиш бу соҳанинг қатор заиф томонларини белгилаш имкониятини беради. Ҳозирги пайтда бошлангич синф ўқитувчилари фаолиятида она тили таълимини ижодий ташкил этиш соҳасида қатор қийинчиликлар бор. Булар:

-она тили таълимини ижодий ташкил этишнинг мақсад, вазифаларини атрофлича англамаслик;

-она тили таълимини болалар ижодкорлигига мўлжаллаб лойиҳалаш технологиясини билмаслик;

-она тили таълими мазмунини таълим жараёни хусусиятларига мослаштира олмаслик;

-ижодий таълим натижасини объектив қайд этиш, баҳолаш меъёрларининг она тили ўқитиши тажрибасида асосланмаганлиги билан изоҳланади.

Бошлангич синф ўқитувчилари фаолиятида учрайдиган камчиликларни бартараф этиш охир-оқибатда она тили таълимининг самарадорлигини оширишга, она тилини ўзлаштиришнинг ижодий йўналишини кучайтиришга олиб келади.

MANAVIYAT -INSONNING ULG'AYISH VA KUCH QUDRATI MANBAIDIR

Meyliqulova Zarnigor

Nizomiy nomidagi TDPU Termiz

Filiali Maktabgacha ta'lif

yo'nalishi talabasi

Manaviyat-insonni ruhan poklanish qalban ulg'ayishiga chorlaydigan odamni ichki dunyosi, irodasini baquvvat, iymon-e'tiqodini butun qiladigan, vijdonini uyg'otadigan beqiyos kuch. Uning barcha qarashlari beqiyosdir. Bu so'zlar zamirida quyidagicha ma'no yashirin. Ma'naviyat insonni faqat ezgu amallar qilishga chorlaydigan va qalbini yorug'lik sari undaydigan kuch demakdir. Ma'naviyatning yana bir muhim xususiyati, odamning ichki dunyosi va irodasini baquvvat, iymon e'tiqodini butun qilishida yorqin namoyon bo'ladi.

Ma'naviyat insonning eng kuchli quroli, g'oyalarning, fikrlarning, ezgu amallarning poydevori sanaladi. Biror bir jamiyat ma'naviy imkoniyatlari, odamlar ongida m'naviy va ahloqiy qadriyatlarni rivojlantirmay hamda mustahkamlamay turib o'z istiqbolini tasavvur eta olmaydi. Shu asnoda aytish mumkunki bizning: Imom Buxoriy, Imom Termizi, Xo'ja Bahouddin Naqshband, Xoja Ahmad Yassaviy, Al Xorazmiy, Beruniy, Ibn Sino, Amir Temur, Mirzo Ulug'bek, Zahiriddin Bobur va boshqa ko'plab buyuk ajdpodlarimiz milliy ma'naviyatimizni rivojlantirishga ulkan hissalarini qo'shgan.

Yurt tinchligi, vatan ravnaqi, xalq farovonligi, komil inson, ijtimoiy hamkorlik,millatlararo totuvlik, dinlararo bag'rikenglik kabi yuksak tushunchalarni har bir ma'naviy, madaniyatli inson chuqur o'rganib barkamol avlod ongiga singdirib, ularni zamon talablariga javob beradigan qilib ta'lif- tarbiya berishni hozirgi davr har birimizdan talab qilmoqda. Ma'naviy qadriyatlarning yana bir qudratli manbai an'anavy oila va qarindoshlik munosabatlari odobidan iboratdir. Kattalarni hurmat qilish, o'zaro yordamlashish, kelajak avlod haqida g'amxo'rlik qilish hamisha uning asosiy qoidalari biri bo'lib kelgan.

Madaniyat, ma'naviyat, ma'rifat insonlarni jamiyat talablari qonun -qoidalar odobaxloq me'yirlari asosida yashash va faoliyat ko'rsatishga insonparvarlik, halollik, ijtimoiy adolatlilik, umuminsoniylik g'oyalari va tamoyillariga astoydil sodiq bo'lishga yo'naltiradi. Yuksak ma'naviy axloqiy qadriyatlar va milliy an'analarni hayotga joriy etish masalasining Asosiy qonunimizda mustaxkamlab qo'yilishi jamiyatimizni yangilashga, jahon demokratik hamjamiyati bilan integratsiyalashuvga intilayotgan mamlakatimizning yangicha tafakkurini hakllantirishga xizmat qilmoqda.

Ozbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 49-moddasida "Fuqarolar O'zbekiston xalqining ma'naviy madaniy merosini avaylab asrashga majburdirlar. Madaniyat yodgorliklari davlat muhofazasidadir "deb qayd etilib o'tilgan.

Akademik J.Tulenov o'zining "Ma'naviyat va ijtimoiy taraqqiyot" nomli risolasida aytadi: "yuksak darajada rivojlangan ma'naviy hayot iqtisodiy -siyosiy muammolarni hal etishning, mehnat unumdarligiga erishishning muhim omilidir .Ma'naviy kamolot, millat

va shaxsning ijtimoiy-siyosiy faolligi, moddiy boyliklar mo'l ko'llligi, faravon hayotga, jamiyatning iqtisodiy tiklanishi va o'nglanishiga turtki bo'ladi".

Xulosa o'rnida aytish joiz: Vatanimiz kelajagi xalqimizning ertangi kuni mamlakatimizning jahon hamjamiyatidagi obro'-e'tibori avvalambor farzandlarimizning unib-o'sib, ulg'ayib, qanday inson bo'lib haypotga kirib borishiga bog'liqdir. Biz bunday haqiqatni hech qachon unutmasligimiz kerak.

BARKAMOL AVLODNI ULG'AYISHIDA VA TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA ONA- TILIMIZNING AHAMIYATI

Jalilova Hayitgul

Nizomiy nomidagi TDPU Termiz

Filiali Maktabgacha talim yo'naliishi talabasi

Til taraqqiyoti xalq taraqqiyoti bilan chambarchas bog'liq, ularni bir biridan ajratib bo'lmaydi, ibora tili bilan aytganda, ular "et bilan tirnoq"dir tabiat va jamiyatda inson tiliday murakkab, serqirra, serqatlam, servazifa, shakl va mazmun tanosibi tarang hodisa kamdan kam topiladi. Abdulla Avloniy aytganidek "Har bir millatning dunyoda borlig'ini ko'rsatadigan oynay-u jahon xayoti til va adabiyotidir. Ma'lumki jamiyat hayotida, tarqqiyotida ona tilimiz ahamiyati juda ham katta hisoblanadi. Qayta qurish jamiyatimizning faqatgina ijtimoiy -iqtisodiy, siyosiy sohasidagina emas balki madaniy hayotida ham rivojlanish o'z aksini topmoqda. Barchamizga ma'lumki adabiy tilda gapirish va yozish kishilarni bir birini oson tushunishga yordam beradi desak mubolag'a bo'lmaydi va shu bilan birga nutq jozibadorligini oshiradi va muallifning ichki kechirmalarini batafsil yoritishga yordam beradi.

Ma'lumki jamiyat tarqqiyotida ona tilimizning ahamiyati juda katta hisoblanadi. Butun dunyo xalqlarining siyosiy, madaniy taraqqiyotini ona tilimizsiz tasavvur qilib bo'lmaydi, chunki u muhim aloqa vositasi tarkibi sirasiga kiradi.

Shuni ham alohida aytish joizki turkiy til xazinasiga tilla sandiq yasagan bobomiz Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'ati turk "asarida "Odobning boshi til"dir degan maqolni keltirib o'tgan .

Ona tili bolalada vatanparvarlik tuyg'ularni o'stirib borishda bolalarning manaviy ,madaniy saviyasini o'sib borishi uchun qudratli vosita bo'lib hizmat qiladi .Shu bilan birga ahloqiy jihatlari keskin tarzda rivojlanishda ham muhim rol o'ynaydi. Shoira Zulfiyaxonimtakilaganidek "Ona tilini mukammal o'rgangan kishi ona yurtining tarixini bilishga to'liq tuyyassar bo'ladi. Biz xalqni nomi bilan emas ,balki madaniyati ,manaviyati orqali bilamiz tarixning tag tomirigacha nazar tashlaymiz, albatta bu yulda bizga ko'makdosh ona tilimiz .Tilimiz tarixini o'rganish orqali biz xalqimiz tarixini uning tarixiy xayot tarzini, kurashlari, ijtimoiy madaniy rivojlanishi haqda duyqarashga ega bo'lamiz bu albatta bir inson uchun ulkan baxt. Ona tili manaviyatning o'ziga hos ko'zgusidir bu ko'zguni asramoq va uning pokizaligini saqlamoq manaviy kamolatimiz uchun, bundan bilishimiz mumkun kelajagi buyuk davlatimizning xalqimiz va millatimizning poydevori uchun muhimdir.

O'zbekiston Respublikasining "Talim to'g'risidagi qonunda hamda Kadrlar tayyorlash milliy dasturida o'zbek adabiy tilini o'qitish masalasiga ham alohida e'tibor berilgan. Ayniqsa yoshlarimizni yuksak manaviyatli, chuqur bilimli, vatanparvar, keng mushohadali, buyuk davlatni barpo etish yulida ijodkor va faol qilib tarbiyalash bugungi kunning eng dolzarb vazifasi qilib belgilab qo'yilgan

Taraqqiyotni taminlovchi asosiy manba bu xalqning o'z tili demakdir. Xalqning milliy madaniyatini va o'ziga hosligini ifoda etuvchi vosita bu o'zbek tili yani har bir mamlakatning

она тили hisoblanadi. Ona tilini chuqur o'rganish orqali vatanga muhabbat, tarixga, umuminsoniy qadriyatlarga hurmat o'tmishga sadoqat kabi tuyg'ularni yuksak darajada rivoj topishiga keng javhada yordam beradi. Ona tiliga bo'lgan muhabbatni va barkamollik, barqarorlik sifatlarni yoshlar ongida rivojlantirish kelajagimizning mustaxkam va barqaror bo'lishini ta'minlashi shubxasizdir. Har bir o'sib kelayotgan yosh avlodning kamolatiga barchamiz masulmiz.

Xulosa o'rnida aytish joizki bugungi zamonamizda yosh barkamol avlodni ulg'aytirar ekanmiz uning ko'z o'ngida sof o'zbek tilida monologik suxbatni tashkil etish zarur. Bu esa aziz bolajonlarning o'zining она tilini yoshlikdan o'rganib kelajakda butun jahonga tanitadigan yetuk komil shaxs bo'lib yetishishga zamin yaratadi.

TALIM SIFATINI BAHOLASH: O'ZBEKISTON NEGA PISA TADQIQOTLARDA QATNASHMOQCHI?

Altibayeva Dilfuza

Nizomiy Nomidagi TDPU Termiz filiali talabasi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada ta'lif sifatini xalqaro baholash dasturlari va mamlakatimizning bu kabi dasturlarda ko'zda tutilyotgan ishtiroki masalalari yoritishga harakat qilingan. PISA bu - o'quvchilarning ta'lif sohasidagi yutuq va kamchiliklarni baholash bo'yicha olib borilayotgan dastur bo'lib, bu dasturning asosiy maqsadi - 15 yoshli o'quvchi yoshlarning o'qish savodxonligini oshirish, matematik salohiyatini kuchaytirish, hamda tabiiy fanlar bo'yicha bilim darajalarini turli testlar ko'rinishida baholashdan iborat hisoblanadi. 2021-yilda mamlakatimiz ilk bora ushbu dasturda ishtirok etadi. Mazkur jarayonga tayyorgarlik uchun birinchi galda o'quv dasturimizni unga moslashimiz zarur. Maqolada shu kabi masalalarga batafsил to'xtalinadi.

Kalit so'zlar: ta'lif sifatini xalqaro baholash dasturlari, PISA, PIRLS, o'quv dasturlari, "Ta'lif to'g'risidagi" qonun.

Bugungi kunda yurtimizda ta'lif olish uchun keng imkoniyat hamda shart-sharoitlar yaratib berilmoqda. Xususan, mustaqilligimizdan so'ng bu imkoniyatlar yanada kengaydi. Shu bilan birga 1997-yil 29-avgust kuni "Ta'lif to'g'risidagi" qonun qabul qilindi. Bu ham, albatta, ta'limga berilayotgan e'tibor namunasidir. Binobarin, ushbu qonunning maqsadi "O'zbekiston Respublikasida fuqarolarga ta'lif - tarbiya berish, kasbhunar o'rgatishning huquqiy asoslarini va ta'lif sohasidagi davlat siyosatining asosiy prinsi plarini belgilash hamda har kimning bilim olishdan iborat konstitutsiyaviy huquqlarining ta'minlashdan iboratdir. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasining ta'lif tizimiga davlat ta'lif standartlari, davlat ta'lif talablari va ta'lif dasturlarini yoki ulardan birinchi amalga oshiriluvchi ta'lif tashkilotlarni yakka tartibda pedagogik faoliyat bilan shug'ullanuvchi jismoniy shaxslar, hamda ilmiy pedagogik muassasalar kirdi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasning 2018-yil 8-dekabrda "Xalq ta'lif tizimida ta'lif sifatini baholash sohasidagi xalqaro tatqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risidagi" qarori asosida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi ta'lif sifatini nazorat qilish davlat qo'mitasi huzurida ta'lif sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi tashkil etildi. Muhim jihat shundaki, 2018-yil 12-noyabrda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzurida ta'lif sifatini nazorat qilish davlat bo'limi hamda xalqaro birlashgan hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti o'rtasida xalqaro o'quvchilar bilimini baholash dasturida PISA 2021, ya'ni "Argument for participation programme for international student assessment"da ishtirok etish haqida kelishuvga erishildi.

PISA dasturi o'zi nima?

PISA bu - o'quvchilarning ta'lif sohasidagi yutuq va kamchiliklarni baholash bo'yicha olib borilayotgan dastur bo'lib, bu dasturning asosiy maqsadi - 15 yoshli o'quvchi

yoshlarning o'qish savodxonligini oshirish, matematik salohiyatini kuchaytirish, hamda tabiiy fanlar bo'yicha bilim darajalarini turli testlar ko'rinishida baholashdan iborat hisoblanadi. Bu loihalar o'quvchi yoshlarning ijodiy va tanqidiy fikrlashlariga, olgan bilimlarini hayotda qo'llay olish qobiliyatlariga baho berish va bu ko'nikmalarni hosil qilishga ko'maklashadi. Bu dastur 1997-yilda qabul qilingan bo'lib, har uch yilda bir marta o'yazib boriladi. Birinchi marta 2000-yilda o'tkazilgan bo'lib, 43 ta mamlakatdan o'quvchilar o'z bilimlarini sinab ko'rishgan.

Bir savol tug'iladi? Nima uchun PISA aynan har 3-yilda 15-yoshdagi o'quvchilar o'rtasida o'tkaziladi?

PISA dasturining asosiy maqsadi, mamlakatlar o'rtasida ta'lim siyosati sohasidagi qarorlar qabul qilinishini qo'llab-quvvatlashdan iborat. Uch yillik tahlillar davomida dasturning amalga oshirilishi o'z navbatida barcha davlatlarga o'z vaqtida axborot berish, tegishli dasturlarning ta'sirini tahlil qilish uchun malumotlarni yetkazish imkoniyatini yaratadi. Agarda dasturni o'tkazish davri qisqa davrlarda amalga oshirilsa, o'zgarish va yangiliklarning rivojlanishi yoki yetarli ma'lumotlarni to'play olmaslikni va o'z navbatida ish unumdoorigini kamayishiga olib keladi. Aynan 15 yoshli o'quvchi yoshlar o'rtasida dasturni amalga oshirishning sababi ushbu yoshda aksariyat iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkilotiga a'zo davlatlarning o'quvchi yoshlari majburiy ta'limdagagi eng-eng oxirgi bosqichiga o'tishadi.

Umuman, maktablar o'quvchi yoshlarni katta hayotga o'tishga mos va xos tayyorlay olishyaptimi? Aynan ayrim turdag'i o'quv dasturlari boshqa dasturlarga nisbatan samarasini kuchliroqmi?

Bugungi kunda PISA dasturi boshqaruvi kengashi qarori asosida ta'lim vazirlari javobgarligi bilan o'z faoliyatini boshlagan va amaliyotga taqdim etib kelinmoqda. Aytish joizki, o'quvchi yoshlar butun bir mакtab davri davomida o'zlar uchun kerak bo'lgan bilimlarni yetarli darajada olishmaydi.

PISA dasturi esa o'quvchilarni nafaqat bilim olishlari, balki o'z fikrlarini yanada teran ifoda etishga yordam beruvchi dasturi amal bo'lib xizmat qilmoqda. Hozirgi paytda O'zbekiston o'quvchilari PISA dasturi va baholash tizimiga tayyormi?

Biz bilamizki, bizning ta'lim tizimimiz uzlusizdir. Bu baholash tizimi bo'yicha shahar, tuman maktablarida bir nechta tadqiqotlar o'tkazilmoqda. Biroq, bu tadqiqotlar mening fikrimcha, juda kam o'tkazilmoqda. 2021- yilda davlatimiz o'quvchilari o'rtasida bo'lib o'tadigan bu dastur bilan ko'proq shug'ullanishimiz zarur. Bu dasturlar nafaqat o'quvchilar salohiyatini o'zgarishuga, balki o'qituvchilar tajribasini yangilash uchun muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Bugungi xalqaro baholash tizimi bizning ta'lim tizimimizga jadallik bilan kirib kelmoqda.

Binobarin, PIRLS o'qishga qaratilgan bo'lib, bu baholash tizimi asosan o'quvchu yoshlarning o'quv savodxonligini baholashga qaratilgan hisoblanadi.

O'qish savodxonligi- bu jamiyat tomonidan talab qilinadigan va insonlar tomonidan e'zozlanadigan yozma tilning shakllarini idrok qilish va ularni amaliyotda qo'llay olish qobiliyatidir.

Shuningdek, o'quvchilar matnlarning mazmuni turli xil shakllar hamda figuralar orqali o'zlashtirishlari mumkin.

O'quvchilar nima uchun o'qiydilar?

O'quvchilar, avvalo, bilim olish uchun o'qiydilar. Shuningdek, ular kundalik hayotda ishtirot etish hamda jamiyatda o'z o'rinalarini munosib egallash uchun o'qiydilar. PISA va PIRLS dasturlari o'quvchilar bilimi, dunyoqarashlarini o'stirish va rivojlantirish

borasida muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Shu bilan birga ta'lim sifatini jadal ravishda o'stirishda bevosita hamda bilvosita ishtirok etadi. Hozirda bir qancha rivojlangan mamlakatlar bunday baholash tizimlarni o'quvchilar o'rtasida o'tkazib kelishmoqda. Xususan, jannatmakon yurtimiz O'zbekistonda ham bu baholash tizimi 2021 -yil maktab o'quvchilari o'rtasida o'tkaziladi. Bundan ko'zlangan asosiy maqsad o'quvchi-yoshlar ongguni yanada rivojlantirish, dunyoqarashini kengaytirish hamda davlatimiz uchun munosib farzandlarni ya'nikim yetuk kadrlarni yetkazib berishdan iboratdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Murtazayeva D .N "O'zbekiston tarixi " qo'llanmasi Toshkent -2018
2. 2017 -2021 yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasini rivojlantirish bo'yicha 5 ta ustuvor yo'nalish "HARAKATLAR STRATEGIYASI " Toshkent -2017
- 3.O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi Toshkent _2018
4. W.W.W. ZIYO NET. UZ
5. W.W.W. EDU. UZ
6. W.W.W. KUN. UZ RASMIY KANALLARI

BOSHLANG'ICH SINFLARNING MATEMATIKA DARSLARIDA MATEMATIK NUTQNI RIVOJLANTIRISH

Savriyeva Nargiza

Buxoro viloyati G'ijduvon tumani
24-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

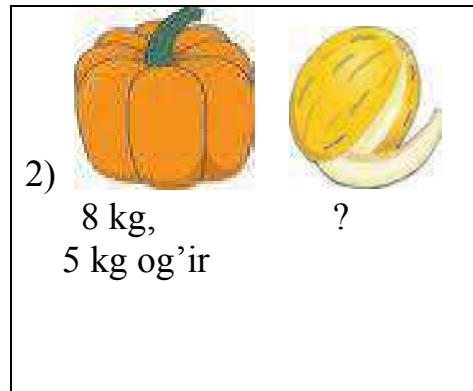
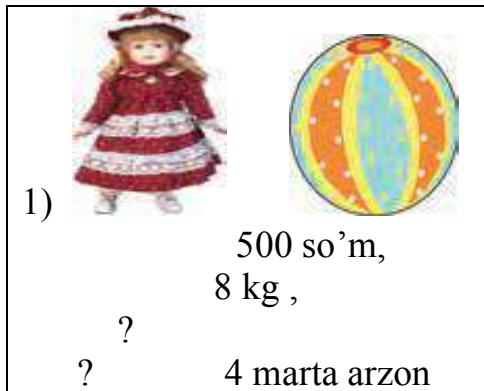
ANNOTATSIYA

O'quvchilarning matematik tafakkurini, nutqini o'stirishda og'zaki masala tuzishning ahamiyati, rasmlı masalalarining ahamiyati.

Kalit so'zlar: matematik nutq, matematik tafakkur, masala og'zaki nutq, bola nutqi, masala, og'zaki yechish.

Ma'lumki, matematik nutq umumiyligi nutqni tarkibiy qismidir. Boshqa fanlar qatori matematik nutq ham bola nutqini rivojlantirib, uning so'z zaxirasini oshirib borishida muhim o'rinni egallaydi. Matematika darslarida mantiqiy fikrlashni o'stirishda matematik nutq muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Matematik nutqni rivojlantirish uchun o'quvchilar bilan og'zaki misollar yechish, shuningdek rasm asosida turli xil masalalar tuzish katta ahamiyatga ega. 4-sinf matematika kitobiga qaraydigan bo'lsak, quyidagi masalani ko'ramiz.

381. Rasmlar bo'yicha masalalar tuzing va ularni yeching. To'liq javobni aytинг[1].

Ushbu masala yuzasidan masalaning kitobda berilgan sharti bo'yicha masala tuziladi. Shuningdek, o'quvchilar boshqa shart bo'yicha ham yangicha masala tuzishadi. Yani, o'quvchilar bir rasm asosida bir nechta masalalar tuzishadi.

1) Agar koptoq 500 so'm bo'lib, u qo'g'irchoqdan 4 marta arzon bo'lsa, qo'g'irchoq qancha?

2) Agar qovoq 8 kg bo'lib, u qovundan 5 kg og'ir bo'lsa, qovun qancha?

Ushbu masala yuzasidan yana quyidagi masalalarni yechamiz:

1) Agar koptoq 500 so'm bo'lib, u qo'g'irchoqdan 4 marta arzon bo'lsa, qo'g'irchoq va koptoq birgalikda qancha?

2) Agar qovoq 8 kg bo'lib, u qovundan 5 kg og'ir bo'lsa, qovun va qovoq birgalikda qancha?

Shunday masalalar yechish va tuzish o'quvchilar nutqini o'stiradi.

Adabiyotlar

1.4-sinf Matematika - N.U. Bikbayeva, E. Yangabayeva, K.M.Girfanova "O'qituvchi"
NMIU Toshkent- 2017

MATEMATIKA DARSLARIDA MASALA YECHISHNING O'QUVCHILARNING AQLIY RIVOJLANISHIDAGI ROLI

Ubaydoyeva Yulduz Hamza qizi

Buxoro viloyati G'ijduvon tumani
23-maktab boshlang'ich ta'lif o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Masalalar va ularning turlari haqida ma'lumot. Mantiqiy masalarni va sodda masalalarni yechishdagi farqlar. Masalalardan namunalar.

Kalit so'zlar: masala, og'zaki nutq, amaliyot, nazariya, sodda masala, algebraik element, mantiqiy masala.

Masalalar yechish matematika o'qitishning muhim tarkibiy qismidir. Masalalar yechmasdan matematikani o'zlashtirishni tasavvur ham qilib bo'lmaydi. Arifmetik amallarning mazmunini, amallar orasidagi bog'lanishlarni, amal komponentlari bilan natijalari orasidagi bog'lanishlarni ochib berishda, har xil miqdorlar orasidagi bog'lanishlar bilan tanishishda mos sodda masalalardan foydalilanadi, yechilishi uchun bitta amal bajarish talab qilinadigan masalalar sodda masalalar jumlasiga kiradi. Sodda masalalar o'quvchilarni matematik munosabatlar bilan tanishtirishning muhim vositalaridan biri bo'lib xizmat qiladi. Sodda masalalardan ulushlar, qator geometrik tushunchalar va algebraik elementlarini o'rghanishda ham foydalilanadi.

Sodda masalalar o'quvchilarda mantiqiy masalalarni yechish uchun zarur bo`ladigan bilimlar, malakalar va ko`nikmalarni tarkib toptirish uchun asos bo`lib xizmat qiladi. Yechilishi uchun bir nechta o`zaro bog`liq amallarni bajarish talab qilinadigan masalalar mantiqiy masalalar deyiladi. Sodda masalalar kabi mantiqiy masalalar ham, bilimlarni o'zlashtirishga olingan bilimlarni mustahkamlash va muhokamalashtirishga xizmat qiladi. 3-sinf matematika darsligidagi masalalarga qaraydigan bo'lsak sodda masalalar ham, shuningdek mantiqiy masalalar ham o'rinni olgan. Bu esa o'quvchilarning ziyrakligini, mantiqiy o'yash qobiliyatining shakllanishida o'zining ahamiyatli xizmatini ko'rsatadi.

Masalan quyidagi masalalar:

3-masala: Do'konda tushgacha 130 ta, tushdan so'ng 250 ta muzqaymoq sotildi. Agar ertalab do'konga 400 ta muzqaymoq keltirilgan bo'lsa, nechta muzqaymoq qolgan?

7-masala: Duradgorda 9 ta yog'och taxta bor edi. U bir nechta taxtaning har birini 5 bo'lakka bo'lib arraladi. Shunda taxtalar soni 33taga yetdi. Duradgor nechta taxtanib o'laklarga bo'lib arraladi?

Bu masalalardan 4-masala sodda masala bo'lsa, 7-masala esa mantiqiy masalalar guruhiga kiradi. O'qituvchilar mantiqiy masalalarni yechishda o'quvchilarga yordam berishlari kerak.

O'SMIRLARDAGI DEPRESSIYANING OLDINI OLISH VA DEPRESSIYANI PSIXOLOGIK DAVOLASH USULLARI

Xalikova Zulayha Ergashovna

Toshkent shahar Yunusobod tumani 258-maktab psixologи

Bundan yigirma yil oldin, depressiya kattalar uchun asosiy kasallik deb hisoblangan, bolalar depressiv kasalliklarni rivojlanishiga yetuk emas deb hisoblashgan, o'spirinlarda esa yomon kayfiyat o'smirlar kayfiyatining "normal" o'zgarishi sifatida ko'rilgan. Bolalar va o'smirlardagi depressiya haqiqatdir. Ba'zida har kim qayg'uga duch keladi. Ammo depressiya boshqa bir narsa.

Depressiya - bu ko'p davom etadigan o'ta qayg'u yoki tushkunlik. U kundalik hayotning faoliyatiga aralashishi va hatto jismoniy og'rinqi keltirib chiqarishi mumkin. Yaxshiyamki, ruhiy tushkunlikni davolash mumkin. O'smirlar ko'pincha qaysar bo'lishadi. Ammo agar sizning bolangiz juda g'azablansa, motivatsiya bilan bog'liq muammolarga duch kelsa yoki ikki hafta yoki undan ko'proq davom etadigan doimiy qayg'uga duchor bo'lsa, uni depressiyaga moyilligini tekshirish kerak. Dunyoda ruhiy tushkunlik kasallik va nogironlikning asosiy sababidir. Tekshiruvlar shuni ko'rsatadiki, bolalardagi depressiya konstruktsiyasi kattalarnikidan farq qilmaydi va depressiyani to'liq anglash uchun bir nechta tushuntirish nazariyalarini hisobga olish kerak. Binobarin, davolanish ham, oldini olish ham tabiatan ko'p qirrali bo'lishi kerak. Shuni ta'kidlashimiz mumkinki:

- (1) Depressiv kasalliklarning paydo bo'lishiga kuchli ta'sir qiluvchi biologik omillar (masalan, triptofan -serotanin yemirilishigaolib keladigan to'siq);
- (2) Hozirgi vaqtda salbiy shaxslararo munosabatlar va atrof-muhit bilan munosabatlar, ijtimoiy-madaniy o'zgarishlar bilan birgalikda, depressiya tarqalishida kuzatilayotgan o'sishni tushuntirishi mumkin;
- (3) Depressiyani baholash uchun ko'plab vositalardan foydalanish mumkin, ammo erta yoshda bu holatni aniqlash uchun testlarni moslashtirishni davom ettirish kerak;
- (4) Profilaktika dasturlarini erta yoshdan boshlab ishlab chiqish va amalga oshirish kerak. Depressiyaning dastlabki belgilari juda erta yoshdan paydo bo'lishi mumkinligini hisobga olib, biologik, psixologik va ijtimoiy omillar bo'yicha chuqurroq izlanishlar talab etiladi, ular o'zaro bog'liq ravishda depressiyaning paydo bo'lishi, rivojlanishi va davolashini tushuntirishi mumkin. Ruhiy tushkunlik hodisasini tushuntirishga uringan turli psixologik nazariyalar mavjud. Depressiya bir nechta omillar ta'sirida paydo bo'lgan juda murakkab kasallikdir va hech qanday yagona nazariya uning etiologiyasi va qat'iyatliliginı to'liq tushuntira olmaydi. Agar biz ushbu patologiyaning kelib chiqishini, rivojlanishini va saqlanishini aniqlashda biron-bir muvaffaqiyatga erishmoqchi bo'lsak, ko'proq eklektik dunyoqarashni qabul qilishimiz kerak. Psixologik treninglar har qanday nevrotik kasalliklarning asosiy davolash usuli hisoblanadi. Bola uchun bu 3 yoshdan va undan katta yoshga to'g'ri keladi va o'smirlik davrida juda muhimdir. Oilaning mutaxassis bilan maksimal darajada hamkorligi juda muhim, eng yaxshi variant - oilaviy psixolog maslahatidir. Depressiyani davolashda samarali psixologik treninglar:

- O'z-o'zini boshqarish / o'zini boshqarish treningi (Kanfer, 1970). Depressiya salbiy

hodisalarga va hodisalarning favqulodda oqibatlariga tanlangan e'tibor, voqealar uchun javobgarlikning noto'g'ri belgilanishi, o'zini o'zi boshqara olmaslik va haddan tashqari o'zini o'zi jazolash bilan bog'liq. Trening paytida bemorga depressiya va ular kundalik hayotida foydalanishlari mumkin bo'lgan bilimlar to'g'risida ma'lumot beriladi. Shu yo'l bilan bolaga o'zi shunday holatlarda qanday boshqarish, va depressiya holatidan chiqib ketish yo'llari o'rgatiladi.

- Kognitiv trening (Beck, 1987). Depressiyadan aziyat chekayotgan odamlarga o'zları, boshqalar va dunyo haqida ijobjiy fikrlarni rivojlantirishga yordam beradigan bilim va xulq-atvor ko'nikmalari o'rgatiladi. Mendez (1998) ta'kidlaganidek, ruhiy tushkunlikdagi bolalar bilan ishlaydigan psixologlar uchta o'zgarishlarni amalga oshirishlari kerak: (1) o'zlarining his-tuyg'ularini qadrlashni o'rganing; (2) salbiy his-tuyg'ularni keltirib chiqaradigan xatti-harakatlarni ko'proq mos keladigan harakatlar bilan almashtiring; va (3) buzilgan fikrlarni va noto'g'ri dalillarni o'zgartirish. Bu trening bolalarga hayotni sevish, atrofdagi mo'jizlarga e'tibor berish hislarini uyg'otadi.

- Shaxslararo trening (Klerman va boshqalar, 1984). Garsiya va Palazon (2010) depressiv holatni keltirib chiqaradigan va uni rivojlanishiga olib keladigan to'rtta asosiy markazni aniqladilar: yo'qotish (motam), mojarolar (shaxslararo nizolar), o'zgarish (hayotning o'tishi) va boshqalar bilan munosabatlardagi kamchiliklar (shaxslararo etishmovchilik). Bu muammolarni hal qilish va ijtimoiy ko'nikmalarni o'qitish kabi muayyan xatti-harakatlar strategiyalaridan foydalanish bilan bolani bu ruhiy tushkinlikdan chiqishiga yordam beriladi.

- Psixoterapiyaning xulq-atvorini tahlil qilish tizimi (Makkullo, 2000). Ushbu trening kognitiv, xulq-atvor, shaxslararo va psixodinamik davolanishning tarkibiy qismlarini birlashtiradi. Psixologlarning so'zlashicha bu surunkali depressiyani davolash uchun maxsus ishlab chiqilgan yagona psixologik usul hisoblanadi. Ushbu treningni boshdan kechirayotgan bemorlar ko'proq empatik xatti-harakatlarni keltirib chiqaradilar va depressiya bilan bog'liq shaxslararo shakllarni aniqlaydilar, o'zgartiradilar va davolaydilar. Bemorlarga treningni antidepressant dorilarning rejimi bilan birlashtirish tavsiya etiladi.

- Xulq-atvor treningi/ xulq-atvorni faollashtirish. Depressiya bemorning azob-uqubatlardan uzoqlashishga va tobora yakkalanib qolishga undaydi. Vaqt o'tishi bilan bu yolg'izlik ularning depressiv alomatlarini kuchaytiradi. Tushkunlikka tushgan odamlar tajribalar yoki ijtimoiy tadbirlar orqali ijobjiy tarzda qo'llab-quvvatlash imkoniyatini yo'qotadilar. Trening bemorlarning faoliydarajasini oshirish va ijtimoiy munosabatlarni yaxshilash orqali ijobjiy kuchayish imkoniyatini oshirishga qaratilgan.

- Muammoni hal qilish (Nezu va boshqalar, 2013). Maqsad affektiv, kognitiv va xatti-harakatlar strategiyalaridan foydalangan holda bemorlarning muammolari va stresslariga individual moslashuvini oshirishdir. Trening odatda 12 seansni o'z ichiga oladi, ammo to'rtinchı seansdan keyin sezilarli o'zgarishlar kuzatiladi. Ushbu trening terapiyalar birlamchi tibbiy yordamda keng qo'llaniladi.

Xulosa qilish uchun shuni ta'kidlash mumkinki, depressiyani davolash ko'p qirrali bo'lishi kerak va bemorning shaxsiy xususiyatlarini, muammolarni yengish strategiyasini, ular bilan bo'lgan munosabatlar turini va ularning muhiti (do'stlar, maktab, oila va boshqalar) o'rnatilgan munosabatlarni yodda tutish kerak. Shunday qilib, shaxs psixologik farovonlikning yuqori darajasiga erishishi uchun fazrandingizning har bir xatti harakatiga, uning do'stlari va sinfdoshlari, ustozlari bilan munosabatiga e'tibor bering.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abramson, L. Y., Seligman, M. E. P. va Teasdeyl, J. D. (1978). Odamlarda nochorlikni o'rganishdi: tanqid va islohot. *J. Abnorm. Psychol.* 87, 49-74.
2. Iotaibi, T. (2015). Saudiya Arabistonida talabalar maslahati orqali maktab o'quvchilari va o'spirinlari o'rtasida tashvish va tushkunlikka qarshi kurash. *Proc. Soc. Xulq-atvor Ilmiy.* 205, 18-29.
3. Amerika Psixiatriya Assotsiatsiyasi (2014). Ruhiy kasalliklar diagnostikasi va statistik qo'llanmasi.
4. Angold, A. va Kostello, E. J. (1995). Bola va o'spirin psixiatrik baholash yordamida bolalar tomonidan bildirilgan psixiatrik simptomlar va tashxislarni sinovdan o'tkazishning ishonchliligi. *Psix. Tib.* 25, 755-762.

ЎҚУВЧИЛАРДА ТАСВИРИЙ САНЪАТ ОРҚАЛИ ЭКОЛОГИК МАДАНИЯТНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК ЗАРУРИЯТИ

Жумабоев Наби

Гулистан давлат университети ўқитувчиси

Абдусаломова Диёра

Гулистан давлат университети талабаси

АННОТАЦИЯ

Экология фанинг келиб чиқиши сабаблари, табиат неъматларидан оқилона фойдаланиш, авайлаш, сақлаш, келажак авлодга бус-бутун етказиш борасида тасвирий санъатнинг тарбиявий аҳамияти ҳақида фикр юритилган.

Калим сўзлар: табиат, экология, ресурс, тарбия, тасвирий санъат.

Табиат ўзига хос мураккаб тизим бўлиб, инсон ва жамият унинг ҳосиласидир. Инсон ўз эҳтиёжларини табиат ҳисобидан қондиради. Табиат инсонга жуда кўплаб неъматларни тақдим этган, бунинг эвазига инсон ҳам ўз меҳнати, салоҳияти билан табиатни янада бойитиб, яшнатиб борган. Аммо вақт ўтиши билан инсонлар табиатдан оқилона фойдаланмай қўйди ва бунинг акси сифатида табиат ҳам инсонга акс таъсир эта бошлади. Бунинг натижасида фанда янги таълимот - "экология" вужудга келди. Жуда кўплаб мутафаккир олимлар табиатни қутқаришга, инсонларда табиатга нисбатан меҳр-муҳаббат туйгуларини уйғотишга ҳар томонлама ҳаракат қилишди. Уни гоҳ бадиий ижод, гоҳ илмий таҳлил, гоҳ санъат кўринишида инсонлар қалбига олиб киришга уринишли. Сабаби, инсоннинг келажаги табиат билан боғлиқ, табиат эса инсон билан бир тандирки, улар бир-биридан узоқлашса, ҳаёт ҳам изидан чиқа бошлайди. Мамлакатимизда ҳам экологиянинг глобал муаммоларига жиддий эътибор қаратиб келинмоқда.

Бу борада жуда кўплаб чора-тадбирлар, ислоҳотлар, қонунчиликда амалий ишлар қилинмоқда. Президентимиз айтганидек: "Энг муҳим масалалардан бири - аҳолининг экологик маданиятини ошириш ҳақида жиддий бош қотиришимиз зарур. Албатта, бундай муаммоларни фақат маъмурий йўл билан ҳал этиб бўлмайди, бунга ёш авлод қалбига она-табиатга меҳр-муҳаббат, дахлдорлик ҳиссини тарбиялаш орқали эришиш мумкин". Мазкур муаммони ҳал этиш йўлларидан бири таълим жараёнида Шарқ мутафаккирлари илмий меросидан кенг фойдаланишдир. Ўзбек халқи қадимдан экологик маданият меросига эга. Экологик тарбия ва унга оид фикрлар оиласда ҳадислар, ҳикматли сўзлар асосида бериб борилган.

Табиат ходисаларининг такомиллашиб, тадрижий ривожланиб боришидаги тушунча ва таълимотлар, инсоннинг табиат билан боғлиқлиги тўғрисидаги маълумотлар илк маротаба "Авесто"да ҳамда Шарқ Ренессанси даврида ижод этган алломаларимизнинг, жумладан, Муҳаммад Мусо ал Хоразмий, Абу Наср Форобий, Абу Райҳон Беруний, Абу Али ибн Сино асарларида ўз ифодасини

топган. Қолаверса, Амир Темур, Алишер Навоий сингари буюк давлат арбоблари ҳам ўз навбатида ободончилик, суғориш, боғ-роғлар барпо этиш ишларини ҳар доим қўллаб-қувватлаганлар. Табиатга бўлган эҳтиром ва унинг сирларини англаб етишга интилиш буюк аждодларимизнинг бебаҳо илмий дурдоналарида намоён бўлиб, жаҳон илмига бекиёс ҳисса бўлиб қўшилгани биз учун фаҳридири.

Айни пайтда мамлакатимизда атроф-муҳит муҳофазаси, табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш, экологик хавфсизликни таъминлаш мақсадида 20 дан ортиқ муҳим қонунлар, юзлаб қонуности хуқуқий-норматив ҳужжатлар қабул қилинган. Конституциямиз ва қонунларимиз экологик танглик таҳдидини барҳам топтириш, унинг олдини олиш чора-тадбирларига қаратилган бўлиб, мазмун-моҳиятида инсоннинг экологик тарбияси устувор йўналиш ҳисобланади. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг XI боб 50-моддасида "Фуқаролар атроф табиий муҳитга эҳтиёткорона муносабатда бўлишга мажбурдирлар", деб қонун билан мустаҳкамлаб қўйилган.

Инсоният тарихида яратилган ва яратилаётган кашфиётлар, завод-фабрикалар, инсон манфаати учун хизмат қиладиган барча турдаги техника-машиналар, ахборотлаштирилган радиотехникалар ва бошқалар барчаси табиий бойликлар ва ер ресурсларидандир. Биз табиатдан ўз манфаатларимиз, қулийликларимиз йўлида жуда кўп фойдаланамиз. Бунинг эвазига эса "дўстимиз"га қандай ёрдам бераяпмиз, қанақа муносабатда бўляяпмиз? Яхшиликка шундай жавоб бериладими? Бизга ҳаёт бахш этаётган сувга чиқиндиларни отиш ёки хазонларни ёқиб, мусаффо ҳавомизни заҳарлаш, шуми жавоб? Дараҳтларни кесиб, ўрмонларни ёқиб, бугунимизни ўйлаб, яшашимизни осонлаштирайпмиз-у, келажагимиз ёдимииздан кўтариб кетяпти. Зоро, табиий бойликларни асраб-авайлашимиз, уларни қадр-қимматини баҳолай билишимиз фақатгина бугун учун эмас, келажак авлод, фарзандларимиз учун ҳам муҳимдир. Келажак авлод кимга қараб бўй чўзди, албатта, бизларга қараб. Шу сабабдан бугун таълим-тарбия беришда ёшлар онгига аввало, таълим билан бирга инсонийликнинг муҳим шартларидан бўлган маънавиятни, тарбияни сингдириб бориш "Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури" ҳамда "Таълим тўғрисида"ги Қонунларимизнинг ҳам асосий моҳиятини ташкил қиласди.

Тасвирий санъат таълимимини экология билан боғлаш ёшларда меҳр-муҳаббат, яхшилик қилиш, бир сўз билан айтганда ижобий ҳислатларни таркиб топтиришда асосий фанлардан бири ҳисобланади. Табиат қўйнида ёки тез-тез у билан бирга бўлиш инсонларнинг ёшидан қатъи назар уларда ижобий фазилатларнинг камол топишига ёрдам беради. Сабаби, ўқувчи бевосита ўзи ранглар жилосидан жонли олам яратар экан, унга муҳаббат қўяди, ўзи яратган нарсасини ҳаётдан қидира бошлайди. Шу сабаб, ушбу фан ёрдамида болаларда табиатга бўлган муҳаббатни уйготиш, уни асраб-авайлаш масъулиятини шакллантириш имконияти катта. Устоз ана шулар ҳақида маълумот бериб, дараҳтларни синдириласлик, аксинча уларни парвариш қилиш, асраб-авайлаш, янги кўчатларни экиш, уларни кўпайтиришга эътиборли бўлишни тушунтириши катта самара беради. Шунда болада ўзи чизган суратга муносабат, яшил оламни асрашғояси пайдо бўлади. Тасвирий санъат ўқитувчиси болаларга бу суратларни кўрсатиб, "жуда гўзал-а" деса, "жуда ҳам" дея кўзи чақнаб жавоб бермаган ўқувчини топиб бўлмайди. Шунда устоз сайёрамизда тоза ичимлик сувининг танқислиги глобал муаммога айланиб бораётганини, дунё аҳолисининг 1,2 млрд нафари ичимлик суви етишмаслигидан

азият чекса, 2,3 млрд киши эса санитария-гигиена талабларига жавоб бермайдиган сувни истеъмол қилишга мажбур эканлигини айтса борми, албатта, болаларнинг қиёфасида тушкунлик сезилади. Педагог бу жараёнда маҳорат билан болаларни табиатни асрашга, экология қонун-қоидаларига риоя қилишга ундаса, агар сувдан оқилона фойдалансак, уни асраш мумкинлигини айтса, болада экологик тарбияни ривожлантиришга ўз ҳиссасини қўшган бўлади. Тасвирий санъат дарсларида фақат болаларга расм чиздирмай, балки, уларга машҳур рассомларнинг ижод маҳсулларини қўрсатиш, улар билан таништириш ҳам мумкин.

Болаларда тасвирий санъат орқали табиатга нисбатан меҳр-мухаббат уйғотиш борасида олиб бориладиган ишлар маҳсус методик қўлланмалар, тавсиялар, мавзули плакатлар: "Атрофимиздаги олам", "Атрофимиздаги табиат", "Мен эккан дараҳт", "Мен севган қушлар ва ҳайвонлар", "Мен севган фасл" каби ўқув-ўйин материаллари асосида оддий, содда ва тушунарли формаларда олиб борилиши керак. Тасвирий санъат ўқитувчиси фақатгина ўз соҳаси билан чегараланиб қолмасдан, кенг дунёқарашга ҳам эга бўлиши лозим. Чунки, тасвирий санъат дарсларининг асосий мақсади, болага қалам ушлаб, расм чиздиришгина эмас, шу суратлар олами орқали уни тарбиялаш ҳамдир.

Ҳақиқий педагог буни ҳис қилмоғи, ҳар бир ўрганилган сурат, қўрсатилган тасвиirlардан болаларни эстетик завқ олишга, ундан маълум бир холоса чиқаришга ўргатмоғи керак. Табиатни асраш-авайлаш фақатгина шу соҳа мутахассисларининг эмас, ҳар биримизнинг бурчимиздир. Буни ҳис қилган ҳолда, ҳар бир қилаётган ишимиз, бажараётган амалларимиз табиатга зиён келтирмаяптими, менга, табиатга наф келтирдими, кимларни уни асрашга ундей олдим, дея яшаш лозим. Шунда муаммолар катталашиш ўрнига, инсондек олийжаноб ҳислат эгаси олдида йўқ бўлиб кетиши муқаррар.

Экологик таълим-тарбиянинг асосий вазифа ва мақсадлари ўқувчиларни табиат билан ва унда содир бўлаётган воқеликлар билан қизиқтириш, инсон, табиат ўртасидаги муаммоларнинг келиб чиқиши сабабларини аниқлаш, ечиш йўллари, чора-тадбирларини топиш, етарли экологик билимларга эга бўлган ҳолда атроф муҳит муҳофазасини амалга оширишдир.

ФОЙДАЛИНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. Т.: Ўзбекистон, 2018 й.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлис палаталари, сиёсий партиялар ҳамда Ўзбекистон экологик ҳаракати вакиллари билан видеоселектор йиғилишидаги маъruzаси. - Халқ сўзи, 2017 йил 13 июль.
3. П.Султонов. Экологиява атроф-муҳитни муҳофazaқилиш асослари.: Тошкент: 2007 й.
4. Г.Исмоилова. НамДУ ахборотномаси З-сон. Н.: 2019 й.

ЎҚУВЧИЛАР КАСБИЙ ИЖОДИЙ ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ЗАМОНАВИЙ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Жумабоев Наби

Гулистан давлат университети ўқитувчиси

Ёкубова Озода

Гулистан давлат университети талабаси

АННОТАЦИЯ

Ўқувчиларни фанга қизиқтириш ҳамда уларнинг касбий ижодий фаолиятини ривожлантиришда замонавий педагогик технологиялар ва инновацион методларнинг ўрни ҳақида фикр юритилган.

Калит сўзлар: ижодий фаолият, инновация, педагогик технология.

Глобаллашув, интеграциялашув жараёнлари фан ва техникани юқори суръатларда ривожланиши учун кенг йўл очиб берди. Бу жараёнларга ҳамоҳанг тарзда жамиятнинг турли соҳаларида, айниқса, таълим тизимида ижобий ўзгаришлар кузатилмоқда. Бугунги кунда мамлакатимизда таълим тизимини тубдан ислоҳ қилиш, коммуникацион воситаларидан кенг фойдаланиш, ҳамда ёшларнинг интеллектуал салоҳиятларини ривожлантиришга кенг имкониятлар яратилмоқда. Жумладан, таълим-тарбия жараёнини амалга оширишда маълум бир мақсад белгилаб олинади ва булар ҳозирги талаб даражасида амалга оширилади. Демак, таълим-тарбия олдида лойиҳалаш, маълум педагогик тизимнинг амалга ошириладиган лойиҳаси, қурилиши педагогик технологиядир. Шу нуқтаи назардан қаралганда "шахсни шакллантириш" ҳам маълум педагогик тизимнинг лойиҳасидир. Маълумки, бўлажак ўқитувчилар томонидан касбий билим, кўнікма ва малакаларни пухта ўзлаштириш учун ўқувчиларда танқидий тафаккур, мантиқий хотира ва ижодий тасаввурни муентазам ривожлантириб боришда касбий ижодий фаолиятини такомиллаштириш муҳим ўрин тутади лозим.

Таълим жараёнида ўқувчиларнинг касбий ижодий фаолиятини ривожлантиришда ўқитувчи жуда муҳим ўрин эгаллайди. Чунки у таълим жараёнини ташкил этувчи ва бошқарувчи субъект сифатида ўқувчиларнинг касбий ижодий фаолиятини ҳам бевосита бошқариб боради. Таълим жараёнида ўқувчиларнинг касбий ижодий фаолиятини бошқариш ва ривожлантириш жуда кўп омилларга боғлиқ. Шундай муҳим омиллардан бири бу ўз предметини қизиқарли қилиб етказа олишдир. Зеро, қизиқиши барча психик жараёнлар (идрок, диққат, хотира, тафаккур, ирода)нинг кечишига ижобий таъсир кўрсатади. Шуни ҳам унутмаслик керакки, инновацион фаолиятини такомиллаштириш жараёнида қизиқишлиар шахснинг бошқа ички тузилмалари билан мураккаб ўзаро алоқага киришади. Шундай ички тузилмалар сирасига ўқувчининг назарий позицияси ҳамда касбий ижодий фаолиятининг ўқувчи учун шахсий аҳамияти кабиларни киритиш мумкин. Маҳоратли ўқитувчи ўз ўқувчиларида ижобий қизиқишиларини шакллантириш учун қўйидагиларга эътибор бериш керак бўлади:

- Ўқув предметига ижобий муносабат ўқувчи фаол бўлганда, янги билимларни мустақил излаш ва қашф қилиш, муаммоли топшириқларни ҳал этиш жараёнига жалб этилганда ривожлантирилиши мумкин;
- ўқув фани ҳам, худди бошқа фан турлари сингари, хилма-хил бўлсагина қизиқарли бўлади;
- ўқитилаётган ўқув предметига қизиқиш пайдо бўлиши учун яхлит ҳолда ва алоҳида олинган бўлимларининг кераклиги, муҳимлиги ва мақсадлилигини тушуниш алоҳида аҳамиятга эга;
- янги ўқув материали ўтилган материаллар билан қанча кўпроқ алоқадор бўлса, ўқувчи учун у шунчалик қизиқарли бўлади;
- ўта енгил ёки ўта мураккаб ўқув материали ўқувчида ҳеч қандай қизиқиш пайдо қиласайди. Таълим етарли даражада мураккаб, аммо ўқувчининг кучи етадиган бўлиши керак;
- ўқувчининг иши қанчалик тез-тез текширилиб, баҳоланиб борилса, унинг учун ишлаш шунчалик қизиқарли бўлади;
- ўқув материалининг ёрқинлиги, ҳиссийлиги, ўқитувчининг жонли ва ҳиссий ёрқин мулоқоти ўқувчига, унинг ўқув предметига нисбатан муносабатига жуда катта куч билан таъсир кўрсатади.

Ўқитувчи фаолияти обьектининг ички таркиби ва ўзига хослиги ҳар бир алоҳида олинган ҳолатларда ўқитувчи ижодкорлигининг хусусиятини белгилайди. Ижодкор шахс сифатлари ҳақида фикр юритган Е.Г.Ромицьона уларнинг ижодий фаолият жараёнида юзага келишини таъкидлайди, шунингдек, ҳар бир ижодий босқич инсондан муҳим шахсий сифатларни намоён этишини тақозо этади. Агар ўқувчилар жамоаси, гуруҳи, алоҳида ўқувчи билан ишлашда бир хил таъсир методларидан фойдаланилса, таълим жараёнида нафақат ижодкорлик, балки ижодга ўхшаш нарса ҳам йўқотилади. Ўқитувчи ҳар доим ўқувчисининг ривожланиш даражаси, унинг хотираси, диққати, иродаси, мақсадга йўналганлиги устидан назорат қилиб боради. Бунда нимага асосланади? Ўқитувчи ўз ўқувчиси - инсон ҳақида шошиб ёмон фикрга бориши ёки уни айблаши мумкин эмас. Унинг бош вазифаси - ўқувчини барча кўринишларида ўрганиш ва тушунишга ҳаракат қилишдир. Ўқитувчилик касби ўйламасдан иш кўришни кечирмайди. Ўқувчи қалбига чуқур кириб бориш, унинг руҳияти ва характеристини англаб олиш маҳоратли ўқитувчига хос бўлган хусусиятдир. Дарсда ўқувчи ўқув предмети ва теварак-атрофдаги воқеа-ҳодисаларни фаол англаб боради, шунингдек, ўқувчида ўқитувчига нисбатан муайян муносабат ҳам шаклланади. Баъзи воқеалар уни ташвишлантирса, баъзиларига нисбатан у лоқайд бўлади, нимадир унга ёқса, нимадирга нисбатан бефарқ бўлади, баъзи ўқитувчиларни яхши кўрса, баъзиларига чидашга мажбур. Психологлар ижобий ҳис-туйғуларни фаолиятга йўлловчи ва руҳлантирувчи буюк куч деб ҳисоблайдилар.

Таълимнинг инновацион методлари ўқувчиларнинг улкан таълимий құдратидан фойдаланиш ва фаоллаштириш, ўқув жараёнига мусобақа элементларини киритиш имконини беради. Таълимнинг интерфаол методлари таълимда янгиликлар сирасига киради. К.Ангелевский фикрича, "... барча давлатлар таълимга имкон қадар кўп янгилик киритишга интилмоқда... Бугунги янгиликлар уларга уюшган, режали, оммавий... ёндашувни талаб этади. Янгиликлар келажак учун узоқ муддатли инвестициялардир... Новаторликка қизиқиш уйғотиш, янгилик яратишга интилувчан шахсни тарбиялаш учун таълимнинг ўзи янгиликларга бой

бўлиши, унда ижодкорлик рухи ва муҳити ҳукм суриши лозим". Дарсда замонавий ўқитиш технологияларини қўллашда ўқитувчи ва ўқувчиларнинг ўзаро ҳамкорлиги асосида дарс самарадорлигини ошириш ўқувчиларда мустақил фикрлаш, фикр-мулоҳазалар юритиш, муносабат билдириш, кўнижмасини шакллантириш мумкин. Бунда ўқувчилар ўзлари фаол иштирок этган ҳолда якка, жуфтликда, кичик гурӯҳларда муаммо ва саволларга жавоб топишга ҳаракат қиласи, фикрлайди, баҳолайди, ёзди, сўзга чиқади, далил ҳамда асослар орқали қўйилган масалани ёритиб беришга ҳаракат қиласи.

Хулоса қилиб айтганда шахсий қобилиятлар ва сифатларни шакллантиришга қаратилган замонавий ўқитиш технологиялари ва фаол усусларни яратиш ҳамда таълим жараёнига тадбиқ этиш, "Кадрлар тайёрлаш миллий дастури"да илгари сурилган асосий ғоя бўлиб, унинг асосини таълим соҳасини ўтмишдан қолган мафкуравий қарашлар ва сарқитлардан тўла холос бўлиш, илм-фан, техника ва технологиялар жадал ривожланиши юксак мъянавий ва ахлоқий талабларга жавоб берувчи, мустақил фикрлайдиган, юқори малакали кадрлар тайёрлашнинг илмий асосланган миллий технологиясини яратиш ташкил этади. Айтиш жоизки, таълим технология, агар у ҳудудга мослаштирилган бўлса, бошқа барча таълим (анъанавий, интерфаол ва ноанъанавий) усуслардан юқори самарадорлиги билан ажралиб, ўқув жараёнини сифатини педагогнинг маҳоратидан озод қиласи ва таълим-тарбия жараёнини фақат яхши ва аъло даражада бўлишини кафолатлаши билан бирга, уни қайта тиклаш имконини беради.

ФОЙДАЛИНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Н.Сайдахмедов, А.Очилов. Янги педагогик технология моҳияти ва замонавий лойиҳаси. Т.: 1999 й.
2. Г.Ҳасанова, Д.Ҳайдарова. Халқ таълими журнали З-сон. Т.: 2014 й.
3. А.К.Маркова, Т.А.Матис, А.Б.Орлов. Формирование мотивации учения. М.: 1990 г.
4. Педагогические технологии: понятия, принципы и методы внедрения: Сб. материалов из Интернета./ Сост. С.Махкамова. Т.: 2003 г.

ТАЪЛИМ СИФАТИ - ТАЪЛИМ ТИЗИМИНИНИНГ МУТАНОСИБЛИК ДАРАЖАСИ БИЛАН БЕЛГИЛАНАДИ

К.М.Абдиев

Самарқанд давлат тиббиёт институти.

4-ички касалликлар ва гематология кафедраси доценти

Ш.Ж.Юсупов

Самарқанд давлат университети
мактабгача таълим факультети деканат услубчиси

АННАТАЦИЯ

Таълим сифати иқтисодий ва ижтимоий тараққиётнинг ҳозирги ва келгуси эҳтиёжларига таълим тизиминининг мутаносиблик даражаси билан белгиланади. Таълим соҳасидаги ислоҳотлар бандлик сиёсати, ижтимоий муҳофаза, ишлаб чиқариш, савдо ва инвестиция сиёсати соҳасидаги чора-тадбирлар билан уйғунлиқда олиб борилсагина самарали бўлади.

Калит сўзлар: таълим сифати, бандлик сиёсати, ижтимоий муҳофаза, ишлаб чиқариш, савдо ва инвестиция сиёсати

АННАТАЦИЯ

Качество образования определяется степенью баланса между системой образования и настоящими и будущими потребностями экономического и социального развития.

Реформа образования будет эффективной только в том случае, если она будет сочетаться с политикой занятости, социальной защиты, производства, торговли и инвестиционной политики.

Ключевые слова: качество образования, политика занятости, социальная защита, производственная, торговая и инвестиционная политика

ANNOTATION

The quality of education is determined by the degree of balance between the education system and the present and future needs of economic and social development.

Education reform will be effective only if it is combined with employment, social protection, production, trade and investment policies

Key words: quality of education, employment policy, social protection, industrial, trade and investment policy

Xалқимизда "таълим ва тарбия бешикдан бошланади" деган ҳикматли бир сўз бор. Фақат маърифат инсонни камолга, жамиятни тараққиётга етаклайди. Шу сабабли, таълим соҳасидаги давлат сиёсати узлуксиз таълим тизими принципига асосланиши, яъни, таълим боғчадан бошланиши ва бутун умр давом этиши лозим. Ривожланган мамлакатларда таълимнинг тўлиқ циклига инвестиция киритишга, яъни, бола 3 ёшдан 22 ёшгacha бўлган даврда унинг тарбиясига сармоя

сарфлашга катта эътибор берилади. Чунки ана шу сармоя жамиятга 15-17 баробар миқдорда фойда келтиради. Бизда эса бу қўрсаткич атиги 4 баробарни ташкил этади.

Бинобарин, инсон капиталига эътиборни кучайтиришимиз, бунинг учун барча имкониятларни сафарбар этишимиз шарт. Шу йўлдаги муҳим амалий қадам сифатида болаларни мактабгача таълим билан қамраб олиш даражасини бугунги 34 фоиздан 2019 йилда 44 фоизга етказамиз - деди давлатимиз раҳбари.

Ўзбекистонда ҳар йили таълим учун сарфланаётган харажатлар ялпи ички маҳсулотнинг 10-12 фоизини ташкил этади. Ҳолбуки, жаҳон тажрибасида бу қўрсаткич 3-5 фоиздан ошмайди. Ўзбекистон дунёнинг ривожланган давлатлари қаторига қўшилиши, сиёсий ва иқтисодий ислоҳотларни, мамлакатни модернизация қилишни давом эттириш ҳамда чуқурлаштириш, фуқаролик жамиятини шакллантириш ва шу асосда ўз фуқаролари учун муносиб турмуш шароитини яратишни ўзининг истиқболдаги муҳим вазифалари деб билади.

Мазкур вазифаларнинг ижроси бугун олий таълим тизимида ҳам яна маълум бир ўзгаришлар амалга оширилишини тақозо қиласи. Яъни, иқтисодиётнинг узвий қисми бўлган олий таълим тизимини модернизациялаш, инновацион технологияларни таълим тизимига ҳам жорий этиш куннинг энг муҳим долзарб вазифаларидандир.

Таълим сифати иқтисодий ва ижтимоий тараққиётнинг ҳозирги ва келгуси эҳтиёжларига таълим тизиминининг мутаносиблик даражаси билан белгиланади. Таълим соҳасидаги ислоҳотлар бандлик сиёсати, ижтимоий муҳофаза, ишлаб чиқариш, савдо ва инвестиция сиёсати соҳасидаги чора-тадбирлар билан уйғунликда олиб борилсагина самарали бўлади.

Шу маънода айтиш мумкинки, таълим сифати - бу аниқ мақсадга эришишда ва ҳаёт фаровонлигини таъминлашда аниқ шароит ва жойда эгалланган билимларга бўлган эҳтиёж. Шунингдек, таълим сифати таълим жараёни якунидан сўнг амалиётда унинг фундаменталлиги, чуқурлиги ва серхаридорлиги билан белгиланади ҳамда таълим олувчининг қўйидаги соҳаларнинг ҳар бирида қанчалик муваффақиятга эришганини кўрсатади:

- ўзининг салоҳиятини намоён эта олиш;
- маънавий тушунчаларга содик ҳолда ишлаш ва яшаш;
- ўз ҳаёти фаровонлигини таъминлаш;
- самарали қарор қабул қила олиш;

Таълим сифати маданияти - бу ижтимоий ҳодиса бўлиб, у нафақат сифат таъминотининг институт даражасидаги тизимида мос бўлибгина қолмай, балки таълим муассасасининг қадриятлари ва амалиётининг турли қўринишлари билан бойитилиши керак.

Бошқача қилиб айтганда, таълим сифати маданияти фаолиятлар тўпламига нисбатан кенг қамровлидир.

Таълим сифатини оширишга ташқи манфаатдор томонлар (масалан, иш берувчи)нинг жалб этилиши ҳозирги кунда мамлакатимизнинг кўплаб вилоятларида яхшиланиб бормоқда.

Лекин шуни ҳам алоҳида қайд этиб ўтиш лозимки, кўплаб Олий таълим муассасаларида ва мамлакатларда мазкур ҳолат институт ҳаётига фаол аралашув бўлмай, балки расмий иштирок ва кузатув мақомини сақлаб қолмоқда.

Ички ва ташқи манфаатдорларнинг сифат таъминотидаги иштирокига оид

муаммолар ечими ва имкониятлар кўламини белгилашда қуидагилар алоҳида аҳамиятга молик:

- Сифат таъминоти юзасидан фикр ва мулоҳазалар алманиниш жараёнига турли манфаатдор томонларни таклиф қилиш;
- Уларнинг иштироки таъсир қучига эга эканлигини кўрсатиш;
- Расмий ёндашув ва норасмий мулоқатга эътибор бериш;
- Ёш кадрларни рағбатлантириш;
- Талабалар фикрини тинглаб қолмасдан, уларни ноакадемик фаолиятга ҳам жалб қилиш;
- Иш берувчилар иштирокини кенгайтириш (ўкув курслари, меҳнат ярмаркалари, олий таълим муассасалари тадбирлари, ҳамкорликдаги лойиҳалар)ни кенг йўлга қўйиш.

Ижтимоий-иқтисодий соҳаларнинг интенсив ривожланиб бориши натижасида уларнинг янги йўналиш ва мутахассисликларга бўлган эҳтиёжининг ошиши ва узгариб бориши, замонавий талабларга жавоб берадиган қасб ва мутахассисликларга эга юқори малакали кадрларни тайёрлаш бўйича олий таълим муассасаларига янги таълим йўналишларини очиш, таълим сифатини оширишдек долзарб вазифаларни қуяди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 28 декабрдаги Олий Мажлисга мурожаатномасида
2. Инсон тараққиёти. Дарслик. И.Ф.д., проф. Қ.Х.Абдураҳмонов таҳрири остида.- Т.: "Fan va texnologiya", 2013. 476-б.
3. Абдураҳмонов Қ. Меҳнат иқтисодиёти ва социологияси.-Тошкент: Ўқитувчи, 2001.-91 б.
4. Сайдов М.Х.Олий таълим тизимида молиявий бошқарув: ўкув қўлланма-Т.: "Тафаккур-Бустони". 2011.
5. Абулқосимов Ҳ.П. Шакланаётган бозор иқтисодиётида инсон омили ва уни фаоллаштириш йўллари. - Тошкент:ТМИ, 2005.-187 б.
6. Хамроев М. Олий таълим муассасалари молиявий таъминотини мустаҳкамлашнинг хориж тажрибаси./Молия.:Илмий журнал, -2. 2012 й. 111-б.
- 7.Меҳмонов С. Таълим муассасаларида ўқитишнинг тўлов-контракт шакли маблағлари ҳисоби масалалари./ Илмий журнал, -2. 2013 й. 46-б.

ЭҲТИМОЛЛАР НАЗАРИЯСИ ЭЛЕМЕНТЛАРИ ЎҚИТИШНИНГ АМАЛИЙ АҲАМИЯТИ

Тошбоева Саидахон
ФарДУ ўқитувчи

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада эҳтимолий-статистик фоя ва методларни борлиқ ҳодисаларининг тахлилига қўллашда учрайдиган кўплаб маълумотларни тўлақонли таҳлил қилиш, ўрганиш, баҳолаш ва прогнозлаш учун комбинаторик, эҳтимолий-статистик тушунчалар асосида талқин қилиш заруриятининг амалий аҳамияти ёритилган.
Калит сўзлар: эҳтимолий-статистик, прогнозлаш, таҳлил, комбинаторика

Тасодифий вазиятлардаги эҳтимолий қонуниятларни топишга интилишлар, инсониятнинг тасодифийликни бўйсундириш истаги қадимги файласуфларнинг фундаментал натижалари, уринишлари натижасида янги бир фаннинг юзага келишига олиб келди. XVII аср ўрталарида Европада таникли математиклар Б.Паскаль, П.Ферма, Х.Гюйгенс томонидан ўйинлар назарияси асосида юзага келган "theorio des probabilitees" ва "probabilite" атамалари билан боғлиқ бир қатор масалаларнинг тахлили илмий жамоатчилик орасида кенг тарқала бошлади. Ушбу атамалар математиканинг тасодифийликка асосланган қонуниятларни ўрганувчи тармоқларига нисбатан қўлланилган бўлиб, масалан "probabilite" атамаси француз тилидан таржима қилинганда "эҳтимоллик, имконият" маъносини, "theorio des probabilitees" атамаси эса "эҳтимолликлар назарияси, эҳтимолликлар ҳисоби" маъносини англатади. [1]

Маълумки, эҳтимолий-статистик фоя ва методларни борлиқ ҳодисаларининг тахлилига қўллашга уринишлар XIX асрдагача сезиларли натижаларни бермаган бўлсада, шу асрнинг иккинчи ярмида бутун борлиқни қамраб олган классик детерминизм концепциялари нодетерминистик характердаги системаларни ўрганиш учун етарли бўлмай қолди, шу боис тасодифий миқдорлар тушунчасига ўтиш билан боғлиқ равишда XX асрда кескин ўзгаришлар кузатилди. [4]

Табиатшунослик қонуниятларини "математикалаштириш" жараёнида физиклар, кейинчалик кимёгарлар ўртасида реал борлиқقا янгича қарашлар пайдо бўлиши, мавжуд тамойиллар ва қонуниятларнинг янгича талқин этилиши табиатдаги ҳодисаларнинг янги қирраларини очилишига олиб келди. Натижада XIX асрнинг ўрталарида эҳтимолий-статистик фоя ва методлар дастлаб физика фанига кириб кела бошлади ҳамда эҳтимолий-статистик қонуниятлар тўғрисидаги яхлит қарашлар физика фанида моддаларнинг молекуляр-кинетик назариясини ривожланиши билан боғлиқ равишда шаклланди. [3]

Ҳисоблашнинг мукаммал ускунаси сифатида комбинаторик, эҳтимолий-статистик методлар физик ҳодисаларнинг хусусиятларини батафсил, яхлитлигicha ўрганиш мақсадида татбиқ қилиш бошланди. Шу ўринда таъкидлаш жоизки, кимё, астрономия, генетика, техника, лингвистика, археология, информатика,

иқтисод, социология, геодезия, психология, демография, биология, саноат, сұғурта, медицина, фармацевтика, ҳарбий соxa, ценоптика соxaлари күп жиҳатдан статистик концепцияларга асосланады ҳамда әхтимолий-статистик методлар кенг табиқ қилинады. Ушбу соxaларда учрайдиган күплаб маълумотларни тўлақонли таҳдил қилиш, ўрганиш, баҳолаш ва прогнозлаш учун комбинаторик, әхтимолий-статистик тушунчалар асосида талқин қилиш зарурияти юзага келади.

Табиатдаги жуда күп тасодифий ҳодисалар нормал ва кўрсатгичли қонуниятларга бўйсимиши маълум.

Масалан, метеоритларнинг космик кемага урилиш вақтининг тасодифий моментлари кўрсатгичли қонун бўйича тақсимланган. Ўлчаш қурилмаси орқали ўлчаш натижасида ҳар хил тасодифий факторлар температура, асбобнинг тебранишлари, намлик ва бошқалар таъсирида катталиктининг тақрибий қиймати олинади, факторларнинг сони жуда катта бўлгани учун улар хусусий хатоларнинг йифинидисидан иборат жами хатони юзага келтиради ва ушбу жами хато нормал тақсимотга эга. Ўқувчилардан реал борлиқдаги тасодифий ҳодисаларнинг қандай кечишини аввалдан кўра олиши ва баҳолаши учун аввало ушбу ҳодисаларнинг тақсимот қонуниятларини билиши талаб этилади. Эхтимоллар назарияси ва математик статистика фанида ўрганиладиган назарий ва эмпирик тақсимот қонунлари, жумладан, ишончлиликнинг кўрсатгичли қонуни қурилманинг вақт интервали ичida бузилмасдан ишлаш әхтимоллигини топишга имкон беради. Астрономия фанида әхтимолий-статистик ёндашувларга таянган ҳолда коинотнинг тузилиши, сайёralарнинг жойлашуви, фазода кечадиган жараёнлар билан боғлиқ илмий назариялар ўрганилади.

Эхтимолий-статистик методлар аниқ, табиий ва техника фанлари қатори ижтимоий-гуманитар соxaларда ҳам фаннинг тараққиёти йўлида табиқ қилинади. Тарихий тадқиқотларда әхтимолий-статистик концепциялар айниқса археология соxaсида қўлланилмоқда. Жумладан, қадимий топилмалар, тангалар, суюклар, буюмлар, қабрлар ва ҳоказоларнинг қайси даврга мансублиги, ўша даврдаги иқтисодий ҳолат, аҳоли сони, сугориш тизими, иқтисодий заҳиралар ҳажмини аниқлаш математик-статистик методлар орқали амалга оширилаётганлигини таъкидлайди ва бу фаннинг амалий аҳамиятини юксак баҳолайди. Комбинаторик, әхтимолий-статистик гоя ва методлар тилшунослик фанларида унтилган тилларни миқдорий жиҳатдан таҳлилида муҳим аҳамият касб этади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Чубарев А.М. Невероятная вероятность. -М.: Знание, 1976. -128 с.
2. Щербатых С. В. В мире стохастики (элективный курс): учебное пособие. - Е: ЕГУ им. И.А. Бунина, 2011. - 148 с.
3. Хонқулов У.Академик лицейларда математиканинг стохастика йўналиши элементларини ўқитишнинг педагогик имкониятларини такомиллаштириш. Автореф. Дис. ...док. пед. фан.б. Тошкент 2018

ТАСВИРИЙ САНЬАТ ДАРСЛАРИДА ИҚТИДОРЛИ ЎҚУВЧИЛАРГА ИНДИВИДУАЛ ЁНДАШУВ

Хайров Расим Золимхон ўғли

Гулистон давлат университети

"Тасвирий санъат ва мухандислик графикаси"

кафедраси ўқитувчиси

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 5 сентябрдаги "Халқ таълимини бошқариш тизимини такомиллаштириш бўйича қўшимча чоратадбирлар тўғрисида"ги ПФ-5538-сон Фармонига мувофиқ:

Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш Концепцияси тасдиқланди ва унда замонавий педагогик технологияларнинг мұхим қисмларидан бири сифатида индивидуал таълимга алоҳида эътибор берилган. Xусусан мазкур қарорда ўқитиш методикасини такомиллаштириш, таълим-тарбия жараёнига индивидуаллаштириш тамойилларини босқичма-босқич татбиқ этиш, деб белгиланган.[1]

Маълумки, синфдаги иқтидорли ўқувчиларнинг қобилияtlари, тасвирий санъатга қизиқиши, психологик ва эстетик хусусиятлари бошқа ўқувчилардан юқори бўлғанлиги сабабли, берилаётган билимлар ва шу асосида ташкил этилаётган методика ўқувчиларда катта қизиқиш уйғотмайди. Натижада улар бефарқ бўладилар, шунинг учун иқтидорли болаларга тасвирий санъат дарсларида қандай педагогик таъсир кўрсатилса кўзланган мақсадга эришиш мумкин? деган муаммо пайдо бўлади.

Бизнингча, унинг ягона йўли-иқтидорли ўқувчилар таълимига индивидуал ёндашувни жорий этиш мақсадга мувофиқдир. Тасвирий санъат дарсларида иқтидорли ўқувчиларни индивидуал ўқитишнинг моҳияти - яккана-якка олиб бориладиган таълимий ишлар тушунилади. Ушбу талаблар педагогик назарияда индивидуал ёндашувнинг принципи дейилади.

Индивидуализация сўзининг ўзи индивидуал ўқув жараёнини ташкил этишда, таълим олувчиларнинг ривожланиш кўрсатгичи уларнинг қобилияtlарига қараб ўқув йўллари, усуллари, шакллари танлаб олиниши тушунилади. [2]

Табақалаштирилган таълимнинг бундай турида синфдаги ўқувчилардан иқтидорлилари танлаб олинади ва улар билан индивидуал иш олиб борилади.

Умумтаълим мактаблари тасвирий санъат дарсларида иқтидорли ўқувчиларга индивидуал таълимнинг юқорида қайд қилинган моҳиятини ҳисобга олиб, кўп йиллардан буён қўллаб келинаётган ва бир қолипга тушиб қолган кам самарали тасвирий санъат дарсларидаги методикалар ўрнига замон талабларига жавоб берадиган, илфор педагогик технологиялардан фойдаланиш зарурати келиб чиқмоқда. Уни қўйдагича изоҳлаш мумкин:

1. Таълим мазмуни ва ўқитиш методлари чегараланиб қолиши мумкин эмас, у доимо такомиллашиб бориши, фан, техника ва маданиятнинг тараққиёти билан боғлиқ тарзда бойиб боради. Агарда жаҳонда фан, техника ва маданият тараққиёти

ҳисобига таълим мазмунини кенгаяверсаю, ўқитиш методлари педагогик технологиялар ўзгармаса, таълим соҳасида танглик рўй беради, у инқирозга учрайди. Бунга йўл қўймаслик учун қисқа вақт ичида иқтидорли ўқувчиларга кенг ва чуқур билимлар беришнинг янги шакллари, йўллари ва методларини излаб топиш ва амалиётга жорий этиш талаб қилинади. Бу муаммони ечимини ҳал этиш ўқувчиларни индивидуал ёндашиб ўқитишга бориб тақалади. [3]

2. Индивидуал ёндашиб ўқитишнинг заруриятини умумий ўрта таълим бўйича ДТСларни ҳам тақозо этмоқда. Чунки ДТС асосида қурилган янги таълим мазмуни ҳам таълимий ишларга янгича ёндашувни, унинг ўқитиш методикасини янгилашни талаб этади.

3. Таълимга индивидуал ёндашувни жорий этиш хорижий давлатлардан АҚШ, Франция, Германия, Англия, Россия, Эстонияда кўп тажрибалар тўпланди. Бу тажрибалардан Ўзбекистон умумий ўрта таълим тизимида фойдаланиш машғулотлар самарадорлигини оширишга ёрдам беради.

Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш Концепциясида индивидуал таълим масаласига алоҳида эътибор берилган бўлиб, уни яқин йиллар ичида амалиётга жорий этиш зарурлиги қайд қилинмоқда.

Иқтидорли ўқувчилар билан индивидуал ёндашиб таълим берганда уларнинг қобилият ва имкониятлари ҳисобга олинганлиги сабабли дастур материаллари тўлиқ ўзлаштирилади. Натижада уларнинг ўқишига, фанга бўлган қизиқиши ва фаоллиги ошади. Таълим мазмуни ўқувчилар кучига мос танланганлиги сабабли улар томондан ўқув юкланмаларини ўзлаштиришда зўриқиши рўй бермайди. Иқтидорли ўқувчиларнинг эса чуқур ва кенг билим олишга бўлган эҳтиёжи қондирилади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси. -Т.-2019.
2. Унт И. Индивидуализация и дифференциация в общеобразовательных учебных заведениях. -Эстония: Рига. 1990. -420 с.
3. Ҳасанов Р. Табакалиширилган таълим. Муаммо ва ечим. // Маърифат газетаси. 2003. 15 ноябрь. -8-9 б.
4. Ҳасанов Р. Мактабда тасвирий санъатни ўқитиш методикаси.-Т.: Фан. 2004.- 250 б.

БИЛИМ ХУСУСИЙЛИККА ЭГА БЎЛСА, ТАЪЛИМ УМУМИЙЛИККА ЭГАДИР

Ш.Ж.Юсупов

Самарқанд давлат университети
мактабгача таълим факультети деканат услубчиси,

О.Ш.Жумакулов

Самарқанд давлат университети
I- босқич талабаси

АННАТАЦИЯ

Таълим сифати ва усулига қараб билим ҳосил бўлади. Бу ўқитувчининг маҳоратинигина эмас, балки тингловчининг истак-хоҳиши, қобилияти ва билим даражасини ҳам белгилаб беради.

Калил сўзлар: хусусий билим, умумий таълим, индивидуал ишлаш, ижодкорликка ундаш, эркин мулоқот юритиш, ижодий фикрлашга ўргатиш, илмий изланишга жалб қилиш.

АННАТАЦИЯ

Знания приобретаются качеством и методом обучения. Это определяет не только навыки учителя, но и желание, способности и знания слушателя.

Ключевые слова: частные знания, общее образование, индивидуальная работа, поощрение творчества, свободное общение, обучение творческому мышлению, участие в научных исследованиях.

ANNOTATION

Knowledge is acquired by quality and teaching method. This determines not only the teacher's skills, but also the desire, abilities and knowledge of the listener.

Key words: private knowledge, general education, individual work, promotion of creativity, free communication, training in creative thinking, participation in scientific research.

Xомил сифатида эътироф этилиб, 2030 йилгача белгиланган халқаро таълим концепциясида "бутун ҳаёт давомида сифатли таълим олишга имконият яратиш" долзарб вазифа сифатида белгиланди [4.58]. Бу таълим тизимида профессор - ўқитувчилар, педагоглар, жумладан, чет тили ўқитувчиларининг ҳам фаолиятида методик тайёргарлик даражасини ошириш, ижодий тафаккурини ривожлантиришга йуналтирилган технологияларидан фойдаланиш имкониятини кенгайтириди.

Мустақиллик йилларида замонавий талаблар асосида таълим сифатини ошириш, жумладан, умумтаълим мактабларининг ўқув-лаборатория жиҳозлари, ўқув дастурлари, ўқув-методик адабиётларини халқаро талаблар асосида янгилаш, ўқув жараёнига илфор педагогик ва ахборот технологияларини жорий этиш каби ишларга алоҳида эътибор қаратилди. Таълим соҳасида амалга оширилган кенг

қамровли ислоҳатлар натижасида, жумладан, чет тили фанларини замон талаблариға мос жиҳозлар ва илғор усуллар асосида ўқитиш имкониятлари яратилди. Шулар билан бир қаторда чет тили фанларининг амалиёт билан алоқасини таъминлаш ва янада чуқурроқ ўрганиш ишларини жадаллаштириш зарурати кўзга ташланмоқда. Бу борада Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиясида белгиланган вазифалар асосида умумий ўрта таълим сифатини тубдан оширилиши, муҳим ва талаб юқори бўлган фанлар, жумладан, чет тили фанларини чуқурлаштирилган тарзда ўрганишни ташкил этилиши, ўқитувчиларнинг фаолият юритишлари учун қулай шароитлар яратилиши муҳим аҳамият касб этади. [1. 2017 й., 6-сон, 70-модда.]

Айни пайтда жаҳонда чет тили ўқитишни масофавий амалга ошириш усулларининг илмий асосларини ишлаб чиқиши, индивидуаллаштириш ва интеллектуаллаштириш омилларини тадқиқ этиш, ўқув материалларини ўзлаштиришга бўлган мотивацияни ошириш борасидаги илмий тадқиқотлар олиб борилмоқда.

Ўзбекистон миллий тараққиётнинг энг маъсулиятли босқичи - ижтимоий, сиёсий ва иқтисодий ҳаётнинг кескин бурилиш даврини бошидан кечирмоқда. Жамиятимиз ҳар бир фуқароси XXI асли ибтидосида, ортда қолган йилларни сарҳисоб қилиш ва келажак ҳаётнинг турли жабҳалари режасини белгилаб олиш муаммосига дуч келиши ҳозирги замон олимлари зиммасига катта вазифаларни юклайди.

Бундай ҳолларда жамиятимиз ривожининг илмий асосланган истиқболи режасини тузиб, унинг устувор йўналишларини белгилаб олиш ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Арасту ўз вақтида айтганидек, ҳар доим ва ҳар жойда эзгуликка эришиш икки шартнинг бажарилишига:

1. Ҳар қандай фаолият якунидаги мақсадни тўғри белгилашга;
2. Пировард мақсадга эришиш чора-тадбирларини излаб топишга боғлиқдир.[2.330 б]

Илмий тилда буни фаолиятнинг методологик асосини аниқлаш ва мақсадга етишиш, усул ва услубларини тўғри белгилаш дейилади.[2.12 б]

"Ватан, миллат тақдири ҳал бўладиган қалтис вазиятларда тўғри йўлни танлай олиш учун аввало тарихни ва ҳаётнинг аччиқ-чучугини билиш керак", деган эди Биринчи Президентимиз Ислом Каримов. [3.4 б]

Республикамизниң Биринчи Президенти таълим-тарбия соҳасига миллий дидактик нуқтаи назардан ёндашиб, уни қуйидагича таърифлайди: "Таълим Ўзбекистон халқи маънавиятига яратувчилик фаолиятини баҳш этади. Ўсиб келаётган авлоднинг барча яхши имкониятлари унда намоён бўлади, касб-кори, маҳорати узлуксиз такомиллашади, катта авлодларнинг доно тажрибаси англаб олинади ва ёш авлодга ўтади". [2.78 б]

Таълим сифати ва усулига қараб билим ҳосил бўлади. Бу ўқитувчининг маҳоратинигина эмас, балки тингловчининг истак-хоҳиши, қобилияти ва билим даражасини ҳам белгилайди. Таълим узоқ давом этадиган жараёндир. Билим эса таълимнинг узлуксизлиги воситасида бериладиган мавҳум тушунчага эга бўлган ҳодисадир. Билим хусусийликка эга бўлса, таълим умумийликка эгадир. Таълим барча учун бир хилда давом этадиган жараён. Билим объектив борлиқдаги воқеа-ҳодисаларнинг инъикоси натижасида инсон миясидаги мушоҳадалар ва тасаввурлар натижасида ҳосил бўладиган тушунчалар йигиндиси сифатида намоён бўлади.

Таълимдаги сифат уни беришда иштирок этадиган кишилар сифати билан белгиланса, билим индивидуалликка эга бўлади. Таълимни амалга оширадиган ёки дарс берадиган кишиларнинг савияси турлича бўлиши мумкин. Лекин групдаги талабаларга бериладиган таълим бир хилдир. Ўқитувчи билим эмас, балки таълим беради. Талаба эса ана шу таълим жараёнида билимга эга бўлади. Бунинг учун у мустақил ўқыйди, тайёрланади, мушоҳада қиласи, тасаввурларга эга бўлади, эшиттанлари ва ўқитганларини синтез қиласи. Натижада билимга эга бўлади.

1-расм. Ўқув жараёни билан боғлиқ таълим сифатини белгиловчи ҳолатлар

Ўқув жараёни билан боғлиқ таълим сифатини белгиловчи ҳолатлар қўйидагилар: юқори илмий-педагогик даражада дарс бериш, муаммоли маъruzalар ўқиши, дарсларни савол-жавоб тарзida қизиқарли ташкил қилиш, илғор педагогик технологиялардан ва мультимедиа қўлланмалардан фойдаланиш, тингловчиларни ундайдиган, ўйлантирадиган муаммоларни улар олдига қўйиш, талабчанлик, тингловчилар билан индивидуал ишлаш, ижодкорликка ундаш, эркин мулоқот юритишга, ижодий фикрлашга ўргатиш, илмий изланишга жалб қилиш ва бошқа тадбирлар таълим устуворлигини таъминлайди.

Таълим жараёнини олиб боришнинг сифати ва самарадорлиги кўп жиҳатдан уларни ташкил этувчиларнинг нечоғлик ўзаро алоқадорликда фаолият юритишига боғлиқ. Бунда албатта таълимнинг сифат назоратини илмий асосда тўғри ташкил этиш механизмларини ишлаб чиқиши лозим бўлади ва таълим сифатини белгиловчи омилларни ҳамда улардан фойдаланишининг мантиқий кетма - кетлигини алгоритмик тарзда асослашни тақозо қиласи.

Таълим сифатини белгиловчи омилларга таълим тизими компонентлари билан

қуидагиларни ҳам киритиш мумкин:

- таълим берувчилар;
- ДТС, ўқув режа ва ўқув дастурлар;
- дарслик, ўқув қўлланма ва шу кабилар;
- ўқитиш воситалари;
- фанлар бўйича назарий материаллар;
- фанлар бўйича амалий материаллар;
- фанлар бўйича дидактик материаллар;
- лабаратория ва устахоналар жиҳозлари;
- амалиётлар;
- ахборот - коммуникацион технология воситалари.

Таълим жараёнига бундай ёндашув кадрлар тайёрлашнинг меъёрий, ташкилий, ўқув - услугбий, ахборот ва моддий - техник шароитлар тизимининг бажарилишини таъминлашдан иборатдир. Бунда фанларни ўқитишга эътибор янада кучайтирилган бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги "Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида"ги ПФ-4947-сон Фармони. - Ўзбекистон Республикаси қонун хужжатлари тўплами, 2017 й., 6-сон, 70-модда.
2. Ўзбекистон Республикаси олий таълим сифатини белгиловчи асосий кўрсаткичлар. 2009-2010 ўқув йили Статистик тўплам. Олий ва ўрта маҳсус, касбхунар таълимини ривожлантириш маркази.Т. 2009 йил.
3. Каримов И.А. "Мактаб -тараққиёт, маданият ва саодат калити", Т.:,"?збекистон", Асалар тўплами, 12-том, 179-б
4. Топилдиев В. Таълим ва тарбия жараёнларини ташкил этишнинг меъёрий-хуқуий асослари. - Т.: 2015. 164 б.

CHET TIL O'GRATISHDA INNOVATSION METODLAR O'RNI

Otabekova Osiyo

Andijon davlat universiteti talabasi

ANNOTATSIYA

Mazkur makolada so'z chet tillarni o'rgatish foydalaniladigan interfaol metodlar xaqida boradi. Misol tariqasida bir necha metodlardan namunalar beriladi.

Kalit so'zlar: Iinterfaol, metod,aqliy hujum, charhpalak, o'quvchi, sinkveyn, til.

АННОТАЦИЯ

В данной статье речь идёт об использовании интерактивных методов в обучении иностранных языков. Также приводятся примеры с их использованием.

Ключевые слова. Интерактивные, метод, мозговая атака, колесо, ученик, синквейн, язык.

ABSTRACT

The given article is about using interactive methods in teaching foreign languages. In the article were given samples of using these methods.

Key words: Interactive, method, brain storming, wheel, cinquain, pupil, language.

Til bilgan - el biladi, deydi xalqimiz. Chet tilini o'rgatish jarayonida o'qituvchining o'quvchilarga ma'lum bir faoliyat yuzasidan ko'nikma va malaka hosil qilish, ma'naviy sifatlarni shakllantirish va o'quvchi bilimlarini nazorat qilib baholash ingliz tili darslarini turli xildagi interfaol metodlar bilan olib borishni taqazo etadi. Bu o'z navbatida, o'quvchi yoshlarni faollashtiruvchi mustaqil fikrlashga undaydigan, bu orqali mavzuni to'liq o'zlashtirishga yordam beradigan, o'zaro aloqaga kirishuvchanligini ta'minlaydigan turli xildagi o'yin, interfaol usuldagagi metodlardan foydalanishga imkon beradi.

Interfaol metodlardan foydalanib dars o'tilganda o'quvchilar hamkorlikda ishlaydilar, faoliyklari oshadi va ularning o'quv materialiga va o'rganilayotgan chet tiliga nisbatan qiziqishlari kuchayadi. Nutkiy faoliyat davomida tez fikrlash, tez karor kabul kilish,nazariy bilimlarni amaliyotga tadbik kilish ko'ni kmalari rivojlantiriladi. Bu esa o'quv materialini o'zlashirishini tezlashtiradi.

Interfaol o'qitishda guruh-guruh bo'lib o'kitish, mikroguruuhlar tuzish (3-4 kishidan iborat), samarali xisoblanadi. Interfaol metodning turlari ko'p.Xozirda keng ko'llanilayotgan „aqliy hujum”(brainstorming), ishbilarmonlik o'yinlari, pin bord, klaster, sinkveyn, kubik texnologiya, rolli o'yinlar, kabi interfaol metodlarning ayrim turlari ta'lim jarayonida talabalarning faolligini oshirishga qaratilgan. Quyida ingliz tili oqitish jarayonida foydali bo'lgan ba'zi interfaol metodlarni keltirishni joiz deb topdim.

„Klaster”(cluster). Bu usulda avval tayanch so'z doskaga yozib ko'yiladi. So'ng shu so'z bilan birika oladigan so'zlar uning atrofiga yozib chiqiladi.Bu so'zlarni o'qituvchi sinf hamkorligida topib yozib borishi o'quvchilarni dars jarayonidagi faolligini yo'qotmaslikka olib keladi. O'quvchilar bu so'zlarni berilgan tayanch so'z bilan bog'lab gaplar tuzadilar.

O'qituvchi o'quvchilar faolligini yoqotmaslik uchun yordamchi savollar bilan ularni gaplar tuzishga yordam beradi.

„Sinkveyn“ usuli. Bu so'z fransuz tilida besh qator degan ma'noni bildiradi. U quyidagicha tuziladi:

1.Biror soz turkumiga oid bir so'zdan iborat mavzu beriladi. Masalan,ot so'z turkumiga oid so'z: „a bag“

2.Bu so'zga sifat ko'shish orqali so'z birikmasi hosil qilinadi:

A big, black bag

3.Tanlab olingen so'zga bog'lik harakatni ifodalovchi fe'l va ravish koshish orqali gap hosil qilish mashq qilinadi. Masalan:

I bought a big black bag yoki I have got a big black bag.

4.Mavzuga, ya'ni tanlangan „big“ so'ziga nisbatan munosabat bildiriladi:

I bought a big black bag. Everybody liked the bag very much.

5.Berilgan fikr yanada kengaytirilib ifodalanadi. Bu esa leksik birliklarni o'rganishda shu so'z ma'nosini bilib olishdan boshlab, kichik bir nutkiy matnda ifodashgacha bo'lgan jarayonni o'z ichiga oladi. Tushunchalarni tekshirishda o'qituvchi turli interaktiv metodlar ("bumerang", "charxpalak", "aql charxi" va boshqalar) dan foydalanishi mumkin. masalan, "charxpalak metodi". o'quvchilar guruhlarga bo'linib, ularga topshiriqlar yozilgan varaq tarqatiladi. masalan: quyidagilarni qaysi so'z turkumiga tegishlilagini aniqlang

So'zlar	So'z turkumlari				
	noun	adj	numer	verb	pron
Glass					
Go					
Red					
Ten					
My					

Ko'rinish turibdiki, chet tilini o'rgatish jarayonida zamonaviy interfaol metodlardan foydalanish yuqori samaradorlikka olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Adams V. S., Zimmer B. E. Understanding Psychology. -New York: McGraw-Hill Inc., 1990. -296 p
2. Delahunty G., James C. Language, Grammar and Communication: A course for teachers of English. -New York: McGraw-Hill Inc., 1994.-442 p.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA O'QISH MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH YO'LLARI

Xayitova Firuza

Termiz davlat universiteti o'qituvchisi

Panjiyev Jo'raqul

Termiz davlat universiteti talaba

ANNOTATSIYA

boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish madaniyatini shakllantirishda hamkorlikdagi faoliyat orqali, sinfdan tashqari ishlardan foydalanish yo'llari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: kitob, o'qish madaniyati, kutubxona, sinfdan tashqari ishlar, hamkorlik, munozara, qiziqish, ehtiyoj, davra suhbat, suhbat.

Kitob - insonni e'zgulikka chorlovchi xilqat. Yashash tarzi, kasb-kori, millatidan qat'iy nazar, haqiqiy inson bo'laman degan, komillik, dunyoni anglash ilinjida bo'lgan inson borki kitob o'qiydi, mutolaa orqali bilim doirasini kengaytiradi, o'zini tarbiyalaydi.

Bugungi kunda yosh avlodni har tomonlama barkamol insonlar etib tarbiyalash mamlakatimizda ustuvor soha hisoblanadi. Darhaqiqat, yosh avlod ta'lim-tarbiyasi asrlar davomida xalq donoligi bilan rivojlanib, sayqallanib kelmoqda. Bobolar o'giti, otalar jasorati, onalar allasi bilan tarbiyalanayotgan sog'lom bolalargina davlatimizning buguni, ertasi va kelajagidir. Yurtboshimiz SH. Mirziyoyev nazarda tutganlaridek, "Beshinch vazifa - kitoblarni chop etish va tarqatishdagi muammolarni hal qilishdir. Bu o'rinda gai, eng avvalo, yoshlar va axoli o'rtasida mamlakatimizning boy tarixini, uning betakror madaniyati va milliy qadriyatlarini keng targ'ib kilish, jahon ilm-fani va adabiyoti yutuqlarini yetkazish uchun zarur muhit va shart-sharoit yaratish haqida bormokda" o'1.g'. Sog'lomlik nafaqat jismoniy, balki, ma'naviy, ruhiy yetuklikda ham namoyon bo'ladi: "Ma'naviyat insonga havodek, suvdek zarur. Sahrodagi sayyoh har doim buloqdan chanqog'ini bosadi. Huddi shuningdek inson ham necha-necha azoblar va qiyinchiliklar bilan ma'naviyat chashmasini izlaydi. Yer, oila, ota-onas, bolalar, qarindosh-urug'lar, qo'ni-qo'shnilar, xalq mustaqil davlatimizga sadoqat, insonlarga hurmat, ishonch, xotira, vijdon, erkinlik-ma'naviyatning ma'nosi ana shunday..." [2,14]. Birinchi Prezidentimiz I. A. Karimov ta'kidlaganlaridek, ma'naviyat insonga suv va havodek zarur, inson ma'naviyatsiz insoniyigini yo'qotadi. Ma'naviyat esa inson qalbiga kitob mutoala qilish roqali singadi va rivojlanib boradi.

Yozma manbalar, xalqimizning hayotiy tajribasi va zamonaviy pedagogik-psixologik adabiyotlar, metodik qo'llanmalar talqiniga ko'ra sog'lom bolalarni tarbiyalashda kitobning o'rni va roli beqiyosdir. Kitob nafaqat ziyo tarqatuvchi balki, o'quvchini jismoniy va ma'naviy sog'lomlik sari yetaklovchi qudratli omildir. Kitob - o'quvchi uchun xolis, beminnat va saxiy do'stdir.

Kitobga muhabbat o'yg'otish, kitobni eng yaqin do'st deb bilishga chorlash xalq pedagogikasi namunalarida o'z ifodasini topgan. Jumladan, "Kitob - aql chirog'i", "Kitob

ko'rmagan kalla - Giyoh unmagan dala", "Kitobdan yaqin do'st yo'q" maqollari yoki "Qat-qat qatlama, aqling bo'lsa tashlama" topishmoqlari shular jumlasidandir. Yoki muaqaddas kitoblarimizda ham kitobga mehr-muhabbat, ilmga olishga da'vatni ko'p uchratishimiz mumkin.

Ijtimoiy-pedagogik nuqtai nazardan o'quvchilarda kitobxonlik madaniyatini shakllantirish muammosi ham bir qator olimlar tomonidan tadqiq qilingan. Jumladan, o'quvchilarining o'qish texnikasini bosqichma-bosqich rivojlantirib borish muammosi R.Safarova, T. G'afforova, Q.Abdullayeva, Sh.Nurullayeva, A.Umarov kabi olimlar izlanishlarida namoyon bo'ladi.

O'zbek kutubxonashunos-olimlaridan E.Yo'ldoshevning bolalar kitobxonligi va maktab kutubxonalari hamkorligi muammosiga bevosita aloqador ilmiy izlanishlari alohida e'tiborga molikdiro'3.38g'.

Maktab kutubxonasining o'qituvchilarga kutubxona xizmati ko'rsatishdagi faoliyati masalalari M.Mahmudov, D.A.G'aniyevanig ilmiy ishlarida o'z aksini topgan.

Yuqorida ilmiy izlanishlarni hisobga olgan holda biz ko'proq sinfdan tashqari ishlarni tashkil etishda boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmasini shakllantirishda oila va maktab hamkorligini tashkil etishni tavsiya etmoqchimiz. Chunki, jamoat tashkilotlari o'quvchilar bilan darsdan tashqari vaqtarda olib boriladigan xilmashxil mashg'ulotlarni o'qituvchilar yordamida tashkil qiladilar. Sinfdan tashqari ishlar o'z mazmuniga ko'ra juda xilma-xil: ijtimoiy-siyosiy, ilmiy, ijtimoiy foydali, badan tarbiyasog'lomlashadirish ishlari bo'ladi. Sinfdan tashqari ishlar uch xil shaklda: ommaviy, to'garak va individual shakllarda tashkil qilinadi.

Ommaviy shakllar: Ertaliklar, maktab kechalar, bolalar bayramlari, ko'riklar, quvnoqlar va topqirlar to'garagi, sayr, sinf yoki maktab muzeylari, bolalar ishlarining ko'rgazmalari va hokazolar.

To'garaklar ma'lum bir fan yuzasidan tashkil etiladi va shu fan doirasida kitobxonlik o'quvchilarining qiziqqan fanlari yuzasidan tashkil etish mumkin.

Sinfdan tashqari individual ish: har bir o'quvchi mayl va qobiliyatlarining rivojlanishiga yordam beradi. Bu ishda sinfdan tashqari o'qish katta ahamiyatga ega. Maktabda har bir sinf uchun sinfdan tashqari o'qish dasturi bor. O'quvchining nima o'qiyotgani va o'qigan narsalarini qanday idrok qilayotganini o'qituvchi bilishi juda muhim. Shuning uchun o'qituvchining sinfdan tashqari o'qishga rahbarligi eng yaxshi kitoblarni targ'ib qilish va o'quvchilar o'qilgan darsliklarni to'g'ri, chuqur idrok etishni rivojlantirishdan iborat. O'quvchilarini kitobga muhabbatini shakllanrishda sinfdan tashqari ishlar doirasida "Kim ko'p kitob o'qiydi?", "Kitobsevarlar bellashuvi" kabi viktorinalar tashkil etish ishlarini ommalashtirish ijobiy natija beradi. Bunda go'liblar aniqlanib, ota-onalar yig'ini tomonidan tashkil etilgan sovg'alar, maktab ma'mutiyati tomonidan faxriy yorliqlar nominatsiyalar bo'yicha tashkil etilishi o'quvchilarini bevosita kitob bilan ishslashga o'rgatadi.

Sinfdan tashqari ishlarni hamkorlikda amalga oshirishni tashkil etishning ahamiyati esa o'quvchilarimizni kitobdek, oliyanob, saxiy, xolis do'st bilan oshno qilish, ular o'rtaisdagi doimiy, mustahkam aloqani o'rnatishdan iborat. Bizning fikrimizcha nafaqat kutubxonachilar, balki, pedagoglar bilan hamkorlikda bola tarbiyasiga ma'sul ota-onasi, bobo-momolarimiz ham bolalar mutolaasi haqida bilim va malakaga ega bo'lishlari kerak. Chunki, o'qituvchilar ham dars yoki darsdan tashqari jarayonda bolalarga ko'plab kitoblarni o'qish uchun tavsiya qilib boradilar. Ammo har qanday kitob ham bolaga ijobiy ta'sir etavermasligini, adabiyotni tanlay bilish va mutolaaga rahbarlik qilishni ham o'qituvchilar to'g'ri olib borishlari va ota-onalari kitob tanlashga e'tobor berishi darkor.

O'qituvchilarning bolalar mutolaasiga rahbarlik qilishi ularda kitobga muhabbat, qiziqish va ehtiyoj hissini shakllantirishi demakdir. Bunda eng asosiysi bolada o'qiyotgan kitobga nisbatan mulohaza yurita olish va undan amaliy xulosa chiqarash ko'nikmasini egallahga o'rgatish muhim ahamiyatga ega. Buning uchun o'qituvchi o'quvchilar bilan darsdan tashqari o'qiyotgan kitoblari yuzasidan davra suhbat tashkil etishi, ularni jonli mulohazaga chorlashi lozim. Davra suhbatida o'qituvchi albatta tashabbuskorlikni qo'lga olishi, turli savollar yoki boshqa usullar bilan o'quvchilar o'rtasida munozarani yuza keltirishi kerak. Munozara qizg'in tus olishi uchun o'qituvchi bolalarga quyidagi savollar bilan murojaat qilishi mumkin:

1. Kitob sizga yoqdimi?
2. Kitob nomi nega shunday deb atalgan?
3. Asarda qanday qahramonlar bor?
4. Qahramonlardan qaysi biri siz uchun o'rnak bo'la oladi?
5. Asar qahramoni o'rnda siz nima qilgan bo'lar edingiz?
6. Salbiy qahramonlar asar oxirida nega shunday holatga tushib qolishdi?
7. Oliyjanoblik deganda nimani tushunasiz?
8. Mehnat kishini ulug'laydi, deganda nimani tushunasiz?
9. Asardan nimalarni o'rgandingiz?
10. Yana qanday kitob o'qishni xohlaysiz?

Davra suhbatit bitta, ba'zan bir necha kitoblar yuzasidan o'tkazilishi mumkin. Kichik sinflarda bolalar o'qiyotgan bitta kitob yuzasidan, ularning yoshlari ulg'aygach esa, bir necha kitoblar yuzasidan o'tkazish mumkin. O'qituvchi bolalarga savol bilan murojaat qilayotganda ularning o'zlashtirish darajasini hisobga olishi, hech bir bolani nazardan chetda qoldirmasligi kerak. Suhbatda o'qituvchi uchun bolalarning kitobdan olgan xulosalarini bilish muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, o'qituvchi suhbat jarayonida bolalarga o'qiyotgan kitoblariga qiziqish uyg'otish bilan birga, ularda yuksak insoniylik fazilatlarini: milliy iftixor, mehnatsevarlik, burch va mas'uliyat, Vatanga muhabbat, halollik, rostgo'ylik, mehnatkashlik tuyg'ularini tarbiyalashlari kerak.

Biroq, kitobxonni tarbiyalashda muvaffiqiyatga erishish uchun o'qituvchi o'z mahoratini doimo oshirib borishi, mutolaga rahbarlik qilishning asosiy vazifalari va axloq-odob qoidalari bilan mehnat tarbiyasini unutmasligi kerak.

Ayniqsa, kichik yoshdag'i o'quvchilarga mo'ljallangan kitoblar orasida ertaklar, hikoyalar, she'rlar, maqollar, topishmoqlar, hikmatlar mavjudki, ular orqali bolalarni mehnatga muhabbat ruhida tarbiyalash mumkin. Masalan, o'zbek xalqining hamma ertaklarilarida qahramonlar o'z mehnati, botirligi, bilimdonligi orqali yutuqqa erishadilar. O'qituvchi kichkintoylarga ertaklarni o'qishni tavsiya etar ekan, ularning ma'nosini to'liq anglab olishlari uchun ertaklar haqida gapirib berishi, kerakli xulosalarini bayon etishi lozim.

Har bir tashkil etilgan davra suhbatlari, ertaliklar o'zining yakuniy bosqichi - baholash mezoniga yani rag'batlantirish ishlarini albatta tashkil etish kerak, chunki, boshlang'ich sinf o'quvchilar hayotida rag'bat ularni yanada harakat qilishga chorlashi bilan muhimdir.

O'qituvchilarning bu kabi ishlarni tashkil etishi kichik yoshdag'i o'quvchilarni o'qitilayotgan darslarni yaxshi o'zlashtirilishi, kitobni eng yaqin do'st tutishi, o'qish madaniyatini shakllantirish orqali ma'naviy dunyosi boyib borishiga yordam beradi.

Foydalanimanligi adabiyotlar

1. Mirziyoyev SH.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak Mamlakatimizni 2016 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017 yilga mo'ljallangan ҳтисодиyl dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bagishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruba 2017 yil 14 yanvar, Toshkent - "O'zbekiston" NMIU,- 2017
2. Karimov I.A. O'zbekiston buyuk kelajak sari. -T.: "O'zbekiston", 1998 . - 682 bet
3. Yo'ldoshev E. Kutubxonada bolalar o'qish madaniyatini tarbiyalash: O'quv qo'llanma. T., 1986.- 48 b.

ТАЪЛИМДА КОМПЬЮТЕРЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ ЙЎЛЛАРИ

Исмоилов А.

Вахобжонова З.

Андижон давлат университети ўқитувчилари

АННОТАЦИЯ

Ушбу маколада гап таълимда компьютер воситаларидан йицлари хавида боради. Компьютер асосида янги мавзуни ўргатишдан мақсад, тил имкониятларидан унумли фойдаланиб, ўқитиш сифати ва тезкорлигини оширишдан иборатдир.

Калит сўзлар: Компьютер, ўқув фаолияти, талаба, тизим, кўриниш, бошқариш

АННОТАЦИЯ

В этой статье обсуждаются способы использования компьютеров в образовании. Изучения новой темы с помощью компьютеров повысить качество и скорость обучения, эффективно используя языковые возможности.

Ключевые слова: компьютер, учебная деятельность, студент, система, взгляд, управление.

ABSTRACT

This article discusses how to use computers in education. The purpose of studying a new topic by the help of computers is to improve the quality and speed of learning, effectively using language capabilities.

Keywords: computer, educational activity, student, system, view, management

Мустақил Республикаизда тарбия мазмуни, шакли тубдан узгарди. Ўқувчиларни маънавий - ахлоқий жихатдан баркамол шахс тарбиялашда миллий маданият, маънавият, урф - одат ва умирибақий қадрятларимиз асос булди. Айний шу хол тараққиёт йулидан дадил боришимиз ва бутун инсоният билан биргалигимизнинг энг мустахкам кафолатидир".

Демак, юртбошимиз айтганларидек, ёшларимизни баркомол инсон булишга миллий қадрятларимизни, маънавиятимизни улар онгига сингдирмоғимиз лозим. Аслини олганда одоб - ахлоқ маънавиятнинг кўзи. Маънавият инсога аждодлар угити, ота намунаси, она сути билан сингтиши керак.

Ривожланган мамлакатларда инсон шахснинг ижтимоий тараққиётдаги ўрнини англаш масаласи аллақачон ижтимоий ва иқтисодий сиёсатнинг заминига қўйилган. Бунга мисол тариқасида Японларнинг ушбу фикрини келтиришимиз мумкин. "Олдин одамларнинг миясини тўйғазиш керак, шундан сўнггина қорни тўйиши мумкин". Бу фикрда олам - олам маъно мужассам.

Хукуматимиз раҳбарияти томонидан олий таълимни ислоҳ қилиш тўғрисидаги бир қатор қарорлар. қонунлар ишлаб чиқилдики, бу ўз навбатида ўқув юртини замонавий техника воситалари билан тўлиқ таъминлашни тақозо этади. Ҳозирги кунда энг замонавий саналган компьютер, компьютер технологияси каби техник

воситаларнинг талабга жавоб берадиган комплексларини яратиш асосий талаблардан биридир. "Таълим тўғрисида"ги қонунда кўрсатилгандек, таълим жараёнининг сифати ва замонавийлигини техника воситаларидан унумли фойдаланиб, талабга жавоб берадиган машгулотларни ўтишни белгилайди. Бу жараён дарснинг самарадорлигини оширишга қаратилган бўлиб, компьютер техникасига эга бўлишдек малакани талаб этади. Фан дастурлари талабларидан келиб чиқиб, замонавий дарсларни юқори савияда ўтказишида электрон дарсликлар алоҳида ўрин тутади. Бунинг учун эса, ўқитувчи биринчи навбатда компьютер технологиясини мукаммал ўзлаштирумоги зарур.

1949 йилда инглиз олими Morris Уилки компьютерлар эрасини бошлаб берди. Бу қурилма вақт ўтган сайин такомиллашиб борди. Ҳозирги кунда шахсий компьютерлардан Интернет тармоғидан маълумот олиш, орфографик билимни бойитиш, секундига бир миллиард атрофида амал бажариш ва бошқа кўпгина функцияларни амалга ошириш мумкин.

Ҳаммага маълумки компьютердан фойдаланиши ташкил қилиш учун маҳсус кўрсатмалар бериш билимига эга бўлмоқ керак. Ушбу кўрсатмалар ёрдамида компьютерга уланган барча қурилмаларнинг ишини бошқариш, улар ўртасида алоқа ўрнатиш, маълум ишларни бажариш мумкин. Бундай ифодаланиш компьютер дастури деб аталади. Бу дастурлар З турга бўлинади: фойдаланувчи бевосита ишлаши учун мўлжалланган дастурлар - амалий дастурлар дейилади. Компьютер қурилмаларини ишчи ҳолатини назорат қилувчи дастурлар тизимли дастурлар дейилади. Компьютер учун янги дастурий тизимни таъминлаш имкониятини берадиган дастурлар инструментал дастурлар дейилади.

Компьютер асосида янги мавзуни ўрганишдан мақсад, тил имкониятларидан унумли фойдаланиб, ўқитиш сифати ва тезкорлигини оширишдан иборатdir. Чунончи, Интернетдан фойдаланиш катта аҳамият касб этади. Интернетдан фойдаланар эканмиз, аввало таълим тизимидағи қўллаш мумкин бўлган масофали ўқитиш тизимини алоўида айтиш лозим. Бунда Интернет орқали маълум масофада турган дарс жараёнини ёки ахборотни тез ва сифатли олиш ёки юбориш амалга оширилади.

Бундан ташқари мультимедиа деб номланувчи шакл ҳам мавжуд бўлиб, у бир пайтнинг ўзида маълум масофадан туриб дарс жараёнида қатнашиш, имконини беради. Компьютер монитори орқали дарс жараёнини кузатиш, саволлар қўйиш ва саволларга жавоб бериш уммкин. Бунинг учун бевосита керакли дастурий таъминотни ташкил қилиш мақсадга мувофиқdir.

Шуни унумтаслик керакки, янги педагогик технологияларни ишлаб чиқиш ва уларни таълимга жорий қилиш билан бир қаторда компьютерли ўқитишни талabalар рухиятига ва ақлий ривожланишига таъсирини доимо назорат қилиб бориш мақсадга мувофиқdir. Бунда компьютерлардан фойдаланиб ўқитишда ва ўқитиш жараёнини ташкил қилишда қуйидаги жихатларга эътибор қаратиш зарур:

1. Ҳар бир талабанинг билиш фоллигини бошқариш
2. Ўқув фаолиятини "Ўқитувчи-компьютер-талаба" тизим кўринишида бошқариш.
3. Талabalарнинг фаолияти ва ўзаро ҳамкорлигини бошқариш.

Дарс жараёнига тайёргарлик кўрганда ушбу жихатларга асосий эътибони қаратиш зарурӣ шарт ҳисобланади.

Гуманитар факультетларда талabalар билан ишлашда компьютерларнинг ўрни

бениҳоя мұхим эканлигидан келиб чиқиб, ундан фойдаланишнинг асосий йўналишларини белгилаш мумкин:

- хужжатлашган ахборот (аниқ бир ўқув фани буйича дарслик, ўқув қўлланма, китоб газета, журнал, рефератлар, ҳисоботлар, турли мазмундаги иш хужжатлари ва х.к.) ларни Интернетдан қидириш ҳамда улардан нусҳа олиш, таҳрирлаш;
- талабаларга компьютерга мурожаат этишларида "тил тўсифи"ни енгиб ўтишга ёрдам берадиган лугатлардан фойдаланиш;
- тармоқли ахборот технологияларини ташкил этиш, яъни телекоммуникацион йўл билан масофадаги ахборот истеъмолчиси билан ахборот ресурсларидан фойдаланиш имконини беради.

Хулоса қилиб айтганда, таълим тизимида компьютерлардан фойдаланиш шакли кун сайин ўзини ишончлироқ намоён этмоқда. Бунда талаба компьютер орқали ўз билимларини янги ўзлаштирилмаган маълумотлар билан тўлдиришлари мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

- 1.Salomov G'. Tarjima tashvishlari. -T.: Adabiyot va san'at, 1983. - 192 b.
2. Sattorov T.Q. Bo'lajak chet tili o?qituvchisining uslubiy omilkorligini shakllantirish texnologiyasi (ingliz tili materialida). -T.:TDYUI, 2003. -192 b.
3. Теоретические основы методики обучения иностранным языкам в средней школе / Под ред. А.Д. Климентенко, А.А. Миролюбова. -М.: Педагогика, 1981. - 456 с.

CHET TILI O'QITISHDA KELIB CHIQADIGAN AYRIM MUAMMOLAR XUSUSIDA

Sodikova Mohlaroy

Andijon davlat universiteti talabasi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada so'z chet tili o'qitishda kelib chiqadigan ayrim muammolar xususida boradi Ushbu qiyinchiliklar bolalrni yoshi va tilning strukturasini bilan bog'liq.

Kalit so'zlar: Maktab, chet tillari, muammolar, ikkinchi til, struktura..

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются некоторые проблемы, возникающие при обучении иностранным языкам, которые связаны с возрастом и языковой структурой языка.

Ключевые слова: школа, иностранный язык, проблемы, второй язык, структура

ABSTRACT

This article discusses some of the problems that arise when teaching foreign languages, which are associated with the age and linguistic structure of the language.

Keywords: school, foreign language, problems, second language, structure

Bizga ma'lumki, ingliz tili dunyodagi eng ko'p gaplashiladigan ikkinchi til hisoblanadi. Kun sayin bu tilni o'rganuvchilar soni ortib bormoqda. Deyarli dunyoning har burchagida ingliz tilida gapiradiganlar va bu tilni tushunadiganlar ko'pchilikni tashkil etadi. Ingliz tili shuningdek birinchi raqamli axborot almashinuvi tili hisoblanadi. Shunday ekan bu jadal sur'atlarda odimlayotgan taraqqiyot davrida davlatimiz boshqa davlatlar qatorida bo'lishi uchun yosh avlodga ingliz tilini o'rgatish juda dolzarb ahamiyatga ega. Bu holatni tushungan xalqimizda so'ngi paytlarda ingliz tilini o'rganishga bo'lgan tabiiy ehtiyoj tug'ilmoqda. Albatta har kim o'ziga qulay, zamonaviy dars jarayoni va shuning bilan birga bu tilni oson va puxta egallashni xohlaydi. Lekin har doim ham kutilgan natijaga erishish oson bo'lmaydi. Ingliz tilini kommunikativ vosita sifatida qo'llar ekanmiz, suhbattosh uchun qiyinchilik tug'dirmasligimiz kerak ya'ni undan fikrimizni bildirishda unumli va samarali foydalanishimiz, xatolardan xoli gapirishga harakat qilishimiz kerak.

Xali yosh bo'lishiga qaramay, chet tilida so'zlashga xarakat qilib, so'zlarni o'zgacha bir ishtiyоq bilan talaffuz qilayotgan jajji bolajonlarni ko'rib, ko'zingiz quvonadi. Maktablarda nafaqat bolajonlar, balki ularning ustozlari, xam malakali mutaxassislar tomonidan ingliz tilini o'rganmoqdalar. Xar bir xonada so'zlashuvda ko'p qo'llaniladigan inglizcha-ruscha-o'zbekcha so'zlar lug'ati osig'liq turganini ko'rib, chet tilini o'rgatishga katta e'tibor qaratilayot-ganligining guvoxi bo'lamiz.

Mashg'ulotlarda, asosan, bolalarga chet tilini o'rgatish va ularning nutqini ravon qilishga e'tibor qaratilmoqda. Xar bir darsda ko'rgazmali didaktik materiallardan keng foydalanishi ularning til o'rganishini yanada osonlashtirib, qiziqishlarini oshirmoqda,

Xar bir ishning yaxshi va yomon hamda qiyinchilik tomonlari bo'lgani kabi til o'rganishda ham bir qator qiyinchiliklar tug'ilishi tabiiy. Umumiyligi o'rta ta'lim maktablarida

chet tillarini, ayniqsa ingliz tilini o'qitishdagi asosiy muammolar har qanday chet tilini ikinchi til sifatida o'qitishda kelib chiqishi mumkin bo'lgan muammolar bilan bir hil. Ammo gap maktab o'quvchilari, yosh jihatidan ancha kichik bo'lgan o'rganuvchilar haqida ketganda esa o'rgatish jarayoni bir necha barobarga qiyinlashgandek tuyuladi. Ularga chet tilini o'rgatishda alohida uslub bilan yondoshish, katta yoshli o'rganuvchilarga nisbatan ko'proq e'tibor qaratish va ingliz tilini o'rgatishning soddalashtirilgan usullarini ishlab chiqish zarurati tug'iladi.

Chet tili darslarida to'liq xorijiy tilda gapirib dars o'tishning imkoniy yo'q. Balki maktabning katta sinflarida, ayniqsa bitiruvchilar bilan bu yo'sinda dars o'tish mumkindir, ammo yosh o'rganuvchilar bilan o'zbek tilini ishlatmasdan ingliz tilini o'rgatish imkonsizroq tuyuladi. Ammo birinchi til (ona tili)ni ham haddan ortiq ko'p ishlatish o'quvchilarning chet tilini o'rganishlariga katta to'siq bo'lishi mumkin. Sinflarda ingliz tili darsi vaqtida o'qituvchining ingliz tili va o'zbek tilidan foydalaniib dars o'tishi o'rtaida balans bo'lishi kerak. Ammo bu me'yorni qanday qilib topish mumkin Agar o'zbek tilida ko'p gapirilsa-yu, ingliz tilida o'quvchilarga yetarlicha gapirilmayotgandek tuyulsa. Aksincha, ingliz tilida ko'p gapirilib, natijada o'quvchilar nima haqida gapirilayotganligiga tushunmay qolishsa, ba'zi topshiriqlarni to'liq anglab olisholmasa. Bu ikkala holatda ham muammolar yuzaga kelishi turgan gap. Bunga yo'l qo'ymaslik uchun tushuntirishning aniq usullari o'qituvchi qo'llar harakati, yuz tuzilishi, mahsus harakatli belgilar asosida o'quvchiga topshiriqni ko'rgazmali tarzda tushuntirishga ham urinishi kerak. Og'zaki ko'rgazmali tushuntirish ko'pincha yaxshi natija olib keladi.

Yuqorida keltirilgan muammoli holatlardan tashqari til o'rganish jarayonidagi qiyinchiliklar: o'zbek tili bilan ingliz tilining gap strukturasi o'rtaсидаги farqlar yoki ikkala til grammatikasidagi ayrim noo'xshashliklar masalan ingliz tilidagi zamonalarning ko'pligi, predlogli birikmalar; talaffuzdagi g'alizliklar: ə, ə, ə, r, w kabi tovushlarning o'zbek tilida yo'qligi hamda qisqa va uzun (i:-i; u:- u;) tovushlarning farqlanishlari, diftonglar va trifonglarni dars jarayonida ko'p qo'llanishi, intonatsiya va urg'udan to'g'ri foydalana bilmaslik o'qitish jarayoniga halaqit beruvchi yoki tushunmovchiliklarga olib keluvchi holatlardir. Bunday holatlar o'quvchilarga qiyinchilik tug'dirmasligi uchun ularni ko'proq mashq qildirish ularga yordam berishda qo'l keladi.

Ingliz tili tili o'qituvchisi xar bir tovushni aniq ravon sezirarli qilib talaffuz qila olishi va xar bir tovushning tushuntirish metodikasini yaxshi bilmogi darkor. Tovushni tushuntirish quyidagi bosqichlardan iborat bo'lishi mumkin.

1. Tovushni ifodalovchi xarf chiroyli qilib doskaga yoziladi.
2. Doskaga yozilgan xarfni o'qituvchi talaffuzga e'tibor bergan xolda o'qiydi.
3. Ushbu xarakat o'quvchilar tomonidan takrorlanadi.
4. O'rganilayotgan tovush, bugin va so'zlar yordamida takrorlanadi va mustaxkamlanadi.
5. O'quvchilar yul ko'yilgan kamchiliklar bartaraf etiladi.

Cho'zik unlilar talaffuzi so'zdan tashqari xolatda tushuntirib bo'lmaydi, ularni faqat so'z yordamida tushuntiriladi. Ma'lumki unli tovushning qisqa yoki cho'ziq talaffuz etilishi so'zma'nosini o'zgarishi bilan boqliq.

Cho'ziq unlini tushuntirish uchun so'z doskaga yoziladi va u talaffuzga e'tibor bergan xolda o'qitiladi. So'ngra unli tovushning sabablari sodda, qisqa qilib tushuntiriladi.

Ayrim tovushlarning talaffuzini o'zlashtirish ancha murakkab bo'lishi mumkin.

Tovushlar talaffuzini o'rgatishdagi ko'rgazmalilik quyidagilardan iborat:

1. Tinglab tushunish - bu o'qituvchining namunali nutqi, magnitafon va grammplastinka yozuvlaridir.

2. Ko'rishda ko'rgazmalilik nutq organlari xarakatini ko'zatilishidir.

3. Sezishda ko'rgazmalilik u yoki bu tovushning talaffuz etilishini tinglab sezish, so'ngra uni talaffuz qilishdir.

O'quvchilarning gapishtirish malakalari darsdan-darsga jiddiy mashq qilish natijasida shakllanadi. Tushuntirilgan tovushlarning mustaxkamlanishiga xar bir dars boshida o'tkaziladigan fonetik mashqlar (fonetik zaryadka) yaxshi ko'mak beradi.

Ayrim tovushlar, so'zlar va jumlalarning talaffuzini yaxshilashda darsliklarda berilgan sharti asosida berilgan mashqlardan xam unumli foydalanish kerak. Xar bir o'qituvchi o'zining shaxsiy talaffuzi ustida muntazam xormay-tolmay ishlashi va to'qri o'qishi bilan o'quvchiga namuna bo'lishi shart.

Zero, muhtaram prezidentimiz aytganlaridek: har qanday millatning ravnaqi, ummum bashariyat tarixida tutgan o'rni mavqeい va shuhrati bevosita o'z farzandlarining aqliy va jismoniy yetukligiga bog'liqdir.

Foydalilanilgan adabiyotlar

1.Sattorov T.Q. Bo'lajak chet tili o'qituvchisining uslubiy omilkorligini shakllantirish texnologiyasi (ingliz tili materialida). -T.:TDYUI, 2003. -192 b.

2.Zari povaR.A.Chet tillar o'qitish metodikasidan qo'llanma.-T.: O'qituvchi, 1986.-184 b.

ТИЛ ЎРГАТИШДА МУЛЬТИМЕДИА ВОСИТАЛАРИНИНГ ЎРНИ

Набиева Гульбахор

Андижон давлат университети ўқитувчиси

АННОТАЦИЯ

Мазкур маколада сўз тил ўргатишда мультимедиа воситаларининг ўрни хақида боради. Мультимедиа воситалари ўқув жараёнида муҳим жихатлари алоҳида ахамиятга эга.

Калит сўзлар: Ахборот обьекти, ахборотларни йигиши, таҳдил килиш, ташкиллаштириш, кўринишда тасвирлаш, матн, сұхбат, расм, моделлаштириш, лойихалаш.

АННОТАЦИЯ

В этой статье обсуждается роль мультимедийных средств в преподавании языка. Мультимедийные средства важны в процессе обучения.

Ключевые слова: информационный объект, сбор данных, анализ, организация, визуализация, текст, разговор, рисование, моделирование, проектирование.

ABSTRACT

This article discusses the role of multimedia in language teaching. Multimedia tools are important in the learning process.

Keywords: information object, data collection, analysis, organization, visualization, text, conversation, drawing, modeling, design.

Xарнинг 90-йилларидан бошлаб ахборотлаштириш соҳаси кескин ривожланиб кетди. XXI аср ахборотлаштириш ва коммуникация асри, дейиш анъанага айланди. Ахборотлаштириш нима ва унинг вазифаларига нималар киради, унинг асосий хусусиятлари кандай, деган саволлар жамиятдаги хар бир фукарони қизикириши табиий. Чунки инсон фаолиятини ахборотсиз тасаввур килиш кийин.

Кундалик турмушда турли куринишдаги ахборотлар масалан, матнли, графикли, жадвалли, овозли (аудио), расмли, видео ва бошқа ахборотлар билан ишлашга тугри келади. Хар бир турдаги ахборот билан ишлаш (йигиши, саклаш ва х.,к.) учун турли техник характеристикаларга эга булган ахборот қурилмалари керак булади.

Микроэлектроника ишлаб чиқариш технологиясининг ривожланиши ва замонавий процессорли компьютерларнинг яратилиши ахборотларни кайта ишлаш имкониятларини кенгайтирумокда.

Хозирги кунда таълим соҳасида ўқитиши компютерлаштиришга катта эътибор берилмоқда, чунки замонавий ўқитиши технологияларидан дарс жараёнида фойдаланиш катта ижобий натижалар беради. Ўқитиши компютерлаштириш (ахборотлаштириш) ёки ахборот технологияларидан фойдаланиш дастурига куйидагиларни киритиш мумкин:

- таълим тизимининг барча погоналарида ахборотлаштиришни етакчи бўғинлигини

таъминлаш;

- барча соҳалар буйича билим беришда ахборотлаштиришни ривожлантиришни лойихалаш ва яратиш (мониторинг);
ахборотлаштириш соҳаларида меъёрий базаларни яратиш (илмий- методик бирлашмалар ва х.к.);
 - техник таъминот - компьютерлар, ахборот технологиясининг бошқа курилмалари, уларга хизмат кўрсатиш учун керакли материалларни яратиш;
 - телекоммуникация тармоқлари;
- таъминот ресурслари (дастурий таъминот, интернетдаги ахборотлар мажмуи, маълумотномалар ва х. к.).

Ахборот технологиясидан фойдаланиш ва уни бирор-бир соҳага татбик этиш уз ичига катор вазифаларни олади. Куйида ахборотлашган фаолият объектлари хакида сўз юритамиз.

Бундай объектларга сонлар (ўлчаш ва моделлаштириш натижалари), матнлар, тасвирий ахборотнинг статистик ва динамик ифодалари, расмлар, чизмалар ва анимациялар, овозли образлар (ёзилган овоз, мусика) ва бошкалар киради. Фойдаланувчининг мустакил ва онгли равищда олиб борадиган фаолиятига ахборот объектларини яратиш, зарур ахборот объектларини излаш, ахборотларни йиғиши, таҳлил килиш ва ажратиб олиш, ташкиллаштириш, керакли куринишда тасвирлаш, ахборот объектларини (матн, сухбат, расм, ўйин ва бошка кўринишда) узатиш, моделлаштириш, лойихалаш, объектларни режалаштириш ва бошкалар киради. Шу билан бир қаторда, таълим муассасаси раҳбариятига ўқувчиларнинг олган билимларини, тест натижаларини куриб бориш ва уларнинг ўзлаштириш даражасига баҳо бериш, ўқитувчиларнинг маъруза матнлари ва бошқа мустакил ишларига мўлжалланган материалларининг тайёрлаш сифатига баҳо бериш, мультимедия воситалари асосида лаборатория ишларини бажариш учун компьютерда моделлаштирилган анимацион такдимотлар жорий этиш, курсни ўзлаштириш бўйича услубий материалларни тайёрлаш учун таклифлар ишлаб чиқиши кабиларни амалга ошириш имконини беради.

Компьютер-ахборот технологиялари моделидан фойдаланиш масаласи ўқитилаётган фаннинг хусусиятларидан келиб чиккан холда, дарс жараёнида намойиш қилиниши керак булган объектнинг ички, ташки хоссаларини кўрсата олишдек мухим вазифани амалга ошириш имкониятини яратади. Бу эса, ўз навбатида, ахборот-педагогик технологиялар асосида мультимедиали электрон дарсликлар (МЭД) яратиш мумкин эканлигини кўрсатади.

Ахборот технологияларининг мультимедия воситалари ўқув жараёнида куйидаги энг мухим жихатлари билан алохида ахамиятга эгадир:

- Дифференциал ва индивидуал ўқитиши жараёнини ташкил этилиши;
- ўқув жараёнини баҳолаш, тескари алока боялаши;
- ўзини ўзи назорат килиш ва тузатиб бориши;
- ўрганилаётган фанларни намойиш этиши ва уларнинг динамик жараёнини кўрсатиши;
- фан мавзуларида анимация, графика, мультиплексация, овоз каби компьютер ва ахборот технологияларидан фойдаланиши;
- ўқувчи-талабаларга фанни ўзлаштириш учун мухим кўнилмалар хосил килиши ва хоказо.

Шунингдек, мультимедия воситаларининг амалий томони, улардан ўқув

жараёнида фойдаланиш ва келгусида таълим тизимида ўқув жараёни учун маълумотлар базасини ва анимацион тақдимотлар яратишдек мухим вазифани амалга оширишга замин хозирлайди.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Богатырёва М.А. Мультимедийные технологии в обучении иностранным языкам // Дистанционное и виртуальное обучение. - 2010. - N10. - С. 114-124.
2. Грин Н.В. Мультимедиа как средство медиаобразования при обучении английскому языку младших школьников // В мире научных открытий. - 2013. - №3.-с. 26-35.

ИНГЛИЗ ТИЛИНИНГ ЛУГАТ ТАРКИБИНИ БОЙИТИШ УСУЛЛАРИ

Тошбоева Барнохон

Андижон давлат университети катта ўқитувчиси

Азизова Нодира

Андижон шаҳридаги М.Юсуф номидаги

ДИМ 11 синф ўқувчиси

АННОТАЦИЯ

Мазкур маколада сўз инглиз тилиниң лугат бойлиги кенгайтириш усуллари хақида боради. Хар қандай тилниң лугат таркиби фақат сўз ясаш ва ўзлаштириш орқалигина бойиб бормай, балки тил системасидаги мавжуд сўзларниң маъно ўзгаришлар орқали хам бойиб боради.

Калит сўзлар. Сўз ясаш, лугат, тил системаси, ўзгаришлар, ибора бойитиш усуллари

АННОТАЦИЯ

В этой статье речь идёт о способах расширения словарного запаса английского языка. Словарная структура любого языка не только обогащена словообразованием и лексикой, но и обогащена значением слов в языковой системе.

Ключевые слова. Словообразование, словарный запас, языковая система, изменения, методы обработки текста

ABSTRACT

This article is about ways to expand the vocabulary of the English language. The vocabulary structure of any language is not only enriched with word formation and vocabulary, but also enriched with the meaning of words in the language system.

Keywords. Word formation, vocabulary, language system, changes, text processing methods

Ҳар бир тилниң лугат бойлиги асосан сўзлар ва турғун бирикмалардан ташкил топади ва ҳар қайси тилда давр тақозоси билан янги сўзлар туғилиб, баъзи сўзлар эскиради, баъзиларининг шакли ёхуд маъноси ўзгаради. Ҳар қандай сўзниң ўзига хос маъно доирасига эга эканлиги кўпроқ шу сўзни бошқа хорижий тил сўзлари билан қиёсланганда билиб олиш мумкин. Ижтимоий хаётимизни белгиларсиз тасаввур қилиб бўлмайди Одамларни бир-бирлари билан ўзаро имо - ишора, товушлар маҳсус сигнал ёзувлар ва тил белгилари орқали мулоқатда бўлишади. Шундай экан тарихан ўзига хос белгилар системаси мавжудлиги инкор этиб бўлмайдиган ходисадир, ҳар қандай тилниң лугат бойлиги янги сўзлар ясалиш орқали янада бойитиб боради. Ҳар қандай тилниң лугат бойлиги фақат янги сўзлар ясалишигагина эмас, балки янги иборалар, турғун бирикмалар хисобига хам сон жихатдан хам, сифат жихатдан хам бойиб боради.

Олинган сўзлар орқали инсонлар янги тушунчаларни, предметларниң номларини ифодалаб тасвирлашга харакат қиласидилар. Хозирги вақтда тилшунос олимлар бошқа тилдан ўзлашган сўзларни текшириб муҳокама қилмоқдалар.

Текширувлар шуни кўрсатадики, ўзлашган сўзлар тўхтовсиз инглиз ва ўзбек тилларига кириб қелмоқда. Улар хаётимизнинг барча тармоқларига кенг ёйилмоқда. Ташқи мухитнинг таъсири натижасида бошқа тиллардан кўплаб сўзлар ўзлашмоқда, лекин бошқа тилдан кирган сўзлар натижасида ҳам мавжуд тилнинг фонетик ва грамматик ходисалари қатъий, ўзгармасдир. Ўзлашган сўзлар кўп илмий ишларда ва нашриётларда сезилади. Лугат тузишдаги сўзларнинг асосий қисми бошқа тилдан ўзлашган сўзлар хисобига бойиди.

Хар қандай тилнинг лугат таркиби фақат сўз ясаш ва ўзлаштириш орқалигина бойиб бормай, балки тил системасидаги мавжуд сўзларнинг маъно ўзгаришлар орқали ҳам бойиб боради. Ушбу маъно ўзгаришлар жараёни, сўзларнинг маъно "дунёси" билан лексикологиянинг семантика бўлими шуғулланади. Маъумки, баъзи сўзлар кўп маънога эга, яъни моносемантик сўзлардир, масалан Инглиз ва Ўзбек тилларида "wing"-қанот сўзини таҳлил қилиб кўрайлик.

Wing [wi?]- n 1. (с) самолёт қаноти 2. (с) figel (асосий бинога бирик тирилган уй) 3.(с) (US Fender) (автомобил қаноти) 4. (с) фланг қаноти 5. (с) (футбол) қанот ўйинчиси 6. The wings (plural) театрда саҳна орти.

Ўзбек тилидаги "қанот" сўзининг маънолари 1981 йилда чоп этилган "Ўзбек тилининг изоҳли лугати" да қўйдагича берилган:

1. Қуш ва ҳашоратларнинг учиш органи.
2. Самалётнинг ердан кўтарилиб ҳавода муаллақ туриш учун хизмат қиладиган қанотсимон ёйиқ қисми.
3. Автомобиль, велесипед каби машиналар филдираги устига лойдан ҳимоя қилиш учун ўрнатилган мослама.
4. Эшик ва деразаларнинг тавақаси.
5. Ёйиқ, чўзиқ нарсаларнинг бирор томони ёйиқ томони ёки чеккаси
6. Зина, кўприкларнинг ёнига ўрнатилаган тўсиқ панжара
7. Ҳарбий ёйиқ жойлашган қўшинларнинг фронтни ўнг ёки сўл томони фланг.
8. Кўчма (сиёсий) бирор ташкилот ичida энг реакцион гояларни олга сурувчи гурӯҳ
9. Кўчма. Суянчиқ кўмакчи.

Куйидаги ибора маъноларига эътибор беринг. Қанот бағишимоқ, куч, гайрат бағишимоқ, далда бермоқ. Қанот ёймоқ, (ўз) қаноти остига олмоқ, қаноти остида сақламоқ. Келтирилган мисоллардан кўриниб турибдики инглиз ва ўзбек халқлари бир-биридан анча узоқда жойлашган бўлсада, сўз маънолари кўчиши ўзгариши жараёни, баъзи холатлари хисобга олмагандан айнан бир хил албатта, сўз маъноси ҳамма давр, замонда бир умрга қотиб қолган деб қаралмаслиги керак. Маъно ўзгаришлари табиат ва жамиятдаги ўзгаришлар билан бир вақтда содир бўлиши турган гап. Натижада янги сўз ва маънолар пайдо бўлади. Тил системасидаги кўпчилик сўзлар полисемантик маънога эга.

Полисемия сўзи грек тилидан олинган бўлиб "кўп маънолилик" деганидир. Маълумки ҳар бир сўз маълум предмет, белгининг номи сифатида пайдо бўлади". Бу ном кўпинча бошқа турдаги предмет ва ходисага нисбатан қўлланиб, сўзниг лексик маъносида ўзгариш содир бўлади, бир маъноли сўз аста-секин кўп маъноли сўзга айланади. Хар қандай тилнинг лугат бирлиги доимий харакатдаги очиқ системадир. Ўзгаришлар фақаттинга баъзи сўзларнинг маъно структураси, маъно хосил бўлиш доирасидагина амалга ошмай, балки баъзи сўзларнинг эскириши, истемолдан чиқиши, янги сўзлар ясалиши, чет тиллардан сўз ўзлаштириши,

маълум сана лексикасининг умумлугавий бирликларнинг бойитиб бориш орқали ҳам амалга ошади. Ушбу нуқтаи назардан ҳар бир тилнинг лугат таркиби территориал ва социал жиҳатдан дифференцияланади.

Ўйлаймизки, эришилаётган натижалар ўзбек тили учун тил лугатини яратишида асос бўлиб хизмат қиласи.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ирисқулов М. Тилшуносликка кириш.-Тошкент: Ўқитувчи,1992. ? Б.111
2. Арбекова Т.И. Лексикология английского языка. - Москва: Изд-во Наука,197С.56.

BUNYODKORLIK VA YUKSALISH SHIORIMIZ.BUZG'UNCHILIK VA VAYRONKORLIK BARCHAMIZNING DUSHMANIMIZDIR.

Burxonov Shavqiddin Sherali o'g'li

Boshlang'ich ta'lif fakulteti

3-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada vatanimiz porloq kelajagida biz yoshlarning tutgan o'rnimiz va bu yo'lida turli buzg'unchi g'oyalarga og'ishmay harakat qilishimiz uchun o'ziga xos ma'naviyat va aql bilan ish tutishimiz kerakligi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: G'oya, milliy g'oya, buzg'unchi g'oya, bonyodkor g'oya, terrorizm, ekstremizm, aqidaparastlik, ma'naviyat, yoshlar, tarbiya, ta'lif.

Bugungi globallashgan davrda har bir yosh avlod doimiy ravishda atrofda bo'layotgan voqeа-hodisalardan ogoh bo'lib ularni, o'z navbatida to'g'ri tahlil qilib o'z munosabatini bildirishi kerak. Shundagina, u zamon bilan hamnafas va u bilan uzviy aloqada bo'lishi mumkin. Bugungi kunda biz yoshlarga keng imkoniyatlar yaratilishi bilan birgalikda, bizning hayotimizni izdan chiqaruvchi, vatanga, onaga, oilaga bo'lgan yuksak insoniy tuyg'ularimizning o'rnnini turli xil yot g'oyalar bilan to'ldirmoqchi bo'lgan oqim va guruuhlar ham borki, ularning domiga tushib qolmasligimiz uchun biz yosh avlod vakillari ota-bobolarimizdan o'rnak olgan holda boy ma'naviyat, teran mushohada bilan javob qaytarishimiz lozim. Islom Karimov "O'zlikni anglash tarixni o'rganishdan boshlanadi", deya bu borada o'z qarashlarini ifodalagani ham bejizga emas. O'tmishini chuqur anglagan, buguni va ertasi uchun aniq maqsadlar qo'ya oladigan va ana shu maqsadlar sari dadil qadam tashlay oladigan har tomonlama sog'lom avlodgina o'zligini anglashi va jamiyatda sodir bo'layotgan turli xildagi progreslarga o'zining antireaksiyasini qaytara oladi.

Bugungi kunda hech bir soha globallashuv jarayonidan ortda qolayotgani yo'q, shu jumladan u xoh bonyodkor g'oyaga qaratilgan bo'lsin, xoh buzg'unchi g'oyaga ularning har birining tag zamirida ma'lum bir maqsad (u ijobjiy ham, salbiy ham bo'lishi mumkin) yotadi. E'tiborli tomoni shundaki, hozirgi vaqtida nafaqat bizning mamlakatimizda, balki butun yer yuzida , hattoki, eng rivojlangan mamlakatlarda ham ezgu g'oyalarning oyog'idan chaluvchi juda ham ko'plab vayronkor g'oyalar mavjud. Bunday g'oyani ilgari suruvchi oqim va guruuhlar qatoriga ektremizm, terrorizm, din niqobidagi turli tashkilotlar, "ommaviy madaniyat" deb ataladigan qarashni ilgari suruvchi, aslida esa bosh maqsadi yoshlarning ongini buzishga qaratilgan harakatlarni aytishimiz mumkin. Biz ularga qarshi faqatgina ma'naviyatimiz hamda mafkuraviy immunitetimiz bilan harakatlanishimiz mumkin.

Terrorzm (lot. terror - qo'rquv, dahshat) - ma'lum yovuz maqsad yo'lida kuch ishlatib, odamlarni jismoniy yo'q qilishdan iborat bo'lgan g'oyaga asoslangan zo'ravonlik usuli. Qo'rqitish va dahshatga solish orqali o'z hukmini o'tkazishga urinish terrorchilikka xosdir. U iqtisodiy, siyosiy, diniy, g'oyaviy, irqiyl, milliy, guruhiy, individual shakkarda

namoyon bo'lishi mumkin. Jamiyatga doimiy qo'rquv, fitna, g'alamislik muhitini vujudga keltirish zo'ravonlik yo'li bilan jamiyat barqarorligini buzish, gunohsiz kishilar, jumladan, bolalarning halok bo'lishiga olib keladigan siyosiy maqsaddagi o'ldirish va portlatishlar bu mudhish g'oyaning asl mohiyatini tashkil etadi.

Terrorizm turli mamlakatlarda xilma-xil shakllarda va har xil maqsadlar asosida dunyoga keladi. Ma'lum bir mamlakat xalqlarining dunyoqarashi, ma'naviy ruhiy qiyofasi, aniqrog'i, ehtiyojlari, turmush tarzi bevosita ana shunday jarayonlarning shaklini, qiyofasini, mohiyatini va rivojlanish jarayonlarini, boshqacha qilib aytganda, evolyusiyasini belgilaydi. O'zlarining yovuz niyatlariga erishish uchun hokimiyatni qo'lga kiritishni ko'zlovchi kuchlarning zo'ravonligi va qo'poruvchili siyosiy terrorga misol bo'ladi. Siyosiy terrorizm nafaqat jinoyatchi guruhrar, hatto ba'zi reaksiyon, agressiv ruhdagi rasmiy kuchlar tomonidan uyuşhtirilishi va qo'llanishi ham mumkin.

1999 yilgi fevral voqealar, Amerika Qo'shma Shtatlarida 2001- yil 11-sentyabrdan sodir bo'lgan voqealar, dunyoning turli mamlakatlarida amalga oshirilayotgan xunrezliklar terrorchilar o'z maqsadlari yo'lida hech narsadan tap tortmasliklarini ko'rsatib turibdi. Yovuz g'oyalardan yana biri buyuk davlatchilik shovinizmi va agressiv millatchilikdir. Buyuk davlatchilik shovinizmi - bir davlatning boshqa davlat yoki davlatlar ustidan siyosiy ,mafkuraviy, iqtisodiy va harbiy hukmronligini o'rnativishga qaratilgan nazariya va amaliyot.

I.A.Karimov o'zining "O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari" asarida buyuk davlatchilik shovinizmi va agressiv millatchilik xavfsizligimizga tahdid solayotgan muammolardan biri ekanligini alohida ta'kidlagan: "O'tgan mustaqil rivojlanish yillari davlatimizning suvereniteti va barqarorligiga tahdid saqlanib qolmoqda, deb aytish uchun asos bo'la oladi. Bu tahdid buyuk davlatchilik ruhidagi shiorlarga, bildirilayotgan fikrlarda, sharhlarda va muayyan hatti-harakatlarda namoyon bo'lmoqda".[4]

Diniy aqidaparastlik - siyosiy maqsadlar yo'lida mavjud ijtimoiy muammolarni ilk, ya'ni mazkur din paydo bo'lgan paytdagi arkonlar asosida hal etmoq niyatidagi harakat va qarashlardan iborat. Aqidaparastlar diniy e'tiqod shakllanishining boshlang'ich davrida belgilangan, o'sha zamondagi siyosiy-ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlarga mos bo'lgan barcha yo'l-yo'riqlarning qat'iy hamda og'ishmay bajarilishini talab qiladilar va shu tariqa oqimlarni ifodalashda qo'llanadigan islohot shaklini shart qilib qo'yadilar. Islom arkonlarini niqob qilib olgan aqidaparastlarning asosiy g'oyasi - "sof islom" qat'iyatlarga (prinsi plariga) qaytish, maqsadi esa islomiy davlat joriy etishdan iborat. Aqidaparast guruhrar haqiqatni tushuntirish, ishontirish kabi usullar orqali targ'ib etishni tan olmaydi. Ular o'z g'oyalari bid'atli, g'ayriinsoniy bo'lishiga qaramasdan, o'ta johil va boshqalarga nisbatan murosasiz munosabatda bo'ladilar. O'zini shak-shubhasiz haq deb bilish, haqiqatni faqat men bilaman, degan qarashga asoslangan manmanlik esa, zo'ravonlikni yuzaga keltiradi. Ya'ni, aqidaparastlik ekstremizmning paydo bo'lishiga zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbek tilining izohli lug'ati. Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi", 2006, (1-2-3-tomlar).
2. Karimov I., Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch. Toshkent: "Ma'naviyat", 2009, 174b.
3. Mirziyoyev.Sh., "Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo

- etamiz". Toshkent.: "O'zbekiston", 2016, 56 b.
4. O'zbek tilining izohli lug'ati. - M., 1981, B 442
5. Falsafa: Qomusiy lug'at. - T., 2004. - B. 398.
6. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining axborotnomasi. - 2001. - № 1-2. - 15-m.
7. O'zbek milliy ensiklopediyasi. T.8. - T., 2004. - b 404.

O'QUVCHILARNING MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYASIDA ONA TILI IMKONIYATLARIDAN FOYDALANISH

Sulaymonova Tanzila Zoir qizi

Jizzax davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lif fakulteti 3-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada kelajak avlodni barkamol shaxs sifatida tarbiyalashda ma'naviy-axloqiy tarbiyaning ahamiyati va uni shakllantirishda ona tili imkoniyatlardan foydalanish haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: vatan, yoshlar, ma'naviyat, axloq, tarbiya, ona tili.

Yosh avlodda milliy ruhni, vatanga, onaga bo'lgan muhabbatni shakllantiradigan, uni asrab-avaylaydigan ichki xis tuyg'ular, avvalo, ona tili yordamida singdirilishi hech kimga sir emas, albatta. Buning sababini tilshunos olimlarimiz quydagicha ifodalaydi: ... Til xalqning, millat ruhining betakror va hech zamonda xira tortmas ko'zgusi hisoblanadi. Har bir tilda shu til egasi bo'lgan millatning saviyasi, ruhiyati aks etadi. Shuning uchun ham bolaning tili ona tili sifatida chiqib, ona tili sifatida kamol topgandagina uning shuurida tom ma'nodagi milliy ruh barqaror bo'ladi. [2]

Odamzot dunyoga kelibdiki, hayoti davomida doimiy ravishda ma'lum bir narsalarga his-tuyg'ularga ehtiyoj sezadi va ushbu ehtiyojlarini o'zi bilib-bilmagan holda ba'zan qisman, ba'zan esa to'liq bir shaklda to'ldirib yashaydi. Shunday ekan inson umri mobaynida dastlab o'zi bilmagan holda keyinchalik esa shaxsan o'zi ongli ravishda anglagan shaklda qondiriladigan ehtiyojlardan biri bu tarbiyadir. Negaki, aynan tarbiyalash bola uchun dastlab anglanmagan shaklda ota-onha va boshqa mas'ul shaxslar tomonidan amalga oshirilsa, keyinchalik bola ulg'ayganidan so'ng ongli jarayonga aylanadi, chunki bola o'z aqlini tanib boshlagandanoq o'zini ma'lum narsalardan torta boshlaydi, bu uning yurish- turishida xulqida namoyon bo'ladi.

Tarbiyaning shunday turi mavjudki, u shaxsni boshqalardan ajratib turuvchi yetakchi mezonlardan biri sifatida xizmat qiladi va inson unga umri davomida ehtiyoj sezib shu ehtiyojini qondirib borishga harakat qiladi. Tarbiyaning bunday turi ma'naviy-axloqiy tarbiya deb ataladi va uning bosh g'oyasi ma'naviyat, axloq, tarbiya so'zlari negizidan kelib chiqadi. Bu so'zlarga o'zbek tilining izohli lug'atida quydagicha ta'rif beriladi.

Ma'naviyat - moddiy hayot bilan yonma-yon yuradigan, xalq va jamiyat hayotining ajralmas qismi bo'lgan ijtimoiy hodisa. Bu tushunchaga Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov shunday ta'rif beradi: "Ma'naviyat - insonni ruhan poklanish, qalban ulg'ayishga chorlaydigan, odamning ichki dunyosi, irodasini baquvvat, iyomon-e'tiqodini butun qiladigan, vijdonini uyg'otadigan beqiyos kuch, uning barcha qarashlarining me'zonidir." [1] Axloq - kishining tabiat, muomala xatti-harakat odobi.o'lg' Tarbiya - rivojlantirish, parvarish qilish, o'stirish, o'rgatish, ilm berish. Ta'lif, axloq-odob va shu kabilarni o'rgatib singdirib insonni voyaga yetkazish.[1]

Har bir kasbning o'z quroli bo'lganidek ma'naviy-axloqiy tarbiyaning quroli bu so'z - o'z ona tilida jaranglagan so'zdir. Bu fikrga kelishimizga sabab, aynan ma'naviyatimiz va axloqimizni sayqallab, yuksaltirib borayotgan har qanday vosita, avvalo, ona tilimizda shakl-u shamoyil oladi. Shundan ekan ona tilimizda ruhiy qudrat bor.

Bugungi globallahsgan davrda inson o'ziga imkoniyat yaratishi va undan kerakli vaziyatlarda foydalanishi davr talabi bo'lib bormoqda. Bu xususiyat inson yaratilganidan buyon u bilan hamnafas bo'lsa ajab emas. Chunki odamzot yaralibdiki, yaxshi sharoitda yashashga intilib, o'z ehtiyojlarini qondirish maqsadida davrga mos tarzda olov, tez yurar mashinalar-u samolyotlarni, elektron hisoblash mashinalarini, simsiz aloqa vositalarini va hakozolarni yaratib davr bilan hamnafas yashab kelmoqda. Insoniyat erishgan shunday mo'jizakor yutuqlardan yana biri bu til va uni aks ettiradigan yozuv desak mubolag'a bo'lmaydi. Yozuvning kashf qilinishi insoniyat madaniy taraqqiyotining chin ma'nodagi yangi bosqichidir. Og'zaki nutqning makon va zamonda cheklanganligini bartaraf etish maqsadida yozuv kelib chiqqanligi tabiiy jarayondir. Yozuvning kashf qilinishi odamzot bolasiga mislsiz imkoniyatlar eshigini ochdi. Aynan yozuv kashf qilinishi bilan biz, avvalo, xalqlar, millatlar tarixi bilan tanishishga, ichki kechinmalarimizni qog'ozga bitib uning umrini uzaytirishga va to'liq asl holida saqlash imkoniga ega bo'ldik. Shunday ekan tilning chinakam ma'nodagi aloqa quroli bo'lishday bosh vazifasini yozuvsiz tasavvur eta olmaymiz.

Yosh avlod ma'naviy-axloqiy tomondan dunyoga kelgan kundanoq tarbiyalanib boradi. Chunki ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalashning ilk uchqunlari go'dak dunyoga kelib onasini ko'rgan paytdanoq boshlanadi desak mubolag'a bo'lmaydi. Negaki aynan go'dak uchun ona tili bilan aytigan ona allasi, uning erkashlari tarbiyaning bu turiga zamin bo'ladi. Bejizga Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov " Jamiki ezgu fazilatlar inson qalbiga, avvalo, ona allasi, ona tilining betakror jozibasi bilan singadi. Ona tili - bu millat ruhidir. O'z tilini yo'qotgan har qanday millat o'zligidan judo bo'lishi muqarrar" deb bot-bot ta'kidlamagan. Yuqoridagi so'zlarga e'tibor qaratadigan bo'lsak, "O'z tilini yo'qotgan har qanday millat o'zligidan judo bo'lishi muqarrar" - deyilgan. Demakki, o'zligini yo'qotgan millatda aynan ma'naviy-axloqiy tarbiya yetarli bo'lmasligini yana bir bor anglaymiz.

Farzandlarini ma'naviyatli, axloqli qilib tarbiyalash qadim zamonlardan dunyo xalqlarining asriy orzusi bo'lib kelmoqda. Bizning buyuk bobolarimiz ham o'z ona tilimizning boy imkoniyatlaridan keng foydalangan holda avlodlarga haqiqiy ma'noda tilimiz imkoniyatlarini ko'rsatadigan va shuning bilan birgalikda ma'naviy-axloqiy jihatdan dasturul amal bo'ladicidan ko'pgina yozma manbalar ham yozib qoldirganki, ular bugungi avlodni ota-bobolariga mos, mard, tanti va eng assosiysi yuksak ma'naviyatli va teran axloqli qilib tarbiyalashda yetakchi o'rinni egallab kelmoqda. Bunday shoh asarlar qatoriga xalqimiz bilan birgalikda boyib borayotgan og'zaki ijod namunalarimizning gultoji bo'lgan "Alpomish" dostonini kiritishimiz mumkin. Doston va u yozilgan tilning ahamiyatini ustozimiz N.Mahmudov ta'biri bilan aytganda "Alpomish" dostonida o'zbek xalqining ko'hna va hamisha navqiron tili o'zining butun salohiyati bilan jilvalangan.o'2g' bundan ko'rinish turibdiki, doston nafaqat o'z g'oyasi bilan, balki o'z tili bilan ham xalq yuragidan chuqur iz olgan.

Bundan tashqari o'zbek adabiy tilining shakllanishiga va yangi taraqqiyot pog'onasiga ko'tarilishiga ulkan xissa qo'shgan buyuk mutafakkir Alisher Navoiy o'zining shoh asari "Xamsa" ni turkiy tilda yaratib, tilning cheksiz imkoniyati va yuksak qudratini yaxlitligicha namoyon qildi. Shuni alohida ta'kidlash joizki, dunyoning taniqli yozuvchilari Aleksandr

Pushkin o'z asarlarida 21193ta Vilyam Shekspir 20000 dan ortiq so'z qo'llagan bo'lsa, Alisher Navoiy 26035 ta so'zdan foydalanib yana bir bor tilimizning boy imkoniyatlarini ko'rsatib yosh avlodga har jihatdan o'rnak bo'ladigan qahramonlar obrazini yaratdi. Ayniqsa, Xamsa dostonlari tarkibiga kiruvchi "Farhod va Shirin" dostoni bosh qahramonlaridan biri Farhod timsolida ma'naviy-axloqiy jihatdan yetuk, komil inson timsolini yaratib zamonlar osha barchaga o'rnak bo'larli obraz yaratdi.

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki, millatimizning, xalqimizning davomchilar bo'l mish o'sib kelayotgan yosh avlodning ma'naviyatini yuksaltirish, axloq-dobini takomillashtirishda ona tili va uning davomiyligini saqlovchi, xalqimizning o'zligini saqlaydigan shoh asarlarimizning o'rni beqiyos.

Men o'z fikrimni AbdullaOri povning quyidagi 4 misra she'ri bilan yakunlamoqchiman.

Ona tilim sen borsan shaksiz,
Bulbul kuyin tilga solaman.
Sen yo'qolgan kuning, shubhasiz,
Men ham to'ti bo'lib qolaman.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbek tilining izohli lug'ati. Toshkent "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi", 2006, (1-2-3-tomlar)
2. Nizomiddin Mahmudov. .Tilimizning tilla sandig'i Toshkent:
" G'ofur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi", 2012,150b.

РОЛЬ ВНЕАУДИТОРНОЙ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ СТАНОВЛЕНИИ БУДУЩИХ ОФИЦЕРОВ

Т.Дилшодбеков

(преподаватель Таможенного Института ГТК РУз)

В настоящее время организация процесса обучения в Таможенном институте ГТК РУз нацелена на повышение качества образования на более высокий уровень. Профессорско-преподавательский состав института находится в активном поиске эффективных путей приближения учебного процесса к европейским стандартам, внедряет опыт зарубежных стран. Система обучения в институте кардинально пересматривается.

Научить мыслить студентов нестандартно, разнопланово, вдохновлять их на новые идеи и подходы, развитие инициативы, эффективно использовать полученные знания, - считает Ж.Р. Дильбарханова, - это основные задачи любого образовательного процесса [2]. Данная точка зрения целостно раскрывает проблему, стоящую перед системой высшего образования Узбекистана, т.е подготовку креативных и высококвалифицированных компетентностных кадров нового поколения.

Пересмотр образовательного процесса в институте, на наш взгляд, стал "первым толчком" в решении вышеупомянутой проблемы. В результате пересмотра были внесены изменения в организацию внеаудиторной самостоятельной работы курсантов с учетом её специфики.

Внесённые изменения направлены на:

- развитие навыков внеаудиторной самостоятельной работы курсантов;
- выявление индивидуальных качеств курсантов;
- выявление умственных способностей курсантов;
- развитие мотивации самостоятельного и критического мышления;
- возникновение стимула к самостоятельному добыванию знаний посредством решений индивидуальных задач;
- закладывание предпосылок профессионального становления
- развитие профессиональных компетенций в процессе обучения в институте и т.д.

Однако вопрос о том, как организовать учебный процесс, соответствующий требованиям к европейских стандартов остаётся всё еще открытым.

Сравнение учебного процесса ведущих высших учебных заведений мира с вузами Узбекистана показывает отличие, а именно обучение в вузах Узбекистана предполагает большое количество учебных дисциплин, следовательно, отведённые для аудиторных часов время занимает большую долю. Подготовить кадра нового поколения можно при условии, если у них будет достаточно времени работать самостоятельно. Таким образом, на главный план выходит организация

внеаудиторной самостоятельной работы курсантов. Ведь все стандарты, к которым стремится процесс образования, отвечают после окончания вуза формируются в процессе самостоятельного добывания знаний.

Тенденция совершенствования учебного процесса чётко наблюдается во многих вузах, в том числе и в Таможенном институте. Например, для направлений обучения "Таможенное дело" и "Юриспруденция" в новом государственном образовательном стандарте, утвержденном в 2018 году количество учебных предметов резко уменьшилось за счёт сокращения некоторых предметов.

Загруженность курсантов большим количеством дисциплин приводит к тому, что они не успевают основательно повторить пройденный материал, проанализировать, синтезировать, а также использовать его на практических занятиях. Всякие знания остаются всего лишь информацией, если не научиться использовать их на практике.

Большое количество предметов способствует лишь расширению кругозора и овладению примерным представлением о разных отраслях знания. Однако есть и недостатки - в результате курсанты не будут владеть глубокими познаниями в конкретной области.

Как известно, всякое учебное занятие имеет свою форму организации. Специфика предмета указывает на форму организации занятий. Но на наш взгляд, эффективными формами являются индивидуальные занятия преподавателя с курсантами и внеаудиторная самостоятельная работа курсанта. Заметим, что первая вытекает из второй. Так как индивидуальная работа преподавателя с курсантами на основе внеаудиторных самостоятельных работ даёт огромный импульс для организации учебного процесса, контроля знаний курсантов; способствует систематизации и обобщению полученных теоретических знаний, помогает определять способности курсантов ориентироваться в материалах по пройденным темам, а также установить взаимосвязь и практическую направленность.

Огромное значение при организации самостоятельной работы курсантов имеет правильный выбор вида, формы и метода выполнения работы. В подготовке компетентностных кадров, на наш взгляд, целесообразно предлагать продуктивный вид самостоятельных работ. В этом случае преподаватель старается на давать готовые знания курсантам для самостоятельной работы, лишь побуждая к критическому мышлению. Так как на практике готовых задач и ответов на них у курсантов не бывает. Курсант должен самостоятельно ориентироваться в той или иной отрасли и находить пути решения поставленной проблемы, уметь находить нужную ему информацию среди большого объема материалов.

Использование информационных технологий в процессе обучения - это не новшество. Однако не часто возможно встретить преподавателей с профессиональными компетенциями по использованию этих технологий в организации учебного процесса. Преподаватели, внедряя информационные технологии на занятиях, развивают навыки работы с информационными технологиями курсантов и тем самым мотивируют курсантов на самостоятельный поиск, т.е. на самостоятельное добывание новых знаний. Ведь в эпоху информационных инноваций преподаватель утрачивает свою основную функцию - функцию источника информации. Курсанты, владеющие навыками работы с ИКТ, могут в равной степени участвовать на занятиях и непосредственно активизируют свои знания. Кроме того, преподаватель перестаёт быть посредником

между источником информации и курсантами. Следовательно, это ведет к возрастанию роли самостоятельной работы курсантов как одного из элементов самообразования, так как самообразование является неотъемлемой частью жизни и курсантов, и преподавателей.

Таким образом, повышение качества образования в вузах Узбекистана и приближение образования к мировым стандартам является долгим и последовательным процессом, требующим основательной разработки и внедрения инновационных информационных технологий в учебный процесс.

Список литературы

1. Скаткин М. М. Совершенствование процесса обучения. - М.: Просвещение, 1971.
2. Дильтарханова Ж. Р. Некоторые аспекты совершенствования подготовки кадров для органов внутренних дел //Актуальные проблемы высшей школы и профессионального образования // Сетевое издание "Академическая мысль" №1 Ссылка на электронный ресурс: https://mvd.ru/upload/site120/folder_page/010/368/829/AM_1_2_mart_2018.pdf

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИКТ НА УРОКАХ БИОЛОГИИ

Рахмонова Г.Ш.

Научный руководитель

Кодирова Н.К.

Самаркандского

института ветеринарной медицины,

Студентка 1-го курса

В настоящее время меняются цели и задачи, стоящи: е перед современным образованием, происходит смещение усилий с усвоения знаний на формирование компетентностей, акцент переносится на личностно-ориентированное обучение. Но, тем не менее, урок был и остается главной составной частью учебного процесса. Учебная деятельность учащихся в значительной мере сосредоточена на уроке. Качество подготовки учащихся определяется содержанием образования, технологиями проведения урока, его организационной и практической направленностью, его атмосферой, поэтому необходимо применение новых педагогических технологий в образовательном процессе.

В последнее время отмечается падение интереса учащихся к изучению естественнонаучных дисциплин, что очень печально, поскольку именно они формируют правильное восприятие окружающего мира и важны в формировании личности в целом. Конечно, использованием старых наглядных пособий, таблиц, схем не поднять интереса к этим предметам. Помочь здесь могут современные информационно-коммуникативные технологии (ИКТ), в частности компьютерные, используемые на различных стадиях учебного процесса.

В связи с возросшими требованиями к биологической подготовке выпускников общеобразовательных учреждений изменяются методы преподавания биологии и для повышения эффективности уроков и получения более высоких результатов обучения применяются новые информационно-коммуникационные технологии. В процессе обучения ИКТ позволяют повысить интерес и изменить традиционное преподавание, расширить кругозор учащихся по предмету, активизируя все потенциальные возможности ученика посредством смены видов деятельности на уроке.

Применение компьютерных программных средств на уроках биологии позволяет учителю не только разнообразить традиционные формы обучения, но и решать самые разные задачи: повышать мотивацию и наглядность в обучении, дифференцировать работу учащихся при выполнении ими тренировочных упражнений, облегчать мониторинг знаний и умений учащихся, помогает сделать преподавание биологии содержательнее, интереснее, эмоциональнее, и эффективнее, а также привлекательнее для учащихся. Как показывает практика, компьютерные технологии можно использовать в различных ситуациях на разных этапах урока:

- 1) На этапе приобретения новых знаний компьютер выступает в роли мощного демонстрационного средства, обеспечивая высокий уровень наглядности. Нетрудно организовать и индивидуальную работу для учащихся, пропустивших урок или не усвоивших материал по тем или иным причинам. Компьютерные презентации - это самые современные технологии представления информации. Формы и место использования презентации на уроке зависят от содержания этого урока, от цели, которая ставится на уроке.
- 2) Одной из форм проведения контроля знаний и умений является компьютерное тестирование. Эта форма имеет ряд преимуществ.

Говоря о новых информационных технологиях, невозможно не вспомнить про Интернет. Он содержит не только огромное количество разнообразной информации, но и позволяет быстро передать письменное сообщение в любой уголок мира и напрямую обмениваться мнениями с другими пользователями. Он содержит безграничное количество рефератов практически по любым темам. Такой материал не должен пройти мимо учащихся, вне учебного процесса на уроке биологии.

Сейчас Интернет можно использовать для поиска информации по учебным вопросам, проведения учебных телекоммуникационных проектов, доставки учебных видеопрограмм, повышения квалификации учителей, для размещения собственной информации на сайтах, участие в предметных олимпиадах, конкурсах различного уровня.

Учитель, зачастую ограниченный в возможностях получать новейшую научную и научно-популярную информацию по своему предмету из периодических изданий и книг, может получить эту информацию из Интернета. Интернет позволяет найти разнообразный иллюстративный материал, который учитель может использовать на уроках, демонстрируя изображение на экране и при оформлении кабинета.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аствацатуров Г.О. Педагогический дизайн мультимедийного урока. Электронный научно-практический журнал "Вопросы Интернет-образования" http://vio.fio.ru/vio_45/cd_site/Articles/art_1_2.htm
2. Захаров В.Б., Мамонтов С.Г., Сонин Н.И. Общая биология. - 2-е изд., стереотип. - М.: Дрофа, 2002. - 224 с.
3. Бартенева Т.П., Ремонтов А.П. Использование информационных компьютерных технологий на уроках биологии. Международный конгресс "Информационные технологии в образовании".- г. Москва.-2003.

ОТМЛАРДА "АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ" ФАНИНИ МУЛЬТИМЕДИАЛИ ДИДАКТИК ВОСИТАЛАР АСОСИДА ЎҚИТИШНИНГ АЙРИМ УСУЛЛАРИ

Раҳимов Собир Зиядуллаевич

СамДУ ўқитувчиси

Маълумки, хорижий ва республикамиз узлуксиз таълим тизимида мультимедиали дидактик воситалар яратишга бўлган эҳтиёж бугунги куннинг кун тартибидадир. Мультимедиали дидактик воситаларни яратишга қўйиладиган педагогик талаблар, мезонлар, ўкув адабиётларининг тузилиши, шакллари ва турларини бир бутун яхлит тизим сифатида тадқиқ этиш информатика фани ўқитувчиларидан чуқур билимни ва ўз устида узлуксиз ишлашни тақозо этади.

Республикамиз ОТМларида таълим олувчи барча йўналишларда "Таълимда ахборот технологиялари" курси ўқитилади. Яъни номутахассис йўналиш талабаларига мазкур курсни ўқитишида турли қийинчиликларга дуч келиниши табиий. Агар дарслар турли мультимедиали дидактик воситалар асосида ўтилса, бу усул ўқитувчига катта ёрдам бериши тайин. Маълумки, ўкув жараённида танланган мавзу турли усуллар билан намойиш этилса, ўзлаштириш самаралироқ бўлади. Иллюстратив материалга эга бўлган дарс оддий дарсдан тубдан фарқ қиласди. Анъанавий кўргазмали воситалар (доскадаги ёзувлар, плакатлар, диапроектор учун слайдлар)дан фойдаланиб ўтилган дарс талаба онгига тез етиб боради ва самарали ўзлаштиришга олиб келади. Ишлаб чиқилган топшириқларни ўргатувчи дастур билан бирга қўллаш янги мавзуни тушунтиришга кетадиган вақтни қисқартиради ва натижада ўкув жараёнининг фаоллашувига, талабаларнинг мавзуни амалий мустаҳкамлаши учун кўпроқ вақт ажратишга, чуқурроқ билим олишга имконият яратади. Ўз навбатида ўқитувчи ҳам талабаларга билимларни яхши ўзлаштиришига, кўнима ва малакаларга эга бўлишга ёрдам беришга улгуради.

Масалан, Power Point мультимедиали иловалар яратиш имконини берувчи дастурни ўрганишга ўкув режаларда катта соат ажратилган. Дастур имкониятларини ўрганиб чиқсан талабаларда бошқалар учун ҳам фойдали бўлган ўзларининг билимлари акс этган лойиҳани яратиш истаги вужудга келади. Бундай ҳолда информатика ўқитувчиси талабаларга "электрон қўлланма"ни яратишни таклиф қилиши мумкин. Бу албатта электрон қўлланма яратишдаги илк қадам. Бу лойиҳани яратишни уддалаш учун турли дастурлар тўплами билан ишлашга тўғри келади.

Талабалар тасвирни қайта ишлаш, нутқ ва мусиқани ёзиб олиш, анимацияли эффектлардан фойдалана олиш кабиларни бажара олишлари керак. Улар учун ахборотни топиш ва танлаш усуллари, уларни тартиблай олиш муҳим бўлади. Уларга бу катта ишда фан ўқитувчиси катта кўмак беради. Натижада мультимедиали дастур талабаларнинг ижодий потенциалининг татбиғи ҳосил бўлади. Ўқитувчига эса талабалар билан ишлашнинг бу шакли унинг меҳнати ўсиб келаётган ёш авлодга жуда зарур эканлиги ҳақидаги ишончни беради.

Шуни айтиб ўтиш керакки, электрон дарсликни фойдаланишга тайёрлаш

унинг мазмуни ва мультимедиали элементларида қандайдир тўғрилашларни тақозо этиши мумкин.

Дарс жараёнида видеослайдлардан фойдаланиш ҳам яхши самара беради. Электрон маъruzанинг асосий қисми материални мавзулар бўйича видеонамойиш орқали баён қилишдан иборат. Бунинг энг муҳим жиҳати видеоматериал намойиши билан ўқитувчини баён қилиши мақбул даражада уйғунлашувидир. Фойдаланилаётган материаллар турлича бўлиши мумкин: видеослайдлар, универсал офис дастурлари муҳити ва элементлари.

Видеослайдлар - бу баён қилинаётган мавзунинг асосий назарий элементларини лавҳалари, яъни, маъruzachi тайёрлаган жадваллар, схемалар, диаграммалар, графиклар, математик формула ва моделлардир.

Офис дастурлари муҳити ва элементлари эса - бу тузилган функциялар, процедуralар ва бошқалардир. Улар иқтисодий-математик масалаларни ечишда кенг ишлатилади.

Маълумки, янги ахборот технологияларидан фойдаланиш биргина маъruzani ўрганишга белгиланган вақт ичида сезиларли даражадаги катта ҳажмли назарий материални ўрганишга имкон беради.

Анъанавий кўргазмали воситалар (доскадаги ёзувлар, плакатлар, диапроектор учун слайдлар)дан фарқли равишда рақамли видеослайдлар нафақат маъруza ўқиши жараёнида фойдаланилиши мумкин, балки улар сақланиши, тўпланиши, кўпайтирилиши, модификациялаштирилиши ҳам мумкин.

Алоҳида бўлимлар учун видеомаърузалар ҳам қўлланилиши мумкин, лекин видеомаъruzani ишлаб чиқиши етарли даражадаги мураккаб жараён ва компьютер ресурслари (хотира, частота)га юқори талаблар қўяди, бундан ташқари, маъruzachining табиий нутқини тўлалигича акс эттира олмайди. Шунинг учун бундай маърузалар ҳажми жиҳатидан унчалик катта бўлмаслиги керак (узоги билан 10-20 минутгача). Улар асосан фаннинг мураккаб мавзуларигагина тегишли бўлиши мақсадга мувофиқдир.

Ўтилган дарс натижаларини назорат қилишда талабаларнинг олган билимларининг аниқ ва тўлалиги тўплаган маълумотларига қараб аниқланади. Назорат қилувчи дастур ёрдамида ҳар бир талабанинг олган билими ва фаолияти назорат қилинади.

Таълим жараёнида турли назорат қилувчи ва ўргатувчи дастурлар кўп қўлланилади. Таълим муассасаларининг энг зарур ва мураккаб муаммоларидан бири - ўқитишида турли услубларнинг самарадорлигини, хусусан, назорат услубининг самарадорлигини баҳолашдир. Бу муаммо, аввало, самарадорлик ўлчанадиган мезонларнинг ишлаб чиқилиши билан боғлиқ. Бу, биринчидан, объектив, яъни талаб қилинаётган билим ёки тушунчани бир қийматли ва турли кишилар томонидан баҳсли баҳолашга йўл қўймайдиган тарзда бўлиши керак. Иккинчидан, адекват, яъни белгиланган билимни баҳолашга лойиқ бўлиши керак. Ниҳоят, мезонлар тўплами текширилаётган жараён ёки воқеликни мавжуд барча тавсифлари бўйича тўла қамраб олиши керак.

Ўқитувчи мультимедиали дидактик воситаларни яратишида матннинг тушунарли ва мантиқий усуlda тузишига, матнларни иллюстрация ва чизмалардан фойдаланган ҳолда жойлаштирилишига, матнни тушунарли, равон ва қизиқарли ранглардан фойдаланган ҳолда ёзилишига, талаба тажрибасига алоқадор мисоллар ва фикрлар қўллаши, мазмуннинг аниқлигигига, рангларга мослигига, рангларнинг

ўрнида ишлатилишига эътибор бериши лозим.

Ўқитишида компьютер технологияларидан фойдаланиш икки томонлама самара беради:

1.Ўқитишининг янги услубларини яратиш ташкилий-услубий шаклларнинг ўзгаришига олиб келади.

2.Талабаларда замонавий компьютер технологияларидан моҳирона фойдаланиш кўникмаларини ҳосил қиласди.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш лозимки, ҳозирги жамиятни ахборотлаштириш жараёнининг асосий йўналишларидан бири таълимни ахборотлаштиришдир. Таълимни ахборотлаштириш кенг маънода таълим соҳасини методология, ўқитиши мақсадларининг психологик-педагогик татбиғига йўналтирилган янги ахборот технологиялари воситаларини самарали фойдаланиш ва яратиш (қайта ишлаш) амалиёти билан таъминлаш сифатида қаралади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Комилов Ш.М., Эрматов Ш.Т. Мультмедиали электрон дарсликларини яратиш ва ишлатиш муаммоларини долзарблиги // Ахборот-коммуникациялар технологиялар асосида электрон ўқув адабиётларини яратиш: тажриба, муамма ва истиқболлар: Республика илмий-амалий анжумани маъruzалар тўплами. - Тошкент: ТДИУ, 2004. - Б. 14 - 16.
2. Лутфуллаев М.Х. Мультимидали дидактик воситалар асосида таълим тизими самарадорлигини ошириш Таълим ва тарбия. - Тошкент, 2003. - №3-4. - Б. 55 - 57.
3. Мусаев П. Ўқув фанларининг функционал вазифаси ва уларни интеграциялаш масалалари // ДТС асосидаги ўқув дастурлари: муаммолар, изланишлар, ечимлар. Семинар материаллари. - Тошкент: 2002. - Б. 34 - 37.
4. Мусаев П. Ўқув фанларининг функционал вазифаси ва уларни интеграциялаш масалалари // ДТС асосидаги ўқув дастурлари: муаммолар, изланишлар, ечимлар. Семинар материаллари. - Тошкент: 2002. - Б. 34 - 37.
5. Тайлақов Н.И. Таълим тизимида замонавий ахборот технологияларини жорий этишнинг истиқболлари Таълим ва тарбия. -Тошкент, 2002. -№1-2. - Б. 27 - 30.
6. Тайлақов Н.И. Узлуксиз таълимда информатикани ўқитишининг муаммолари // Узлуксиз таълим жараёнини такомиллаштиришнинг долзарб муаммолари: Республика илмий-амалий конференция материаллари. -Тошкент: ЎзПФИТИ, 11- 12 май, 2004. - Б. 34 - 36.

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В ВОЕННЫХ ВУЗАХ

Х.Умаров

старший преподаватель

Таможенного Института ГТК РУз

Современным Вооружённым силам требуются специалисты с высоким уровнем информационной культуры, способные оперативно ориентироваться в различных источниках информации, в том числе иностранных, систематизировать, интерпретировать информацию и использовать её для решения профессиональных проблем часто в нестандартных ситуациях. В связи с этим встаёт вопрос о формировании у будущих военных специалистов иноязычной коммуникативной компетенции. Очевидно, что при ограниченной сетке часов, выделяемых на изучение иностранных языков в военном вузе, и недостаточном уровне владения языком у курсантов формировать умения всех видов речевой деятельности не представляется возможным.

Иностранный язык, выступая в качестве одной из учебных дисциплин государственного образовательного стандарта, характеризуется универсальными возможностями, применение которых на практике может оказать значительное влияние на становление личности специалиста, его профессиональных навыков и культурных компетенций о'1g⁴. В связи с тем, что английский язык в настоящее время представляет собой средство международного общения, то его преподавание - важный элемент современной образовательной системы, как в гражданском вузе, так и высших военных вузах. Необходимо также указать на тот факт, что в условиях современной нестабильной международной обстановки важное внимание уделяется профессиональному образованию военных специалистов, что также отражается на специфике их подготовки, методике преподавания, в том числе и в рамках иноязычного коммуникативного процесса.

Особенности преподавания английского языка в военных вузах сейчас вызывает значительный интерес со стороны преподавателей, в связи с чем исследователями и практиками в этой области обуславливается потребность непрерывности и преемственности преподавания английского языка при учете исходной базы знаний, умений и навыков, сформированных у курсантов, а также требований, которые предъявляются квалифицированным специалистам - выпускникам военных вузов. В связи с этим некоторая часть исследователей склоняется к потребности структуризации преподавания английского языка курсантам. Так, например, российские учёные считают, что должна проводиться "структуризация иноязычной обучающей деятельности в военном вузе путем поэтапного деления обучающего пространства на составные части, логически связанные с курсом иностранного языка в средней общеобразовательной школе (в вузе - вводится лексико-фонетический курс; курс обучения иностранного языка на младших курсах вуза, сочетаются языковые и речевые упражнения при

овладении основными понятиями будущей специальности через иностранный язык; совершенствование уровня иноязычной грамотности на старших курсах путем приема зачетов по внеаудиторному чтению, защиты дипломов на иностранном языке и т. д.)" [2, с. 285]. На основе выявленных фактов необходимо говорить о следующих аспектах системно-дидактического обеспечения образовательного процесса, адаптированного к военным вузам: уточнение основных положений образовательного пространства; уточнение языкового репертуара курсантов исходя из специфики осваиваемой специальности; применение мультимедиа технологий, компьютерных программ в рамках создания искусственной языковой среды.

Следует также отметить, что в рамках методики преподавания английского языка в военных вузах необходимым является проведение анализа будущей профессии курсантов, учитывая особенности и специфику английского языка как учебной дисциплины. Так как данный предмет, согласно Государственному образовательному стандарту высшего образования, квалификационным требованиям, предъявляемым военным специальностям, направлен на подготовку военных специалистов, способных осуществлять решение задач, связанных с организационной и управлеченческой деятельностью, а также с военной профессией, эксплуатацией и обслуживанием военного оборудования в рамках объема обязанностей офицера [1]. На основании вышеизложенного, можно выделить цель изучения английского языка в военных вузах, которая сводится к подготовке военных специалистов, способных применять английский язык в собственной профессиональной деятельности в иноязычной среде.

Современной лингводидактикой признаны целесообразные моменты обучения английскому языку как языку обучаемой специальности. В связи с этим образовательный процесс, учитывающий цели профессионального обучения курсантов, обуславливает потребность обновления содержания языкового образования, учитывающего личностно-ориентированный подход, дифференциацию, индивидуализацию, современные элементы педагогики и образовательные технологии. Кроме того, иностранный язык, в частности английский, как учебная дисциплина, достаточно легко осуществляет процесс интеграции с другими предметами в рамках неязыкового вуза [1]. Это находит отражение в получении курсантами в рамках изучения английского языка необходимой минимальной информации, составляющей ориентировочную канву, включающую в себя лексику, клише языкового и речевого вида, правила их применения и комбинации. В условиях развития современного общества, когда учебная и профессиональная информация постоянно пополняется, изменяется и расширяется, а также в рамках роста и интеграции в военных вузах дисциплин при обычных сроках подготовки курсантов происходит уточнение и усложнение требований, предъявляемых к уровню подготовки будущих военных специалистов в области знания английского языка.

Так, например, если ранее в рамках преподавания рассматриваемой учебной дисциплины в качестве основных требований к знаниям курсантов выступали построение, приветствие, команды дежурного и доклада, предоставление домашнего задания и его обсуждение, а также изучение новой темы, то в связи с современными требованиями образовательного стандарта методика преподавания английского языка в военных вузах Узбекистана столкнулась с

потребностью более углубленного и детального изучения специфичных военных терминов на английском языке. То есть иными словами в военных вузах в настоящее время должен преподаваться технический английский, особенности которого основываются на специфике получаемой специальности. Кроме этого, важным моментом в рамках преподавания английского языка курсантам является осуществление выбора организации образовательного и воспитательного процесса, которые окажут эффективное влияние на дидактический процесс в целом. Так как изучение английского языка в военных вузах осуществляется в рамках практических занятий, на которых курсанты выполняют практические работы, аудиторное чтение, то процесс формирования навыков в области военной профессиональной деятельности происходит при условии выполнения всех видов практических работ [3]. Методика преподавания английского языка в данных образовательных учреждения выстраивается таким образом, что иностранное чтение оптимально соотносится с разговорной практикой, работой в группе, письменными заданиями. Особое внимание уделяется коммуникативной и военно-прикладной направленности образовательного процесса, которая подкрепляется применением в процессе взаимодействия педагога и курсантов различных активных методик обучения (игры, проблемные задания и т. п.). Таким образом, методика преподавания английского языка в военных вузах направлена на формирование военных специалистов, уверенно владеющих иностранным языком на различных уровнях и в любых сферах.

Список литературы

1. Государственный образовательный стандарт высшего образования по военно-морским и естественнонаучным специальностям и специализациям. - 2016. Scientific Cooperation Center
2. Зимина Е.В. Особенности методики обучения иностранным языкам курсантов военного вуза в процессе непрерывного профессионального образования / Е.В. Зимина // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. - 2007. - С. 284-288.
3. Михеев А.И. Особенности обучения иностранному языку в военном институте физической культуры / А.И. Михеев, В.Я. Котлов // Ученые записки университета имени П.Ф. Лесгата. - 2007. - №5 (27). - С. 47-53.

THE IMPACT OF ANIMATED CARTOONS ON LEARNING VOCABULARY

Botirova Adiba Ochilboyevna

English teacher of the secondary school №11, Navai region, Navbahor district

Cartoons are usually printed in newspapers, comic books and magazines or they are broadcasted on the television. They were previously meant for the purpose of entertainment only. But these days' cartoons are being extensively used for other purposes as well. Cartoons are now being used for education and spreading awareness amongst the people in addition to fun and entertainment. Therefore, cartoons are the tools that draw student's attention and ensure the continuity of this attention, reduce tension and test anxiety and create a more comfortable learning environment.[1]

Many linguists have worked on the pedagogical impact of audiovisual materials such as animated cartoons in language learning. Among them, Danan² claimed that cartoons or films with caption can be powerful educational tools because it improves the listening comprehension skills of second/foreign language learners, facilitates language learning by helping students visualize what they hear and leads to additional cognitive benefits, such as greater depth of processing. Canning-Wilson³ noted that cartoons that are used to help learner see an immediate meaning in the language may be beneficial in language learning by helping to clarify the message, provided the visual works in a positive way to enhance or supplement the language point. In a research conducted by Clark about the pedagogical value of cartoons as authentic source of language materials it has been found that cartoons can engage the attention of the learners, create a non-threatening atmosphere to present information and has the potential to encourage thinking process and discussion skills. In a research of Rule and Auge⁴, the result is also indicative of the fact that students prefer cartoons in language learning because cartoons create low affective filter atmosphere which causes high degree of motivation.

On the basis of their research, the researchers claim that the students who use cartoons can improve different language skills and achieve higher test scores. In the quantitative research of Bahraini and Sim⁵, it has been shown that low level language learners can achieve a significant language proficiency improvement through exposure to cartoons. They learn significant number of vocabulary from the context of cartoons that they can use in real life. Moreover, by watching cartoons students can get stimulus to speak the target language. By watching cartoons students can get the stimulus of using particular vocabulary or language forms and they associate and imitate those vocabulary in their real life in different contexts. They also use different language forms learned from the cartoons involuntarily in different situations of their life. Later on if the teacher reinforces those vocabulary and language forms in the class, they can easily recognize and remember those. Cartoons can also give a good reason for social interaction which according to Vygotsky helps in the cognitive process of language learning.

In the research of Shiao-Ling Tsai (2011), He recruited participants as 65 children

of Taiwanese fifth graders from 2 classes at elementary school in Tai Chung. All of them have learned English for two years at least and have been taught by the same English teacher at school during research. The participants were divided into 2 groups with one English-subtitle watching the English cartoon videos with English subtitle and one non-subtitle watching the English cartoon videos without English subtitles for 20 minutes each lesson. After three-month course ended up, the post-test was conducted to test the students' English listening comprehension with following interview results :" While viewing the video, 50% of students of the English-subtitle group and 90% of the students of the non-subtitle group worried that they may not understand what the characters said. 80% of the students of English-subtitle group and 90% the students of the non-subtitle group said they paid attention when they viewed the video. 70% of the students of the English-subtitle group and also 70% of the students of the non-subtitle group thought that they may not understand the content of the video without Chinese subtitle. 70% of students of the English-subtitle group and 100% of the students of non-subtitle group responded they guessed the meanings when they did not understand what the characters said". Besides, Shiao-Ling Tsai remarked that most of the English-subtitle group students were excited while they watched the videos and learning attitude seemed better than that of the non-subtitle group.

In summary, there is the effect of vocabulary acquisition in watching cartoon videos through using subtitles or not subtitles. Understanding the content of cartoon videos or not which is criticized by cartoon videos with subtitles. Those mean that vocabulary acquisition to be provided through cartoon videos.

REFERENCES

1. Heitzmann, W. R. (1998). The power of political cartoons in the classroom. International Studies Perspectives.
2. Danan, M. (2004) Captioning and Subtitling: Undervalued Language Learning Strategies. September 02, 2013.
3. Canning-Wilson, C. (2000) Practical Aspects of Using Video in the Foreign Language Classroom. May 04, 2013.
4. Clark, C. (2000). Innovative Strategy: Concept Cartoons. Instructional and Learning Strategies. < <http://www.southalabama.edu/coe/bset/dempsey/isd613/stuproj/summer00is/caryclark.pdf> > May 19, 2013.
5. Bahrani, T & Sim, T.S. (2012) Audiovisual news, cartoons, and films as sources of authentic language input and language proficiency enhancement. < <http://www.tojet.net/articles/v11i4/1145.pdf> > January 21, 2013.

ПРОБЛЕМЫ ОБУЧЕНИЯ ГРАММАТИЧЕСКОМУ АСПЕКТУ РУССКОГО ЯЗЫКА

Гасанова Роксана Анзоровна

Учитель русского языка школы №19 г.Навай

Русский язык - один из наиболее широко распространенных языков на Земле. 325 миллионов людей используют этот язык как родной и примерно 300 миллионов - как второй язык, для бизнеса и образования [4; с.79г]. Одной из главных задач обучения русскому языку студентов является решение такой важной проблемы, как развитие самостоятельной работы учащихся, ориентирование их на активное творческое усвоение материала, умение логично мыслить, оперативно принимать самостоятельные решения.

"Грамматика является той областью языка, где наиболее четко проявляется уровень владения вышеназванными умениями. Грамматика является также структурой языка и превращает его в речь. Изучение грамматического аспекта неизбежно при овладении русским языком" [1; с.65]. Но, в свою очередь, усвоение грамматики любого языка вызывает много трудностей, которые усугубляются грамматическими терминами, правилами и бесконечным числом исключений. Все это обычно не вызывает восторга у большинства учащихся учебных заведений где у студентов русский язык не является родным языком.

Согласно статье, Ж. Л. Витлина "Современные проблемы обучения грамматике русского языка для иностранцев" ни один из аспектов обучения языкам не был на протяжении многих лет предметом столь интенсивных обсуждений и дискуссий, как грамматика. Автор данной статьи [2; с.89], считает, что в понятие "грамматика" включаются разные разделы науки о языке, например, такие, как словообразование и фонетика, а также орфография, элементы лексикологии, фразеологии и стилистики. Но А.В.

Текучев методист, педагог и автор многих книг утверждал, что грамматике можно научиться через простое общение - "Упражнения по чтению, письму и говорению, то есть все грамматические правила и конструкции будут невольно запомнены нами" [3; с.128]. А.В. Текуч?в был одним из первых учителей, кто обратился к вопросу ценности грамматических инструкций, но, конечно же, не последний. Фактически ни одна другая тема не привлекла к себе столько теоретиков и практиков, как грамматический вопрос. История преподавания русского языка в узбекскоязычной аудитории это, по существу, история борьбы "за" и "против" преподавания грамматики. Различия в отношении к роли грамматики подкрепляются различиями в методах преподавания, преподавателями и студентами.

В монографии А.К. Аксеновой "Методика обучения русскому языку иностранцев", рассматриваются аргументы постановки грамматики на передний план в изучении русского языка. "Аргумент конструкции предложения. Изучение единиц языка, например, слов и фраз, должно входить в процесс изучения

языка. Но существует лимит единиц, которые человек может сохранять в памяти и воспроизводить. Даже разговорник путешественника ограничен своей полезностью для трехнедельного отдыха и тут возникает вопрос, что нам нужно подучить те или иные модели и правила, чтобы произвести новые предложения" [1; с.78].

Таким образом, грамматика обеспечивает, удовлетворяет потребность студента в образовании новых предложений. Число предложений ограничивается только лексикой. Грамматика - это способ создания предложений. Смысовой аргумент. Цель грамматики в том, чтобы более точно понять значение той или иной фразы. Как и на любом этапе изучения русского языка, при обучении грамматическому аспекту возникают множество проблем. Они бывают нескольких видов. При формировании и развитии грамматического навыка, возникает проблемы отсутствия аналогий, проблема коммуникативной направленности, проблема грамматического минимума, проблема доступности упражнений, что решается благоприятным психологическим климатом, отбором материала для активного и пассивного грамматического минимума, использованием наглядностей и схем. Также трудности могут возникать и на самой паре.

Это: использование узбекского языка на паре; нежелание сотрудничать с преподавателем и однокурсниками на паре, нежелание говорить во время упражнений, используя русский язык, большое количество студентов в аудитории, разный уровень языка. Эти проблемы также решаемы. Можно найти общий язык с студентами и сократить использование узбекского языка на паре, научить студента говорить, используя различные задания: групповые или парные, пользоваться помощью других, более успешных студентов на паре. Не менее важной проблемой является отсутствие мотивации в изучении русского языка, и преподаватель обязан постоянно обращать внимание на уровень мотивированности студентов и повышать его, ставя четкие цели, вносить разнообразие на занятиях, используя различные задания, и использовать наглядности и игровые приемы.

Нет определенного решения всех проблем, и нет точных инструкций, как с ними справляться. Наилучшим решением является использование совокупности различных решений, учитывая особенности аудитории.

Литература

- 1.Аксенова А.К. Методика русского языка. -М.: Просв., 2000.
- 2.Витлин Ж.Л. Современные проблемы обучения грамматике русского языка для иностранцев. -М.: ACT, 2015.
- 3.Текуч?в А.В. Методика обучения русскому языку на начальном этапе. -М.: Просв., 2000

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ (ИКТ) НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Дониёрова Насиба

учитель русского языка и литературы
школы №9 Навбахорского района

Сегодня много внимания уделяют использованию информационных технологий в школе. И это вполне оправдано тем, что век нынешний - это век информационный. Стремительное развитие общества, распространение мультимедийных технологий позволяют расширить возможности использования ИКТ на уроках в современной школе. Наша задача заключается не только в том, чтобы дать детям знания, но в том, чтобы научить своих воспитанников искать их и осваивать самостоятельно. Умение обрабатывать информацию на сегодняшний день является весьма ценным достоянием. В связи с этим мне и хочется построить свое выступление с точки зрения способности ИКТ помогать учителю в достижении этой цели.

Давайте сначала вспомним, что же подразумевают под собой ИКТ?

Во-первых, это технологии, позволяющие искать, обрабатывать и усваивать информацию из различных источников, в том числе и из Интернета.

Во-вторых, это использование самого компьютера, самых разных программ.

Применение информационных технологий на уроках необходимо, и мотивировано это тем, что они

- позволяют эффективно организовать групповую и самостоятельную работу на уроке;
- способствуют совершенствованию практических умений и навыков учащихся;
- позволяют индивидуализировать процесс обучения;
- повышают интерес к урокам русского языка и литературы (особенно у мальчиков);
- активизируют познавательную деятельность учащихся;
- развивают творческий потенциал учащихся;
- осовременивают урок.

Компьютерные технологии предполагают обучение общению ребенка с компьютером, но одновременно и коррекции учителем процесса обучения. Оптимальное сочетание индивидуальной и групповой работы способствует повышению эффективности образовательного процесса. К тому же возможности использования компьютера на уроке впечатляют, создают атмосферу психологического комфорта, ведут к успешности. Доминантой внедрения компьютера в образование является резкое расширение сектора самостоятельной учебной работы, и относится это, разумеется, ко всем учебным предметам. Принципиальное новшество, вносимое компьютером в образовательный процесс

- интерактивность, позволяющая развивать активно-деятельностные формы обучения. Именно это новое качество позволяет надеяться на реальную возможность расширения функционала самостоятельной учебной работы - полезного с точки зрения целей образования и эффективного с точки зрения временных затрат. Компьютерная деятельность на уроке русского языка ориентирована на поддержку традиционного курса обучения, и в этом случае она не только не отвлекает ученика от предмета, но и служит развитию у ребёнка повышенного интереса к нему.

Как органично ввести электронную технику в структуру урока, не нарушив при этом общей логики?

Использование ИКТ на уроках русского языка позволяет разнообразить формы работы, деятельность учащихся, активизировать внимание, повышает творческий потенциал личности. Построение схем, таблиц в презентации позволяет экономить время, более эстетично оформить материал. Задания с последующей проверкой активизируют внимание учащихся, формируют орфографическую зоркость. Использование кроссвордов, иллюстраций, рисунков, различных занимательных заданий, тестов, воспитывают интерес к уроку; делают урок более интересным. Неограниченные возможности компьютера позволяют интегрировать русский язык и литературу, изобразительное искусство и музыку, использование мультипликации и анимации разнообразят уроки, активизируют учащихся.

Интересно звучит на уроке лекция с использованием мультимедийного проектора, когда компьютер позволяет учителю расширить возможности обычной лекции, демонстрировать учащимся красочные схемы, для пояснения использовать звук и анимацию, быстрые ссылки на ранее изученный материал.

С помощью мультимедийного проекта демонстрирую слайды, созданные в программе Microsoft Power Point. Использование данной технологии позволяет:

- 1.Значительно сэкономить время на уроке .

- 2.Повысить уровень наглядности в ходе обучения.

3. Внести элементы занимательности, оживить учебный процесс.

Использование презентаций позволяют учащимся полнее окунуться в атмосферу изучаемого времени, понять личность писателя, художника, общественного деятеля. Существенны преимущества использования компьютера в обучении перед традиционными занятиями.

Использование электронной техники возможно на различных этапах урока: на этапах орфографической разминки, закрепления новой темы, проведения самостоятельной работы. При этом для ученика техника выполняет различные функции: учителя, рабочего инструмента, объекта обучения.

На сложном этапе урока, когда необходимо сфокусировать внимание, монитор может стать мощным ритмическим организатором.

Методика преподавания русского языка с использованием компьютера как технического средства обучения, позволяет интенсифицировать процесс обучения:

- повысить темп урока;
- увеличить долю самостоятельной работы учащихся;
- проверить усвоение теоретических знаний у всех учащихся;
- углубить степень отработки практических умений и навыков;
- вести дифференциированную работу с каждым учеником;
- выявить пробелы в его грамотности;

- выработать умение составлять алгоритмы.

Я считаю, что использование информационных и коммуникационных технологий в учебном процессе является актуальной проблемой современного школьного образования. Необходимо расширять кругозор учащихся, повышать уровень их культурного образования, развивать языковые и коммуникативные навыки и умения. Современный урок ценен не столько получаемой на нём информацией, сколько обучением в ходе его приемам работы с информацией: добывания, систематизации, обмена, эстетического оформления результатов. Компьютер является средством самоконтроля, тренажера знаний, презентации результатов собственной деятельности.

Литература

1. Кузнецов А.А., Хеннер Е.К., Имакаев В.Р. и др. "Информационно-коммуникационная компетентность современного учителя". - Информатика и образование, 2010, № 4.

МАДАНИЯТ ВА САНЪАТ СОҲАЛАРИНИ РИВОЖЛАНИШИ

БАРКАМОЛ АВЛОД ТАРБИЯСИДА ЖИСМОНИЙ МАДАНИЯТНИНГ ЎРНИ

О.Тоштемиров

Жисмоний тарбия ва спорт вазирлиги ҳузуридаги Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни илмий методик таъминлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш маркази Фаргона филиали

Жисмоний камолотга эришиш соғлом турмуш тарзи жисмоний маданияти таркибида рационал кун тартиби унинг кундалик, ҳафталик, ойлик, йиллик, керак бўлса, умр охиригача "оптимал" деб белгиланган ҳаракат фа-оллиги даражаси билан боғлиқдир. Унга оид назарий ва амалий билим-ма-лакалар соғлом турмуш тарзи жисмоний маданияти машгулотлари орқали шакланади.

Мускулларни фаоллаштиришнинг ўта муҳимлиги, самарали (оптимал) жисмоний ҳаракатларниң саломатликка ижобий таъсири қандай намоён бў-лади? Бу масалани тадқиқотчи Ю.И.Евсеев (2008) "Фаол ишлаётган мушак-лар, мускуллар, импульслар оқимини юзага келтириш назарияси" асосида изоҳлайди. Бунда ҳаракатдаги бу импульслар организмда модда алмашинуви, асаб системаси ва бошқа барча органлар фаолиятини барқарорлаштириш, тўқи-маларнинг кислороддан фойдаланиш ҳолатини яхшилаш, танада ортиқча ёғ ҳосил бўлиш ва тўпланишига йўл қўймаслик ҳамда ташқи муҳитнинг зарарли таъсирларидан организмни ҳимояланиш қобилиятини кучайтиради, деган хуласа келиб чиқади. Мамлакатимизда иқтисодий, ижтимоий, сиёсий ва маънавий жиҳатдан асосланган ўзига хос турмуш тарзи таркиб топмоқда. Бундай барқарор тараққиётни белгиловчи муҳим омил соғлом ҳаёт, миллат саломатлиги негизини ташкил қиласди.

Барқарор турмуш тарзини соғлом асосга қуриш феномени антик даврдан то шу кунгача турли илмий-назарий таъриф ва талқинларга эга. Унинг ҳозирги таърифида соғлом турмуш тарзининг жисмоний маданияти, баркамол авлод тарбияси мазмуни ўзига хос турмуш тарзи таркиб топмоқда. Бундай барқарор тараққиётни белгиловчи муҳим омил соғлом ҳаёт, миллат саломатлиги негизини ташкил қиласди.

Умумий ва шахсий гигиена қоидаларига риоя қилувчи шахс ижтимоий-касбий функцияларни бажаришида организмни ички қувват заҳиралари асо-сида ривожлантириш, бойитиш, ташқи муҳитнинг турли таъсирларига тез мослаша олиш хусусиятларини шакллантириш қобилияти соғлом турмуш тарзи жисмоний маданияти деб эътироф қилинади.

М.Р.Могендовичнинг ички органлар фаолияти билан скелет мушаклари фаолияти боғлиқлиги ҳақидаги назария ("мотор висцериал рефлекслар")си ҳам пайлар, суюкларга "боғланган" микроскопик кўринишдаги нерв толалари таъсирида марказий нерв тизими ҳаракатидан ҳосил бўлувчи частота им-пульслар (қувват)ини

ички органларга ўзатиш орқали мушакларнинг фао-лиятга ижобий таъсир кўрсатишини асослади. Агар ҳаракат фаолиятига жалб қилинган мушаклар гуруҳи етарли даражада тонус, таранглик ёки зарурий даражада ривожланганлик, жисмоний тайёргарликка эга бўлмаса им-пульсларнинг ички органларга таъсири суст бўлиши, органлар иши нормал кечишига салбий таъсир қилиши, ривожланган мушаклар эса фақат чиройли кўриниш, адл қадди-қомад учун етарли эмаслиги ўз-ўзидан аён. Жисмоний камолотга бефарқ қаровчи, ҳаракатни ёқтирмайдиган турмуш тарзи билан ҳаёт кечиравчи ёки суст ҳаракатланувчи шахс мушаклари ривожланмаган-лиги оқибатида имплуьсларда қувват даражаси ва унинг таъсир кучи пасая-ди, бу нарса бош мия, сўнг бошқа ички органлар фаолиятига салбий таъсир кўрсатади. Натижада нерв хужайлари қувват заҳираси, иммуниал ҳимоя даражаси кескин пасайиб, ошқозон-ичак тракти, остеохандроз, радикулит ва бошқа касалликларга чалиниш хавфи кучаяди, модда алмашинуви бўзилади, ёғ ху-жайралари кўпаяди, тана массаси ортади. Бу дегани вазн ортиши, юрак, оёқ, қўл, бўғинлар, нафас ва бошқа аъзолар фаолияти қийинлашади, организмда ҳаётний заҳиралар тез ва бесамар сарфланади демакдир. Бинобарин, "жисмоний маданият - ҳаракатлар занжири. Қачонки, бу занжир узилса, инсон умри ҳам узилади".

Жисмоний камолотга эришишдаги фаоллик талаб даражасида бўлса, субъектнинг эмоционал ҳолати юқори, кайфияти яхши бўлади, юзида қизиллик, мускулларида "хурсандчилик" жўш уриб туради, бинобарин, жисмоний машқ билан шуғуланиш инсон мускулларига тетиклик бағишлийди, организмнинг жисмоний юклама, тизимли машқларга кўнишиши таъминлайди. Бу- соғлом турмуш тарзи жисмоний маданиятини эгаллашнинг дастлабки қадами ҳисобланади. Зоро, Биринчи Президентимиз И.А.Каримов ёзганидек, "ўзининг саломатлиги ҳақида шахсан ғамхўрлик қилиб бориш маданиятини ёшлиқдан, оила, мактаб, маҳалла, соғлиқни сақлаш тизими, жисмоний тарбия ва спортнинг кўмагида сингдериш керак".

Касалликнинг тури сифатида "гиподинамия" (кам ҳаракатланиш), "гипокенезия" (суст ҳаракатланиш) ҳозир кенг тарқалган. Асримизнинг асосий хусусиятларидан бири замондошимиз ҳаракат фаоллигининг чекланиб қолганлигидир. Бундан 100 йил аввал 96% меҳнат мушаклар кучи ва қуввати ҳисобига бажарилган (академик И.А.Берг) бўлса, ҳозир инсон фаолиятининг 99% ни механизмларга юклатилган. Гиподинамия, гипокенезия, чегараланган жисмоний юкламалар организм функционал ҳолати камайиб кетишига олиб келмоқда, руҳий сусткашликлар натижасида бу жараён янада тезлашиб бормоқда. Узоқ умр кўрувчилар ҳаёт тарзини ўрганиш улар орасида ўта ҳаракатчанлиги боис умуман пессимистлар, ҳар нарсадан камчилик ахтарувчилар, ҳаётдан норизо, жаҳлдор, димогдор, одамлар камлиги аниқланган. Демак, "Жаҳлдорлар узоқ яшамайди" деган ибора бежизга айтилмаган.

Шундай қилиб, шаклланаётган ёш авлод соғлом турмуш тарзи жисмоний маданияти соҳиби сифатида ўзида жисмоний ва маънавий гўзалликни уйғунлаштиromoғи лозим.

ТАЪЛИМИНИНГ АЙРИМ ЖИҲАТЛАРИДА ЖИСМОНИЙ МАДАНИЯТ ЎРНИ

Қ.Назиров

Жисмоний тарбия ва спорт вазирлиги хузуридаги Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни илмий методик таъминлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш маркази Фаргона филиали

Саломатлик инсон ҳаётида, айниқса ёшлигида, муҳим аҳамиятга эга. Саломатлик даражаси инсоннинг касбий етуклиги ва ижодий ўсишида асосий омиллардан ҳисобланади. Мутахассисларнинг фикрича, аҳоли саломатлиги 20% ирсий омилларига, 20-30% атроф мухит таъсирига, 40-50% турмуш тарзига ва 10% соғликни сақлаш хизмати фаолиятига боғлиқ экан. Ҳаёт тарзи саломатликнинг муҳим омили ҳисобланади. Шунинг учун соғлом ҳаёт тарзига ўргатишнинг олиб боришда жисмоний тарбия ва спорт машғулотларини янада такомиллаштириш, ёшлар ҳаётида ўз ўринларини энди топаётган, ривожланаётган ва янги педагогик технологиялар талаб этиш асосида ўқув бир пайтда соғлом ҳаёт тарзини шакллантириш муҳим аҳамият касб этади. Чунки ёшлик пайтида орттирилган малака ва қўнималар бутун умрга мустаҳкам асос бўлади. Шуни ҳам кайд этиш керакки, саломатлик ва соғлом ҳаёт тарзи ижтимоий онгининг муҳим қадриятлари ёшлар кундалик ҳаёт сирасига кирмаган.

Жамиятда ёшларнинг соғлом ҳаёт тарзини олиб бориши, ўз саломатлиги ҳақида кайгуриши деярли онгли равишда шаклланмаганлигидир. Бу эса ёшларнинг жисмоний машқлар билан фаол шуғулланмаслигига сабаб бўлган. Шунингдек, ёшларни жисмонан тарбия қилишнинг мавжуд ҳолатига соғломлаштириш тизими сифатига қаралмайди. Шунинг учун у соғлом ҳаёт тарзи қўнималарини шаклантирмайди ва саломатликни сақлаш ва яхшилаш усусларини ўргатмайди. Педагогик жараён жисмоний тарбия машғулотларига бўлган эҳтиёжини етарлича фаоллаштирумайди, бу уларни жисмоний ривожланиши ва гавда тузилишини яхшиламайди. Таълим мазмуни услубий асослари соғломлаштириш принципларини суст шунинг учун жисмоний тарбия машғулотларининг соғломлаштирувчи таъсири жуда кам. Бу жисмоний тарбия дарс жараёнларида, спорт тўғарак машғулот жараёнида соғломлаштирувчи жимоний тарбия назарияси ва услубларига етарлича эътибор берилмаётганлигига боғлиқдир. Ёшлар саломатлиги соҳасида вужудга келган ахволни таҳлил қилиб, бу муаммо зудлик билан ечилиши лозим бўлган масала эканлигини англаш мумкин.

Таълим истиқболи тараққиётнинг асосий муаммоларини ҳал этиш ва ёшларни жисмонан тарбиялаш, педагогик соғломлаштириш тизимини янада такомиллаштиришни талаб этади. Шунинг учун ҳозирда мактабгача таълим муассасаларидан то олий ўқув юртларигача оммавий соғломлаштириш, жисмоний тарбия ва спорт тизимини қайта куриш долзарб муаммолардан бири ҳисобланади, чунки тадқиқотларимиз натижаларига кўра ўқиши давомида таълим олувчилар саломатлиги даражасида айрим салбий ўзгаришлар ҳам кузатилмоқда.

Саломатлик таълим олувчиларда жисмоний тарбиянинг назарий, амалий ва мустақил машғулотлариға онгли, барқарор ва позитив муносабатларни шакллантиришга йўналтирилган бўлиб, саломатликларини яхшилашга, уларни ўқув жараёнларининг умумдорлигини ошириш, жисмоний маданият элементларини шакллантиришига қаратиши замон талабини асоси бўлмоғи керак.

Шунинг учун олий ўқув юртларида жисмоний тарбия тизимини қайта кўриш долзарб муаммолардан ҳисобланади, чунки Фаргона вилоятидаги Фаргона Давлат Университети, Фаргона Политехника Институти, Кўқон Педагогика Институти ва Тошкент Тиббий Академик Фаргона филиали ҳамда Тошкент ахборот технология Университетининг Фаргона филиалларида талаба ёшларни саломатлик даражаси ва жисмоний ривожланганлиги даражаси етарли даражасида эканлиги аниқланди. Шу мақсадда юқоридаги олийгоҳларда ҳар бирда 1000 нафардан ортиқ талabalарни саломатлик даражаси ва жисмоний ривожланганлик даражаси ўрганилиб уларни таҳлил қилинди. Бунда талabalарни соғлом турмуш даражасига амал килиш даражаси, оммавий соғломлаштириш, жисмоний тарбия ва спорт билан шуғилланишлари ва буларни асоси бўлган олийгоҳларда жисмоний тарбия кафедраларида ўқув, спорт ишларини ташкиллаш борасидаги ишларни ўрганиб таҳлил қилинди. Ўзбекистон Республикасида ёшларни соғломлаштириш жисмоний тарбия ва спорт ишлари янада ривожланиб давлат сиёсати даражасига кўтарилиди, чунки бу республиканинг келгусидаги ижтимоий-иқтисодий ривожланиши кўп жиҳатдан таъминлайди. Шунинг учун ёшлар саломатлигини асраш ва мустаҳкамлаш давлат аҳамиятига молик муаммодир.

Ёшлар саломатлиги муаммоси қатор сабабларга кўра муҳим аҳамият касб этади. Ёшлар халқ ҳўжалиги ишчи ресурсларининг асосий қисмини ташкил этади. Бу аҳолининг саломатлик жиҳатдан заиф, чукур ўйланган профилактика тизимига мухтоҷ контингентидир. Айни пайтда ривожланиб келаётган ёш организм соғломлаштириш жисмоний тарбия ва спорт усулларига фаол жавоб беради ва бу усуллар самарасини янада оширади. Ўзбекистон аҳолисининг 33,3% яъни республиканинг ҳар учинчи фуқароси 14 дан 30 ёшгача бўлган йигит ва қизлардир. Айни пайтда ёшлар саломатлиги чукур ташвишга солмоқда. Ҳаётнинг давомийлиги ривожланган мамлакатлардагига нисбатан 7 йилга кам, буни бартараф қилиш бугунги кунда жисмоний маданият ва спорт машғулотларини ташкиллаш ва ўтказиш замонавий педагогик технологиялардан фойдаланишини тақазо этади. Ўқувчи ва талabalар саломатлиги талаб даражасида эканлиги бораётганлиги кузатилмоқда.

Ёшлар ўртасида касалликларнинг олдини олиш уларни оммавий соғлом жисмоний тарбия ва спорт машғулотлариға кенг жалб қилиш долзарб муаммога айланиб боряпти.

-мактаб ўқитувчиларида атеросклероз ва гипертония касалликлари аломатлари кайд этилмоқда;
-шифохона ва тиббиёт пунктларда даволанувчилар сони кўпайиб бормоқда;
-алкоголь ва тамаки истеъмоли ошиб боряпти.

Ўзбекистон Республикаси соғлиқни сақлаш вазирлиги ва мутахассисларга берган маълумотлариға мувоғик турли олий ўқув юртларида тахсил олаётган талabalар соғлиғи текширилганда, уларнинг 40% турли сурункали касалликлар (психологик касалликлар ва невроз. нафас олиш органлари касалликлари, юрак қон тизими ва овқат ҳазм қилиш органлари касалликлари) билан оғриши маълум бўлди. Шуниси ачинарлики, кўпчилик талabalар асаб-руҳий касалликлари билан

оғриган. Касаллиги туфайли талабалиқдан ўчирилган ёшларнинг 45% айнан руҳий ва психологияк касалликлар билан оғриганлиги маълум. Талабаларда турли касалликлар жисмоний машқлар ва спорт билан шугулланиши сусайган пайтда кучайиши кузатилган. Ўқитиш мазмуни ва методик асослари соғломлаштиришга йўналтирилмаганлиги сабабли жисмоний тарбия дарсларида соғломлаштирувчи эфект етарли эмас. Бу шунингдек, тиббиёт ва педагогиканинг соғломлаштирувчи жисмоний тарбия назарияси ва методикасига етарли эътибор бермаётгандигига ҳам боғлиқдир.

Маълумки, талабаларнинг касалликларга кўп чалиниши сабабларидан бири уларнинг кам ҳаракатланишидир. Рационал жисмоний юкламаларнинг йўқлиги, биринчи навбатда, семириш, диабет, невроз, қоматнинг бузилиши, ясситовонлик каби касалликларнинг ривожланишига сабаб бўлади.

Юрак қон ва нафас олиш тизимларининг функционал резервлари камаяди, турли инфекциялар, шамоллашлар, руҳий стрессларга чидамлилиги пасаяди. Шунинг учун ҳаракат фаоллигига ҳозирги пайтда жисмоний кўринишнинг яхшиланишида эфектив восита сифатида қараш керак. Жисмоний машқлар ва спорт билан мунтазам шугулланиш саломатликни мустаҳкамлашга, ўқиш умумдорлигини оширишга ёрдам беради, жисмоний маданият элементларини шакллантиради. Илгор педагогик технология асосида ўқув машғулотларини ташкиллаш ва ўтказиш бугунги замон талабларини асоси бўлмоғи керак

ПЕДАГОГИК ФАОЛИЯТНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ВА СПОРТНИНГ ЎРНИ

А.Абдугаппаров

Жисмоний тарбия ва спорт вазирлиги хузуридаги Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни илмий методик таъминлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш маркази Фаргона филиали

Ўзбекистон Республикасида ишлаб чиқариш меҳнат жараёнлари кўп тармоқлидир. Шулар таркибига савдо, тижорат, алоқа - почта, қурилиш, қишлоқ ва сув хўжалиги, айниқса - ижодкорлик билан шугулланувчи турли - туман муассасалар, таълим муассасалари бекёс кўп. Барча соҳалардаги меҳнаткаш, зиёли ва ижодкор ходимларнинг иш фаолиятларини техник тараққиётсиз тасаввур қилиб бўлмайди. Бу йўлда уларнинг саломатликлари, меҳнат қобилияtlари устувор туради. Уларни таъкидлашда жисмоний тарбия ва спорт катта аҳамият касб этади. Бундай улкан ва кенг қамровли фаолиятларни ўрганиш, уларни илмий ташкил қилишда жисмоний тарбия ва спортдан фойдаланиш масалалари долзарб муаммолардан биридир. Ана шу муаммоларни талаба - ёшларга ўргатишда жисмоний тарбия дарсларида олиб борилаётган маъruzаларнинг асосий мақсади ҳисобланади.

Юқорида баён этилган муаммолар ва долзарб тадбирларни талабаларга ўргатишда қўйиладиган вазифаларни амалга ошириш қўзда тутилади, яъни;

1. Жисмоний тарбия ва спортнинг ижтимоий - тарбиявий хусусиятлари ҳақида тушунчаларни мустаҳкамлаштириш;
2. Турли соҳаларда меҳнат қилувчиларнинг кундалик турмуш шароитида жисмоний тарбия ва спорт машғуларининг мақсадли фойдаланиш йўлларини ифода этиш;
3. Раҳбар ва ижодкор ходимларнинг иш фаолиятида жисмоний тарбия ва спортнинг моҳиятини кўрсатиш;
4. Таълим, муассасаларида ва спорт соҳасидаги ходимларнинг иш фаолиятларини илмий ташкил қилиш усувлари билан таништириш;
5. Илфор тажрибалар ва илмий тадқиқотлар ўқувчилар ўз фаолиятида ҳозирги давр муаммолари билан боғлиқ бўлган муҳим соҳаларни амалий жиҳатдан исботлашга ҳаракат қиласди.

Жисмоний тарбия ва спорт умуммаданиятнинг муҳим тармоги сифатида аҳолининг саломатлиги ва иш қобилиятини оширишга хизмат қилувчи муҳим воситадир. Унинг негизида инсон тарбияси, жисмоний баркамоллик, маданий дам олиш каби ижтимоий - тарбиявий кадрлар тайёрлаш, спорт иншоатларини кенгайтириш, турли хил спорт мусобақаларини ўтказиш, уларга оммани жалб этиш мазмун жиҳатидан катта фаолиятларни ташкил этади. Спорт жисмоний тарбиянинг энг юқори чўққиси сифатида ўзига хос ижтимоий - тарбиявий хусусиятларга эгадир. Иқтидорли ёшларни танлаш, уларни синов - тажрибалардан ўтказиш, спорт маҳорати билан қуроллан-тиришдек муҳим ва масъул фаолиятлар

илмий жиҳатдан меҳнат қилишни тақозо этади.

Жисмоний тарбия воситалари ва спорт турлари ишлаб чиқариш, меҳнат жараёнларида (саноат, қурилиш, қишлоқ хўжалиги ва хоказо) саломатликни яхшилаш, меҳнат қобилиятини ошириш ва энг муҳим жисмоний чиникиш масалалари яхши йўлга қўйилмоқда. Бундай оммавий соғломлаштирувчи жисмоний тарбия спорт тадбирларини ташкил қилиш мақсадида қатор қонунлар ва хукумат қарорлари амалда ўз самараларини бермоқда.

Муҳим тармоқлардан яна бири шундаки, юртимизда жисмоний тарбия ва спорт ишларини янгича ташкил қилиш, энг илгор тажрибалар ҳамда илмий тадқиқотлар натижалари ҳаётга кенг қўлланилмоқда. Бу жараёнларни талабалар яхши ўзлаштириб олишлари зарурдир.

Шу ўринда меҳнатни илмий ташкил қилишнинг икки хусусияти эътиборингизни қаратмоқчимиз, яъни;

- илмий тадқиқотларни ўтказиш, бу йўлда етакчи мутахассисларни тарбиялаб этиштириш;
- энг янги ва илгор тажрибаларни синовдан ўтказиш ва ижобий натижаларни амалга кенг қўллаш.

Бу йўналишлар тармоқли соҳаларга нисбатан мақсадли қўлланилиб, яхши самараларга эришилган. Бундай жиҳатлар мамлакатимизда ҳам шакл, мазмун ва моҳият жиҳатидан кенг тарқалмоқда. Бугунги кунга келиб унинг таркибига шахмат-шашка, қўл кучини синаш, кросс ва бошқа

оммавий спорт турлари ҳам қўшилди. Буларни ташкил қилишдан энг асосий мақсад қўйидагилардан иборатdir, яъни:

- саломатлини яхшилаш, меҳнат қобилиятини ошириш, жисмоний жиҳатдан чиникиш ва спорт маҳоратларини эгаллаш;
- ижодкорларни жисмоний тарбия ва спорт билан шуғулланишига давъат этиш;
- аҳолининг жисмоний тарбия ва спорт билан шуғулланишини таъминлаш, бунда оммавий ахборот воситалари, телерадио, нашриётлар орқали жисмоний тарбия ва спортни кенг тарғибот қилиш;

Хуоса ўрнида айтиш керакки, жисмоний тарбия ва спорт меҳнат қобилияларини ошириш, уларни узайтиришнинг муҳим омилларидан бири ҳисобланади. Бу йўлда иш фаолияларини янги талаблар, тажрибалар асосида ташкил қилиш, фан ютуқлари, илмий тадқиқотларнинг натижаларида самарали, мақсадли фойдаланиш муҳим аҳамиятга эгадир. Шу сабабдан барча меҳнат жамоаларида жисмоний тарбия ва спорт билан доимий шуғулланувчи меҳнаткашлар, ходимларнинг меҳнат маҳсулотлари, самараларини бошқалар билан таққослаш тадбирларини доимо олиб бориш лозим бўлади.

ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ЖАРАЁНИДА ТАЪЛИМ, ТАРБИЯ БИРЛИГИ ВА БОЛАНИНГ РИВОЖЛАНИШИ

Р.Убайдуллаев

Жисмоний тарбия ва спорт вазирлиги хузуридаги Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни илмий методик таъминлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш маркази Фаргона филиали

Таълим шахсни хар томонлама (ақлан, ахлоқан, жисмонан) шакллантиришга қаратилган яхлит педагогик жараённинг таркибий қисми хисобланади. Жисмоний тарбияда харакатларга ўргатиш тарбиячининг бевосита раҳбарлиги остида ҳамда унинг кузатуви остидаги болаларнинг мустақил фаолиятида амалга оширилади. Харакат фаолиятига ўргатишда боланинг англаш, иродавий ва хиссий кучлари ривожланади ҳамда унинг амалий харакат кўникмалари шаклланади. Харакатларга ўргатиш бола ички дунёси хис туйғуси, тафаккури, аста-секин шаклланадиган дунёқараши, ахлоқий фазилатларига болалар томонидан бажариладиган, саломатлик ва умумжисмоний ривожланиш учун фойдали бўлган харакат фаолиятига мақсадга йўналган холда таъсир этади.

Таълим мазмунини жисмоний машқлар, жумладан, дастурга мувофиқ танланган харакатли ўйинлар ташкил этади.

Таълим жараёнида катталар болаларга мақсадга йўналтирилган фаолиятнинг ижтимоий тажрибасини беради. Унинг мазмунига ривожланиш ва такомиллашишга хизмат қилувчи харакатларни эгаллаш тажрибаси ҳам киради.

Мактаб ёшидаги болалар билан ишлашда уларнинг ёш хусусиятларини хисобга олиш жуда зуур, боланинг онгли харакат фаолиятида асқотадиган айrim билимлар, болани харакатларга ўргатувчи фаолияти усуллари, фаолият ва уларни амалга оширишнинг малака ва кўникмалари хақидаги билимлар бирлиги ташкил этади.

Харакат фаолиятини тарбиялаш жараёнида катталар (ота-оналар, тарбиячилар) болалар ривожланишининг психо-физиологик хусусиятларини хисобга олган холда улар олдига янги харакат вазифаларини қўяди.

Янги нарсани ўзлаштириш боладан муайян жисмоний ва психик кучни, қийинчиликларни енгиб ўтишни талаб этади. Боланинг машқлар жараёнида янги харакат вазифаларини тобора хал эта бориши ва шу билан боғлиқ равища вужудга келадиган катта имкониятлар харакатлар характеристери ва сифатини ўзгартиради.

Қийинчиликларни енгиш ва янги вазифаларни хал этиш болада ижобий хиссий кайфият хосил қиласди. Бу мураккаб жараён доимо тарбиячи назорати остида бўлиши керак. Бир томондан боланинг янги харакат вазифасини тушуниб олишини таъминлаш лозим, иккинчи томондан болада мустақиллик, қизиқиши ва гайратни уйготиш зарур.

Таълим боладан диққатни бир жойга тўплашни, тасаввур, фаол фикрлашни, хотирани ривожлантиришни талаб қиласди: таълим жараёни эмоционал, харакат

намунаси тарбиячи томонидан кўрсатилса ва болалар томонидан бажарилса намоишли, шунингдек оғзаки мантиқий, машқлар болаларнинг ўзлари томонидан амалда бажариш билан боғлиқ бўлса харакат таълим жараёни эркин бўлиши керак.

Болаларга таълим бериш, ахлоқий тарбия, боланинг маънавий туйгуси ва онгини шакллантириш, ўзаро ёрдам, максадга интилиш, халоллик, адолатлилик каби ахлоқий-иродавий сифатларни ривожлантириш билан боғлиқдир.

Болалар аста-секин эгаллаб борадиган чиройли харакатлар, аниқ сафланиш, уларнинг ёшига хос ўйин образларининг ижодий ифодалилиги, ўйинларда шеърий матнлар, ўйин бошланмалари, санашмачоқлар буларнинг ҳаммаси болаларда эстетик дидни тарбиялаш вазифасига хизмат қиласди.

Таълим жараёнини ташкил этиш болаларни улар кучи етадиган меҳнат харакатларида машқ қилидириш имконини беради.

Шундай қилиб, харакатларга ўргатиш жараёнида болаларда ақлий қобилият, ахлоқий ва эстетик туйгулар ривожланади, ўз фаолиятига онгли муносабат ва шу билан боғлиқ равишда мақсадга интилиш, уюшқоқлик шаклланади.

МАКТАБ ЁШДАГИЛАРНИНГ ЖИСМОНИЙ (ХАРАКАТ) СИФАТЛАРИНИ ТАРБИЯЛАШ

Э.Сулаймонов

Жисмоний тарбия ва спорт вазирлиги хузуридаги Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни иммий методик таъминлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш маркази Фаргона филиали

Жисмоний машқларни бажариш процессида бу ёшдаги болаларда чаққонлик, тезлик, куч, чидамлилик ва эгилувчанлик сифатлари тарбияланади. Уларни анатомофизиологик хусусиятларини эътиборга олганимизда чаққонлик ва тезлик сифатларини тарбиялашнинг имконияти уларда бошқа сифатларга нисбатан кўпроқ бўлади, аксинча куч ва чидамлилик ҳаракат сифатларини тарбиялашга эса эхтиёткорлик зарур. Лекин бу сифатларни ривожлантириш умуман тўхтатиб қўйилмайди, чунки куч ва чидамлилик элементлари ҳар бир ҳаракат фаолияти учун зарур, бу сифатлар тарбиячини хохишсиз ҳам бошқа ҳаракат фаолиятлари давомида намоён бўлади. юриш, сакраш, улоқтиришдек ҳаракатлар таркибида бу сифатлар барibir намоён бўлади.

Бу ёшдагиларнинг нерв тизимини эгилувчанлиги, жисмоний сифатларни тенг ривожлантиришга яхши имконият яратади. Чунки нерв системасидаги қўзғалиш ва тормозланиш бири иккинчиси билан тез алмашиниш қобилияти билан боғлиқ. Айниқса ҳаракатли ўйинлар давомида олдиндан режалаштирилмаган, ўйин фаолияти учун зарур бўлган фавқулотдаги ҳаракатларни бажаришга тўғри келади ва улар қисқа вақт ичida бир-бирига ўз ўрнини тез алмашиниши билан намоён бўлади. Бу эса чаққонлик сифатини осон ривожлантиришга шароитни яратади.

Нерв процесси катта тезлиқдаги тезлик жисмоний сифатини ривожланишини тезлаштиради. Қисқа вақт мобайнида минимал тезлик билан югуриш, велосипед ва бошқа машқлар тезлиқни ривожланишига омил бўлади. Бу машқларда албатта меъёр тўғри танланиши ва уларни ўзаро ўрин алмашиниши мухим ахамиятга эгадир.

Бу ёшдаги болаларда бўйин, қорин, орқа, бел мускуллари кучсиз бўлиб уларда қомат яхши ривожланмайди. Шунга кўра шу гурӯх мускулларини ривожлантириш учун (юриш, югуриш, танани букиб тўғрилаб бажарадиган) машқларни танлаб олиш, уларни юриш тезлишини орттириш, бошқаҳаракат сифатларига нисбатан юқори кўрсатгичга эришиши мумкинлигини ифодалашдан иборат бўлади. буларсиз бола кундаликҳаётида учрайдиган жисмоний машқларни бажаришда, жисмоний меҳнатда қийинчиликка учраган бўлар эди.

Мактаб ёшдаги болаларга машқ беришдан олдин, уларга ўша машқнинг ахамиятини, бажариш техникасини, озгина бўлса ҳам ҳаракатли ўйин қоидаларини, умумий ва шахсий гигиена қоидалари, танани тарбиялашнинг айrim элементларини ўргатилиб борилиши лозим. Бу ёшдагиларга жисмоний машқни ўзи мастуқил ва гурӯхи билан бажаришга ўргатиш кўникмалари бериб борилади.

Ўзидан кичик гурухларда жисмоний машқларни бажаришга ўргатиш, ўзини спорт разрядини ўсаётганига ва катта спортчилар натижаларига қизиқишига, дўстлик, ўзаро ёрдам, ўйинчоқларга нисбатан муносабат масаласи, ахлоқ нормаларини ривожланишига эътибор берилади. уларда жисмоний тарбияни шундай йўлга қўйиш керакки, ўша ёши учун зарур бўлган жисмоний сифатлар, ақлий, ахлоқий ва эстетик дидни тарбиялаш билан қўшиб олиб борилсин. Эстетикадан танининг тузилиши, қоматини тик тутиб юриш, ҳаракатларини майин ҳамда чиройлилиги, кийим бошини қандай тутиш ва бошқалар тўғрисида тушунча бериш керак бўлади. Жисмоний тарбия жараёни даврида мактаб ёшигача бўлган болаларда ақлий қобилиятларини ривожлантиришга, диққат қабул қилиш, тушунчага эга бўлиш, фикрлаш, кўз олдига келтириш, билимини ва бошқа хислатларни мастихкамлаш тарбия жараёнининг асосий мазмунига айлантирилади.

БАДИЙ СЎЗ ВА НУТҚНИНГ ТАЪСИРЧАНИК ОМИЛЛАРИ

Абдулазиз Раҳматуллаев,

Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети талабаси.

Юсупова Суқсурхон Ҳамдамовна

Илмий раҳбар, Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада нотиқлик санъати ва нутқ маданият ҳақида ҳикоя қилинади. Шу билан бирга, нутқий камчиликлар ва нуқсонларни бартараф этиш усуллари ҳам кўрсатиб ўтилган.

Калит сўзлар: Нутқ, нотиқлик, артикуляция, интонация.

АННОТАЦИЯ

В этой статье рассматриваются искусство правописания и речи. В то же время, недостатки речи и способы устранения дефектов также показаны.

Ключевые слова: Речь, красноречие, артикуляция, интонация

ANNOTATION

This article discusses the art of spelling and speech. At the same time, speech deficiencies and ways to eliminate defects are also shown.

Key words: Speech, noteworthy, articulation, intonation.

Нутқниң маданиятли бўлиши учун нотиқ энг аввал сўзниң қадрини билиши керак. Чунки "Она тили" бебаҳо неъмат, худди онанинг ўзи каби мўътабар тутиши лозим. Шу нуқтаи назардан қараганда, она тилига бўлган бефарқлик ва ҳурматсизлик, табаррук ота-онага нисбатан ҳурматсизлик, мўътабар аждодлар шаънига ҳурматсизлик намуналарини келтириб чиқариши мумкин.

Нутқ маданияти - ижтимоий маданиятнинг кишилик жамияти маданиятини акс эттирувчи бир кўзгудир. Юксак маданиятли жамиятда яшовчи кишиларнинг нутқ маданияти ҳам юқори бўлиши керак. Шунинг учун ҳам маданиятни бирор ижтимоий тузумнинг умуммаданияти ва равнақининг тимсоли, кўзгуси деб айтиш мумкин.

Айрим кишилар чиройли сўзларни қаторлаштириш, баландпарвоз жумлалар тузиш билан нутқ маданиятига эришмоқчи бўладилар. Афсуски бундай интилишларнинг охири ҳамишавой ва нутқида сохталиқдан бошқа оқибатга олиб келмайди. Ниҳоят шуни айтиб ўтиш жоизки, фақат санъаткор эмас, балки ҳар бир онгли киши юксак нутқ маданиятини эгаллаши лозим. Бунда аввало ҳар бир шаҳс ўз камолотини кўришга интилиш даврида ўзбек ва жаҳон адабиётининг нодир дурдоналарига эътибор қаратишлари лозим бўлади. Ўз тилининг нақадар буюк эканлигини англамаган инсон, бошқаларига ҳам ана шу даражадаги нуқтаи назардан қаравашни бошлайди. Шундай экан, ўқимоқ, уқмоқ ва ўрганмоқ билан чекланибгина қолмай амалиётда ҳам қўллаши лозим бўлади. Бадиий баркамол, юксак нутқ маданияти даражасидаги сахна асарлари яратиш учун кундалик турмушда ҳам юксак нутқ маданиятига эга бўлиши лозим бўлади.

Ўзбек халқининг улуғ мутафаккири, сўз мулкининг султони ҳазрат Алишер

Навоийнинг асарлари буюк адабий, маданий, маънавий ҳамда лисоний ҳазинадир. Уларда нафақат бадиий адабий, балки, адабиётшунослик, тилшунослик, тарих, этнография, диншунослик, санъат ва маданиятнинг турли масалаларига оид теран илмий-мушоҳадалар ўз ифодасини топган.

Биз ўз кузатишларимизга эътибор қаратадиган бўлсак, Алишер Навоий асарларида нутқ маданиятининг турли томон ва қирраларини англатувчи қўйидаги тушунчалар учрашини кўрсатади:

1. Сўз ва унинг маъно қирралари ҳақидаги тушунчалар. Навоий тил бирлиги бўлган сўзнинг лексема, нутқ, ёзилган матн, шеър, асар, бадиий маҳорат маъноларида кўллади. Шоир сўз маъносида, унга вариант сифатида калом, калима, луғат, лафз, лоф, мақол, нуқта, такаллум, гуҳар каби лексемалардан ҳам фойдаланган.булар сўз тушунчасининг турли қирраларини очишга хизмат қиласди шоир сўзининг қиммати, аҳамиятини юксак баҳолайди ва уни аксарият ҳолда гавҳарга, дурга тенглаштиради: гавҳарнисор (яхши сўзлар билан мақташ), гавҳаррез (қимматли сўзлар айтувчи), гавҳарсанж (сўзларни сараловчи) каби.

2. Нутқ тушунчаси ва унинг ҳусусиятлари ҳақидаги тушунчалар. Алишер Навоий нутқ сўзини гаприш қобилияти, нутқий фаолият, гап, калом маъноларида изоҳлади:

*Нутқ сочсин базм аро гавҳар ё раб,
Ё рабки, ижобат айлагил ҳар ё раб.
("Муншаот"дан).*

Алишер Навоий нутқ тушунчасини забон, дам ур, такаллум, такаллум қил орқали ҳам ифодалайди:

*Чун хукумни англадинг дам урма,
Балким дам урага дағи турма.
("Вақфия"дан).*

Маълумки, ўзбек тили энг кўп шевали тиллардан бири ҳисобланади. Бу эса адабий талаффуз масаласида ёндошганда ниҳоят эҳтиёт бўлишни талаб қиласди. Санъат аҳли адабиёт, тилнинг илгор тарғиботчилари ҳисобланадилар. Шунинг учун ҳам радио ва телевидение билан биргаликда саҳна нутқи ҳам ўзбек адабий тили нормаларига қатъий риоя қилган энг намунали нутқ бўлмоғи лозим.Чунки саҳна нутқи оммавий нутқ маданиятини тарбиялашда энг таъсирчан омиллардан бири ҳисобланади. Шунинг учун ҳам саҳна нутқига жиддий эътибор бериш лозим.

3. Нотиқлик, нотиқлар ва уларнинг сифатларига оид тушунчалар. Алишер Навоий сўз, нутқ ҳақида фикр билдирав экан, тилдан фойдаланувчилар, нутқ ирова, этувчилар, яъни нотиқлар, нотиқлик, нутқ ва нотиқларнинг сифатий томонларига ҳам тўхталган. Нутқнинг фазилатларига кўра Навоий нотиқларни иккига бўлади:

1. Ижобий сифатга эга нотиқлар; 2. Салбий сифатга эга нотиқлар.

Алишер Навоий асарларида ижобий сифатга эга нотиқларнинг фазилатларини англатувчи 70 дан ортиқ ибора, салбий сифатли нотиқларнинг нуқсонларини ифода қилувчи 14 дан ортиқ ибора учрайди. Чунончи: ижобий сифатли нотиқлар: балоғатмаоб-моҳир нотиқ; балоғатосор-етук даражада сўзловчилар; балоғатишор-етук нотиқ, забонавор-сўзга уста, балоғат эгаси кабилар келтириб ўтилади.

Санъаткорнинг тўғри адабий талаффуз нормалари билан қуролланишлари яна шунинг учун ҳам муҳимки, аниқ талаффуз саҳна асарининг гоявий-бадиий даражасига яққол таъсир этади. Театр, кино ва дубляж санъатини миллионлардан

иборат оммани тарбияловчи муҳим восита эканлигини ҳисобга олганда санъат аҳли зиммасига тушадиган бу маъсулият янада ошади.

4. Сўзда талаффуз ва оҳангга оид тушунчалар. Алишер Навоий сўз, гап, нутқ ҳақида гапирап экан, уларни талаффуз қилиш, айтиш бундаги тўғри оҳанг ва оҳангдорлик ҳусусиятларига ҳам алоҳида эътибор қилган. Навоий талаффуз сўзини-сўзлар айтиш, гапириш маъноларида қўллайди: талаффуз айла каби. Шунингдек, Алишер Навоий талаффуз тушунчасини адо-талаффуз, маъно, сўз охири, аффикс, маҳраж талаффуз, артикуляция орқали ҳам ифодалаган. Адиб мужавви сўзи орқали товушларни тўғри талаффуз қилиш, намунали қироатни билдирган.

Буюк адиб асарларида яна нутқ одоби, нутқ нафосати, муомала ва сұхбат маданияти, тилга муносабат ва хурмат, ёзув, ҳусниҳат ва шунга ўхшаш кўпгина тушунчалар юзасидан ҳам серқирра ва теран фикрлар учрайди. Нутқ маданияти -ижтимоий маданиятнинг кишилик жамияти маданиятини акс эттирувчи бир кўзгудир. Юксак маданиятли жамиятда яшовчи кишиларнинг нутқ маданияти ҳам юқори бўлиши керак. Шунинг учун ҳам маданиятни бирор ижтимоий тузумнинг умуммаданияти ва равнақининг тимсоли, кўзгуси деб айтиш мумкин.

Нутқнинг гўзал бўлиши бевосита нотиқнинг қайси йўналишда бемалол, эркин ва гўзал гапира олишига боғлиқ. Мана шу томонларни хисобга олган холда тахминан қуидаги чизмада акс эттирилган таснифни берамиз.

Гўзал сўзлаш тизими

№	A) йўналиш (соға)	Б) турлари
1	Маънавий-маърифий, адабий бадиий, ижтимоий-сиёсий гѓзал сгзлаш	Маънавият ва маърифатга оид маъруза, театр, кино-телевидение ва дубляж нутіи, сиёсий митинг нутіи, ташвиют нутіи
2	Академик (аудиторияда) гѓзал сгзлаш	Олий тіув юртларидағи маъруза, илмий нуті, илмий маълумот
3	Суддаги гѓзал нуті	Прокурор ёки айловчининг нутіи, оіловчи ёки үимоячи нутіи

Нутқнинг маданиятли бўлиши учун нотиқ энг аввал сўзниң қадрини билиши керак. Чунки "Она тили" бебаҳо неъмат. Худди онанинг ўзи каби мўътабар тутиши лозим. Шу нуқтаи назардан қараганда, она тилига бўлган бефарқлик ва хурматсизлик, табаррук ота-онага нисбатан хурматсизлик, мўътабар аждодлар шаънига хурматсизлик демакдир. Шундай экан юқоридаги каби қоидалар саҳна нутқи ва нотиқлик санъатида бевосита кўмақдош вазифасини ҳам ўташи мумкин. Гўзал нутқ учун умумфалсафий методлар, жумладан, бадиий методлар ҳам биргаликда асос бўлиб хизмат қиласди. Нотиқ бу ҳолларда образлар, метафоралар, санъат асарларидан фойдаланиши лозим бўлади.

Маълумки, ўзбек тили энг кўп шевали тиллардан бири ҳисобланади. Бу эса адабий талаффуз масаласида ёндошганда ниҳоят эҳтиёт бўлишни талаб қиласди.

Саҳна нутқи саҳнадан туриб айтиладиган сўздир. Сўз эса тафаккур хазинасининг кўзгуси бўлиб, у фақат фикрни ифодалаш воситасигина бўлиб қолмасдан, балки қаҳрамоннинг ички дунёсини фаол ифодалайдиган асосий омил ҳамдир.

Қаҳрамонларнинг фикран тўқнашувларида ва бошқаларнинг тақдири учун курашда, ниҳоят, муддаога эришишда сўз асосий қуроллардан биридир. Жалолиддин Румий сўз ҳақида шундай деган:

*Битта сўз оламни вайрон қиласи,
Битта сўз қўрқоқни полвон қиласи.*

Сўзнинг маъноси қанчалик аниқ ва ўткир бўлса, шунчалик таъсирчан бўлиб, кўзланган мақсадни амалга оширишни осонлаштиради.

Биз юқорида фақатгина назарий маълумотларгагина эга бўлдик. Нутқ соҳасида шаклланиши лозим бўлган ижодкорларнинг нутқий камчиликларини алоҳида, яъни уларнинг ўзига хос камчиликларини аниқлаб олишга қаратамиз.

Ижодкорларнинг камчиликлари ўрганиб бўлингач, оддий машқлар мажмуаси орқали улар бартараф қилинади.

Нутқ жараёнидаги нафасни йўлга қўйишида маҳсус машқлардан фойдаланиш керак. Қоринга нафас олиш турида нафас ҳаракати кўкрак қафасини пастки қисмида бўлади. Бунда нафас олиш тез ва енгил бўлади.

Талаффуз органлари бўлган лаб, жаг, тил сўзлашувда турлича шаклда ҳаракатланади. Ана шу турлича шаклда ҳаракатига артикуляция дейилади. Артикуляция машқларида талаффуз органлари бўлган лаб, жаг, тилнинг турлича шакллантириш билан бирга уларни фаоллаштиради ва товушларнинг аниқ талаффузини таъминлайди.

Юқоридаги машқлар ўзлаштирилгач, сўз, бирикмалар талаффузига ўтилади. Унга ўтишдан олдин товушлар қўшилиши талаффузини аниқлигини таъминлаш жоиз. Сўз бирикмаларини талаффузини секин (темп), стакката, яъни қисқа, аниқ, бажариб кейин темпни тезлаштириш керак.

Сўз билан касби боғлиқ кишилар ва театр санъатидаги нутқ, ТВ ва радио нутқи, қўғирчоқ театр нутқи, намоёндалари агарда юмшоқ танглай, томоқ пайларини гимнастикасини бир оз бўлса ҳам сусайтирсалар овоз тембрини жарангдорлиги ва тандаги хилма хилликни йўқотадилар, ижрочи чарчайди ва кейинги фаолиятини давом эттира олмайди.

Нутқ сўзлаш жараёнида овоз баландлашиб ва пасайиб туради. Буни модуляция деб юритилади. Сўз ижрочилигига бу ҳолат жуда аҳамиятли. Чунки бир хил оҳангли овоз жуда зерикарли (монотон) бўлса, модуляцияга бой овоз ўзининг оҳангдорлиги билан тингловчига хуш ёқади.

Овоз модуляцияси табиий ҳолатdir. Овознинг нутқ товуш доирасида муайян вақт бирлиги давомида товланиши интонация деб айтилади. Интонация ўзининг вақт бирлиги жиҳатидан қисқалиги, баланд-пастлиги билан модуляциядан фарқ қиласи.

Интонация деганда нутқ товуши таркибидаги оҳангдорлик ва жилоланиш тушунилади. Интонация сўзловчининг ҳиссий ҳолатида хоҳиши, иродаси, нияти, интилиши, руҳий кечинмасининг маҳсули бўлиб сўзловчининг жисмоний ва руҳий ҳолати билан боғлиқ бўлади.

Сўз инсоннинг, ижодкорнинг ички дунёсини ифодалайдиган асосий омиллардан бири экан, сўзнинг маъноси аниқ бўлса, кўзланган мақсадга эришиш унча осон бўлади.

Сўз бадиий адабиётда - насрда ҳам, назмда ҳам ўз ифодасини топади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. "Алишер Навоий ижоди ва маънавий тараққиёт масалалари" мавзусидаги республика илмий-назарий конференцияси материаллари тўплами. Навоий - 2001. Б. 80.81.82
2. Аҳмаджон Тўлаганов. Саҳна нутқи. "Мусиқа" нашриёти. Тошкент 2010. Б. 19.20.23.24.50
3. Н.Фоипов, Д.Юсубов, А.Мавлянов. "Нотиқлик санъати" марузалар курси. Тошкент - 2012. Б. 10.11.

TEATR - TARBIYA MASKANI

Kamoliddin Ergashev

O`zDSMI FMF "Musiqali teatr aktyorligi"
ta`lim yo`nalishi 2-bosqich talabasi.

Gulchehra Tursunova

O`zDSMI FMF "Musiqali teatr aktyorligi"
ta`lim yo`nalishi 2-bosqich talabasi.

Aktyor ijrochiligi, teatr, kinoda badiiy obraz yaratish san`ati. Mahmudxo`ja Behbudiy teatr bu-ibratxonadir deb beziz aytishmagan. Men yoshligimdan aktyorlikni kasbiga qizizqishim baland bo`lgan, ayniqsa teatrqa. Chunki teatrda barcha voqealar ko`z oldingizda, jonli tarzda namoyon bo`ladi. Spektakl janriga qarab kirgan tomoshabin o`ziga kerakli bo`lgan hulosani chiqarib oladi. Teatrda tomoshabin bilan jonli munosabat aks etadi. Spektaklda rol ijob etish uchun aktyor sahnaga chiqar ekan, o`zidagi qo`rquv, ma`suliyat, hayajonni yengish uchun tomoshabindan qandaydir bir kuch oladai. Sahna uzunasiga o`ttiz, eniga yigirma qadam, balandligi pardasi barobar uncha kata bo`limgan bir makon.Unga kichikroq uy yoki bog`ni joylashtirsa bo`ladi.

Biroq bu makonning pardalari ochilgach, unga o`tmish ham, kelajak ham sig`ishi mumkin.Bu yerda dunyo yaratish mumkin. Ha, albatta.Bu teatr va teatr sahnasiga berilgan qisqa va lo`nda ta`rif. San`at ahlida "Sahna ostonasini sez" degan hikmatli gap bor chunki, sahna mo`jizalar maydoni. Sahnaga qadam qo`ygan san`atkor, sahna uchun ruhan tayyor bo`lishi kerak. Bilsinki, uni minglab insonlar tomosha qilmoqda. Ular orasida ziyoli ham, oddiy qora ishchi ham, hatto aktyor o`ynayotgan insonning ayni o`zginasi bo`lishi ham mumkin. Shuning uchun aktyor birgina tomoshabin uchun emas, balki umum tomosha madaniyatiga e`tibor bermogi, sahna qonuniyatlaridan amal qilmog`i kerak. Sahnaning haqiqiy egasi bu aktyor.Shu sababli aktyor asarning ichki va tashqi manolarini qunt bilan egallab olmog`i, o`zi ijob etayotgan obrazda yashamog`i lozim. Shundagina u sahnani voqealari bo`layotgan joyga aylantiradi.

Teatr - tarbiya maskani. "Teatr deganda biz aynan sahnani nazarda tutmoqdamiz.Teatr sahnasi har tarafi oynaband qilingan bir uygaga o`xshaydirki, unga har kim kirsa, o`zining husn va qabihligini, ayb va nuqsonini ko`rib ibrat olur□Shul sababli ba`zi kishilarimiz teatrqa, ehtimolki o`yinbozlik yoki masxarabozlik ko`zlari ila boqurlar.Holbuki, teatrning ma`nosи "Ibratxona" yoki "Ulug`lar maktabi" dagan so`zdir". Teatr asoschilaridan biri Munavvar qorining fikrlaridan, teatrning jamiyat bilan bog`liqligi, jamiyatni kelajakka ruhlantirish, insonlarga yo`l ko`rsatuvchi ma`naviy tarbiya maskani ekanligini, unda harbir tomoshabin o`z husnini ko`rishi, hayotning, yon atrofimizda bo`lgan voqeahodisalarining aktyor ijrosidagi talqinini ko`rib oq va qora, yaxshilik va yovuzlikning farqiga borish kerakligini anglatadi.

1-"Musiqali teatr aktyorligi" talabalari sifatida biz, bir yil mobaynida aktyor uchun kerakli bo`ladigan ko`plab mashqlar ya`ni:

- 1) Diqqat
- 2) Kuzatuv

- 3) Xotira
- 4) Munosabat
- 5) Ma'suliyat
- 6) Tasavvur

Mashqlarini bajardik. Ilk bor hayvonot kuzatuvi, ularni harakteri, yashash tarzini kuzatib ijro etish. Kuzatuv shunchaki kuzatuv emas hayvonotni eng kichik bo'lgan elementlari xar-hil hususiyatlari, holati. Tasavvur - aktyorning tasavvurini shakllantirish. So'ng "Buyumlarni jonlantirish" vazifalari. Buyumlarni jonlantirishda aktyor o`zi ijro etadigan buyumni hususiyatini, shart-sharoitini kuzatishi, uning vazifalarini aniqlashi lozim. O'sha buyumni turini, qanday - qay holatda ekanligini aniqlab olinishi kerak. "Haqiqiy aktyor dastavval rolni uzviy ravishda qanday ijod qilish zarurligini o'rganmog'i kerak. U ichki va tashqi texnikani muttasil takomillashtirishi, shuningdek, omilkorlikni talab etmagan, san'atning yo'qligini hamda bu omilkorlikning mukammalligi uchun qat'iy o'lchovning mavjud emasligini bilmog'i lozim", - deb ta'kidlaydi K.S.Stanislavskiy.

Aktyordan yanada diqat va kuzatuvchanlik talab etuvchi mavzu "Buyumlsiz xatti-harakat". Bunda aktyor ishlatadigan buyumlarini xajmini, og'irligini hamda unga o'zining munosabatini bildirishi lozim. Sahna aktyorining har bir harakati ta'sirchan bo'lmos'i lozim. Hatto u sahnaviy rekvizitlar, butaforlar bilan ishlash jarayonida ham buyumga bo'lgan munosabatini jonli tasvirlash kerak. Agarda aktyor sahnaviy rekvizitlardan o'z o'rnida unumli foydalansa, ijroning ta'sirchanligi oshadi. Ular yordamida tomoshabinga ko'p narsalarni so'zsiz gapirib berish mumkin. Oddiy sahnaga qo'yilgan kursidan bir necha xil usulda foydalanish mumkin. Asabiylizki - kursida o'tirib, goh turib, uning joyini almashtirib, yoki kursini aylantirish bilan ko'rsatish mumkin bo'lsa, kursida bemalol o'tirib, oyoqlarni birbiriga alishtirib, kursini tebratma holatga keltirsa - xotirjamlikni bildiradi. Kursiga o'tirish oldidan o'zini ehtiyyotlab, kiyimlarni tartibga keltirib o'tirish, o'ziga nisbatan ehtiyyotkorlikni bildiradi. Kursidan tashqari aktyor, oyna, eshik, derazaga bo'lgan munosabati orqali turli kayfiyat yoki ichki kechinmalarini ko'rsatishi mumkin. Ko'zga ko'rinish turgan buyum bilan muloqot qilish, tasavvur orqali buyum bilan muloqot qilishga qaraganda osonroq. Chunki, aktyor bu jarayonda ko'radi va ijro etadi. Ko'zga ko'rinas, tasavvurdagi buyum orqali ijroda esa aktyor ham ijro etadi, ham tasavvur qiladi, ham eslaydi, ham buyumning shaklini sezishga urunadi. Mushaklar va tana a'zolari bilan buyumni his qilishni o'rgatadi.

Biz hozir etyud mavzusidamiz. Etyud bu - qachon, qayerda va nima uchun degan savollar asosida aktyorni harakatlantirib voqealar chizmasi bo'ylab - oliv maqsad, g'oya (nima haqida) g'oya bu... (asosiy fikr). Etyud hayotdan olingan bir voqealarni bo'lib dialoglarsiz, predmetsiz, xatti-harakatda ijro etiladi. Etyud - lotincha so'zdan olingan bo'lib "mashq", "mashg'ulot" kabi ma'nolarni bildirib, teatr pedagogikasida aktyorlik texnikasini rivojlantirish va takomillashtirish uchun xizmat qiluvchi janrdir. Hayotiy haqiqat asosida harakatga asoslangan, kam so'zli, dialogsiz, dramaturgiya komponentlarini mujassam etgan kichik ko'rinish. Etyudlar ustida ishlashda (bir kishilik, juft, ommaviy etyudlar) talabalar oldida yangi murakkab vazifalar paydo bo'ladi. Bu jarayonda ijodning barcha elementlarigina emas, balki soha bo'yicha olingan ilk bilimlar mustahkamlanib, keying bosqich uchun asos bo'ladi.

Etyud o'z ichiga dramaturgiyaning hamma komponentlarini oladi. Dramaturgiya komponentlariga voqealarni, qarama-qarshiliklar kiradi va ular kompozitsion tuzilishga ega bo'lishi kerak, bir so'z bilan aytganda dramatic asar uchun kerakli bo'lgan barcha jihatlar etyudda mujassam bo'lishi kerak. Etyud deyarli so'zsiz harakat asosiga quriladi, ammo

ba'zi hollarda bitta-ikkta so'zlarni ishlatish mumkin, masalan: allo, salom, xayr, yo'q, xo'p bo'ladi kabi so'zlarni shunday ishlatish kerak, u diologga aylanmasligi kerak. Etyud ustida ishslash talabalarning ijodiy tasavvurlari va fantaziyalarini kuchaytiradi, mahorat texnikasini rivojlantiradi. Etyud yaratish uch turdan iborat:

1-bosqich. Etyudning ssenariysini yaratish. Bunda pedagog tomonidan vazifa etib berilgan yokitalaba tomonidan o'ylangan g'oya va fikr qog'ozga tushurilib, ssenariy holatiga keltiriladi. Etyuddagi har bir xatti-harakat holati alohida bo'laklarga ajratilib yoziladi. Masalan sahnaga kuchuk chiqib keldi. U atrofni kuzatdi. Bu birinchi bo'lak bo'lsa, asosiy voqeanning boshlanishi mushukni ko'rib qolishi, begona odamni ko'rib qolishi va o'sha paytdagi holat va xatti-harakatlar ikkinchi bo'lakda yoritiladi.

2-bosqich. Yozilgan ssenariyni sahnalashtirish uchun obrazli yechimini toppish. Ya'ni ssenariyni sahnalashtirishda original topilmalarga e'tibor berish, ishtirokchining obrazi tasnifini to'g'ri tanlash kerak.

3-bosqich. Yozilgan ssenariyni va topilgan sahnalashtirishning obrazli yechimini sahnaga olib chiqish va ishtirokchilar bilan ishlay olish malakasi.

Shukur Burhonov aytganidek: " Men, hayotimda uch narsaga amal qildim

- 1) O'z kasbiga sadoqat va muhabbat,
- 2) Temir intizom,
- 3) Xalqqa yaqinlik, xalqni yaxshi o'rganish, shular bo'lmasa u aktyor bo'lishi qiyin".
Biz ham shu uch narsaga qat'iy amal qilsak, hayotni kuzatsak tabiiylikka erishsak bejiz emas.

Xulosa qilib aytganda tengdoshlarimga eng avvalo, bo'lajak aktyor amaliy, ham nazariy bilimga ega bo'lishi kerak. San'atkor samimiyl inson, go'zal madaniyat sohibi bo'lishi kerak.

KOREYA RESPUBLIKASIDA ZAMONAVIY ISH YURITISH SAN'ATI

Rapikov Dostonjon Rustamjon o'g'li
2 kurs magistranti Koreys-engliz guruhi
Toshkent davlat sharqshunoslik insituti

ANNOTATSIYA

Bizning bu maqolamiz Koreyada ish yuritish san'ati ya'ni ish jarayonida koreyslar bilan muomala qilish usullari, tarzi, shuningdek, koreyslarning ish yuritish faoliyatini ham O'zbekistondagi ish yuritish san'ati bilan bog'liqligi hamda muammolarini o'rganadi.

Kalit so'zlar: Koreya, konfutsiylik, 동생 *tongseng*, 선생님 *sonsengnim*, 집사람 *chip saram*.

Bizga ma'lumki har bir davlatni, xalqni o'ziga xos tarixi, madaniyati, o'ziga xos mentaliteti bo'lgani kabi Koreya Respublikasi ham o'ziga xos betakror madaniyati bilan jahon madaniyatini rivojlantirishga o'z hissasini qo'shmaqda. Shulardan biri Koreya Respublikasining o'ziga xos ish yuritish madaniyatidir. Koreya Respublikasining ish yuritish madaniyati haqida shuni ta'kidlab o'tish lozimki, Koreya davlatida xuddi Xitoyda bo'lgani kabi „Konfutsiylik” ta'limoti uzoq vaqt mobaynida o'z ahamiyatini yo'qotmagan holda saqlanib kelinmoqda. Konfutsiylik ta'limotida asosiy g'oya axloqiy normalarni bir maromda ushslash va "manmanlik"ni qoralashdir. Xuddi shunday zamonaviy Koreya Respublikasining ish yuritish madaniyatida konfutsiylik ta'limotining ahamiyatli jihatlarida oilaning tutgan o'rni, kattaning kichikka munosabati shu bilan birga, hodimlarning rahbarlariga bo'lgan munosabatlarida ko'rishimiz mumkin.

Ayni paytda Koreya Respublikasida asrlar davomida shakllangan o'zaro munosabatlar koreys grammatikasida ham yaqqol namoyon bo'ladi. Xususan, hurmat ko'rsatib murojaat qilish shaxsning yoshi, jinsi, maqomidan kelib chiqqan holda turli xil yo'nalishlarda amalga oshiriladi. Misol tariqasida, koreys grammatikasidagi し (shi) qo'shimchasini qo'shib gapirishlarini hisobga olmaydigan bo'lsa, boshqa maxsus hurmatli so'zlar ham mavjud. Bunda ota-onaga yoki bobo va buviga murojaat qilayotganda ovozni keskin past ravishda gapirilishi, qo'l harakatlarini rejalligi, shu bilan birga ota-ona bilan suhbatda kamtarlik va hurmat bilan gapirishlarida namoyon bo'ladi. Tabiiyki, ayol va erkak o'zaro munosabatlarida bir qancha tushunarsiz holatlar mavjud. Bunda asosan, aka va singil munosabatlari, koreyslarda uka va singil tushunchasi mavjud emas, faqatgina aka va opa tushunchalari mavjud hisoblanadi. Kichik singil(singil), kichik uka(uka) tushunchalari 날 *nam* yigit, 녀 *nyo* ayol ga 동생 *tongseng* "kichik" so'zi qo'shilib ifodalanadi [1]. Yoshi katta qari er xotinlar bir-birlariga munosabatlarini kuzatish bir muncha qiziqarli, bunda ayol o'z erini hurmat bilan siz deb murojat qilsa, er esa o'z ayoliga noaniq hurmat shaklida gapiradi. Koreyslarda yosh, qanday murojaat qilishi zarurligini ifodalagani uchun tanishuvda yosh muammo eng muhimidir. Shu bilan birga, koreyslar xizmat holatini ya'ni ish joylarini ham bilishlari juda muhim hisoblanadi. Shu sababli ham koreyslar ko'p hollarda o'z tashrif qog'ozlarini almashadilar. Bir-birlarining tashrif qog'ozlarini ko'rgan holda bir-birlariga qanday muomala qilishlarini belgilab oladilar.

Juda hurmatli odam bo'lsa 님 nim qo'shimchasi qo'shiladi, agar suhbatdosh o'rtahol bo'lsa 씨 shi (janob, honim) qo'shimchasi qo'shiladi, agar suhbatdosh yoshi katta oliv ma'lumot egasi bo'lsa 선생님 sonsengnim (ustoz) deb murojat qiladilar.

Koreyslar munosabatlarida erakaklarga qanchalik hurmat kuchli bo'lsa, ayollarga hurmat shunchalik sust bo'lgan. Tarixda oddiy odamlarni ayollarini ismlarini aytib chaqirilmagan "kimningdir ayoli" deb yuritilgan bo'lsa, farzandli bo'lganida esa "kimningdir onasi", erlari esa ayollarini 집 사람 chip saram ya'ni "uy ayoli" deb murojaat qilishgan. Bunday patriarchat tizim hozirda ham kuzatiladi. Yuqori martabali kishilar ayollariga esa 사모님 samonim (xonim) deb murojaat qilishgan.

Koreys madaniyatida ota-onalar bolalariga qattiqqo'l bo'lib, bolalar esa kattalarga uyatchan va hurmatli bo'lishgan. Yana shuni ta'kidlash kerakki, yoshlari kattalarni ko'zlariga tik qaramasliklari, albatta, itoatkorliklarini bildirib turish uchun ko'zlarini pastga tutishlari lozim. Yoshi katta odamlar bilan suhbat qurganda ko'p qo'l harakatlarini qilmasligi, qo'llarini pastda tutib boshlari yengil egilgan holatda turishi zarurligi, kattalar yonida ichish, chekish mumkin emasligi, ayniqsa, ota-onalari oldida ularning ruxsatlarisiz yuqorida keltirib o'tilgan spirtli ichimlik va tamaki mahsulotlarini qabul qilmasligi lozim. Agar spirtli ichimlik, umumiyl qilib aytganda ichimliklarni, kollektivdagi eng yosh odam faqatgina kattalarga quyib bo'lgandan keyingina ular ruxsat bersa o'ziga quyishi mumkin. Ichimlikni ichayotganda esa ozgina stoldan yuzini olib qochib ichishi zarur. Koreys madaniyatida yana shunday holatlar mavjudki, agarida kimdir ularga kutilmagan sovg'a yoki konvert ichida pul sovg'a qilsa iloji boricha rad eta olishi lozim, bunda sovg'ani taqdim etayotgan odamga sovg'a qabul qilayotgan odam hurmat baho keltirgan hisoblanadi. Yuqorida keltirib o'tilgan hamma ma'lumotlar koreyslar hayot tarzidan olingan bo'lib, bunda koreyslarni o'zaro munosabatlarida o'zlarini qanday tutishlari oila, do'stlar, umuman notanish va o'zlaridan yuqori darajadagi odamlar bilan o'zaro munosabatlar haqida misollar keltirildi bu yuqoridagi misollarning har biri koreys zamonaviy ish yuritish madaniyatida o'z ifodasini topgan.

Aynan bizning mavzuimiz bo'lgan koreyslar ish yuritish madaniyati mavzusiga chuqurroq kiradigan bo'lsak, bunda koreyslarning ishdagi faoliyati o'zaro munosabatlari haqida gaplashamiz. Koreys ish yuritish san'atining ildizlari konfutsiylik ta'limotidan olingan bo'lib, bunda 6 hissiy qonun mavjud: Qirol-qirol qo'lostidagilar, xo'jayinxizmatkor, ota va o'g'il o'rtasidagi hurmat, er va xotin o'rtasidagi munosabat, kattalar va kichiklar o'rtasidagi axloq qoidalariaga rioya qilish, do'stlararo ishonchdir [2]. Misol qilib, koreyslarni ishdan so'ng ofisda kompaniyaning manfaatlari uchun bir necha soat qolib ishlashini aytishimiz mumkin. Ularning o'yashicha, kompaniyaning o'sishi ularning o'sishi bilan barobardir. Bunda oila tushunchasi koreys iqtisodiga ham yaxshi ma'noda ta'sir ko'rsatadi. Biron-bir kompaniyada ishlaydigan hodim kompaniyani bizning kompaniya deb yuritadi koreyslar bizning deb uylari, o'g'li, otalarini, ya'ni 우리 (uri) bizning deb yuritadilar. Kompaniya menenjerini oila boshiga qiyoslashsa, hodimlarni oila farzandlariga tenglashtirishadi. Shuning uchun ham koreyslarning ko'p qismi bir kompaniyada bir umr ishslashni xohlaydilar. Lekin hozirgi yoshlari orasida bunday fikrlaydigan yoshlari kamayib bormoqda. Koreys millatida shunday tushuncha mavjud. Biron bir katta kompaniya yoki kichik korxona bo'lsin ish o'rni paydo bo'lsa, do'stlari, qarindoshlari yoki do'stlarini do'stini taklif qilishi yoki yonlash ehtimoli yuqori bo'lar ekan. Bunga sabab koreyslar fikri bo'yicha bunday tizim boshqa tasodifiy odamlarni do'stona kolektivga kirmasligini taminlaydi deb hisoblashadi. Bu esa qarindosh urug'chilik koreyslar millatida rivojlanganligidan dalolat beradi. Shunga qaramay ish beruvchi hodimni birinchi navbatda

ishga yaroqliligi va bajaruvchanlilagini ko'zdan kechiradi. Samuel Xantington "Madaniyatlar inqirozi" kitobida yozishicha, Osiyo davlatlari biznesida harakatlantiruvchi kuch bu - Osiyo davlatlarining oilaviylik uslubidir deb aytib o'tib ketadi [3]. Eng mukammal menejer bu faqatgina biznes haqida qayg'uradigan odam emas balki, kompaniayga huddi o'z oilasidak yondashadigan kishidir. Shu bilan birga, kollektiv menenjeri hech narsadan qo'rwmagan holda hodimlar tomonidan o'zini himoyalangandek his qilib o'z majburyatlarini bajarishi, o'ziga ishonch bilan boshqaruvni o'z qo'llariga olishi shart. Koreyslar hayotida bo'ladijan har qanday holat to'y, maraka, tug'ilgan kunlarini ham kollektiv bilan birgalikda nishonlashlari shart. Bir oiladek harakatlanadigan kompaniya juda tez yutuqlarga erisha oladi deb hisoblashadi. Hammada birgalik oila tuyg'usini his qilishi uchun kompaniya hodimlariga bir xil kompaniya logoti pi tushirilgan kiyim bilan ta'minlanadi. Jamoaviy ji pslik, bir birigayordam berish tuyg'ularini yanadamustahkamlash uchun hodimlarga sport o'yinlarini tashkillashtiriladi. Bir oila tuyg'usini shakllantirish uchun kompaniyaga kirish eshiklari oldiga kompaniya bayroqlari ilib qo'yiladi. Bu birlik ji pslik oila rolida shakllantirilgan iqtisodiy tizim o'z mevalarini nafaqat 70-80 yillarda bo'lib o'tgan "Koreys iqtisodiy mo'jizasida" berganligi, hozirda ham jadal rivojlanayotganini misol tariqasida keltira olamiz. Jamiyatlar ikki xil turda bo'ladi: jamoaviy va individual. Bu ikki jamiyat turlari turli xil ish madaniyatiga ega. Kollektiv jamiyatda bir individ tug'ilganidan to o'lguniga qadar kimningdir qaramog'ida yoki qo'l ostida bo'ladi. Individual jamiyatda esa oilalaridan uzoqda tanho o'zları hayot kechiradilar. Jamoaviy madaniyatda tug'ilgan bolalar kollektivism ruhida tarbiyalani, 우리 "biz" degan so'zni men so'zidan ustunroq qo'yadi. Aynan koreya odamlari ham shunday kollektivizm ruhida tarbiyalanganlar qatoriga kirdilar [4].

Koreya jamiyatdagi norma va majburiyatlar faqatgina guruh bilan hal qilinadi va odamning ahmiyati shaxsiy sifati bilan o'lchanmasdan jamiyatdagi o'rni bilan belgilanadi. Bunda tashkilot shaxsiy hayotga aralashadi. Misol qilib aytadigan bo'lsak, bir tashkilot hodimasi turmushga chiqqa olmayotgan bo'lsa, bu muammo bilan tashkilot rahbari bosh qotirishi zarur hisoblanadi. Bunday jamoaviy madaniyatda statistikaga binoan dunyoning 70% aholisi hayot kechiradi.

Men xulosa sifatida, Koreyaning ish yuritish san'ati jamoalikga asoslangan bo'lib, butun bir jamiyat tizimi oila prinsplariga bog'liq, bunda bir odam muamolarini jamoada hal qilish bir-biriga yordam berish holatlarini aytib o'tish lozim. Lekin shuni ham aytib o'tish kerakki, har bir narsani yaxshi tarafı mavjud ekan uni yomon tarafı ham mavjud, kollektivism ruhida tarbiyalangan insonlar asosan individual tarzda masalalarni yechishga qiynaladilar, agarda o'zlarini yolg'iz ajratib qo'yilsa yoki biron bir nizo chiqib ular guruhdan tashqariga chiqib qolsalar odatiy hayot tarzida qiyin holatlarga uchrashlari tabiiy. Bunda individual ya'ni yakka tarzda tarbiya topgan oilasidan uzoq yashagan individ bo'lsa yuqoridagi vaziyatda o'ziga ishonadi va osongina chiqib ketadi. Aynan bizning o'zbeklar ish yuritish sana'tida ham yuqoridagi koreyslar etiketiga o'xshash holatni korishimiz mumkin: kattalarga bo'lgan hurmat, oiladagi munosabatlar, ishdagi munosabatlar va hokazo. Yuqoridagi misollardan kelib chiqib shuni aytishimiz mumkinki, koreys va o'zbek millatlari yaqin va madaniyatları o'xshash. Bu esa iqtisodiy, madaniy, ilmiy sohalardagi o'zaro munosabatlarni yanada mustahkamlanishiga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1) Вершагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и Культура; Лингвостроноведение в

- преподовании русского языка как иностранного.М .Наука ,1976
- 2) Ли Б.С.,О Ынкенг.,Нам В.В.,Мен С.Р.,Цхай Е.В.,Пак Н.Г. Введение в практику межкультурной коммуникации.
- 3) Samuel Huntington Madaniyatlar Inqirozi
- 4) Артутюнянм С.М. Нация и ее психологический склад

ТАСАВВУФ ТАЪЛИМОТИДА КОМИЛ ИНСОН АХЛОҚИ

Эшанова Гулчехра Нумоновна

Низомий номидаги ТДПУ доценти

Алиева Муниса

Низомий номидаги ТДПУ ўзбек тили ва адабиёти

йўналиши 1-курс талабаси

Тасаввуф таълимотида Аллоҳнинг исми ва сифатлари, буюклиги, улуғлиги, қудратлилиги, гўзаллигини рамзий тимсоллар орқалигина тасвирилаш мумкин. Ибн ал-Арабий Қуръони каримда Худонинг 99 та исми мавжудлиги ва инсон уларни сифатланиши орқали англаши мумкинлиги ҳақидаги фикрни асослайди. Бу гоя исломнинг буюк мутафаккири Абу Ҳомид Фаззолийнинг қарашларида ривожлантирилиб, шундай изоҳланади. "Аллоҳ ҳамма учун севимлидир, чунки Унда инсон тасаввуридаги барча эзгуликлар, инсонни ўзига тортувчи, муҳаббатига сабаб бўлувчи жамики сифат ва ҳислатлар мавжуд. Жумладан, инсон ўзига яхшилик қила оладиган саховатли одамларни, адолатли шоҳларни, шунингдек, барча гўзал нарсалар, нафосат олами, хушбўй, хушсурат нарсалар ҳам севимли бўлиб, саҳйилар сиймосида саховатни, одиллар сиймосида адолатни, қаҳрамонлар сиймосида қаҳрамонликни севамиз". Барча эзгу ва яхши сифатлар эгаси Аллоҳни севиш, унга интилиш орқали инсон комилликка интилади. Юқоридаги диний-илоҳий қадриятлар тизими тарзида намоён бўлади.

Тасаввуф таълимотидаги мукаммаллик гояси ва комил инсон ҳақидаги қарашлар бадиий санъатнинг ривожланишига сабаб бўлди.

Жумладан, Боязид Бистомий, Мансур Ҳаллож инсон билан Худони фақат сурат - модда ажратиб туради, комил инсон рухи Худо билан бирлашади, деган фояни илгари сурдилар, яъни инсон маънавий камолот йўлини босиб ўтса, комил бўлади, комил инсонгина Худога етишади, деб таълим беради.

Ибн ал-арабий ҳам инсон худони қўришни истаса, у ўзини ўзи билиши, ўзини ўзи такомиллаштириши лозим, бу нарса худони билишга ёрдам беради, дейди. Яъни, ўзингни англасанг, худони англайсан, маъносида фикр билдиради. Унинг бу фикрлари тасаввуф назариясининг асосий гояси бўлиб хизмат қилди. Суфийлар инсоннинг зоҳирий эмас, ботиний камолотига энг кўп эътибор берганлар. Шу маънода "илоҳиёт атрофдаги барча нарсаларда зуҳр этар экан, у инсоннинг қалбida ҳам ўз аксини топади", дейилади тасаввуф таълимотида.

Ислом бадиий санъатида инсонни тасвирилаш масаласида асосий гўзаллик маънавий гўзаллик бўлган. Ҳадисларда: "аллоҳ сизнинг суратларингиз ва амалларингизга эмас, балки қалбларингиз ва ниятларингизга боқар", дейилган. Жалолиддин румий эса тавҳид гоясини жуда содда ва тушунарли тарзда ифодалайди. Яъни: "ҳар бир қулимнинг ичидаги менинг хаёлим ва суратим бордир. У мени қандай таҳайюл этса, мен ўша хаёлдаман", деган фикрда бўлган.

Демак, ислом динида, хусусан, тасаввуф таълимотида Аллоҳни инсон ўз тасаввуридагина яратиши мумкин, асосий эътибор кишининг ботиний оламига

қаратилиши керак. Комил инсон бўлишга интилиш учун жисмни, қалбни, руҳни тозалаш зарур. Тавҳид гояси мағкураси бадиий ижодда ўша диннинг моҳиятини акс эттирувчи санъат турини танлади ва уни ифодалашга уринди. Ўрта асрлар тасаввуфшунослари, файласуфларининг асарларидағи хурфиклилик қарашлари санъатнинг ривожига катта таъсир этди.

Диний қадриятлар тасвирий санъат билан интеграция қилиниши натижасида диний санъат асарлари вужудга келади, санъатда илоҳийлик фоялари инсонлар онги ва тасаввурига бадиий ижод орқали сингдирилди. Бундай санъат асарлари кишиларнинг маънавий эҳтиёжини тўлдириш манбай ва воситалари бўлиб хизмат қилди.

Адабиётлар

- 1.Комилов Н. Тасаввуф. - Тошкент: Ёзувчи, 1996. - Б. 51-124
- 2.Жалолиддин Румий. Ичингдаги ичингдадир.- Тошкент: Ёзувчи, 1997. - Б. 50-153.

ИСЛОМ МАДАНИЯТИДА АЛИШЕР НАВОЙ ВА КАМОЛИДДИН БЕҲЗОД ИЖОДИДА МАҶНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАР МАСАЛАСИ

Эшанова Гулчехра Нумоновна

Низомий номидаги ТДПУ доценти

Нарзуллаев Хуршид

Низомий номидаги ТДПУ ўзбек тили ва адабиёти

йўналиши 1-курс талабаси

Бугунги кунда ёшларнинг илмий ва бадиий китобларга ўқишига бўлган қизиқишини янада ошириш, ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш маданиятини юксалтириш орқали уларда турли мафкуравий таҳдидларга, хусусан, диний экстремизм, терроризм, "оммавий маданият" ва бошқа ёт foяларга қарши мустаҳкам иммунитетни шакллантириш, ёшларнинг илмий ва ижодий фаолияти натижаларини, илм-фан ва адабиётга бўлган қизиқишлиарини ҳамда ёшлар сиёсатига оид масалалар долзарб мавзу сифатида давлат сиёсати даражасида қўйилган. Шундай экан, ёшларимиз дунёқарашида маънавий қадриятларнинг аҳамиятини сингдиришнинг долзарблигини белгилайди. Қадим даврларда диний ахлоқий қадриятлар санъат билан ўзига хос ҳолда ривожланиб келган. Шунингдек, жаҳон динлари - буддавийлик, христианлик, ислом қадриятлари ҳам санъат билан уйғунлашган. Жамият ривожланиши жараёнида ҳар бир диндаги илоҳий қадриятлар ўзига хос санъат тури орқали тимсол сифатида яратилади. Чунки ҳар бир даврнинг санъаткорлари ўз даврининг ҳаётий қиёфасини бадиий образ орқали ҳаётни нафосатли қадрият сифатида ифодалайди.

Шунингдек, ислом динидаги маънавий ахлоқий қадриятлари ҳам санъатда рамз, тимсол тарзида шаклланиб ривожланган. Бу рамзийли воқеликнинг айнан ўзини эмас, балки ишора, ўхшатиш орқали англатишидир. Санъатдаги бу усул Алишер Навоийнинг "Лисон ут-тайр" асаридағи қушлар образидаги рамзий тасвирий санъатда яққол намоён қилинган.

XV-XVI асрларга келиб ислом динида миниатюра санъати юксак даражада тараққий этдики, ислом санъатида Камолиддин Беҳзод, Маҳмуд Музахҳиб, Султон Муҳаммад каби қўргина мусаввирлар ўз мактабларини яратдилар, Мирзо Бобур раҳнамолигида бу санъат тури Ҳиндистонда ҳам ривожланди.

Буюк мутафаккир, шоир Алишер Навоий бу нозик санъатнинг ихлосманди ва ҳомийси эди. Алишер Навоий, Низомий Ганжавий, Заҳириддин Муҳаммад Бобур асарларига ишланган миниатюра расмлар ҳозиргача дунёнинг энг машҳур музейлари ва фондларида сақланиб келмоқда. Хусусан, Камолиддин Беҳзоднинг Низомий "Ҳамса"сига ишланган "Искандар ва етти донишманд" асарида ўз даврининг комил кишилари тасвирлангандир. Айниқса, давра сұхбатидаги шарқона одоб-ахлоқ мезонларига риоя қилинганлиги сұхбатдошларнинг ўзаро ҳурмати,

камтарилиги, подшоҳга эҳтироми яққол сезилади. Асарда Искандар донишмандлик, саҳоват тимсоли, дунё, олам ва одам ҳаётига оид барча илоҳий ҳамда дунёвий билимларни эгаллашга интилувчи хукмдор сифатида тасвиранган. У бу маҳфий сұхбатта юртнинг барча донишмандларини таклиф этган. Сұхбатнинг фалсафий мавзуда эканлиги рамзий маънода келтирилиб, давра қуриб ўтирган донишмандлар ўртасида турган кичик ёпиқ идиш рамзида акс эттирилган. Ўз ўрнида подшоҳда ҳам дарвешлик сифатлари борлигига ҳам ишора қилинади, яъни кийим енгининг беҳад узунлиги тарки дунё қилиш рамзидир. Подшоҳ охиратни унутмаган ҳолда бу фоний дунё ташвишларини ўйлади, у инсоният баҳт-саодати йўлида хизмат қилишга бел боғлаган комил инсонни англатади. Ислом динидаги маънавий ахлоқий қадриятлар Камолиддин Беҳзоднинг Алишер Навоий асарларига миниатюра расмлар ишлаш жараёнидаги ижодида яққол кўзга ташланади. У комил инсон гоясини ўз даврининг буюк кишилари - Абдураҳмон Жомий, Алишер Навоий, Абдулла Ҳатифий, Ҳусайн Бойқаро, Муҳаммад Шайбонийхон, Заҳириддин Бобур каби давлат арбобларининг расмларини ишлаш орқали ўз буюк замондошлари маънавий қиёфасини очишга интилади . Камолиддин Беҳзод тасвирий санъат ва дин интеграциясида комил инсон гоясини Шайбонийхон портрети орқали беришга ҳаракат қилган. Шайбонийхон суратини мусаввир дарвеш қиёфасида тасвиrlаган.

Шундай қилиб Алишер Навоий дарвеш шоҳга эмас, шоҳ дарвешга муҳтоҷ, шоҳлар дарвешларга хизмат қилиши керак деган фикрни беради. Бу билан Камолиддин Беҳзод асарларида одил шоҳ ички маънавий оламига кўра дарвешдир, деган фикр илгари сурилган. Шайбонийхоннинг маънавий фазилатлари ташқи кўринишидаги яъни оқ салла - поклик, яшил кийим - олийҳимматлик, орқасидаги қора ёстиқ шоҳнинг узлатга берилганлиги, қопқоқли идиш - донишмандлик, сиёҳдон, қалам - маърифатли комил инсон қиёфасини рамзий маънода англатган. Ўрта аср мусулмон маданиятида мусаввирлар тасвирий санъат асарларида ўз даврининг илгор, улуғ кишиларининг маънавий фазилатларини, комил инсоннинг бадиий қиёфасини яратишга интилган.

Адабиётлар

- 1.LexUZ шарҳи. Ёшларга оид давлат сиёсати самарадорлигини ошириш ва ўзбекистон ёшлар иттифоқи фаолиятини қўллаб-куватлаш тўгрисида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 5 июлдаги ПФ-5106-сонли Фармони.
- 2.Полякова Е.А., Раҳимова З.И. Искандар ва етти донишманд. Шарқ миниатюраси ва адабиёти. - Тошкент: ў. ўулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти 1987. - Б. 44.
- 3.Шайбонийхон портрети. Беҳзод // Санъат. Ўзбекистон Бадиий академияси журнали, -Тошкент: 2008. - № 1. - Б. 1.; La Peinture Persane Nexte De Basil Gray. Skira. Sultan - Husayn Mirza. Iran - or Central Asia. c. 1500-1525. - Б. 243.; Portrait of Mir Ali-Sher Nawa'I. Mashad Imam Riza Sirine Library. Central Asia. c. 1500-1525. Geneve. 1977. - Б. 254. Мария Киселинчева. Персидски миниатюры. "Адам", "Идрис".Български Художник. Lusautor Sofia. 1981. - 104 р.

**TADQIQOT.UZ
ТОМОНИДАН ТАШКИЛ ЭТИЛГАН**

**“XXI АСРДА ИЛМ-ФАН ТАРАҚҚИЁТИНИНГ
РИВОЖЛАНИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ ВА УЛАРДА
ИННОВАЦИЯЛАРНИНГ ТУТГАН ЎРНИ”
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА ИЛМИЙ 9-ONLINE
КОНФЕРЕНЦИЯСИ МАТЕРИАЛЛАРИ**

(3-бўлим)

Маъсул мухаррир: Файзиев Шоҳруд Фармонович
Мусаххихлар: Хуршида Юлдашева, Раъно Юнусова
Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Эълон қилиш муддати: 11.11.2019.

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амир Темур пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000